

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІНІҢ
ШЫРАҚБЕК ҚАБЫЛБАЕВ АТЫНДАҒЫ
ҚОСТАНАЙ АКАДЕМИЯСЫ
КОСТАНАЙСКАЯ АКАДЕМИЯ
МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИМЕНИ ШРАКБЕКА КАБЫЛБАЕВА

ISSN 2306-451X

DOI: 10.47450/ 2306-451X-2022-72-1

ҒЫЛЫМ НАУКА

1 (72) 2022

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

ҒЫЛЫМ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

НАУКА

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Меншік иесі:

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

ISSN 2306-451X
N1 (72) 2022 ж., наурыз
DOI: 10.47450/2306-451X-2022-72-1

ҒЫЛЫМ = НАУКА

Халықаралық ғылыми журнал.
2002 жылғы наурыздан бастап шығады.
Жарияланымдар тілі - қазақ, орыс, ағылшын

Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін
жариялауға арналған басылымдар тізіліміне
(ҚР БҒМ БҒСБК 11.02.2021 ж. №2 ҚБП бұйрығы)
«Ғылыми дәйексөздеудің ресейлік индексі» (РИНЦ)
Ресей библиографиялық деректер базасына,
Қазақстандық цитаталау базасына (ҚазБЦ) енгізілген

Бас редактор **Биекенов Н.А.**, заң ғылымдарының докторы, доцент
Бас редактордың орынбасары **Каракушев С.И.**, заң ғылымдарының кандидаты

Редакциялық кеңес құрамы:

Айтуарова А.Б., з.ғ.к., Смышляев А.С., философия докторы (PhD), Қайнар Е.Е.,
философия докторы (PhD), Брылевский А.В., з.ғ.к., **Слепцов И.В.**, з.ғ.к.,
Кульжанова Г.Т., филос.ғ.к., доцент, Таукенова А.М., филол.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы:

Әбеуов Е.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Қарағанды қ.)
Әбіл Е.А., тарих ғылымдарының докторы, профессор
Әкімжанов Т.Қ., заң ғылымдарының докторы, профессор
Джоробекова А.М., заң ғылымдарының докторы, профессор (Қырғыз Республикасы, Бішкек қ.)
Жалбуров Е.Т., заң ғылымдарының докторы, профессор (Шымкент қ.)
Ким Н.П., педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Қолдыбаев С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор
Крымов А.А., заң ғылымдарының докторы, доцент (РФ, Санкт-Петербург қ.)
Панин Ю.И., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (РФ, Псков қ.)
Сейтжанов О.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Сқақов А.Б., заң ғылымдарының докторы, профессор (Нұр-Сұлтан қ.)
Татарян В.Г., заң ғылымдарының докторы, профессор (РФ, Мәскеу қ.)
Шынарбаев Б.К., заң ғылымдарының докторы, доцент

Журнал 2015 жылғы 12 наурызда Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму
министрлігінде тіркелді. N15156-Ж куәлік.
Алғашқы есепке алу уақыты мен нөмірі 2001 ж. 01.10, №2325-Ж.

Собственник:
Костанайская академия
Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени Ширакбека Кабылбаева

ISSN 2306-451X
N1 (72) 2022 г., март
DOI: 10.47450/2306-451X-2022-72-1

ҒЫЛЫМ - НАУКА
Международный научный журнал
Издается с марта 2002 года.

Язык публикаций - казахский, русский, английский

Включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации
основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам
(приказ ККСОН МОН РК №2 ДСП от 11.02.2021 г.),
Российскую библиографическую базу данных
«Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ),
Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ)

Главный редактор - **Биекенов Н.А.**, доктор юридических наук, доцент
Заместитель главного редактора - **Каракушев С.И.**, кандидат юридических наук

Состав редакционного совета:

Айтуарова А.Б., к.ю.н., Смышляев А.С., доктор философии (PhD),
Кайнар Е.Е., доктор философии (PhD), Брылевский А.В., к.ю.н.,
Слепцов И.В., к.ю.н., Кульжанова Г.Т., к.филос.н., доцент, Таукенова А.М., к.филол.н.

Состав редакционной коллегии:

Абеуов Е.Т., кандидат юридических наук, доцент (г. Караганда)
Абиль Е.А., доктор исторических наук, профессор
Акимжанов Т.К., доктор юридических наук, профессор (г. Алматы)
Джоробекова А.М., доктор юридических наук, профессор (Кыргызская Республика, г. Бишкек)
Жалбуров Е.Т., доктор юридических наук, профессор
Ким Н.П., доктор педагогических наук, профессор
Колдыбаев С.А., доктор философских наук, профессор
Крымов А.А., доктор юридических наук, доцент (РФ, г. Санкт-Петербург)
Панин Ю.И., кандидат юридических наук, доцент (РФ, г. Псков)
Сейтжанов О.Т., кандидат юридических наук, доцент
Скаков А.Б., доктор юридических наук, профессор (г. Нур-Султан)
Татарян В.Г., доктор юридических наук, профессор (РФ, г. Москва)
Шнарбаев Б.К., доктор юридических наук, доцент

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям и развитию Республики Казахстан
12 марта 2015 г. Свидетельство №15156-Ж.
Время и номер первичной постановки на учет №2325-Ж от 01.10.2001 г.

МАЗМҰНЫ = СОДЕРЖАНИЕ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ = АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Молдабаев С.С. Если не защитить полицию, полиция нас не защитит	4
Мусабекова Н.М., Колесников Ю.Ю., Ахмеджанова Г.Б. Взаимодействие органов внутренних дел с общественными формированиями правоохранительной направленности в обеспечении общественной безопасности	9
Назарбек Қ.Ж., Бишманов К.М. Шетелдік террористік ұйымдар қызметінің жалпы сипаттамасы	13
Тулкинбаев Н.А., Тулкинбаева Ш.Ж. Теоретические основы социальной реинтеграции осужденных	23
Seidanov A.B., Kumisbekov S.K., Amangeldiyev D.A. The concept and signs of medical criminal offences (iatrogenic crimes)	29
Аманжолова Б.А., Калгужина А.М., Шакиров Б.Е. Теория и практика противодействия распространению религиозного экстремизма среди молодежи: опыт и результаты исследования	36
Бачурин С.Н. Формат уголовного судопроизводства в Республике Казахстан: практика органов уголовного преследования вопреки результатам законодательных изменений	42
Есперганова Е.В. Вопросы имплементации норм конвенции оон против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство видов обращения в статью 146 Уголовного кодекса Республики Казахстан	48
Каржасова Г.Б., Балгимбеков Д.У. Сыбайлас жемқорлық туралы халықаралық нормативтік-құқықтық актілерлерді ұлттық құқықтық жүйеге енгізу	54
Джуламанов С.С., Жансултанова Г.С. Предполагаемая теоретическая модель регулирования полномочий следователя, прокурора и следственного судьи в процессе санкционирования негласных следственных действий	61
Kempirova Zh.S., Abeuov D.A. Negative circumstances detected when conducting an investigative experiment, indicating the concealment of thefts	66

КӘСІПТІК ОҚЫТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ = ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Тулкинбаев Н.А., Бримжанова К.С., Иванова Е.Н. Мягкие навыки как ключевой фактор успеха в профессиональной деятельности	71
Джембаев Р.К., Салкебаев Т.С., Кадацкий С.Н. К вопросу о профессиональном правосознании, правовой и коммуникативной культуре сотрудников полиции в свете перехода ОВД на сервисную модель работы с населением	78

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒІЛМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ = АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Жумагулов Т.Б. Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтық санасы мен мәдениетін арттыру	85
--	----

ШЕТ ЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ = ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

Агарков А.В. Опыт организации оперативных подразделений пенитенциарной системы СССР до 1941 года	93
--	----

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ = ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Игликова С.Д., Бекишева С.Д. Криминологический портрет личности преступника – браконьера	98
Таженев А.Д., Абдиқанов Ғ.К., Кобдикова Ш.М. Формирование методики классификации и идентификации дорожно-транспортных происшествий	106
Карымсакова Д.Т., Слепцов И.В. Коллизии уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства в регулировании института отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей	112
Амангельдиев Д.А., Маханбетов Н.К. Киіктің немесе оның дериваттарының заңсыз айналымына байланысты қылмыстар бойынша оқиға орнын қарап-тексерудің кейбір мәселелері мен ерекшеліктері	118
Есимбеков О.А., Қалқаманұлы Д., Жолжаксынов Ж.Б. Әкімшілік процесте сараптамаларды тағайындау мен жүргізудің кейбір мәселелері туралы	124
Кадацкий С.Н., Демянчук В.В. Понятие, сущность и содержание разумного срока в уголовном судопроизводстве	129
Бекбауов А.С., Муканов М.Р. Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі сотталғандардың ерікті ұйымдары	136
Айтқужин Ж.К., Кадацкий С.Н. Организационно-правовые основы элементов цифровизации в деятельности правоохранительных органов с вопросами обеспечения конфиденциальности: зарубежный и казахстанский опыт	141
Тугелбаев У.Е., Коцегулов Б.Б. Основные аспекты деятельности правоохранительных органов в сфере противодействия информационной активности участников террористических действий	147
Аминова Г.С., Муканов М.Р. Гуманизация уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан сквозь призму организации выездов осужденных, отбывающих лишение свободы, за пределы учреждений	153
Алимжанов А.Т., Қалқаманұлы Д., Кадыров Ш.А. Әкімшілік-юрисдикциялық қызмет: түсінігі, мәні және ерекшеліктері	160
Примкулова А.А. К вопросу о применении принудительного труда в отношении осужденных к ограничению свободы	165
Kulbaeva M.M. International standards and principles, foreign legislative experience of judicial control in the investigation stage	170
Жалмагамбетов К.А. Классификации международных правовых документов, касающихся меры пресечения в виде содержания под стражей	177
Қасымов Т.Б. ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің жедел-іздістіру заңнамаларындағы жедел-іздістіру іс-шараларын салыстырмалы-құқықтық талдау	182
Медеев К.Е., Муканов М.Р. Ужесточение ответственности осужденных за незаконное приобретение, хранение и использование средств мобильной связи	188
Тағай Н.Қ., Смагулов М.К. Цифрландыру жағдайында құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру: мәселелері мен болашағы	193
Жарияланатын ғылыми мақалаларға қойылатын талаптар = Требования, предъявляемые к публикуемым статьям	198

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

УДК 342

DOI: 10.47450/2306-451X-2022-72-1-4-8

ЕСЛИ НЕ ЗАЩИТИТЬ ПОЛИЦИЮ, ПОЛИЦИИ НАС НЕ ЗАЩИТИТЬ

С.С. Молдабаев

доктор юридических наук, профессор

Филиал Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан
по Алматинской области, г. Талдыкорган

Аннотации. В статье подчеркивается актуальность рассмотрения вопроса социальной защиты сотрудников органов внутренних дел в контексте системы социальных гарантий конституционных прав и свобод, обеспечивающих удовлетворённость материальными и духовными потребностями в соответствии с тем правовым статусом, который они занимают в обществе.

Основная идея статьи сводится к необходимости внесения кардинальных изменений в сфере защиты прав сотрудников органов внутренних дел Республики Казахстан, где создание профсоюзов может выступить эффективным механизмом оказания им адресной социально-правовой помощи.

Позиция о необходимости заимствования зарубежного опыта деятельности профессиональных союзов и формулирование предложений по его имплементации в казахстанских условиях аргументирована отдельными теоретическими положениями и иллюстрацией практических примеров.

Сквозь призму ретроспективного анализа и освещения практики функционирования профессиональных союзов на базе подразделений полиции зарубежных стран предлагается внедрить соответствующий опыт применительно к деятельности органов внутренних дел Республики Казахстан.

Ключевые слова: правоохранительные органы, сотрудники органов внутренних дел, социальная защита сотрудников правоохранительных органов, социальные гарантии, социальная и правовая защита сотрудников полиции.

ЕГЕР БІЗ ПОЛИЦИЯНЫ ҚОРҒАМАСАҚ, ПОЛИЦИЯ БІЗДІ ҚОРҒАМАЙДЫ

С.С. Молдабаев

заң ғылымдарының докторы, профессор

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Алматы облысы бойынша филиалы,
Талдықорған қ.

Аңдатпа. Мақалада ішкі істер органдары қызметкерлерінің қоғамдағы құқықтық мәртебесіне сәйкес материалдық және рухани қажеттіліктермен қанағаттануды қамтамасыз ететін конституциялық құқықтар мен бостандықтардың әлеуметтік кепілдіктері жүйесі тұрғысынан оларды әлеуметтік қорғау мәселесін қараудың өзектілігі қарастырылған.

Мақаланың негізгі идеясы Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтарын қорғау саласында түбегейлі өзгерістер енгізу қажеттілігіне келіп саяды, онда кәсіподақтарды құру оларға атаулы әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетудің тиімді тетігі бола алады.

Кәсіптік одақтар қызметінің шетелдік тәжірибесін қарызға алу қажеттілігі туралы ұстаным және оны қазақстандық жағдайларда имплементациялау бойынша ұсыныстарды тұжырымдау жекелеген теориялық ережелермен және практикалық мысалдардың иллюстрациясымен дәлелденген.

Шет елдердің полиция бөлімшелері базасында кәсіптік одақтардың жұмыс істеу практикасын ретроспективті талдау және жариялау призмасы арқылы Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының қызметіне қатысты тиісті тәжірибені енгізу ұсынылады.

Түйін сөздер: құқық қорғау органдары, ішкі істер органдарының қызметкерлері, құқық қорғау органдарының қызметкерлерін әлеуметтік қорғау, әлеуметтік кепілдіктер, полиция қызметкерлерін әлеуметтік және құқықтық қорғау.

IF WE DON'T PROTECT THE POLICE, THE POLICE WON'T PROTECT US

Moldabaev S.S.

Doctor of Law, Professor

Branch of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan in Almaty region, Taldykorgan

Annotation. The article emphasizes the relevance of considering the issue of social protection of employees of internal affairs bodies, in the context of the system of social guarantees of constitutional rights and freedoms, ensuring satisfaction with material and spiritual needs in accordance with the legal status they occupy in society.

The main idea of the article boils down to the need to make fundamental changes in the field of protection of the rights of employees of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan, where the creation of trade unions can act as an effective mechanism for providing them with targeted social and legal assistance.

The position on the need to borrow foreign experience of the activities of trade unions and the formulation of proposals for its implementation in Kazakhstan conditions is reasoned by separate theoretical provisions and illustration of practical examples.

Through the prism of retrospective analysis and coverage of the practice of functioning of trade unions on the basis of police units of foreign countries, it is proposed to introduce relevant experience in relation to the activities of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: law enforcement agencies, law enforcement officers, social protection of law enforcement officers, social guarantees, social and legal protection of police officers.

Введение

Эффективность деятельности правоохранительных органов находится в зависимости от уровня социальной и правовой защиты их сотрудников. Социально-правовая защита сотрудников органов внутренних дел - один из существенных факторов эффективного функционирования этой правоохранительной структуры. Поэтому как правовой, так и социальной защите сотрудников правоохранительных органов отведена целая глава Закона РК «О правоохранительной службе» [1] и социальные гарантии сотрудников органов внутренних дел, членов их семей также предусмотрены главой 6 Закона РК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» [2].

Таким образом, как мы видим, в действующем законодательстве, регламентирующем социальную защиту сотрудников полиции и членов их семей, закреплён термин «социальная защита». По мнению В.М. Шамарова, «социальная защита сотрудников ОВД состоит, кроме всего прочего, также и в обеспечении данной категории служащих всеми видами довольствия, а также предоставлении членам их семей льгот, социальных гарантий, различных видов социальной поддержки, компенсаций за условия службы» [3, с. 78].

Однако, как утверждает Д.А. Овсянников, под социальной защитой сотрудников полиции и членов их семей следует понимать систему государственных гарантий правового, экономического и организационного характера, направленных на компенсацию или минимизацию последствий изменения материального и (или) социального положения сотрудников ОВД, а в случаях, предусмотренных законодательством, членов их семей, при наступлении социально значимых обстоятельств, признаваемых государством таковыми [4].

Основная часть

При этом существуют различные подходы к трактовке самого содержания понятия «социальная защита сотрудников органов внутренних дел».

Во-первых, она рассматривается как составная часть реализации социальной политики Республики Казахстан, призванной обеспечить один из основных принципов демократического правового государства - социальную справедливость. В содержательном плане социальная защита сотрудников органов внутренних дел представляет собой систему социальных гарантий конституционных прав и свобод, обеспечивающих удовлетворённость материальными и духовными потребностями в соответствии с тем правовым статусом, который они занимают в обществе.

Во-вторых, социальная защищённость сотрудников органов внутренних дел – это интегрированный показатель наличия объективно созданных институтом социальной защиты условий для реализации в отношении конкретного сотрудника гарантий соблюдения его прав, поддержания высокого уровня жизни и престижности его службы в сочетании с компетентностью данного сотрудника относительно защиты своих прав и личного достоинства.

Вместе с тем, специфика деятельности сотрудников органов внутренних дел заключается в том, что, обладая широким кругом полномочий в сфере обеспечения прав и свобод граждан от преступных и иных посягательств, сотрудники этих органов нередко сами остаются незащищёнными.

В настоящее время те социальные гарантии, которые закреплены нормативно, используются

сотрудниками далеко не в полном объеме, а их содержание не всегда адекватно современным социально-экономическим условиям. Подобное положение не может в необходимой степени стимулировать служебную деятельность сотрудников полиции [5].

Кроме того, во многих случаях сотрудники правоохранительных органов, добросовестно выполняя свои служебные обязанности, в силу различных обстоятельств сами становятся подозреваемыми, обвиняемыми и подсудимыми, а то и жертвами преступления. По этому поводу можно привести очень много примеров, но сценарий, как правило, похожий, бывший сотрудник полиции остаётся один на один со своей навалившейся проблемой. И во многих случаях на практике руководство, коллектив и коллеги не только не помогают, но и стараются о нём и о его семье забыть.

В итоге люди, которые от имени государства охраняют закон, оказываются в двойных тисках: они не уверены, что их законные права не будут нарушены, и одновременно чувствуют массовое раздражение и недоверие к себе и к своей социальной защищённости. На этом фоне не стоит удивляться проявлению чёрствости и жестокости в деятельности полицейских, негативному отношению населения к полиции и отсутствию у полиции полнокровной социально-правовой защиты.

Поэтому социальная и правовая защита сотрудников полиции предполагает и возлагает на государство обязанность не только декларировать, но и создать условия и механизм социальной и правовой защиты сотрудников полиции. Прежде всего для того, чтобы сотрудники полиции смогли защитить своих коллег и это должно быть, не смотря на то, что полиция находится под защитой государства.

Таким образом, дальнейшая реформа правоохранительных органов требует кардинальных изменений в сфере социально-правовой защиты сотрудников полиции. Если не защитить полицию, полиции нас не защитит. Механизм социально-правовой защиты полицейских необходимо модернизировать так, чтобы социальная и правовая помощь оказывалась максимально адресно и оперативно. Необходимо создать такие условия, при которых сам полицейский, а также трудоспособные члены его семьи сами могли бы эффективно решать свои социальные, правовые, организационные и иные бытовые проблемы. Поэтому одним из ресурсов, который можно привлечь для изменения ситуации, является создание полицейского профсоюза в Казахстане.

Профсоюз – добровольное объединение работников, созданное для защиты их интересов и трудовых прав. Как правило, речь идёт о людях, работающих в одной сфере или на одном предприятии. История профсоюзов берет начало в XVIII веке, когда английские рабочие впервые решили объединяться в трейд-юнионы, чтобы бороться за улучшение условий труда на промышленных предприятиях. В Казахстане первые рабочие товарищества появились только в начале XX века [6], созданный 6 декабря 1905 года Союз рабочих Успенского медного рудника, который находился на территории нынешней Карагандинской области, официально признан первой профсоюзной организацией в стране.

В советское время деятельностью всех профессиональных союзов Республики Казахстан руководил единый центральный орган – Казахский совет профессиональных союзов (Казсовпроф), который был образован в 1948 году на основании Постановления XIX Пленума Всесоюзного Центрального Совета Профессиональных Союзов (ВЦСПС).

10 октября 1990 года на XIV съезде профсоюзов Казахстана была принята Декларация об образовании Федерации профессиональных союзов Казахской ССР – правопреемника Казсовпрофа. Федерация провозгласила свою независимость от органов государственной власти, работодателей и политических партий, поставив главной целью своей деятельности консолидацию действий профсоюзов, представление и защиту социально-экономических, трудовых прав и интересов членов профсоюзов и обеспечение прав и свобод профессиональных союзов. Учредителями и членами Федерации стали отраслевые профессиональные союзы и региональные межсоюзные объединения. 3 марта 1992 года принято решение о переименовании Федерации профсоюзов Казахской ССР в Федерацию профсоюзов Республики Казахстан (ФПРК).

Что касается профсоюза сотрудников полиции, то профсоюзы полицейских образовались позже, чем большинство других профессий, что отражает как консервативную тенденцию, так и относительно лучшие условия труда. Первые профсоюзы полицейских образовались в Соединенных Штатах. Вскоре после Первой мировой войны рост стоимости жизни, снижение заработной платы, беспокойство по поводу количества отдыха и растущее недовольство среди рядовых полицейских привели к ряду забастовок полиции в 1918-1923 годах и образованию полицейских профсоюзов по всему миру. В странах Западной Европы, США и Канаде профсоюзные организации (ассоциации) полицейских начали образовываться в середине 40-х годов XX столетия под воздействием процессов демократизации общества и в связи с необходимостью общественного престижа полиции, усиления социальной и правовой защищенности ее сотрудников [7].

В органах полиции зарубежных стран успешно работают десятки профессиональных союзов

(ассоциаций) служащих полиции. Абсолютное большинство их, несмотря на национальную специфику, реализуют идентичные функции. Полагаем, что такими общими функциями профсоюзных организаций (ассоциаций) служащих полиции являются:

1. Функция социальной и правовой защиты личного состава. В ряде стран это означает заключение с «нанимателем», т.е. с органом власти, в чьей юрисдикции функционирует полицейская организация и за чей счёт она содержится, коллективного договора. В случае уголовного преследования служащего полиции профсоюз (ассоциация) оплачивает деятельность лучших адвокатов. По просьбе полицейских адвокаты занимаются гражданскими делами, оказывают другие юридические услуги.

2. Функция контроля за исполнением администрацией норм и положений нормативных актов о прохождении службы. Анализ уставов профессиональных союзов (ассоциаций) сотрудников полиции стран Западной и Восточной Европы, США, Канады, стран Прибалтики, Монголии свидетельствует о том, что в одну и ту же целевую установку – контроль за условиями прохождения службы в профобъединениях разных стран вкладывается различное содержание.

3. Представительская функция. Реализация данной функции происходит в двух сферах жизнедеятельности профсоюза: во внутренней и во внешней. В первом случае, в ряде стран члены выборного органа профсоюзной организации (ассоциации) служащих полиции – председатели, секретари, члены комитетов и советов входят в состав аттестационных и специальных комиссий, разбирающих жалобы на действия полицейских, выступают истцами и ответчиками при трудовых спорах между работодателем и профсоюзом полицейских, в арбитражных, согласительных комиссиях, третейских судах.

4. Консультативная функция. Профсоюзные лидеры обсуждают с администрацией кандидатуры полицейских на выдвижение, организационные и правовые вопросы использования полицейских в крупномасштабных операциях, связанных с социальными конфликтами, оказывают консультативную помощь администрации в вопросах планирования и организации работы полицейского органа. Взаимодействия с населением, участвуют в разработке поправок в уголовное законодательство, правительственных и ведомственных решений, затрагивающих интересы и права личного состава. Так, ассоциация суперинтендантов полиции Великобритании является официальным консультантом парламентских комиссий и гражданских учреждений по деятельности полиции.

5. Воспитательная функция. Во взаимодействии с администрацией полицейского органа профсоюзы (ассоциации) принимают меры по укреплению дисциплины и законности в деятельности личного состава. Разбирают конфликты между служащими полиции, противодействуют проникновению в её ряды аморальных и недисциплинированных граждан, занимаются привитием профессиональной морали молодым сотрудникам и их закреплением на службе, через средства массовой информации поддерживают позитивный имидж службы в полиции.

6. Функция лоббизма. В связи с тем, что законодательно полицейским запрещено быть членами политических партий и их сообщество не может непосредственно выразить в законодательных и исполнительных органах власти свои профессиональные интересы, профессиональные союзы восполняют это путём скоординированного давления на СМИ, проведения целенаправленных профсоюзных акций. К последним можно отнести массовые невыходы на службу «по болезни», блокирование деятельности дежурных частей, массовое наказание граждан за малозначительные административные нарушения.

Заключение

Учитывая зарубежный опыт, нам необходимо создать профсоюз полиции, и это должно быть как продолжение реформы полиции, которой должны заниматься профессионалы. В своё время вместо упразднённых политотделов и парткомов в правоохранительных органах Казахстана ничего не было создано и, как следствие, воспитательной и идеологической работой с личным составом до сегодняшнего дня никто конкретно не занимается. И отцы реформаторы правоохранительных органов, упуская этот важный момент, в итоге не могут добиться результатов.

Профсоюзы не являются политическими организациями и не должны быть связаны с государством, партиями и иными политическими силами. Основная задача профсоюза – защищать интересы его членов, а в нашем случае - предоставить коллективу сотрудников полиции защитить своих коллег.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 О правоохранительной службе: Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV (с изм. и доп. по сост. на 12.10.2021 г.).
- 2 Об органах внутренних дел Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК.
- 3 Чернышова Л.В. Организация социально-правовой защиты сотрудников полиции: монография. - Уфа, 2013. — 213 с.

4 Овсянников Д.А. Понятие «социальное обеспечение сотрудников полиции и членов их семей»: теоретический анализ сущности и содержания / Д.А. Овсянников // Молодой ученый. — 2021. — № 22 (364). — С. 368-370 // <https://moluch.ru/archive/364/81795/> (дата обращения: 28.01.2022).

5 Омаров К.К. Социальная защита сотрудника органов внутренних дел как одна из главных составляющих престижа полицейской службы // Вестник науки Костанайского социально-технического университета имени академика Зулхарнай Алдамжар. - 2018.

6 Как создать профсоюз: пошаговая инструкция // <https://www.kdelo.ru/art/385723-kak-sozdat-profsoyuz-20-m1>

7 Осипов Ю.М., Сафронов М.М. О профессиональных союзах работников полиции (аналитический отчет). - М.: Академия МВД РФ, 1990. - С. 5.

REFERENCES

1 O pravoohranitel'noj sluzhbe: Zakon Respubliki Kazahstan ot 6 janvarja 2011 goda № 380-IV (s izm. i dop. po sost. na 12.10.2021 g.).

2 Ob organah vnutrennih del Respubliki Kazahstan: Zakon Respubliki Kazahstan ot 23 aprelja 2014 goda № 199-V ZRK.

3 Chernyshova L.V. Organizacija social'no-pravovoj zashhity sotrudnikov policii: monografija. - Ufa, 2013. — 213 s.

4 Ovsjannikov D.A. Ponjatie «social'noe obespechenie sotrudnikov policii i chlenov ih semej»: teoreticheskij analiz sushhnosti i sodержanija / D.A. Ovsjannikov // Molodoj uchenyj. — 2021. — № 22 (364). — S. 368-370 // <https://moluch.ru/archive/364/81795/> (data obrashhenija: 28.01.2022).

5 Omarov K.K. Social'naja zashhita sotrudnika organov vnutrennih del kak odna iz glavnyh sostavljajushhih prestizha policejskoj sluzhby // Vestnik nauki Kostanajskogo social'no-tehnicheskogo universiteta imeni akademika Zulharnaj Aldamzhar. - 2018.

6 Kak sozdat' profsojuz: poshagovaja instrukcija // <https://www.kdelo.ru/art/385723-kak-sozdat-profsoyuz-20-m1>

7 Osipov Ju.M., Safronov M.M. O professional'nyh sojuzah rabotnikov policii (analiticheskij otchet). - M.: Akademija MVD RF, 1990. - S. 5.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Саркытбек Сәрсембайұлы Молдабаев - заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Алматы облысы бойынша филиалының профессоры. Қазақстан, Талдықорған қ., Аксу к., 2А. E-mail: svan62@inbox.ru

Молдабаев Саркытбек Сарсембаевич - доктор юридических наук, профессор, профессор филиала Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан по Алматинской области. Казахстан, г. Талдықорған, ул. Аксуская, 2А. E-mail: svan62@inbox.ru.

Sarkytbek Moldabaev - Doctor of Law, Professor, Professor of the branch of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan in Almaty region. Kazakhstan, Taldykorgan, 2A Aksuskaya str. E-mail: svan62@inbox.ru

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ С ОБЩЕСТВЕННЫМИ ФОРМИРОВАНИЯМИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Н.М. Мусабеева

кандидат исторических наук

Ю.Ю. Колесников

кандидат юридических наук

Г.Б. Ахмеджанова

доктор юридических наук

НАО «Торайгыров университет», Казахстан, г. Павлодар

Аннотация. Данная статья «Взаимодействие органов внутренних дел с общественными формированиями правоохранительной направленности в обеспечении общественной безопасности» показывает, что необходимость эффективного использования общественных формирований в обеспечении безопасности требует постоянного и всестороннего теоретического осмысления данной социальной проблемы в противодействии и профилактике терроризма и экстремизма. Данное взаимодействие не утрачивает свою социальную функциональность со времени формирования первых государств в истории человечества и субъективно выражено в активности населения, взаимодействующего с государственными структурами. Объективная природа процесса взаимодействия государственных структур и общественных формирований кроется в принципиальной ограниченности управленческого ресурса государства, всегда разделявшего его с общественными структурами, а также в устойчивом росте индивидуальных и коллективных потребностей в социуме. В исследовании данной статьи доказывается, что взаимодействие органов внутренних дел и общественных формирований происходит не спонтанно. Практика осуществления такого взаимодействия выработала ряд его важнейших основ, которые закреплены в действующем казахстанском законодательстве. В частности, принцип осуществления непосредственной власти народом, заложенный в Конституции Республики Казахстан, в равной степени распространяется и на сферу административно-правовых отношений, в которой, главным образом, осуществляют свое функционирование общественные формирования правоохранительной направленности. В ходе работы было установлено, что большое значение для эффективного решения проблем взаимодействия органов внутренних дел с общественными формированиями имеет уяснение принципов, на которых оно строится. Принципы социального управления образуют систему, поэтому эффективность организации взаимодействия органов внутренних дел и общественных формирований достигается последовательным применением всей системы принципов управления и каждого из них в отдельности.

Ключевые слова: органы внутренних дел, общественные формирования, взаимодействие, правоохранительные органы, общественная безопасность.

ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ ҚҰРЫЛЫМДАРМЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ

Н.М. Мусабеева

тарих ғылымдарының кандидаты

Ю.Ю. Колесников

заң ғылымдарының кандидаты

Г.Б. Ахмеджанова

заң ғылымдарының докторы

«Торайгыров университеті» КЕАҚ, Қазақстан, Павлодар қ.

Аңдатпа. «Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде ішкі істер органдарының құқық қорғау бағытындағы қоғамдық құрылымдармен өзара іс-қимылы» атты мақала қауіпсіздікті қамтамасыз етуде қоғамдық құрылымдарды тиімді пайдалану қажеттілігі терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимылда және оның алдын алуда осы әлеуметтік проблеманы тұрақты және жан-жақты теориялық тұрғыдан пайымдауды талап ететінін көрсетеді. Осы өзара іс-қимыл адамзат тарихындағы алғашқы мемлекеттердің пайда болуынан бастап өзінің әлеуметтік функционалдығын жоғалтпайды және субъективті түрде мемлекеттік құрылымдармен өзара әрекеттесетін халықтың белсенділігінде көрінеді. Ішкі істер органдары мен қоғамдық құрылымдардың өзара іс-қимылы өздігінен пайда болмайтынын осы мақала дәлелдейді. Осындай өзара іс-қимылды жүзеге асыру практикасы оның қолданыстағы қазақстандық заңнамада бекітілген бірқатар маңызды негіздерін қалыптастырды. Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген халықтың тікелей билікті жүзеге асыру принципі, негізінен, құқық қорғау бағытындағы қоғамдық құрылымдар әрекет ететін әкімшілік-құқықтық қатынастар саласына бірдей қолданылады. Жұмыс барысында ішкі істер органдары мен қоғамдық құрылымдардың өзара іс-қимыл мәселелерін тиімді шешу үшін оның негізіне алынған принциптерді түсінудің үлкен маңызы бар екені анықталды. Әлеуметтік басқарудың принциптері жүйені құрайды, сондықтан ішкі істер органдары мен қоғамдық құрылымдардың өзара іс-қимылын

ұйымдастырудың тиімділігі басқару принциптерінің бүкіл жүйесін және олардың әрқайсысын жеке-жеке дәйекті түрде қолдану арқылы қол жеткізіледі.

Түйін сөздер: ішкі істер органдары, қоғамдық құрылымдар, өзара іс-қимыл, құқық қорғау органдары, қоғамдық қауіпсіздік.

INTERACTION OF THE INTERNAL AFFAIRS BODIES WITH LAW ENFORCEMENT-ORIENTED PUBLIC FORMATIONS IN ENSURING PUBLIC SECURITY

N.M. Musabekova
Candidate of Historical Sciences

Yu. Yu. Kolesnikov
Candidate of Juridical Sciences

G.B. Akhmedzhanova
Doctor of Law

NJSC Toraigrov University, Kazakhstan, Pavlodar

Annotation. The article “Interaction of the internal affairs bodies with law enforcement-oriented public formations in ensuring public security” shows that the need for effective use of public formations in ensuring security requires constant and comprehensive theoretical understanding of countering this social problem and preventing terrorism and extremism. This interaction has not lost its social functionality since the formation of the first states in the history of mankind and is subjectively expressed in the activity of the population interacting with state structures. The objective nature of the interaction process between state structures and public formations lies in the fundamental limitations of the state’s managerial resource, which has always shared it with public structures, as well as in the steady growth of individual and collective needs in society. The study of this article proves that interaction of internal affairs bodies and public formations does not occur spontaneously. The practice of such interaction has developed a number of its most important foundations, which are enshrined in the current Kazakhstani legislation. In particular, the principle of direct power by the people, laid down in the Constitution of the Republic of Kazakhstan, equally applies to the sphere of administrative and legal relations, in which operate law enforcement-oriented public formations. It was found that an understanding of principles on which it is based is of great importance for the effective problem solution of interaction between the internal affairs bodies and public formations. The principles of social management form a system and organization effectiveness of interaction between the internal affairs bodies and public formations that is achieved by the consistent application of management principles entire system and each of them separately.

Keywords: internal affairs bodies, public formations, interaction, law enforcement agencies, public security

Введение

В настоящее время ограниченность управленческого ресурса государства выражается в теоретическом обосновании системы социального взаимодействия «правовое государство - гражданское общество». В качестве основания объективной природы взаимодействия органов внутренних дел с общественными формированиями правоохранительной направленности рассмотрена универсальность процесса социального кооперирования и его ценностная основа по противодействию и профилактике терроризма и экстремизма. Единство такой социальной ценности, как безопасность, для всех субъектов социального процесса, как показано в исследовании, создает устойчивую, относительно независимую от субъективных факторов и внешних условий основу взаимодействия органов внутренних дел и общественных формирований.

Материалы и методы

Обеспечение безопасности и защиты прав и законных интересов граждан закреплены в Основном Законе нашего государства - Конституции Республики Казахстан, которая основывается на основных принципах справедливости и правосудия. Принципы участия населения в процессе обеспечения общественной безопасности конкретизированы Законом Республики Казахстан «О национальной безопасности» (гл. 4. «Обеспечение национальной безопасности», ст. 19. «Обеспечение общественной безопасности»). Однако, начиная с этого уровня изучения проблемы, прослеживается тенденция последовательного подхода в закреплении организационно-правовых основ деятельности общественных формирований и граждан в деле обеспечения общественной безопасности, связанного с противодействием и профилактикой терроризма и экстремизма [1].

В данной статье показано, что изменения в экономической и социально-политической жизни Казахстана привели к тому, что часть административно-правовых норм, предусматривающих участие общественности в осуществлении правоохранительной деятельности, обеспечивающей поддержание режима общественной безопасности, утратила свое значение. Это было учтено законодателем при разработке ныне действующего Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, а именно в ст. 149. «Неисполнение и (или) ненадлежащее исполнение обязанностей по обеспечению антитеррористической защищенности объекта, уязвимого в террористическом отношении» и ст. 214

«Нарушение законодательства Республики Казахстан о противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма». Вместе с тем рациональное начало, заложенное в ранее действовавшем административном законодательстве, сохранено было лишь частично [2].

Важным элементом системы взаимодействующих с органами внутренних дел общественных формирований остаются общественные пункты охраны порядка. Несмотря на значительный потенциал, заложенный в компетенции общественных пунктов охраны порядка, деятельность общественных формирований в настоящее время получила широкое распространение. Установлено, что социальный эффект от деятельности общественных пунктов охраны порядка будет значимым только в случае, когда количество общественных формирований и значимость их функционирования увеличится до степени, оправдывающей специальную работу по организации их взаимодействия, связанного с профилактикой и противодействием терроризму и экстремизму. Слабая развитость системы общественных пунктов охраны порядка во многом компенсируется деятельностью таких общественных формирований, как областные, городские и районные.

Результаты и обсуждение

Результатом данной работы показывается, что часть государственного аппарата в формате оказания поддержки и участия, связанного с профилактикой и противодействием терроризму и экстремизму, в настоящее время не полностью наделена значительным количеством обязанностей, связанных с разрешением вопросов обеспечения общественной безопасности. Вследствие чего компетенции общественных объединений не в полном объеме дифференцируют характер угроз, которые исходят от экстремизма и терроризма, в результате чего присутствует объективная необходимость взаимодействия государства и населения в обеспечении общественной безопасности в противодействии данному социально-опасному явлению. Стоит отметить, что возникновение многочисленных общественных структур происходит, как правило, стихийно и является реакцией граждан на реальное или вероятное возникновение угроз жизненно важным и просто важным интересам личности, социальной группы, общности и общества в целом. Тем самым общество осознанно включает дополнительные механизмы обеспечения национальной безопасности.

Заключение

Взаимодействие и тесное сотрудничество правоохранительных органов с общественными формированиями по предупреждению и недопущению экстремизма и терроризма в Казахстане находится пока в стадии формирования и развития. Сегодня ей недостает единого методического и организационного центра. Пока лишь можно говорить о наличии возможностей для ее полного функционирования с ростом политической культуры граждан и с формированием в стране зрелого гражданского общества. Современному гражданскому обществу недостает глубокого осознания национальных интересов, которые после признания на концептуальном уровне личностью, обществом и государством превратятся в мощный фактор ускорения социально-экономического развития Казахстана.

Однако уже сегодня следует выделять круг задач, которые общественные формирования призваны решать в отношении защиты прав и законных интересов граждан Республики Казахстан. Среди них следует выделить:

- методическое руководство деятельности общественных формирований, организация взаимодействия между ними и государством в целях защиты национальных интересов Казахстана в различных сферах безопасности;
- вовлечение граждан через общественные объединения в практическую деятельность по обеспечению общественного порядка, связанную с профилактикой и предотвращением экстремизма и терроризма;
- подготовка, переподготовка и повышение квалификации сотрудников для работы в общественных формированиях для профилактики и недопущения экстремизма и терроризма.

Для устранения многих имеющихся сложностей в отношениях двух систем необходимо сделать их взаимодействие добровольным и взаимовыгодным. Цель такого сотрудничества должна заключаться в том, чтобы государственная и общественная системы функционировали как союзники, дополняя усилия друг друга в деятельности по обеспечению общественной безопасности граждан по профилактике и противодействию экстремизму и терроризму.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 О национальной безопасности Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31106860
- 2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399#pos=259;-66

3 Об общественных объединениях: Закон Республики Казахстан от 31 мая 1996 года № 3-І // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005615#pos=67;-44

REFERENCES

1 O natsional'noy bezopasnosti Respubliki Kazakhstan: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 6 yanvarya 2012 goda № 527-IV // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31106860

2 Kodeks Respubliki Kazakhstan ob administrativnykh pravonarusheniyakh ot 5 iyulya 2014 goda № 235-V // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399#pos=259;-66

3 Ob obshchestvennykh ob'yedineniyakh: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 31 maya 1996 goda № 3-І // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005615#pos=67;-44

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Нурсулун Мукидиновна Мусабекова - тарих ғылымдарының кандидаты, «Торайғыров университеті» КЕАҚ «Құқықтану» кафедрасының профессоры. Қазақстан, Павлодар қ., Академик Чокін к., 93-57. E-mail: musabekova.1979@mail.ru

Юрий Юрьевич Колесников - заң ғылымдарының кандидаты, «Торайғыров университеті» КЕАҚ экономика және құқық факультетінің деканы. Қазақстан, Павлодар қ., М. Горький к., 31-250. E-mail: ereke_aktobe@mail.ru

Гульнара Бисенгазизовна Ахмеджанова - заң ғылымдарының докторы, «Торайғыров университеті» КЕАҚ «Құқықтану» кафедрасының меңгерушісі. Қазақстан, Павлодар қ., Академик Чокін к., 31-270. E-mail: ahmedzhanovag@mail.ru

Мусабекова Нурсулун Мукидиновна - кандидат исторических наук, профессор кафедры «Правоведение» НАО «Торайғыров университет». Казахстан, г. Павлодар, ул. Академика Чокина, 93-57. E-mail: musabekova.1979@mail.ru

Колесников Юрий Юрьевич - кандидат юридических наук, декан факультета экономики и права НАО «Торайғыров университет». Казахстан, г. Павлодар, ул. М. Горького, 31-250. E-mail: ereke_aktobe@mail.ru

Ахмеджанова Гульнара Бисенгазизовна - доктор юридических наук, заведующая кафедрой «Правоведение» НАО «Торайғыров университет». Казахстан, г. Павлодар, ул. Академика Чокина, 31-270. E-mail: ahmedzhanovag@mail.ru

Nursulun Musabekova - Candidate of Historical Sciences, Professor of Jurisprudence Department of the NJSC Toraigrov University. Kazakhstan, Pavlodar, Academic Chokin st., 93-57. E-mail: musabekova.1979@mail.ru

Yuri Kolesnikov - Candidate of Juridical Sciences, Dean of the Faculty of Economics and Law of the NJSC Toraigrov University. Kazakhstan, Pavlodar, M. Gorky st., 31-250. E-mail: ereke_aktobe@mail.ru

Gulnara Akhmedzhanova - Doctor of Law, Head of the Department of Law of the NJSC Toraigrov University. Kazakhstan, Pavlodar, Academic Chokin st., 31-270. E-mail: ahmedzhanovag@mail.ru

ШЕТЕЛДІК ТЕРРОРИСТІК ҰЙЫМДАР ҚЫЗМЕТІНІҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ**Қ.Ж. Назарбек**

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік академиясы, Алматы қ.

К.М. Бишманов

заң ғылымдардың кандидаты, доцент

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа. Ғылыми мақалада шетелдік террористік ұйымдар қызметінің ерекшеліктері, олардың әдіс-тәсілдері, ұлттың қауіпсіздігіне төнген қауіп-қатер көріністері, құқыққа қайшы әрекеттері талданады. «Шетелдік террористік ұйымдар» және «террористік іс-әрекет» туралы Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілері зерделенеді. Зерттеуде «халифат» құру идеясын жақтаушы, исламдағы діни-саяси идеология болып табылатын «панисламизмнің» ерекшеліктері анықталады. Шетелдік террористік ұйымдардың жалпы сипаттамалары жіктеледі және оны түсіну үшін терроризмнің түрлері топтастырылады. Елімізде сот шешімімен әрекетіне шектеу қойылған исламдық сипаттағы шетелдік террористік ұйымдардың іс-қимылдары арасындағы сабақтастық пен айырмашылық айқындалып сараланады. Сонымен қатар қазіргі кездегі террористік ұйымдар желілік сипатқа ие, олар ортақ идеологиялық құндылықтармен реттеледі, кез келген сыртқы өзгерістерге оңай бейімделетін икемді ұйымдық құрылымды құрайтыны көрсетіледі. Сондықтан ғылыми мақалада шетелдік террористік ұйым жақтаушыларының іс-қимылдарының бейресми қарым-қатынастарға негізделген пайымдаулар ашықталады. Террористік ұйымдардың интернет-кеңістігіндегі ақпараттық-насихаттық қызметі, жаңа технологиялардың пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады.

Шетелдік террористік ұйымдардың іс-қимылдары арасындағы сабақтастық, айырмашылықты айқындау және әрекеттерінің көрініс беру себептерін, іс-қимылдарынан төнген қауіп-қатерлері талданады. Авторлармен шетелдік террористік ұйымдардың шектен шыққан іс-қимыл көріністерін айқындай келе, «шетелдік террористік ұйымдар» ұғымы туралы әлеуметтік-құқықтық дискурс негізінде зерделей келе авторлық анықтаманы ұсынады. Шетелдік террористік ұйымдардың қауіптілігін, олардың еліміздің мүдделеріне нұқсан келтіру ықтималдылығын ескере отырып, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіне «шетелдік террористік акт» бабын енгізу және шетелдік террористік ұйымдарға қарсы іс-қимыл шеңберінде бүгінгі күнге дейінгі шешімін таппаған мәселелерді ескере келе, шетелдік тәжірибелерді пайдалана отырып ұзақ мерзімді мемлекеттік тұжырым дайындау қажеттігі ұсынылады.

Түйін сөздер: шетелдік террористік ұйымдар, терроризм, шетелдік террористік акт, идеология, ислам, қауіп-қатер.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАРУБЕЖНЫХ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Назарбек К.Ж.

доктор философии (PhD)

Академия Комитета национальной безопасности Республики Казахстан, г. Алматы

Бишманов К.М.

кандидат юридических наук, доцент

Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, г. Алматы

Аннотация. В научной статье анализируются особенности деятельности зарубежных террористических организаций, их методы, проявления угрозы безопасности нации и противоправные действия. Изучаются нормативные правовые акты Республики Казахстан о зарубежных террористических организациях и о «террористической деятельности». В исследовании выявляются особенности религиозно-политической идеологии в исламе «панисламизма», который поддерживает идеи создания «халифата». Классифицируются общие характеристики зарубежных террористических организаций и для их понимания группируются виды терроризма. Также будет определена преемственность и разграничение между действиями зарубежных террористических организаций исламского характера, деятельность которых ограничена решением суда в стране. При этом показано, что современные террористические организации имеют сетевой характер, они образуют гибкую организационную структуру, регулируемую общими идеологическими ценностями, легко адаптируемую к любым внешним изменениям. Поэтому в научной статье раскрываются суждения, основанные на неформальном общении действий сторонников зарубежной террористической организации. Рассматриваются информационно-пропагандистская деятельность террористических организаций в интернет-пространстве, возможности использования новых технологий.

Анализируется преемственность между действиями иностранных террористических организаций, выявление различий и причин их действий, угрозы, исходящие от их действий. Авторы приводят авторскую отсылку к понятию «иностранная террористическая организация» на основе социально-правового дискурса, выявляя проявления чрезмерных действий иностранных террористических организаций. Принимая во внимание опасность

иностранных террористических организаций, возможность нанесения ими ущерба интересам страны, введение статьи «иностранный террористический акт» в Уголовный кодекс Республики Казахстан и использование зарубежного опыта в борьбе против иностранных террористических организаций. Предлагается подготовить заключение.

Ключевые слова: зарубежные террористические организации, терроризм, иностранный террористический акт, идеология, ислам, угрозы.

GENERAL DESCRIPTION OF THE ACTIVITIES OF FOREIGN TERRORIST ORGANIZATIONS

Nazarbek K.Zh.

Doctor of Philosophy (PhD)

Academy of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Almaty

Bishmanov K.M.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor

Kazakh National University named after Al-Farabi, Almaty

Annotation. The scientific article analyzes the features of the activities of foreign terrorist organizations, their methods, manifestations of threats to the security of the nation and illegal actions. The normative legal acts of the Republic of Kazakhstan on foreign terrorist organizations and on “terrorist activities” are being studied. The study reveals the features of the religious and political ideology in Islam of “pan-Islamism”, which supports the idea of creating a “caliphate”. The general characteristics of foreign terrorist organizations are classified and the types of terrorism are grouped for their understanding. It will also determine the continuity and differentiation between the actions of foreign terrorist organizations of an Islamic nature, whose activities are limited by a court decision in the country. At the same time, it is shown that modern terrorist organizations have a network character, they form a flexible organizational structure regulated by common ideological values, easily adaptable to any external changes. Therefore, the scientific article reveals judgments based on informal communication of the actions of supporters of a foreign terrorist organization. The article considers the information and propaganda activities of terrorist organizations in the Internet space, the possibilities of using new technologies. The author gives his own author’s definition, revealing the extreme manifestations of the actions of foreign terrorist organizations.

The continuity between the actions of foreign terrorist organizations, the identification of differences and the reasons for their actions, the threats emanating from their actions are analyzed. The authors cite the author’s reference to the concept of “foreign terrorist organizations” on the basis of social and legal discourse, revealing manifestations of excessive actions of foreign terrorist organizations. Taking into account the danger of foreign terrorist organizations, the possibility of causing damage to the interests of the country, the introduction of the article “foreign terrorist act” in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and the use of foreign experience in the fight against foreign terrorist organizations. It is proposed to prepare a conclusion.

Keywords: foreign terrorist organizations, terrorism, foreign terrorist attack, ideology, islam, threats.

Кіріспе

Шетелдік террористік ұйымдардың құрылымы мен іс-қимылын зерттеу ғылыми және тәжірибелік тұрғыдан өте өзекті. Күрделі және тармақталған желілік құрылымды білдіретін шетелдік террористік ұйымдардың қызметі, халықаралық қауіпсіздіктің қазіргі жүйесіне төнген нақты қауіп-қатерге жатады. Сондай-ақ бүгінгі күні шетелдік террористік ұйымдардың қызметі жаһандық және аймақтық мақсаттарға жету үшін саяси құрылымдардың құралына айналды.

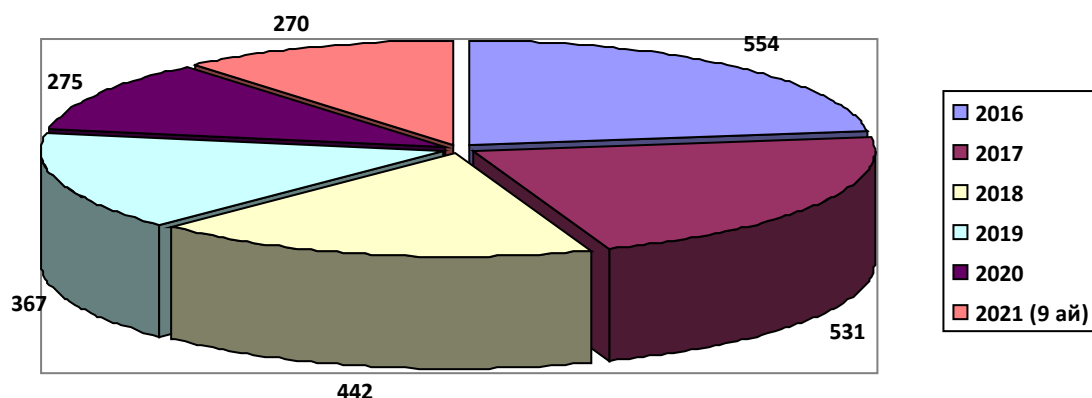
Шетелдік террористік ұйымдар идеологиялық негіздерді қолданудан бөлек, зорлық-зомбылық акцияларын жасауда жаңа тәсілдерде қолданумен ерекшеленеді. Одан туындайтын факторлар террористік ұйымдарға қарсы іс-қимыл тұрғысынан зерделеудің қажеттілігі бар екендігін айқындайды. Шетелдік террористік ұйымдар тарапынан жасалатын заңсыз әрекеттермен күресу ісінің күрделі болуының негізгі бірнеше себептері бар. Біріншіден, шетелдік террористік ұйымдардың қауіптілігін ескертетін арнайы немесе жеке құқықтық құжаттың әлі күнге болмауы оған қарсы іс-қимылдарды жүзеге асыруды терроризммен күресу аясында жүргізуге итермелейді; екіншіден, кейбір ұйымдардың діни идеологиясының негізі кейбір елдердің саяси-құқықтық ұстанымдарының халықаралық-құқықтық нормаларға сәйкес келмеуінен; үшіншіден, террористік ұйымдарға қатысты теориялық-әдістемелік және тәжірибелік маңызы бар мәселелерді ғылыми зерттеуге негізделген еңбектердің аздығы немесе олардың бір-бірімен үйлесім таппай жатқандығымен де түсіндіріледі.

Тақырыпты ашу үшін осы мәселелерді зерттеу аса маңызды деп ойлаймыз. Осыған байланысты шетелдік террористік ұйымдардың сан-қырлы қызмет түрлерін талдап, олардың іс-қимылдарындағы тәсілдердің заманауи ерекшеліктерін зерделеуді жөн көріп отырмыз.

Қазақстан Республикасында террористік және діни-экстремистік ұйымдардың құқыққа қайшы әрекеттерімен күрес саясатын қалыптастыру мәселесі танымдық қана емес тәжірибелік маңызы үлкен мәселелер қатарында. Аталған мәселе туралы еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың:

«Қазақстанда терроризм, сепаратизм және экстремизм мәселелері бар. Әсіресе халықаралық терроризмнің кең қанат жайғанын және шетелдік қауымдастық пен аймақтардың саяси-әлеуметтік және экономикалық мәселелермен ұштасып, саясиленғанын ескерсек, олардың тарапынан туындаған қауіп ойдан шығарылған емес, нақты және шынайы өмірлік қауіп» [1, б. 55], - деген пікірі маңызды және оның маңыздылығы терроризмнің, оның ішінде діни сипаттағы халықаралық терроризмге ұласуымен анықталады.

Бүгінгі әлемде саны, күші және әсер етуі жағынан әр түрлі 500-ге жуық шетелдік террористік ұйымдар бар және олар әлемнің барлық аумақтарында сантүрлі бағыттарда әрекет етеді. Шектен шыққан құрылымдар өте жақсы ұйымдастырылған, өз әрекеттерін үйлестіру үшін заманауи байланыс құралдарын қолданады, өзін-өзі қаржыландыру және заңсыз қару-жарақпен қамтамасыз етудің сенімді көздеріне ие. Соның ішінде бүкіл дүниежүзі мұсылмандарының бірлігі мен оларды бір мұсылман мемлекетіне біріктіру туралы идеяны уағыздаушы исламдағы діни-саяси идеология болып табылатын «панисламизмнің» уағыздарын белсенді түрде таратушылар – «Талибан қозғалысы», «Ал-Каида», «ДАИШ» және т.б. исламдық идеологияны қуаттайтын шетелдік террористік ұйымдарды құрайды. Дегенмен, бұл ұйымдар елімізде террористік және діни-экстремистік деп танылса да, бүгінгі күні түбегейлі жойылып кеткен жоқ және өздерінің қызметін астыртын жалғастырып келеді деуге толық негіз бар. Оған Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасы Қылмыстық статистика және арнайы есепке алу комитетінің ақпараттық сервисінен (ҚСЖАЕАК) алынған статистикалық деректер дәлел бола алады (1-сурет).

1-сурет. Соңғы бес жылда елімізде экстремизм мен терроризмге байланысты тіркелген қылмыстардың көрсеткіші [2].

Ұсынылып отырған мақалада «шетелдік террористік ұйымдар» ұғымының мәні ашықталып, исламдық сипаттағы радикалданған ұйымдардың тарапынан ұлттың қауіпсіздігіне төнетін қауіп-қатерлері, олардың өз идеяларын тарату және құқыққа қайшы іс-әрекеттерін жүзеге асырудағы қолданатын қызметтерінің әдіс-тәсілдерін талдау қажеттілігінен туындайды.

Зерттеудің объектісі - шетелдік террористік ұйымдар, ал *зерттеудің пәні* - шетелдік террористік ұйымдардың қызметі болып табылады.

Ғылыми мақаланың мақсаты – «шетелдік террористік ұйымдар» ұғымының мәнін анықтап, террористік ұйымдардың тәсілдерге толы қызметтерінің ерекшеліктерін есепке ала отырып жіктеп, зерделеу.

Ғылыми әдіснамалық негіздер – зерттеуде гуманитарлық ғылымдар теориясы бойынша жинақталған білімді қолдана отырып, кешенді тәсіл қолданылды. Сондай-ақ ғылыми әдіснамалық негізін әлеуметтік құбылыстарды танып білудің диалектикалық әдісі, жүйелік-құрылымдық, салыстырмалы талдау, логикалық және теориялық, тарихи әдіс, кезеңдендіру, талдау-саралау, статистикалық сараптау әдістерін құрайды.

Негізгі бөлім

Шетелдік террористік ұйымдардың жалпы сипаттамалары туралы айтпас бұрын, «шетелдік террористік ұйымдар» деген тіркестің мағынасын түсініп алу қажет.

«Ұйым» терминінің этимологиясы (*ұйым* - грек тілінен аударғанда «құрал») қызметі ортақ мақсатқа жету үшін әрекеттері әдейі үйлестірілген адамдар тобы ретінде анықталады. Бұл термин негізінен белгілі бір мақсатқа жету үшін қатысушылар арасында тапсырмаларды орындауды бөлетін әлеуметтік топқа қатысты қолданылады [3, б. 154]. Бұл анықтама ұйымдардың пайда болу себептерін зерттеуден бастап, ұйымдастырушылық әрекеттер нәтижесінде тиімді құрылым құруға дейінгі аралықты кешенді түрде қарастыруға мүмкіндік береді.

Ұйымдардың ішкі өмір принципін ескере отырып, оларды ресми және бейресми деп санауға болады. Ресми ұйым жарғыда, ережелерде, жоспарларда, мінез-құлық нормаларында бекітілген белгілі бір тәртіппен сипатталады. Олар белгілі бір ортақ мақсатқа жету үшін әлеуметтік өзара әрекеттесуді жүзеге асырады. Бейресми ұйымдар серіктестікке, байланыстарды жеке таңдауға негізделген. Бейресми ұйымдағы әлеуметтік өзара әрекеттестіктің ортақ немесе саналы түрде үйлестірілген мақсаты болмайды.

Ұйымдық құрылым ұйым ішіндегі міндеттер мен өкілеттіктерді бөлуді анықтайды. Мысалы, бөлімдер, лауазымдар және т.б. Өз кезегінде, бөлімшелердің жұмысын ұйымдастыруда ұйымдық құрылымдардың типологиясын анықтау маңызды рөл атқарады. Бұл шешімдер қабылдау барысында бөлімшелер арасындағы байланысты көрсету үшін қажет.

Шетелдік террористік ұйымдардың біздің елдің аумағынан тыс жерде орныққанын түсіну керекпіз.

Қазақстан Республикасының «Қарсы барлау қызметі туралы» Заңында шетелдік ұйымдар туралы түсінік берілген. Шетелдік ұйымдар – шет мемлекеттің заңнамасына немесе халықаралық құқық нормаларына сәйкес ұйымдарға қандай да бір мәртебенің берілуіне қарамастан, осы шет мемлекеттің аумағында басшылық жасайтын органдары бар не шет мемлекеттің, оның ішінде Қазақстан Республикасы танымаған шет мемлекеттің, қолдауын пайдаланатын, не шет мемлекеттің заңнамасында және (немесе) халықаралық құқық нормаларында тыйым салынған қызметті жүзеге асыратын, осы шет мемлекеттің оларға қарсы іс-қимыл жасауға объективті қабілетсіздігін пайдаланатын ұйымдар [4].

Әлемнің көптеген елдерінде террористік ұйымдардың қызметіне тыйым салу туралы сот шешімдері қабылданған. Бұл тізімге кем дегенде бір мемлекет немесе халықаралық ұйым террористік деп таныған ұйымдар кіреді.

Осыған қарамастан, террористік іс-әрекетті заңсыз қандайда бір шетелдік ұйымдар бағыттайды деген тұрақты пікір бар. Демек, террористік ұйымдар белгілі бір ұйымның саяси, экономикалық және басқа мақсаттарына жету құралы ретінде әрекет етеді.

Террористік іс-әрекет – төмендегі әрекеттердің кез келгенін жасауды қамтиды: терроризм актісін ұйымдастыру, жоспарлау, дайындау, қаржыландыру және іске асыру; терроризм актісін жасауға айдап салу; терроризм актісін жасау мақсатында заңсыз әскерилендірілген құралымды, қылмыстық қоғамдастықты (қылмыстық ұйымды), ұйымдасқан топты ұйымдастыру, сол сияқты осындай құрылымдарға қатысу; террористерді азғырып тарту, қаруландыру, үйрету және пайдалану; терроризм актісін ұйымдастыруға, жоспарлауға, дайындауға және жасауға ақпараттық тұрғыдан немесе өзгедей жәрдемдесу; терроризм идеяларын насихаттау, террористік материалдарды тарату, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникация желілерін пайдалана отырып тарату; көрсетілген әрекеттер террористік іс-әрекетті жүзеге асыру не террористік ұйымды қамтамасыз ету үшін пайдаланатынын ұғына отырып, террористерге, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес іс-әрекеті террористік деп танылған ұйымдарға қаржылық, құқықтық көмек көрсету немесе өзге де жәрдемдесу [5].

Осыған байланысты автор аталған мәселені талдау негізінде шетелдік террористік ұйымдардың іс-қимылын, атап айтқанда жұмыс істеу әдіс-тәсілдерін, террористік көріністерін анықтайтын келесі анықтаманы береді. ***Шетелдік террористік ұйымдар - Қазақстан Республикасында тыйым салынған, бір және/немесе бірнеше шет мемлекеттердің аумағында басқару органдары бар, сондай-ақ біздің елге қарсы зорлық-зомбылық іс-әрекеттер жасайтын ұйымдар.***

Шетелдік террористік ұйымдардың жалпы сипаттамаларын түсіну үшін терроризмнің түрлеріне тоқталу қажет.

Психологиялық терроризм - бұл халыққа қорқыту арқылы әсер ету және қорқытып пайда көру. Жәбірленушіге психологиялық қысым көрсету, әдетте, туған-туыстары мен жақындарын өлтіру арқылы, олардың жеке мүліктерін қирату арқылы үрей тудырады [6, б. 19-28].

Саяси терроризм - саяси немесе әлеуметтік мақсаттарға жету үшін үкіметтің, бейбіт тұрғындардың кез келгенін қорқыту немесе зорлық-зомбылық пайдалану арқылы қорқыту (*адам өлтіру, жарылыс жасау, ұшақтарды және ғимараттарды кепілге алу және т.б.*).

Технологиялық терроризм - озық технологиялардың жаңалығы болып табылатын әр түрлі заттарды қолданумен сипатталады (*мысалы, түрлі улы қоспалар, радиоактивті және химиялық заттар және т.б.*), ал «дәстүрлі» терроризмге ұзақ уақыт бойы қолданылып келген құралдар мен заттар жатады (*суық қарулар, жарылғыш құралдар жінте т.б.*).

Бұқаралық терроризм - көптеген адамдарға қарсы қолданылады (қоғамдық көлікте, вокзалдар мен әуежайларда, яғни адамдар көп жиналатын жерлерде террорлық шабуылдар). Селективті терроризм белгілі бір адамға қатысты қолданылады (саяси тұлға, мемлекет қайраткерлері, журналистер және т.б.) [7, б. 76].

Сондай-ақ ғалымдар идеялық негізге сүйеніп, идеологиялық, ұлтшылдық және діни терроризмді

бөліп көрсетеді.

Идеологиялық, өз кезегінде, көптеген зерттеушілермен «солшыл» және «оңшыл» деп бөлінеді. «Солшыл» терроризм жалған революциялық сипаттағы тұжырымдамаға негізделген. Ал, «оңшыл» терроризм саяси либерализм, демократия және заңдылық институттарын теріске шығаруға бағытталған [6, б. 19-28].

Ұлтшыл терроризм көптеген құрбандар мен ерекше қатыгездікпен сипатталады. Ол әлеуметтік шиеленіс пен ұлттық алауыздықты туғызатын бір ұлттың екінші ұлтқа қарағанда артықшылығына негізделген.

Діни терроризм қазіргі уақытта кеңінен таралған. Шетелдік террористік ұйымдар саяси мақсаттарға жету үшін діннің атын жамылды.

Терроризм заң шеңберінен тыс жолмен, қорқыныш ұялату үшін зорлық-зомбылық актілерін жасау арқылы, қазіргі кезде аймақтық және ұлтаралық қайшылықтарды шешу тәсіліне айналып барады. XX ғасырда жоғарыда аталған терроризмнің түрлеріне халықаралық терроризм қосылды. Халықаралық терроризм, оның барлық түрінде, ұстанған жасыл, қара және т.б. жалауының түсіне қарамастан, бүгінгі күннің өте ауыр мәселенің біріне айналды. Ұйымдасқан қылмыстың, оның ішінде террористік әрекеттің қарқынды дамып кетуі, осы қылмыстар шеңберінің кеңеюіне әкеліп соқты. Өздерінің көздеген мақсаттарын іске асыру үшін шетелдік террористік ұйымдар барлық зұлымдық әрекеттерді жасауға дайын екенін де байқаймыз.

Шетелдік террористік ұйымдардың пайда болу себептерін шартты түрде ішкі және сыртқы деп бөлуге болады.

Ішкі себептер: мемлекет ішіндегі ұлтаралық және конфессияаралық қақтығыстар; құқық қорғау және қадағалау қызметінің жеткіліксіз тиімділігі немесе оның террористерге қарсы тұруда дәрменсіздігі; насихаттық идеялар мен қозғалыстардың дамуына бақылаудың жасалмауы; азаматтық соғыс аясында террористік әрекеттердің жүзеге асуы; әлеуметтік, діни мәселелердің болуы; экономикалық, саяси, идеологиялық және этноұлттық салалардағы терең қарама-қайшылықтары.

Сыртқы себептер: террористік ұйымдардың әрекеттерінен бір мемлекет өзінің айрықша белгілерінен айырылуы; содырларды, сепаратистерді, террористерді оқыту мен даярлауға арналған лагерьлердің, мектептердің, оқу орындарының болуы; діни экстремизмнің таралуы; күрестің зорлық-зомбылық әдістерін насихаттайтын халықаралық идеологиялық қоғамдардың болуы [8, б. 226-228].

Қазіргі шетелдік террористік ұйымдардың келесідей ерекшеліктерін атап өту қажет:

- заманауи қару-жарақтармен жабдықталуы және террористердің жаппай қырып-жою құралдарын қолды қылу ықтималдығы;
- саяси шиеленістер орын алған аймақтарда соғыс ошақтар пайда болуы;
- алпауыт шетелдік террористік ұйымдардың этноұлттық және діни идеологияның негізінде бірігу әрекеті;
- шетелдік террористік ұйымдардың ақпараттық, техникалық және адам ресурстарымен қамтамасыздандырылуы;
- шетелдік террористік ұйымдардың адамзатқа қарсы қатыгездігінің және құқыққа қайшы әрекеттерінің өсуі;
- терроризмнің жаңа түрлері пайда болуда (мысалы, кибертерроризм, компьютерлік терроризм және т.б.);
- террористік ұйымдардың интернет-кеңістігін пайдалану арқылы ақпараттық-насихаттық әрекеттерінің ауқымы кеңейуде.

Шетелдік террористік ұйымдардың құрылымын толық түсіну үшін оның күш-құралдары сияқты маңызды элементіне жүгіну қажет. Жалпы, кез келген иерархиялық құрылымдағыдай, шетелдік террористік ұйымдардың құрамын қадағалауға болады: жетекші – қадағалушы – атқарушы. Айырықша ерекшелігі олардың діни негізге тәуелділігі, яғни барлық әрекеттер бір адамға бағыну және оның бұйрығын бұлжытпай орындау бойынша діни принциптеріне негізделген.

Шетелдік террористік ұйымдардың күш-құралдарының элементтері туралы жиі кездесетін түсініктер төменде келтірілген:

- әмір - террористік ұйымның жетекшісі, басшысы;
- найб әмір - террористік ұйым басшысының орынбасары;
- идеолог, діни тәлімгер - террористік ұйымның діни жетекшісі;
- шура - террористік ұйымның барлық құрылымдық бөлімшелерінің басшылығын қамтитын алқалы орган болып табылатын террористік ұйымның басқару кеңесі;
- амир сарии - террористік ұйым құрамындағы әскери басшысы;
- амният - меншікті күзет қызметінің қызметкері;

- федаин – жанкешті және т.б.

Енді еліміздің аумағында әрекетіне сотпен шектеу қойылған ең ірі шетелдік террористік ұйымдарға тоқталып өтейік.

«Ал-Каида» (араб. «негіз», «қағида» деген мағына білдіреді) - 1988 жылы құрылған ислам фундаменталистерінің интернационалдық террористік ұйымы. КСРО әскерлерінің Ауғанстаннан шығарылуынан кейін, «Ал-Каида» өз күресін АҚШ-қа, «Батыс әлемінің» басқа да елдеріне және Ислам елдеріндегі олардың жақтастарына бағыттады. Ұйымның басты мақсаты - мұсылман елдеріндегі басқару режимін құрту, ол жерлерге шариятты билік орнату болып табылады. «Ал-Каида» айтарлықтай материалдық және қаржылық қорлары мен мүмкіншіліктері жоғары, қақтығыстарға тас-түйін дайын және тармақталған жүйелі террористік ұйым. Ұйымның үлесінде көптеген ірі террористік актілер бар, олардың қатарында 1998 жылдың 7 тамызында Найроби (Кения) және Дарус-Салам (Танзания) қалаларындағы америкалық елшіліктердегі жарылыстар, сондай-ақ АҚШ-ғы 2001 жылдың 11 қыркүйегіндегі террористік актілер. «Ал-Кайданың» осы замандағы басты мақсаты – исламдық және басқа да көптеген исламдық емес мемлекеттердің аймақтарын біріктіріп, бүкіл әлемге ислам тәртібін енгізу. «Ал-Каида» ұйымының құрылымы келесідей: басқарудың жоғарғы органы - шура (кеңес); сонымен қатар төрт комитет бар: әскери істер комитетіне – әскери істер бойынша іс-қимылды жоспарлау, оқыту, террористік актілерді ұйымдастыру және т.б. мәселелер жүктелген; қаржы комитетіне – қаржымен қамсыздандыру істері жүктелген; дін және құқық сұрақтары бойынша комитетіне – шарият нормаларының сақталуын қадағалау жүктелген; ақпарат және насихат комитетіне – ақпараттық-насихаттық қызмет жүктелген.

«Шығыс Түркістанды азат ету ұйымын» («Шакри Түркістан озатлик ташхилаты») – 1994 ж. Маметин Азлет (Хазрет, Қазрат) құрған. ҚХР-дың Синьцзян-Ұйғыр автономиясының аумағында дербес мемлекеттің құрылуы үшін және осы мақсатта қытай билігіне қарсы террорлық және басқа да экстремистік актілермен бірге қарулы күрес жүргізу үшін ат салысады. Ұйымның басты мақсаты - Қытайды террористік әдіспен қирату, Шыңжаң аумағында біріккен «Шығыс Түркістан исламдық мемлекетін» құру болып табылады. Бұл ұйым СУАР-дағы билік және құқық қорғаушы органдардың өкілдерін өлтіру, ғимараттарды және жолаушылар автобустарын жару, өрт қою, малды жаппай улау арқылы жүзеге асырылған террорлық оқиғалардың көпшілігіне қатысы бар.

Қазақстан Республикасында «Өзбекстанның исламдық қозғалысы» мүшелері елдің аумағында жасырынуға немесе оны «транзиттік» коридор ретінде пайдалану әрекеттері бірнеше рет қиылысты, жақтастарымен және жауынгерлерді, олардың алдағы уақытта әскери қимылдарға және террористік акцияларға қатысулары үшін өздеріне тарту бойынша жоспарлары бейтараптандырылды. Басты мақсаты: Ферғана жазығында ислам мемлекетін құру. Олар «әл-Каида», «Талибан», «Хизб-ут-Тахрир», «Мұсылман-бауырлар» және т.б. ұйымдармен тығыз қарым-қатынас жасайды. Ұйым көшбасшылары елдің конституциялық құрылысын қиратып, исламдық мемлекет құруды көздейді.

«Күрд халық конгресі» («Конгар-Гел», бұрында «Күрдістанның жұмыс партиясы») 1978 жылы Түркияның оңтүстік-шығысында тәуелсіз күрд мемлекетін қарулы күрес жолын жасау мақсатында құрылған. Күрд халық конгресінің жетекшісі 1998 жылы Найроби (Кения) қаласында ұсталған, 1999 жылдың басынан бастап Түркияда қамауға алынған А. Оджалан болып табылады. Күрд халық конгресі әскери қимылды енгізудің көбінесе партизандық тактикасына бағыт алады. Сонымен қатар, қалалық терроризмнің тактикасын едәуір белсенді қолданды. Күрд халық конгресінің террористік актілерінің көбі жарылғыш құрылғыларды және оқпен атылатын қаруларды жасауды пайдаланумен түрік әскерілеріне, қауіпсіздік қызметінің және құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне қатысты жасалды. Бұл ретте бейбіт халық арасында да құрбандар болды. Сондай-ақ, ұйымның жауынгерлері шенділер мен саясаткерлерге де шабуылдар ұйымдастырды. Шетелдерде түрік дипломаттарына және кәсіпкерлеріне шабуыл жасау тәжірибесі кеңінен қолданылды.

«Асбат аль-Ансар» – сунниттік бағыттағы исламдық фундаменталдық террористік ұйым, 1985 жылы палестиналық «Айн аль-Хильва» (Сайда, Ливан қ.) лагерінде штаб-пәтерімен бірге шейх Хишам Шрейди құрған. Усама Бенладеннің бастамасымен аталған лагерде әлемнің «соғыс ошақтарына» жіберілетін жауынгерлерді даярлау жүзеге асырылды. «Асбат аль-Ансар» өзінің негізгі жаулары ретінде АҚШ-ты, Израильді, сондай-ақ Батыс Еуропаның мемлекеттері мен Ресейді таныды. Ұйымның басты мақсаты - Палестинадағы израилдық оккупациямен күрес және Ливанды батыстық ықпалдан қорғау. Ол «әл-Каидамен» тікелей байланыста және оған кадрлар жеткізіп тұруға міндеттенеді. 2000 жылы «Асбат-аль-Ансар» Бейрутта Ресей елшілігін гранатометпен атып тастады. МакДональдс рестораны мен БАҚ редакциясына шабуыл жасады.

«Мұсылман бауырлар» (Әл-Ихуан Әл-Муслимин) – мұсылман бауырлар ассоциациясы қоғамы діни-саяси ұйымының мүшелері. Оны Египетте 1928 жылы Хасан әл-Банна құрған. Ал, Ресейлік зерттеуші

Т.Милославская өзінің «Начальный этап деятельности ассоциации «Братьев-мусульман» еңбегінде, «Мұсылман бауырлар» идеологиясын қалыптастыруда Сайд Қутб шығармаларының Мұхаммед әл-Ғазалидің (алдыңғы ғасырда өмір сүрген ғалым), Мұстафа әс-Сибайддың еңбектерінің мәні зор» (Милославская, 1982: 90-91) екендігін айтады. Сондай-ақ, ғалым «Мұсылман бауырлар» идеологиясының негізінде панисламизм жатыр деген пікір білдіреді. «Ассоциация» ислам тараған елдерде (Египеттен бастап) «Ислам әділеттігіне» сүйенген Құранда және шариғатта тұжырымдалған ислам парыздарын қатаң сақтайтын қоғам құруды өзінің басты мақсаты етіп ұстады. Хасан әл-Банна өлгеннен кейін олардың арасына іріткі түсіп, жеке-жеке топқа бөлініп, «Таяу және Орта Шығыс Мұсылман бауырлар қозғалысы» деп аталатын ұйымдар жұмыс істей бастады» [9, б. 90-91] (Милославская, 1982: 90-91) деп өзінің ойын жалғастырады.

Қазіргі кезде «Мұсылман бауырлар қозғалысы» үш бағытта жұмыс істейді:

- 1) «салауаттылар» – бұлар Хасан әл-Банна мен Сайд Қутбтың іліміне сүйенушілер;
- 2) «Ислам демократтары» мен «Ислам социализмі» жазушылардың әр түрлі бағыттарын біріктіреді;
- 3) көптеген оң қанатты экстремистік топтар.

«Мұсылман бауырлар» өздерінің мақсаттары ретінде қоғамды исламдандыруды, исламдық емес үкіметтерді жоюды және «ислам халифатын» бүкіләлемдік көлемде құру арқылы, ең алдымен мұсылман тұрғындары басым аймақтарда исламдық басқаруды бекітуді жариялады.

«Боз гурд» («Сұр қасқырлар») есімімен де белгілі, ол түріктік ұлтшылдық ықпалдағы шектен тыс оңшыл әскерилендірілген ұйым. Базалық идеялық концепциясы – туанизм (түркі халықтарының бірегей мемлекетін құру). Ұйымды осы қалпымен 1965-1970 жылдары полковник Альпарслан Тюркеш құрған. 1968 жылы «Боз гурд» жартылай әскерилендірілген басқа екі түріктік ұйыммен қосылып, альянс құрды, ол ұлтшылдық қозғалыс Партиясына айналды. Оның бағдарламалық ережелері шектен шыққан радикализм принциптеріне негізделді. Ұйымның 1974-1980 жылдардығы оперативті ұстанымдары – саяси және кәсіподақ қайраткерлерінің, ғалымдардың, журналистердің көздерін жою арқылы террор жасау, қоғамдық орындарды және қалалық көліктерде жарылыс ұйымдастыру.

ДАИШ шетелдік террористік ұйымының құрылымына келетін болсақ, бас қолбасшы – халиф, әскери және дін істері бойынша жоғарығы кеңес – шура, әскери кеңес, қауіпсіздік кеңесі, қаржы кеңесі, құқықтық кеңес, ақпараттық-насихаттық істер бойынша кеңес, әкімшілік кеңес.

ДАИШ-тың сипаттамалық ерекшеліктері басқа шетелдік террористік ұйымдардан өзгеше:

- қаржы көзінің көптүрлілігі;
- орталық басқару органдары;
- террористік идеологияларды асқан қатыгездікпен орындауы;
- күш-құралдарының, саяси-идеологиялық көмектің басымдығы;
- заманауи медиа технологияларды пайдаланулары және т.б.

Жалпы, шетелдік террористік ұйымдардың барлық әр түрлілігіне және онда болып жатқан процестерге қарамастан, атқаратын қызметінің әдістері бойынша бір-бірінен ерекшеленетін, екі негізгі ағымды немесе бағытты атауға болады: «калыпты радикалды» және «ультрарадикалды» (экстремистік). Дегенмен бұндай жіктеу жеткілікті, шартты және басқа топтамаларды байқап білу кезінде дұрыс әдіс жасауға көмектеседі және сәйкес қатынастарды анықтайды. Сондай-ақ, шетелдік террористік ұйымдардың барлығын бірдей жатқызуға болмайды. Себебі олардың көбінде екі бағыт та бар. Бұл құрылымдарды - аралас түрдегі террористік ұйымдар деп атасақ болады.

Алайда ресейлік ғалым И.Добаевтің пайымдауынша, барлық радикалды исламдық террористік топтарды – өз елдерінің аймақтарында ислам мемлекетін (немесе олардың жеке бөліктерін) құру ортақ мақсат біріктіретіндігін атап көрсетеді [10, б. 14-16].

Сондай-ақ қоғамдық-саяси қозғалыстар мен исламдық бағыттағы партиялардың негізгі мәселелері олардың қызметінің әдістері бойынша сараланады. Кейбір ислам мемлекеттерінде оппозициядағы экстремистік діни-саяси ұйымдар мұсылмандарды саяси-мемлекеттік өзін-өзі билеу міндеттерін алдына қою арқылы «жиһад» жасау, зорлық-зомбылықты қолданатындықтарын да жоққа шығармайды. Бұл ұйымдардың арасында – әр түрлі араб елдеріндегі «Мұсылман бауырлар», «Хамас», «Хезболлах», «Исламдық қайта даму партиясы» және кейбір радикалданған жамағаттарды жатқызуға болады.

Шетелдік исламдық сипаттағы діни-саяси ұйымдарды зерттеу барысында зерттеушілер олардың идеологиялық және саяси бағытын жекелеп көрсетеді. Идеологияда діни-саяси ұйымдардың барлығы екі негізгі бағытта қарастырылады: қалыпты және экстремистік. Оның үстіне қалыптылар экстремистерден бөлінуді артық көреді, билікпен ынтымақтасуға ықыласын білдіреді, бірақ шындығында солар және басқалары да ислам мемлекетін құру туралы ойын жүзеге асыруға тырысады.

Исламдық көріністегі шетелдік террористік ұйымдардың қызмет түрлері мен әдістерін қолданылуы немесе пайдалануы бойынша күштеу немесе күш көрсетпеу деп топтастырылады.

Күштеу акциялары жақтастарының өзгешелігі: жаппай құрбан ету және қиратумен бірге, диверсиялық-террористік акцияларды іске асыру дайындығының жоғары деңгейі; жангештілердің акцияларға жаппай қатысуына дейінгі, террористік ұйым мүшелерінің діни фанатизмінің төтенше асқынуы; экстремистік топтармен исламдық интернационал түрінде бірыңғай ұлттық ұйым құру мақсатында өздерінің пікірлестерімен жақындасудың байланыстары мен жолдарын іздеу және т.б.

Осылайша, жоғарыда ұсынған талдаудан шығатын нәтиже, ол отандық немесе шетелдік зерттеушілердің арасында исламдық діни ұйымдардың топтастырылуына қатысты бірдей көзқарас жоқ. Бұл жерде туындайтын қиындықтардың исламның барлық теоретиктері өз көзқарастарының негізі ретінде бірдей қайнар көзі етіп – Құранды, ал аз деңгейде исламның нормаларын алатындығына да байланысты.

Өз алдына исламдық идеологиялық ұйымдардың жіктелуі туралы барлық көзқарастарға шолу жасау міндетін қоймай, бірнеше мысалмен тоқтағанды жөн көрдік. Соның ішінде, саяси исламның ірі білгірі З.И. Левин ислам доктриналары негізгі екі топқа – *жаңадәстүрлік (неотрадиционалистический) және реформаторлық* болып бөлінеді деп санайды, сонымен қатар, соңғылары *қалыпты реформаторлық және радикалды модернисттік* (немесе қайта жаңғыру модернизаторлық) деп бөлінеді [11, б. 41]. А.Малышенко өз жағынан діни саяси түсініктің үш түрін атап көрсетеді: *фундаментализм, радикализм, экстремизм* [12, б. 10]. Өз кезегінде танымал исламтанушы И. Добаев қазіргі исламдық сипаттағы шетелдік террористік ұйымдарды *қалыпты радикалды және ультра қалыпты радикалды* деп екі топқа бөледі. Функционалды топтастыру жасау да қолға алынуда, соған сәйкес исламдық саяси-діни қозғалыстар билеуші тәртіппен байланысты дәстүрлі деп бөлінеді [13, б. 165].

Исламдық догматикалық қағидаларға сүйене отырып, шетелдік исламдық сипаттағы террористік ұйымдарға қатысты топтама ұсынамыз. Атап айтқанда, қазіргі исламдық сипаттағы шетелдік террористік ұйымдарды реформаторлық, зайырлы және дәстүрлі деп топтастыруды жөн деп санаймыз. Бұлай топтасырудың себебі: реформаторлық – исламды қазіргі заманға бейімдеу үшін ат салысатындар. Қазіргі кезде дамыған, еркін қоғамды құрушылар. Ислам мемлекеттік дін болып қалуы тиіс, ал мемлекеттің басшысы – мұсылман болуы керек деп есептейді; зайырлы – дінді билікпен мемлекеттің ықпалдан бөліп алғанда ғана мүмкін болады. Мұсылмандардың қазіргі заманға қарсы тұра алмауынан олар дінді саясатқа енгізуінен, исламды саясиландыруға ұмтылуынан туындайды; дәстүрлі – өздерін дәстүрлі бағыттау деп есептейтіндер, олар бір догматикалық қағидаларға сүйеніп қана қоймайды.

Қорытынды

«Шетелдік террористік ұйымдар» тіркесі туралы әлеуметтік-құқықтық дискурс негізінде жан-жақты зерделеніп, мәселені талдау барысында шетелдік террористік ұйымдардың іс-қимылын, құрылымын, жұмыс істеу тәсілдерін, террористік көріністерін анықтайтын авторлық анықтама берілді.

Шетелдік террористік ұйымдардың іс-қимыл ерекшеліктерін ескере отырып терроризмнің түрлері жіктелді. Исламдық догматикалық қағидаларға сүйене отырып, шетелдік исламдық сипаттағы террористік ұйымдарға қатысты топтама ұсынылды.

Халықаралық терроризмнің өршуіне ерекше алаңдатушылық тудыратын тұсы, интернет-кеңістігіндегі барлық ақпараттық ресурстарды пайдаланулары, бірінші кезекте, әлеуметтік желілердің террористік әрекеттерді жүзеге асыру үшін қол жетімділігі болып қалып отыр. Атап айтқанда, террористік ұйымдардың идеологияларын насихаттау, жылдам ақпараттармен алмасу, қаржы ресурстарын тарту, әрекеттерін жоспарлау мен оларға бақылау жасау үшін, жаңа ақпараттық технологиялар мен интернет желісін пайдалану және т.б.

Бүгінде кез келген террористік ұйым желілік сипатқа ие, олар ортақ идеологиялық құндылықтармен реттелетін, кез келген сыртқы өзгерістерге оңай бейімделетін икемді ұйымдық құрылымды құрайды. Демек ұйым мүшелерінің әрекеттері бейресми қарым-қатынастарға негізделеді деуге толық негіз бар;

Шетелдік террористік ұйымдар Қазақстанда, бір және/немесе бірнеше шет мемлекеттердің басқару органдарында тыйым салынған, сондай-ақ аталған құбылыстың іс-қимылына халықаралық деңгейде бірлесіп қарсы тұру бүгінгі күннің талабы. Анықталған белгілерін кешенді талдай отырып, ерте алдын алмасақ, ұлттың қауіпсіздігіне қауіп төндіретіні анық. Сондықтан Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018-2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаның негізінде еліміздің өңірлерінің дәстүрі мен ділін ескере отырып, сондай-ақ бүгінгі күнге дейінгі (шешімін таппаған мәселелерді ескере отырып) тәжірибелерді пайдалана отырып ұзақ мерзімді мемлекеттік тұжырым дайындау қажет.

Бүгінгі күні әлемнің бірнеше елдерінің қылмыстық кодекстерінде «халықаралық терроризм актісі» деп аталатын баптың бар екені белгілі. Атап айтқанда, Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 205-бабының 2-тармағында, Қырғыз Республикасының Қылмыстық кодексінің 242-бабында, Испанияның Қылмыстық кодексінің 578-бабында және Францияның Қылмыстық кодексінің 421-бабының 2-5 тармақтарында көрсетілген. Жоғарыда баяндалғандарды ескере отырып, терроризмге қарсы іс-

қимылды жетілдіру мақсатында, ұлттық қылмыстық заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар, яғни Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіне «шетелдік террористік акт» бабын енгізу ұсынылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Назарбаев Н.Ә. Сындарлы он жыл. – Алматы: Атамұра, 2003. – 532.
- 2 Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің ақпараттық сервисі // <https://www.qamqor.kz> (20.11.2021).
- 3 Дикман Л.Г. Организация, планирование и управление строительным производством. – М.: Высшая школа, 1976. – 424 с.
- 4 Қарсы барлау қызметі туралы: Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 28 желтоқсандағы № 35-VI ҚРЗ Заңы // <http://adilet.zan.kz>;
- 5 Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі N 416-I Заңы // <http://adilet.zan.kz>.
- 6 Гаврилин Ю.В., Смирнов Л.В. Современный терроризм: сущность, типология, проблемы противодействия: учебное пособие. – М.: ЮИ МВД России, 2013. – 298 с.
- 7 Степанов Е.И. Современный терроризм: состояние и перспективы. – М., 2000. – 332 с.
- 8 Маргиани А.Л. Понятие и основные признаки терроризма // Вестник. Абакан: Хакасский государственный университет им. Н. Ф. Катанова. – 2017. – №7. – С. 226-228.
- 9 Милославская Т.П. Начальный этап деятельности ассоциации «Братьев-мусульман» // Религии мира. История: Ежегодник. – М., 1982. – С. 90-91.
- 10 Добаев И.П. К вопросу о типологии радикального исламского движения // Центральная Азия и Кавказ (Швеция). – 2002. – №3 (21). – С. 14-16.
- 11 Левин З.И. Мусульманское реформаторство и политика // Ислам и исламизм. – М., 1999. – 41 с.
- 12 Малышенко А.В. Ислам в политике и политика в исламе // Азия и Африка сегодня. – М., 1991. – №8. – 10 с.
- 13 Добаев И.П. Исламский радикализм: генезис, эволюция, практика. – Ростов-на-Дону: СКНЦ ВШ, 2003. – 234 с.

REFERENCES

- 1 Nazarbev N.A. Syndarly on jyl. – Almaty: Atamura, 2003. – 532 s.
- 2 Kazakhstan Respublikasy Bas Prokuraturasy Kukuktyk statistika zhane arnaiy esepke alu komitetinin akparattyk servisi // <https://www.qamqor.kz> (20.11.2021).
- 3 Dikman L.G. Organizatchya, planirovanie I upravlenie stroitelnym proizvodstvom. – M.: Vycshaya shkola, 1976. – 424 s.
- 4 Karsy barlau kyzmeti turaly: Kazakhstan Respublikasynyn 2016 jylgy 28 jeltoksandagy № 35-VI QRZ Zany // <http://adilet.zan.kz>.
- 5 Terrorizmge karsy is-kimyl turaly: Kazakhstan Respublikasynyn 1999 jylgy 13 shildedegi N 416-I Zany // <http://adilet.zan.kz>;
- 6 Gavrilin U.V., Smirnov L.V. Sovremenny terrorizm: suchnost, tipologya, problem protivodeistviya: uchebnaya posobiye. – M.: UI MVD Rossii, 2013. – 298 s.
- 7 Stepanov E.I. Sovremenny terrorizm: sostoyanie i perspektivi. – M., 2000. – 332 s.
- 8 Margiani A.L. Poniyatie i osnovnye priznaki terrorizma // Vestnik. Abakan: Hakasskiy gosudarstvennyi universitet im. N.F. Katanova, 2017. – №7. – 226-228 s.
- 9 Miloslavskaya T.P. Nachalniy etap deiyuatelnosti assotsiatsii «Bratev-musulman» // Religii mira. Istoria: Ezhegodnik. – M., 1982. – S. 90-91.
- 10 Dobaev I.P. K voprosu o tipologii radikalnogo islamskogo islamskogo dvizheniya // Tchentralnaya Asia I Kavkaz. (Shvetsya). – 2002. – №3 (21). – S. 14-16.
- 11 Levin Z.I. Musulmansкое reformatorstvo i politika // Islam i islamizm. – M., 1999. – 41 s.
- 12 Malysenko A.V. Islam v politike i politika v islame // Asia i Afrika segodnya. – 1991. – №8. – 10 s.
- 13 Dobaev I.P. Islamskiy radikalizm: genezis, evoluchiya, praktika. – Rostov-na-Donu: SKNTC VSH, 2003. – 234 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Қайсар Жетпісбайұлы Назарбек - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті академиясының доценті, ұлттық қауіпсіздік подполковнигі. Алматы қ., Нұр Алатау ы/а, Мәди қ., 1а. E-mail: kaissar@mail.ru

Какимжан Муратжанович Бишманов - заң ғылымдардың кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры. Алматы қ., әл-Фараби даңғ., 71. E-mail: bkm58@mail.ru

Назарбек Кайсар Жетписбайулы – доктор философии (PhD), доцент Академии Комитета национальной безопасности Республики Казахстан. г. Алматы, мкр. Нур Алатау, ул. Мадина, 1а. E-mail: kaissar@mail.ru

Бишманов Какимжан Муратжанович - кандидат юридических наук, доцент, профессор Казахского национального университета им. Аль-Фараби. г. Алматы, пр. Аль-Фараби, 71. E-mail: bkm58@mail.ru

Kaissar Nazarbek - Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Academy of National Security Committee of the Republic of Kazakhstan. Almaty, Nur Alatau microdistrict, str. Madi, 1a. E-mail: kaissar@mail.ru

Kakimzhan Bishmanov - Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Kazakh National University named after Al-Farabi. Almaty, Al-Farabi Avenue, 71. E-mail: bkm58@mail.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОЙ РЕИНТЕГРАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ**Н.А. Тулкинбаев**

кандидат педагогических наук, доцент

Ш.Ж. Тулкинбаева

магистр правоохранительной деятельности

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье представлен анализ понятийно-категориального аппарата, относящегося к социальной реинтеграции осужденных, который характеризует природу и специфику подготовки осужденного к освобождению и адаптации в обществе после отбывания наказания в местах лишения свободы.

Учитывая отсутствие единого подхода к сущности данного явления, предпринята попытка разграничения понятий «социальная реинтеграция», «ресоциализация» и «социальная адаптация».

Под социальной реинтеграцией в местах лишения свободы подразумевается оказание содействия осужденному в моральном развитии, повышении профессионального и образовательного уровня с помощью труда, образовательной, культурной и рекреационной деятельности, доступной в учреждении уголовно-исполнительной системы. Она также подразумевает возможности, предоставляемые правонарушителям для их постепенного возвращения в общество, такие как отпуск и перевод в учреждение минимальной безопасности.

Имеющиеся в местах лишения свободы ресурсы обычно используются в целях улучшения охраны, повышения безопасности и порядка, а не для инвестирования в трудовые мастерские и цеха, профессиональное обучение, средства обеспечения учебного процесса, спорт и досуг, исходя из ошибочного предположения, что безопасность можно обеспечить путем применения больших ограничений и дисциплинарных мер, а не путем улучшения тюремной среды, обеспечения конструктивной занятости осужденных и поощрения позитивных отношений между персоналом и осужденными; развития, укрепления и сохранения социально полезных связей осужденных.

На основе исследования позиций специалистов данного направления акцентируется внимание на том, что понятие «социальная реинтеграция» более полно отражает процесс подготовки осужденных к освобождению и соответствует международным стандартам.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная политика, общество, осужденный, социальная реинтеграция, ресоциализация, социальная адаптация, социальная реабилитация, подготовка осужденных к освобождению.

СОТТАЛҒАНДАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК РЕИНТЕГРАЦИЯЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**Н.А. Тулкинбаев**

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

Ш.Ж. Тулкинбаева

құқық қорғау қызметінің магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтегеннен кейін сотталғанды босатуға және қоғамға бейімдеуге дайындаудың сипаты мен ерекшеліктерін сипаттайтын сотталғандардың әлеуметтік реинтеграциясына қатысты тұжырымдамалық және категориялық аппараттың талдауы берілген.

Бұл құбылыстың мәніне біртұтас көзқарастың жоқтығын ескере отырып, «әлеуметтік реинтеграция», «ресоциализация» және «әлеуметтік бейімделу» ұғымдарын ажыратуға әрекет жасалды.

Бас бостандығынан айыру орындарындағы әлеуметтік реинтеграция дегеніміз – қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінде бар еңбек, тәрбие, мәдени-сауықтыру іс-шараларының көмегімен сотталғанның моральдық дамуына, кәсіптік және білім деңгейін көтеруге көмектесу. Ол сондай-ақ құқық бұзушылардың қоғамға бірте-бірте қайта қосылу мүмкіндіктерін қамтиды, мысалы, демалыс және ең төменгі қауіпсіздік мекемесіне ауыстыру.

Қауіпсіздікті түрме ортасын жақсарту, сотталғандарды конструктивті жұмыспен қамтамасыз ету және персонал мен сотталғандар арасындағы оң қарым-қатынастарды көтермелеу; сотталғандардың әлеуметтік пайдалы байланыстарын дамыту, нығайту және сақтау жолымен емес, үлкен шектеулер мен тәртіптік шаралар қолдану арқылы қамтамасыз етуге болады деген қате болжам негізінде бас бостандығынан айыру орындарындағы ресурстар, әдетте, еңбек шеберханалары мен шеберханаларына, кәсіптік оқытуға, оқу процесін, спорт пен бос уақытты қамтамасыз етуге емес, қауіпсіздікті жақсарту, қауіпсіздік пен тәртіпті жақсарту үшін қолданылады.

Осы саладағы мамандардың ұстанымдарын зерделеу негізінде «әлеуметтік реинтеграция» тұжырымдамасы сотталғандарды босатуға дайындау үдерісін неғұрлым толық көрсететініне және халықаралық стандарттарға сәйкес келетініне назар аударылады.

Түйін сөздер: пенитенциарлық саясат, қоғам, сотталған адам, әлеуметтік реинтеграция, реәлеуметтік бейімдеу, әлеуметтік бейімдеу, әлеуметтік оңалту, сотталғандарды босатуға дайындау.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL REINTEGRATION OF CONVICTS

Tulkinbaev N.A.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Tulkinbaeva Sh.Zh.

master in Law enforcement

Kostanay academy of the MIA of the Republic Kazakhstan named after Sh.Kabybayev

Annotation. The article presents an analysis of the conceptual and categorical apparatus related to the social reintegration of convicts, which characterizes the nature and specifics of the convict's preparation for release and adaptation in society after serving a sentence in places of deprivation of liberty.

Given the lack of a unified approach to the essence of this phenomenon, an attempt has been made to differentiate the concepts of social reintegration, resocialization and social adaptation.

Social reintegration in places of deprivation of liberty means assisting the convict in moral development, raising the professional and educational level, with the help of labor, educational, cultural and recreational activities available in the institution of the penitentiary system. It also includes opportunities for offenders to gradually reintegrate into society, such as leave and transfer to a minimum security facility.

Resources in places of deprivation of liberty, as a rule, based on the erroneous assumption that security can be ensured by improving the prison environment, providing prisoners with constructive work and encouraging positive relationships between employees and convicts, but not by applying greater restrictions and disciplinary measures, are transferred to Labor workshops and workshops, vocational training, not providing the educational process, sports and leisure, but improving security, security and discipline; developing, strengthening and maintaining socially useful contacts of convicts.

Based on the study of the positions of specialists in this field, attention is focused on the fact that the concept of social reintegration more fully reflects the process of preparing convicts for release and complies with international standards.

Keywords: penal enforcement policy, society, convict, social reintegration, resocialization, social adaptation, social rehabilitation, preparation of convicts for release.

Введение

В Республике Казахстан вопросы, связанные с социальной адаптацией осужденных, актуализировались в свете реализации гуманизации уголовно-исполнительной политики, а также применением различных видов социально-правового сопровождения осужденного лица.

Основная часть

Важное место и роль в пребывании осужденного в обществе после отбывания наказания в местах лишения свободы занимает социальная адаптация, что уже предполагает необходимость всесторонней теоретической проработки проблем, связанных с социальной адаптацией осужденного в обществе.

Следует отметить, что проблемы, связанные с социальной адаптацией осужденных, уже длительное время находятся во внимании научного сообщества.

Мы солидарны с мнением В.Б. Малинина, который справедливо отмечает, что «по проблеме ресоциализации российскими правоведами публикуется все больше работ, соответственно, накапливается и больше мнений» [1].

Проведенный нами анализ теоретических источников, показал, что имеется простая констатация проблем и как правило не решенные на практике вопросы.

Учитывая вышеизложенное, необходимо активизировать научную деятельность в направлении выработки теоретических и практических основ, которые бы полно отражали понятие и сущность многих социально-правовых категорий, которые мы применяем в практической деятельности.

Думается, в последствии они стали бы играть ключевую роль в предупреждении преступности.

Представляется необходимым не просто вникнуть в сущность адаптации осужденного в общество, но и разобраться с самим понятием «социальная реинтеграция» в контексте изучаемого направления.

Теоретическое многообразие, отражающее понятие и свойства так сказать «безболезненной» адаптации осужденного в обществе в научной литературе трактуется по-разному: одни авторы представляют ее как социальную реинтеграцию, ресоциализацию, социальную адаптацию, другие называют реабилитацией, подготовкой осужденных к освобождению.

Представленные трактовки авторами определений применимы к предмету нашего исследования. То множество определений имеют специфические трактовки.

Так, например, Ю.М. Антонян под ресоциализацией понимал «приспособление» к новой жизни. Он полагал, что «насколько успешным будет процесс адаптации, приспособление к новым условиям, вращение в новые социальные связи, насколько качественно будут закреплены результаты исправительно-трудового воздействия, в значительной мере зависит дальнейшее поведение освобожденного»

[2, с. 193]. Е.А. Масленникова под ресоциализацией понимает «комплекс мер социально-экономического, педагогического, правового характера, осуществляемых субъектами профилактики правонарушений в соответствии с их компетенцией и лицами, участвующими в профилактике правонарушений, в целях реинтеграции в общество отбывших лишение свободы и (или) подвергшихся иным мерам уголовно-правового характера» [3]. В свою очередь В.В. Громов и А.С. Крылов отмечают, что ресоциализация «это комплекс мероприятий, направленных на восстановление, приобретение социальных связей, утраченных как вследствие прошлой преступной деятельности, так и в период вынужденной изоляции от общества» [4, с. 37].

Следует признать, что среди научного общества не сложилось единого мнения, так что же все-таки такое ресоциализация?

Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан ресоциализацию трактует как «содействие восстановлению в социальном статусе полноправного члена общества, возвращению его к самостоятельной жизни в обществе на основе норм права и общепринятых норм поведения» (ч. 3 ст. 125) [5].

Полагаем, что данное определение также можно соотносить с социальной реабилитацией, это в свою очередь осложняет процесс их разграничения.

К этому необходимо добавить, что существует мнение и о равенстве ресоциализации и реабилитации.

Так, А.И. Кравченко полагает, что «преступление выступает как социальная болезнь, а лицо, совершившее преступление, – больной с отклонениями от социальной нормы. В исправительном учреждении происходит процесс десоциализации личности, следствием которого является полное разрушение нравственных основ личности, то есть утрачиваются социальные контакты с обществом, ценности, нормы, роли». То есть автор в данном случае «рассматривает осужденного в качестве пациента, которого необходимо «лечить» вплоть до полного выздоровления, после чего в дальнейшем поддерживать состояние устойчивой ремиссии» [6, с. 48].

Как уже отмечено в настоящей работе и в литературе, по своей природе понятие ресоциализация широкое и неоднозначное, оно получило свое распространение не только в уголовно-исполнительной сфере, но и во многих отраслях науки.

Так, например, в педагогике ресоциализацию рассматривают как способ, с помощью которого в человека закладывают новые жизненные ценности, заменяя при этом усвоенные им ранее. Как правило, такая деятельность осуществляется в отношении тех лиц, поведение которых значительно отличается от общепринятых правил в обществе. Как таковой здесь прослеживается главная цель, заключающаяся в восстановлении утраченного статуса и, как правило, изменение негативных установок.

Исходя из представленных теоретических обоснований обращает на себя внимание акцентуация на профилактике правонарушений, которая выступает в качестве важной составляющей ресоциализации осужденного. Представляется, что данный аспект играет ключевую роль, в связи с этим складывается мнение, что понятие ресоциализации осужденных необходимо применять относительно совершения рецидивной преступности.

Вместе с тем следует обратить внимание на то, что законодатель не дает четкого разграничения таким понятиям, как ресоциализация осужденных, социальная реинтеграция, социальная адаптация, реабилитация, подготовка осужденных к освобождению.

Анализ дефиниций, данных авторами, позволил прийти к выводу о том, что они преимущественно носят универсальный характер. Становится важным дальнейшее исследование соотношений данных понятий, учитывая при этом отсутствие закрепления их на законодательном уровне.

Что касается соотношения социальной адаптации и ресоциализации, то здесь можно выделить несколько позиций, отражающих мнения авторов.

Первая позиция заключается в том, что «адаптация осужденных выступает в качестве одной из разновидностей ресоциализации, и различаются они лишь по объему» [7, с. 23]. Вторая позиция выражает мнение, что «социальная адаптация является более широким понятием, чем ресоциализация» [8, с. 74]. Третья позиция, напротив, склоняется к тому, что «процесс ресоциализации выступает как этап социальной адаптации, подразумевающий переход личности в новую социальную среду, восприятие нравов, требований, установок, социальных позиций и системы ценностных ориентаций этой среды» [9, с. 74].

Также некоторые авторы полагают, что это «процесс восстановления социальных функций, ролей, статуса лиц, лишенных свободы, утраченных ими в связи с совершением преступления, осуждением и отбыванием наказания в специфических условиях изоляции и законного ограничения в некоторых правах и свободах» [8].

О.В. Коростылева, К.А. Кунаш полагают, что под социальной адаптацией осужденных, в том числе и осужденных к наказаниям, не связанным с изоляцией от общества, следует понимать «процесс

активного приспособления лица к социальным функциям, ролям, статусу осужденного, повлекшего за собой законные ограничения в некоторых правах и свободах» [11].

В настоящее время вопросам социальной адаптации осужденных уделяется особое внимание. Нельзя не согласиться с мнением А.В. Гордеева, который полагает, что «при освобождении у осужденных восстанавливается не только правовой статус свободного гражданина, но и существенно расширяются его социальные роли и функции, которых он был лишен в период отбывания наказания» [12, с. 42].

Как уже было отмечено ранее, законодатель видит конечный результат ресоциализации в восстановлении и возвращении осужденного в общество, что является гиперонимом слова «реинтеграция». Однако здесь следует отметить, что понятие «социальная реинтеграция осужденных» как таковое не является предметом научных изысканий.

А.С. Жанабилова понимает под социальной реинтеграцией в условиях тюрьмы «оказание содействия заключенному в моральном развитии, повышении профессионального и образовательного уровня, с помощью труда, образовательной, культурной, рекреационной деятельности, доступной в тюрьме» [13, с. 2]. При этом следует отметить, что речь должна идти не о формах профилактического воздействия как таковой, а формах и направлениях самой реинтеграции осужденных, что создает необходимость внесения изменений и дополнений в отечественное законодательство не только в отношении представленных наименований.

В настоящее время современная уголовно-исполнительная политика развитых государств, как правило, строится на основе требований и рекомендаций международных актов, в которой важную роль занимают Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы).

В особенности следует подчеркнуть, что данный нормативный правовой акт отражает необходимость содействия перспективам социальной реинтеграции заключенных. Он, можно сказать, пронизывает все правила и выступает как бы основой для других ее основных положений.

Следует отметить, что в зарубежных странах процесс социальной реинтеграции реализуется на основе целого комплекса различных программ, в том числе как в период отбывания наказания в местах лишения свободы, так и после освобождения.

К этому необходимо добавить, что Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы) указывают на то, что цель приговора может быть достигнута только в том случае, если срок заключения используется, насколько это возможно, для обеспечения реинтеграции таких лиц в общество после их освобождения с тем, чтобы они могли вести законопослушный и самостоятельный образ жизни. Также данные Правила отмечают и рекомендуют государствам-членам активнее применять альтернативы тюремному заключению и поддерживать программы реабилитации и социальной реинтеграции [14].

Так, анализ нормативных правовых актов Европы показал, что здесь законодатель рассматривает данный аспект сквозь призму социальной реинтеграции [15]. Мы солидарны с данной позицией.

Полагаем, что понятие «социальная реинтеграция осужденных» более полно отражает и обобщает выверенные и практически применяемые термины, предусмотренные законодателем.

Заключение

Резюмируя вышеизложенное, а также исходя из теоретических обоснований предложенных нами понятий, следует:

а) ресоциализацию рассматривать как некое средство, с помощью которой может быть реализована, быть достигнута реинтеграция осужденного, отбывшего уголовное наказание в виде лишения свободы, или лица, к которому были применены иные меры уголовно-правового характера;

б) ресоциализация в широком смысле должна представлять не только комплекс мер, но и сам процесс их реализации и, безусловно, конечный результат;

в) социальную адаптацию и социальную реабилитацию следует рассматривать как направления ресоциализации ввиду того, что ресоциализация осужденного не представляется без достижения тех результатов, которые ставятся отечественным законодателем перед адаптацией и реабилитацией;

г) исходя из теоретических обоснований понятия «социальная реинтеграция», следует признать необходимость его законодательного закрепления. Полагаем, что такая постановка вопроса позволит уточнить понятийное представление и обобщить таким образом все то множество понятий, которые используются в практической деятельности данного направления.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Малинин В.Б. Понятие ресоциализации осужденных и применение ее к несовершеннолетним // Ленинградский юридический журнал. - 2017. - № 1. - С. 189-202.
- 2 Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. - М.: Логос, 2004.

- 3 Масленникова Е.А. Особенности социальной реабилитации и ресоциализации лиц, осужденных к лишению свободы, больных алкоголизмом // *Философия права*. - 2019. - № 3. - С. 59-60.
- 4 Громов В.В., Крылов А.С. Социальные связи в процессе ресоциализации осужденных // *Применение наказаний, не связанных с лишением свободы: сб. науч. тр.* - М., 1989. - С. 36-42.
- 5 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V ЗРК // www.adilet.kz/ru.
- 6 Кравченко А.И. Культурология: учебное пособие для вузов. - М., 2001.
- 7 Коваль М.И. Социально-правовая адаптация лиц, отбывших длительные сроки лишения свободы: дис. ... канд. юрид. наук. - Рязань, 1995.
- 8 Шатилов С.В. Освобождение несовершеннолетних из воспитательных колоний и их социальная адаптация: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 1997.
- 9 Шмаров И.В. Предупреждение преступлений среди освобожденных от наказания (проблема социальной адаптации). - М.: Юрид. лит., 1974.
- 10 Социальная работа в пенитенциарных учреждениях: учебное пособие / под ред. А.Н. Сухова. - М.: Воронеж, 2008. - 384 с.
- 11 Коростылева О.В., Кунаш К.А. Социальная адаптация осужденных без изоляции от общества // *Вестник Кузбасского института*. - 2019. - № 4 (25). - С. 50.
- 12 Гордеева А.В. Социальная адаптация осужденных к лишению свободы // *Проблемы и перспективы развития уголовно-исполнительной системы России на современном этапе: материалы Междунар. науч. конференции адъюнктов, аспирантов, курсантов и студентов*. - Самара, 2017. - С. 41-45.
- 13 Жанабилова А.С. Анализ реабилитации несовершеннолетних // <https://www.penalreform.org/wp>.
- 14 Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы) // <https://www.unodc.org/justice-and-prison-reform>.
- 15 Совет Европы, Рекомендация № R (2003) 22 Комитета министров, «Об условно-досрочном освобождении», комментарии к приложению к рекомендациям // <https://www.lawmix.ru/abro/1956>.

REFERENCES

- 1 Malinin V.B. Ponjatie resocializacii osuzhdennyh i primenenie ee k nesovershennoletnim // *Leningradskij juridicheskij zhurnal*. - 2017. - № 1. - S. 189-202.
- 2 Antonjan Ju.M. Kriminologija. Izbrannye lekicii. - M.: Logos, 2004.
- 3 Maslennikova E.A. Osobennosti social'noj reabilitacii i resocializacii lic, osuzhdennyh k lisheniju svobody, bol'nyh alkoholizmom // *Filosofija prava*. - 2019. - № 3. - S. 59-60.
- 4 Gromov V.V., Krylov A.S. Social'nye svjazi v processe resocializacii osuzhdennyh // *Primenenie nakazaniy, ne svjazannyh s lisheniem svobody: sb. nauch. tr.* - M., 1989. - S. 36-42.
- 5 Uголовно-исполнител'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 ijulja 2014 g. № 234-V ZRK // www.adilet.kz/ru.
- 6 Kravchenko A.I. Kul'turologija: u posobie dlja vuzov. - M., 2001.
- 7 Koval' M.I. Social'no-pravovaja adaptacija lic, otbyvshih dlitel'nye sroki lishenija svobody: dis. ... kand. jurid. nauk. - Rjazan', 1995.
- 8 Shatilov S.V. Osvobozhdenie nesovershennoletnih iz vospitatel'nyh kolonij i ih social'naja adaptacija: dis. ... kand. jurid. nauk. - M., 1997.
- 9 Shmarov I.V. Preduprezhdenie prestuplenij sredi osvobozhdennyh ot nakazaniya (problema social'noj adaptacii). - M.: Jurid. lit., 1974.
- 10 Social'naja rabota v penitencijnyh uchrezhdenijah: uchebnoe posobie / pod red. A.N. Suhova. - M.: Voronezh, 2008. - 384 s.
- 11 Korostyleva O.V., Kunash K.A. Social'naja adaptacija osuzhdennyh bez izoljicii ot obshhestva // *Vestnik Kuzbasskogo instituta*. - 2019. - № 4 (25). - S. 50.
- 12 Gordeeva A.V. Social'naja adaptacija osuzhdjonnyh k lisheniju svobody // *Problemy i perspektivy razvitija ugovovno-ispolnitel'noj sistemy Rossii na sovremennom jetape: materialy Mezhdunar. nauch. konferencii ad#junktov, aspirantov, kursantov i studentov*. - Samaa, 2017. - C. 41-45.
- 13 Zhanabilova A.S. Analiz reabilitacii nesovershennoletnih // <https://www.penalreform.org/wp>.
- 14 Minimal'nye standartnye pravila Organizacii Ob#edinennyh Nacij v otnoshenii obrashhenija s zakljuchennymi (Pravila Nel'sona Mandely) // <https://www.unodc.org/justice-and-prison-reform>.
- 15 Sovet Evropy, Rekomendacija № R (2003) 22 Komiteta ministrov, «Ob uslovno-dosrochnom osvobozhdenii», kommentarii k prilozheniju k rekomendacijam // <https://www.lawmix.ru/abro/1956>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Нурлан Аккалашович Тұлқинбаев - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІІО-да әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru

Шолпан Жолтаевна Тұлқинбаева - құқық қорғау магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru

Тұлқинбаев Нурлан Аккалашович - кандидат педагогических наук, доцент, начальник кафедры организации социальной работы в ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru

Тұлқинбаева Шолпан Жолтаевна - магистр правоохранительной деятельности, старший научный сотрудник научно-исследовательского центра Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru

Nurlan Tulkinbaev - Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, head of the department of social work organization in the department of internal affairs of Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, 11 Abay avenue. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru

Sholpan Tulkinbaeva - master in Law, senior researcher of the research center in the department of internal affairs of Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, 11 Abay avenue. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru

THE CONCEPT AND SIGNS OF MEDICAL CRIMINAL OFFENCES (IATROGENIC CRIMES)

Seidanov A.B.

master in Law, Assistant Professor

Kazakh Humanitarian Law Innovative University, Kazakhstan, Semey

Kumisbekov S.K.

Doctor of Philosophy (PhD)

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Amangeldiyev D.A.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyldaev

Annotation. The article sets out main concepts and signs of medical criminal offenses (criminal iatrogenies), which were separated into a different chapter due to adoption of the criminal law on July 04, 2014 that took legal effect on January 01, 2015 in the Republic of Kazakhstan. On the example of separately taken articles of Chapter 12 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan a legal analysis was carried out. The object of a criminal offence committed by a medical worker in medical care (medical service) field has been determined as an element of a criminal offense in the service sector. The subject of an offence has been distinguished. A scheme of interaction between a medical worker and a patient while providing medical services has been established, and a formula for this interaction has been derived. A legal relationship regarding a medical criminal offense with the indicated participants represented by a medical worker and a patient, arises only when provided medical services were of poor quality, i.e. it began to acquire or acquired a deviation from the established standards in regard of providing medical services for the worse. An attempt was made to fully classify the types of medical criminal offenses and to divide them from criminal offenses committed by a medical worker apart from the field of medical care while providing medical services. A special subject of medical criminal offenses that are part of Chapter 12 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and that are defined as criminal iatrogenies was determined. The content of the work includes studies and opinions of leading scientists of the Republic of Kazakhstan and neighboring countries in the indicated field of study.

Keywords: medical criminal offense, medical crime, iatrogenism, medical service, health care worker, service sector, medical consequences.

МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЛЫСТАРДЫҢ ТҮСІНГІ ЖӘНЕ БЕЛГІЛЕРІ (ЯТРОГЕНДІК ҚЫЛЫСТАР)

А.Б. Сейданов

юриспруденция магистрі

Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті, Қазақстан, Семей қ.

С.К. Күмісбеков

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Д.А. Амангелдиев

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылдаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада 2014 жылғы 4 шілдедегі қылмыстық заңның қабылдануына және 2015 жылғы 1 қаңтарда Қазақстан Республикасында заңды күшіне енуіне байланысты жеке тарауға бөлінген медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың (криминалдық ятрогениялардың) негізгі ұғымдары мен белгілерінің толық мазмұны баяндалады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 12-тарауының жеке баптарына заңи талдау жүргізілді. Медициналық қызмет көрсету саласындағы медицина қызметкерінің қылмыстық қолсұғушылық объектісі қызмет көрсету саласының бір бөлігі болып табылатын қылмыстық құқық бұзушылық құрамының элементі ретінде айқындалды, қолсұғушылық нысанасы бөлінді. Медициналық қызмет көрсету кезінде медицина қызметкері мен пациент арасында өзара байланыстың үлгісі анықталып, өзара іс-қимылдың формуласы шығарылды. Медицина қызметкері мен пациент арасындағы медициналық қылмыстық құқық бұзушылық бойынша құқықтық қатынас көрсетілген медициналық қызмет сапасыз болған жағдайда ғана туындайды, яғни көрсетілетін медициналық қызметтің орнатылған стандарттардан нашар жаққа ауытқи бастайды. Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар түрлерін толық жіктеуге әрекет жасалды және оларды медициналық қызмет көрсету кезінде медициналық қызмет көрсету саласына кірмейтін медицина қызметкері жасайтын қылмыстық құқық бұзушылықтардан ажырату жүргізілді, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 12-тарауының құрамына кіретін медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың криминалдық ятрогения ретінде арнайы субъектісі бөлінді. Жұмыстың мазмұнына Қазақстан Республикасы мен шетелдің жетекші ғалымдарының аталған бағыттағы еңбектері мен пікірлері енгізілген.

Түйін сөздер: медициналық қылмыстық құқық бұзушылық, медициналық қылмыс, ятрогения, медициналық

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ МЕДИЦИНСКИХ УГОЛОВНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ (ЯТРОГЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ)

Сейданов А.Б.

магистр юриспруденции

Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, Казахстан, г. Семей

Кумисбеков С.К.

доктор философии (PhD)

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Амангельдиев Д.А.

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье излагается полное содержание основных понятий и признаков медицинских уголовных правонарушений (криминальных ятрогений), которые были выделены в отдельную главу в связи с принятием уголовного закона 04 июля 2014 года и вступившего в законную силу 01 января 2015 года в Республике Казахстан. Проведен юридический анализ на примерах отдельно взятых статей главы 12 Уголовного кодекса Республики Казахстан. Определен объект преступного посягательства медицинского работника в сфере медицинского обслуживания (медицинская услуга) как элемента состава уголовного правонарушения, являющегося частью сферы услуг, выделен предмет посягательства. Установлена схема взаимодействия медицинского работника и пациента при оказании медицинской услуги, выведена формула взаимодействия. Правоотношение по поводу медицинского уголовного правонарушения с указанными участниками в лице медицинского работника и пациента возникает лишь в том случае, если предоставление медицинской услуги явилось некачественным, то есть начало приобретать или приобрело отклонение от установленных стандартов оказания медицинских услуг в худшую сторону. Произведена попытка полной классификации видов медицинских уголовных правонарушений и их отграничение от уголовных правонарушений, совершаемых медицинским работником, не входящих в сферу медицинского обслуживания при оказании медицинской услуги, а также выделен специальный субъект медицинских уголовных правонарушений, входящих в состав главы 12 Уголовного кодекса Республики Казахстан, как криминальных ятрогений. В содержание работы вложены труды и мнения в указанном направлении ведущих ученых Республики Казахстан и ближнего зарубежья.

Ключевые слова: медицинское уголовное правонарушение, медицинское преступление, ятрогения, медицинская услуга, медицинский работник, сфера обслуживания, медицинские последствия.

Introduction

On January 1, 2015, the current Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014, came into force. It included many novelties that determine the progress of domestic criminal law. One of the innovations made was the introduction of the concept of a criminal offense, which included the concepts of criminal offense and crime [1, p. 21]. But more interesting and rational point, in our opinion, was the unification of all corpus delicti in medical activity field into a separate chapter - Chapter 12. Kazakhstan was one of the first countries to make this confident step in the CIS, having combined all the components of medical criminal offenses that were previously put into different chapters (Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, dated July 16, 1997.) In such fraternal states as Russia, Belarus, Uzbekistan, and Ukraine, no changes had been performed until 2017. However, Kyrgyzstan followed the example of a new systematization of criminal law norms and combined 9 corpus delicti into Chapter 24 "Crimes in the field of medical and pharmaceutical services performed to a person" in 2017. Chapter 12, "Medical Criminal Offenses" of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, contains 7 corpus delicti.

From our perspective, the above-mentioned change, introduced in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated 2014, is correct and rather expected. It seems that the concept of medical criminal offenses should have included all those components of criminal offenses that have a health care worker as a subject (offender), though one can offer rational explanation and clarification for everything. In our work, we will consider only those components of criminal offenses that have generic feature as a decisive one, i.e. all those offenses included into Chapter 12 and containing the features of a special subject - a health care worker. For example, thinking in a broader way, medical criminal offenses include such components of criminal offenses where a health care worker acts as a special subject. Considering the corpus delicti, such as embezzlement or misappropriation of entrusted property of another, a health care worker, holding a certain position in a medical institution being and a special subject may become a subject of an offense. Nevertheless, Chapter 12 does not contain such a criminal offense.

The following scientists have previously devoted their works to the issues of medical criminal offenses and medical crimes concepts, they are: Rustemova G.R., Pashinyan G.A., Ivshin I.V., Ibrayev M.A.,

---

Ognerubov N.A., Zamaleyeva S.V., Pristanskov V.D. and others.

Main part

One can achieve better understanding of medical criminal offenses through the prism of criminal law characterization. Referring to the general part of criminal law, each criminal offense must have following mandatory signs: social danger, wrongfulness, guilt and punishability. The components of a medical crime must include four mandatory elements: an object, an objective side, a subject and a subjective side. If any of the elements is absent, the components of a criminal offense are destroyed. This rule is indisputable and corresponds to the principles of criminal law, that is why the goal of this work is to determine medical criminal offenses by deepening into its characteristics and highlighting specific features of medical criminal offenses as a separate group of crimes given in a separate chapter of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

First of all, one must give a clear definition of an object of medical criminal offenses. Earlier, Kairzhahov E.I. noted that the object of a crime is the element of a crime, which by its presence largely predetermines the very possibility of a criminal infringement on itself: purpose, content of a subjective side and nature of a perpetrator's specific actions, harmful consequences and even danger coming from a subject of a crime as a person [2, p. 60].

According to Rustemova G.R., objects of medical criminal offenses must include the field of medical care, understanding of which must be based on the concept of a service sector for population, but at the same time to distinguish it from the concept of the service sector, which involves a product with consumer value. Manufacturing services are delivered to a consumer; therefore we are talking about the service sector, which includes the consumer value service sector. The primary element of medical activity is considered to be medical service, which can be defined as a professional activity aimed at patient's health and carried out on a reimbursable and free basis [3, p.5]. Acts of providing medical services and medical care to a patient form legal relation, regulated by this chapter. A medical service must be helpful and safe. These factors determine its quality. Meanwhile, service quality is assessed by two indicators: performance and conformity [4, p.24].

Referring to the concept of a medical service, which is included in the Code "On people's health and health care system" dated July 07, 2020, paragraph 181 of an article 1, a following definition can be found: "medical services are actions of health care subjects that have preventive, diagnostic, therapeutic, rehabilitative and palliative set of actions oriented on a specific person". Thus, all of the legal relations formed on the basis of medical services provision, represent the following formula "medical worker - medical service – service recipient, i.e. a patient". In regard of a medical criminal offense with indicated participants in the person of a health care worker and a patient legal relationship itself arises only in case if provided medical services were of poor quality, which means that it began to acquire or have already acquired a negative deviation from the established standards of correct medical services provision. A negative deviation like this manifests itself in encroachment on protected public relations and generates a criminal result. In general terms criminal encroachment of a health care worker is carried out towards the right to life as assigned in the Constitution of the Republic of Kazakhstan in Art. 15, as well as towards a patient's health protected by the criminal law, and a patient is also harmed to a certain point.

The concept of harm itself is rather vaguely described in the law, although it contains definitions of types of harm, they are slight harm to health, moderate harm to health, serious harm to health, serious consequences, significant harm, serious harm to vital interests of the Republic of Kazakhstan, minor harm, moral harm (Article 3 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan). No other definitions related to harm are presented in the law. It is considered that introduction of the concept of harm into the provisions of the criminal law and a clear definition of harm caused by a health care professional to a patient.

Criminal characteristic of crimes committed in the medical field requires an analysis of the specific features of this group of acts and their classification. A systematic approach ensures alignment of phenomena under study in a structured form, and helps, accordingly, to identify their internal logical connections, to understand them when they are parts of a whole, to predict missing links, i.e., identify and predict new phenomena. This approach is possible by determining the phenomenon under study, which implies the need to differentiate the concept of crimes committed by health care workers into an independent group of criminal acts.

In the criminal law science several attempts have been made repeatedly to identify the essential features of crimes in the field of health care and based on those features, to formulate an appropriate definition. Some authors, for example, call the ability of relevant acts to cause significant harm to health of individual citizens as a criterion distinguishing professional crimes in the health care sector into a special group [5, p. 27]. Others single out violation of modern requirements in science and practice, of provisions

of medical ethics and medical deontology, as well as prescriptions of the law as an essential feature [6, p. 35], which seems to us not entirely justified, as one can consider that violation of these rules is not a crime in those cases where it does not reach the adequate level of public danger, which is provided by the criminal law.

It is believed that the concept of “crimes in health care” is much broader than the concept of “crimes in the field of medical activity”, since the latter covers only those acts that lie within the framework of the relationship “doctor-patient” and are committed in the process of maintaining and restoring health of citizens, carried out through prevention, diagnosis and treatment of patients’ diseases, as well as patient care and rehabilitation, which follows from the definition of medical activity proposed in the first paragraph of the work. As a part of a doctoral research, only those crimes committed by health care workers that are directly related to these workers’ professional activities will be studied. In this regard, we think that the definition of “a crime in the field of medical activity” should be based on the definition of “iatrogeny”, which was first introduced by the German psychiatrist O. Bumke in 1925 to describe verbal harm to a patient [7, p. 468]. It is exactly the kind of the approach that domestic encyclopedias put into the considered concept, predominantly emphasizing psychogenic consequences caused by words or actions produced by medical workers [8, p. 256]. At the same time, iatrogenies have outgrown the “narrow psychiatric understanding”, as evidenced by the Anglo-American dictionary sources, which include both mental and somatic disorders as impact of iatrogenism, by introducing the concept of intent [9, p. 95]. Professional assessments of iatrogeny have an even broader interpretation. Thus, for example, iatrogeny is considered to be “such a method of examination, treatment or preventive measures, as a result of which a doctor causes harm to patient’s health” [10, p. 46], or as “unintentional, but often inevitable, harm caused to a patient by medical personnel during preventive, diagnostic or therapeutic treatments” [11, p. 15]. In our opinion, the most comprehensive definition was proposed by A.V. Shaposhnikov, who analyzed medical and legal aspects of the considered phenomenon and came to the conclusion that iatrogeny should be understood as “negative direct and indirect consequences of actions, as well as statements made by health care workers who have direct administrative and executive functions during the period and at the place where they perform their professional or official duties, on a healthy or a sick person, which entailed changes in a person’s mental or physical state, regardless the time they occurred” [12, p. 79]. This very understanding of the problem is outlined in the principles of iatrogenies classification proposed by Yu.D. Sergeyev and S.V. Erofeyev, who identified “guilty” and “natural” risks. This implies the presence of iatrogenic deliberate harm of any severity. Such an approach raises objections in the professional environment since the proposed classification replaces existing legal concepts, which will force lawyers to “adapt to a new medical and legal terminology and use special terms on the sole ground that events, actions and facts took place in medicine when providing treatment to a patient” [13, p. 157]. Such argumentation has been less than convincing, since legal science is not a frozen phenomenon, it must develop in accordance with the needs of practice and build new concepts. Based on this, changes in the current legislation are the main tasks of the legal doctrine.

Depending on the impact of medical activity, various types of iatrogenies can be distinguished, both from a medical and legal points of view. We believe that the term “criminal iatrogeny” should be included into scientific circulation to characterize crimes committed in the field of medical activity. From our viewpoint, this term should define a guilty professional medical activity on a patient, which entailed socially dangerous criminal consequences. Highlighting the features of criminal iatrogenies involves determining essential elements of relevant offenses.

The object of criminal iatrogenies must be considered both from the side of iatrogenies’ general range of action, and from the standpoint of an object of a crime as a part of an offense. Medical consequences of iatrogenies can be determined in a narrow and in a broad sense. In the first case, public relations in protection of a patient’s life and health can be considered as an object of negative impact whereas mental and somatic disorders serve as its consequences. In the second one, the range of iatrogenism’s negative effects is expanded through inclusion of non-medical consequences into it. Particularly, this relates to loss of prestige or position due to either loss of health or disclosure of confidential information constituting a medical secret and leading to material or moral damage [12, p. 52]. Regarding iatrogenic effect as criminal, one should take into account, that in the science of criminal law, social relations, protected by the criminal law, tend to be viewed as an object of a crime, which are subject to actual or potential harm by iatrogenies [14, p. 117]. The approximate range of these social relations is indicated in Part 1 of Article 2 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, as well as in the provisions of Chapter 12 articles in the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Nevertheless, this number can include several other corpus delicti, where health care workers are closest.

Depending on a victim of a criminal offense, criminal iatrogenies can be classified as follows:

crimes against life (murder - Art. 99 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, clause 12, part 2, article 99 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan);

crimes against health (intentional infliction of serious harm to health in order to use organs and tissues of a victim - clause 9, part 2, article 106 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, intentional infliction of moderate harm to health - article 107 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, intentional infliction of minor harm to health - Article 108 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, coercion with a view to removing or illegal removal of human organs or tissues - Article 116 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan);

crimes defined by the Chapter 12 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

In the literature, crimes committed in medical sphere also include crimes against property (fraud - Article 190 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, misappropriation or embezzlement - Article 189 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, extortion - Article 194 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, property damage through deception or breach of trust - article 195 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) [15, p. 132]. It is thought that these crimes can be committed not only by health care workers and exceed the scope of a 'doctor-patient relationship', since they do not imply diagnostic, therapeutic, and prophylactic actions which fall under "medical activity" category, and, therefore, go beyond the scope of criminal iatrogenies with reference to a victim of a crime.

One of the elements of iatrogenic crimes is their offenders (subject of a crime). It is a standard practice in criminal law to distinguish general and special offenders (subjects of a crime). A general subject of a crime is understood as a sane individual who has reached the age of criminal responsibility (Article 15 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan). Along with general features, a special subject of a crime should have additional ones that are mandatory for a given corpus delicti. It should be noted that recently the issue of separating the so-called "professional crimes" from the number of crimes committed by special subjects has been widely discussed in the science of criminal law. More comprehensively this concept is presented precisely in the analysis of crimes committed in health care and associated with the violation of professional functions by a health care worker [16, p.25]. Delimiting a range of subjects of criminal iatrogeny, it is necessary to bear in mind that treatment, diagnostic and preventive processes currently include many workers of different levels: doctors, nurses, junior medical personnel. It is believed that the circle of subjects of iatrogenic crimes can only include the persons with legal rights to medical activity, performing professional functions at various stages of prevention, diagnosis, and treatment. Depending on whether the corpus delicti implies commission of a crime only by a special subject, or it can be committed by both a general subject and a health care worker, we consider distinguishing iatrogenic crimes into two following groups:

1) crimes committed by health care workers during their professional duties (Chapter 12 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan);

2) crimes committed by both general subjects and health care workers (murder with qualifying signs, HIV infection, etc.)

It is supposed that specificity of an objective aspect of iatrogenic crimes' components considers performing of professional duties by medical personnel, which entailed criminal consequences. Actual side of an activity and its result has certain features - presence of adverse consequences for a patient, leading to death or harm, entailing body's functions disorder, disability, decrease in life quality, infringement of personal property and non-property interests, significant material or moral damage.

The objective side of a medical criminal offense is an external performance of a socially dangerous act, expressed in the form of an action or inaction. Medical criminal offenses can be committed both in the form of action (Article 317 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) and in the form of inaction (Article 320 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan). Accuracy in qualifying an act of a guilty person and, consequently, choice of the correct article of the criminal law depends on a form of a committed socially dangerous act. The objective side of criminal iatrogenies is represented by both action and inaction. The only exception is illegal abortion (Article 319 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan), which can only be performed by active actions, and then failure to assist a patient (Article 320 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan), which is considered to be inaction.

Depending on the stage of health care delivery, iatrogenic crimes can be divided into those committed during the following processes: diagnosis, treatment, prevention and rehabilitation of a patient.

From medical and legal points of view the question of a subjective side of iatrogenic crimes' corpus delicti is the most difficult one. Majority of crimes in health care are committed recklessly. However, there are corpus delicti with an intentional form of guilt. Legal assessment of iatrogeny requires a balanced

approach to the problem of intent. There are three conceptual approaches defined in the medical literature:

- iatrogenies imply all the harmful consequences caused by health care workers' actions, entailing legal and criminal liability, as well as not entailing it;
- the concept of "intentional" is introduced into the definition of iatrogeny, which implies limiting distribution of this term only to the area of criminal law;
- the concept of iatrogenism is limited only to unintentional actions that have led to harmful consequences.

In our view, the specifics of medical activity determine use of the first of the mentioned above approaches, since under normal conditions a doctor's activity is not supposed to have a negative impact on a patient's body, causing them harm. The so-called programmable iatrogenies are distinguished. They can be found, for example, in oncology. It is practically impossible to avoid harmful consequences of extended operations with simultaneous removal of several organs and subsequent massive chemotherapy, hormone therapy or radiation therapy. At the same time, highlighting criminal iatrogenies among all others determines the fact that a certain number of acts are committed by health care workers with direct intent, when a person realized that their actions (inactions) are socially dangerous, foresaw the possibility or inevitability of socially dangerous consequences and wished their occurrence either with indirect intent, when a person did not commit a danger, but consciously admitted social danger caused by their actions (inaction), or treated patients indifferently [17, p. 38]. Here we can name, for example, the crimes provided for in Article 99 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (murder, including the one for the purpose of using organs and tissues of a victim), article 116 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (coercion with a view to removing human organs or tissues), article 320 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (illegal abortion).

Result

Thus, the corpus delicti in the field of medical activity falling under the concept of criminal iatrogeny have the following features that allow them to be distinguished from official crimes committed by health care workers, as well as other crimes committed in health care:

- the object of iatrogenic encroachment is life, health, as well as other constitutional rights and freedoms of a patient;
- the subject of relevant crimes are individuals having legal status of a health care worker;
- the objective side of iatrogenic crimes is characterized by possibility of their commission both in a form of action or inaction;
- occurrence of socially dangerous consequences is directly related to a health care worker's professional activity within a relationship model "health care worker-patient" in a process of diagnosis, treatment, prevention or rehabilitation of a patient;
- iatrogenic crimes are committed with a reckless or willful form of guilt.

All the above allows us to give the concept of criminal iatrogeny, taking into account the indicated signs of the corpus delicti, and to define it as reckless or intentional socially dangerous acts performed by health care workers and committed during their professional duties, endangering or causing harm to life, health, and other rights and legal interests of a patient.

REFERENCES

- 1 Penchukov E.V., Espergenova E.V. Promising directions of development criminal legislation of the Republic of Kazakhstan // Bulletin of Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. - 2019. - №4. - P. 21-26.
- 2 Kairzhanov E.I. On the question of a methodology of knowledge development of an object of a crime // included in the monograph "Criminal Understanding at the Present Stage: methodological Aspects of Law Enforcement. - Almaty, 2009. - 60 p.
- 3 Rustemova G.R. Medical criminal offenses: monograph. - Almaty: KazAtiso Academy, 2016. - 133 p.
- 4 Pristanskov V.D. Features of investigation of iatrogenic crimes committed during health care treatment: a tutorial / V.D. Pristanskov. - SPb.: SPb Law Institute of the General Prosecutor's Office of the Russian Federation, 2007. - 60 p.
- 5 Popov V.L., Popova N.P. Legal foundations of medical practice. - SPb., 1999. - 253 p.
- 6 Novoselov V.P. Responsibility of health workers for professional offenses. - Novosibirsk, 1998. - 231 p.
- 7 Great Medical Encyclopedia. - M., 1979. - 632 p.
- 8 Encyclopedic Dictionary of Medical Terms. - M., 1982. - 464 p.
- 9 Hornby A.S. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. - Oxford, 1988. - 248 p.
- 10 Konechny I., Boukhal M. Psychology in medicine. - Prague, 1983. - 405 p.
- 11 Doletsky S.Ya. Iatrogenic diseases and injuries. - Makhachkala, 1991. - 31 p.
- 12 Shaposhnikov A.V. Iatrogeny. Terminological analysis and concept construction. - Rostov-on-Don,

1998. – 168 p.

13 Ardasheva N.A. Glossary of terms and concepts in medical law. - SPb., 2007. – 528 p.

14 Criminal Law. Actual problems of theory and practice: a collection of essays / ed. V.V. Luneyev. -M., 2010. – 779 p.

15 Akopov V.I. Medical law. - M., 2000. – 366 p.

16 Miroshnichenko N.V., Pudovochkin Yu.E. Crimes related to violation of professional functions: concept, signs and types // Journal of Russian law. - 2012. - No. 4. – P. 33-43.

17 Tikhonov K.F. The subjective side of crime. - Saratov, 1967. – 104 p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айбек Бағдатұлы Сейданов – заңтану магистрі, Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан, Семей қ., Абай к., 94. E-mail: aibeksb@mail.ru

Серікқазы Күмісбекұлы Күмісбеков – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жалпы заң пәндері кафедрасының доценті. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: skumisbekov@mail.ru

Дархан Амангелдіұлы Амангелдиев – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және жазаны орындауды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru.

Сейданов Айбек Бағдатович - магистр юриспруденции, старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета. Казахстан, г. Семей, ул. Абая, 94. E-mail: aibeksb@mail.ru

Күмісбеков Серікқазы Күмісбекулы – доктор философии (PhD), доцент кафедры общеюридических дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: skumisbekov@mail.ru

Амангельдиев Дархан Амангельдиевич – доктор философии (PhD), начальник кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru

Aybek Seidanov – master in Law, Assistant Professor of the Department of Criminal Law Disciplines of the Kazakh Humanitarian Law Innovative University. Kazakhstan, Semey, Abay str., 94. E-mail: aibeksb@mail.ru

Serikkazy Kumisbekov – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, Yermekov str., 124. E-mail: skumisbekov@mail.ru.

Darkhan Amangeldiyev – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyldaev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru.

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РАСПРОСТРАНЕНИЮ РЕЛИГИОЗНОГО ЭКСТРЕМИЗМА СРЕДИ МОЛОДЕЖИ: ОПЫТ И РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Б.А. Аманжолова

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
НАО «Карагандинский университет им.Е.А.Букетова», Казахстан

А.М. Калгужинова

магистр правоведения
НАО «Карагандинский университет им.Е.А.Букетова», Казахстан

Б.Е. Шакиров

Департамент уголовно-исполнительной системы по Карагандинской области
КУИС МВД Республики Казахстан

Аннотация. В статье приведены результаты грантового исследования профессорско-преподавательского состава кафедры уголовного права, процесса и криминалистики НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова» по теме «Теория и практика противодействия распространению религиозного экстремизма среди молодежи». Для определения современного состояния противодействия экстремистской преступности авторами проанализированы законодательные определения экстремизма и его разновидностей на международном, региональном и национальном уровнях. Прослежена эволюция уголовно-правовых средств противодействия религиозному экстремизму. Проведен международно-правовой анализ и сравнительно-правовой обзор законодательства об ответственности за религиозный экстремизм. Рассмотрено содержание нормативных актов, различающихся по юридической силе, уровню, объему регулируемых отношений, степени регламентации вопросов общего и специального предупреждения экстремистских и террористических преступлений. Выявлены криминологически значимые особенности современного молодежного экстремизма. В числе предлагаемых мер для использования в учреждениях уголовно-исполнительной системы в процессе воспитательного воздействия на осужденных, при проведении работы по их социальной и психологической адаптации: агитбригада «Экстремизм: молодежь против»; адресные аудио-, видеообращения, письма осужденным, буклеты; кейс-упражнения, квест-игра. Рассмотрены результаты имплементации международного опыта по реабилитации осужденных деструктивного религиозного течения в пяти учреждениях УИС по Карагандинской области. Определены диагностические методы по выявлению уровня склонности несовершеннолетних к совершению экстремистских и террористических преступлений (рисуночные тесты, социометрия, наблюдение, методика незаконченных предложений, личностный опросник Г.Айзенка и диагностика акцентуации характера А.С. Прутченкова, А.А. Сиялова).

Ключевые слова: религиозный экстремизм, молодежь, меры противодействия, внутренний грант университета, апробация, результаты исследования.

ЖАСТАР АРАСЫНДА ДІНІ ЭКСТРЕМИЗМНІҢ ТАРАЛУЫНА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ: ЗЕРТТЕУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН НӘТИЖЕЛЕРІ

Б.А. Аманжолова

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
«Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ, Қазақстан

А.М. Калгужинова

құқықтану магистрі
«Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ, Қазақстан

Б.Е. Шакиров

Қазақстан Республикасы ІІМ ҚАЖК Қарағанды облысы бойынша Қылмыстық-атқару жүйесі департаменті

Аңдатпа. Мақалада «Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ қылмыстық құқық, процесс және криминалистика кафедрасының профессорлық-оқытушылық құрамының «Жастар арасында діни экстремизмнің таралуына қарсы іс-қимылдың теориясы мен практикасы» тақырыбындағы гранттық зерттеу нәтижелері келтірілген. Экстремистік қылмысқа қарсы тұрудың қазіргі жағдайын анықтау үшін авторлар экстремизм мен оның түрлерінің халықаралық, аймақтық және ұлттық деңгейлердегі заңнамалық анықтамаларына талдау жасады. Діни экстремизмге қарсы іс-қимылдың қылмыстық-құқықтық құралдарының эволюциясы байқалды. Діни экстремизм үшін жауапкершілік туралы заңнамаға халықаралық-құқықтық талдау және салыстырмалы-құқықтық шолу жүргізілді. Құқықтық күші, реттелетін қатынастардың деңгейі, көлемі, экстремистік және террористік қылмыстардың жалпы және арнайы алдын алу мәселелерін реттеу дәрежесі бойынша ерекшеленетін нормативтік актілердің мазмұны қарастырылды. Қазіргі жастар экстремизмінің криминологиялық маңызды ерекшеліктері анықталды. Сотталғандарға тәрбиелік ықпал ету процесінде, олардың әлеуметтік және психологиялық бейімделуі бойынша жұмыс жүргізу кезінде қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде пайдалану үшін ұсынылатын шаралар

катарында: «Экстремизм: жастар қарсы» үгіт бригадасы; сотталғандарға арналған мекенжайлық аудио-, бейне-өтініштер, хаттар, буклеттер; кейс-жаттығулар, квест-ойын. Қарағанды облысы бойынша ҚАЖ бес мекемесінде деструктивті діни ағымдағы сотталғандарды оңалту бойынша халықаралық тәжірибені имплементациялау нәтижелері қаралды. Кәмелетке толмағандардың экстремистік және террористік қылмыстар жасауға бейімділігінің деңгейін анықтау бойынша диагностикалық әдістер айқындалды (сурет салу тестілері, социометрия, бақылау, аяқталмаған ұсыныстар әдістемесі, Г. Айзенканың жеке сауалнамасы және А. С. Прутченковтың, А.А. Сияловтың мінез акцентуациясының диагностикасы).

Түйін сөздер: діни экстремизм, жастар, қарсы іс-қимыл шаралары, университеттің ішкі гранты, апробация, зерттеу нәтижелері.

THEORY AND PRACTICE OF COUNTERING THE SPREAD OF RELIGIOUS EXTREMISM AMONG YOUNG PEOPLE: EXPERIENCE AND RESEARCH RESULTS

Amanzholova B.A.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor

NAO «Karaganda University named after E.A. Buketov», Kazakhstan

Kalguzhinova A.M.

master in Law

NAO «Karaganda University named after E.A. Buketov», Kazakhstan

Shakirov B.E.

Department of the Penal Enforcement System for the Karaganda region of the MIA of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article presents the results of a grant study of the teaching staff of the Department of Criminal Law, Process and Criminalistics of the NAO “Karaganda University named after Academician E.A. Buketov” on the topic “Theory and practice of countering the spread of religious extremism among young people”. To determine the current state of countering extremist crime, the authors analyzed the legislative definitions of extremism and its varieties at the international, regional and national levels. The evolution of criminal-legal means of countering religious extremism is traced. An international legal analysis and a comparative legal review of the legislation on responsibility for religious extremism have been carried out. The content of normative acts differing in legal force, level, volume of regulated relations, degree of regulation of issues of general and special prevention of extremist and terrorist crimes is considered. Criminologically significant features of modern youth extremism are revealed. Among the proposed measures for use in institutions of the penitentiary system in the process of educational influence on convicts, when carrying out work on their social and psychological adaptation: the campaign team “Extremism: youth against”; targeted audio, video appeals, letters to convicts, booklets; case exercises, quest game. The results of the implementation of international experience in the rehabilitation of convicts of a destructive religious trend in five institutions of the penitentiary system in the Karaganda region are considered. Diagnostic methods have been identified to identify the level of propensity of minors to commit extremist and terrorist crimes (drawing tests, sociometry, observation, the technique of unfinished sentences, the personal questionnaire of G. Aizenka and the diagnosis of accentuation of the character of A.S. Prutchenko, A.A. Siyalova).

Keywords: religious extremism, youth, counteraction measures, internal university grant, approbation, research results.

Введение

Противодействие всем формам и проявлениям радикализма, экстремизма и терроризма определено в числе приоритетных задач программных документов страны. Предупреждение экстремистских и террористических преступлений как сложная, многомерная и комплексная задача находит свое решение в совместной слаженной деятельности всех звеньев нашего общества, различных субъектов социальной профилактики.

Профессорско-преподавательским коллективом кафедры уголовного права, процесса и криминалистики НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова» Аманжоловой Б.А., Калгужиновой А.М., Уалиевой Ж.Б. был получен грант университета, и в 2020-2021 гг. проведено исследование по теме «Теория и практика противодействия распространению религиозного экстремизма среди молодежи». В реализации проекта принимали участие магистрант Кейкен М., студенты Адылкан К., Рахымжан Ә. Результаты исследования внедрены в деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы Карагандинской области.

Реализация политики поддержки учёных путем выделения внутреннего гранта на проведение данного исследования в НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова» обусловлена особой актуальностью противодействия религиозному экстремизму среди молодежи.

Обзор литературы

Сложность оценки состояния рассматриваемого среза преступности обусловлена несколькими обстоятельствами: отсутствием точного определения понятийных границ, высоким уровнем латентности экстремистской преступности, виктимологической пораженностью именно молодого населения

страны, возможными и реальными социальными последствиями [1].

Так, Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом раскрывает содержание имеющих единую природу терроризма, сепаратизма, экстремизма, при этом в определении экстремизма акцентируется внимание на насильственный характер посягательств.

На региональном уровне постсоветские страны рассматривают «терроризм» как одну из форм «иных насильственных проявлений экстремизма», также не раскрывая содержания данных терминов.

Вместе с тем в Республике Казахстан термин «насильственный экстремизм» не получил широкой поддержки и применения на законодательном уровне. В нормативном определении экстремизма разграничены три основные формы его проявления: политический, национальный и религиозный. Между тем, как обоснованно отмечают А.А. Биебаева, Ф.С. Жаксыбекова, на практическом уровне перечисленные формы экстремизма разделены достаточно слабо, так как они никогда в действительности не выступают в «чистом» виде [2].

Государственные пятилетние программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан (на 2013-2017 годы, 2018-2022 годы) включают цели, задачи, целевые индикаторы и показатели результатов реализации программ; основные направления, пути достижения поставленных целей программ и соответствующие меры; этапы реализации программ.

Приоритетными задачами и направлениями реализации Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018-2022 годы определены:

- сформировать иммунитет неприятия радикальной идеологии;
- проявлять нулевую терпимость к экстремистским преступлениям;
- снизить число настроенных на разжигание религиозной вражды или розни лиц;
- предупреждать деятельность международных террористических и экстремистских групп, способствующих радикализации, вербовке, мобилизации молодежи в террористические и экстремистские группы.

Как видно, названия программных документов Казахстана отражают в качестве приоритетного направления деятельности противодействие религиозному экстремизму. Отметим, что для характеристики данной формы экстремизма исследователи используют различные термины: мессианский терроризм, вдохновляемый религиозными убеждениями (Техранян М.); фундаментально-религиозный терроризм (Балан О.К.); группы религиозного толка и др.

В рамках реализации совместной программы УНП ООН и Комитета уголовно-исполнительной системы МВД РК «Поддержка усилий по работе с осужденными за преступления экстремистской и террористической направленности и предупреждение поражающей насиле радикализации в пенитенциарных учреждениях на 2018-2021 годы» в стране были осуществлены социологические исследования [3]. По результатам исследований был составлен портрет «экстремиста/террориста», характеризующий его как «молодого человека в возрасте до 29 лет, безработного, с низкой культурной и религиозной грамотностью».

Криминологически значимыми особенностями современного молодежного экстремизма являются: фанатичность, тесная взаимосвязь идей и целей, беспрекословное выполнение всех приказов, быстро развивающаяся организованность, сплоченность группировок, формирование в них идеологических уставов, разнообразие методов достижения поставленных целей, использование новейших информационных технологий, социальных сетей, усиление мер конспирации [4; 5; 6].

Основная часть (методология, результаты)

Грантовое исследование выполнено на основе методов наблюдения, анкетирования, экспертного опроса, анализа статистических отчетов, материалов уголовных дел, обобщения судебной практики.

Эмпирическая база работы основана на изучении и анализе статистических данных Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры, информационных материалов Верховного Суда, форума «Талдау» Верховного Суда, Министерства внутренних дел Республики Казахстан за 2015-2020 годы. Анализ эффективности применения уголовного закона по делам о фактах распространения религиозного экстремизма среди молодежи осуществлен по материалам уголовных дел, опубликованной и размещенной в сети «Интернет» следственно-судебной практики.

В процессе исследования были разрешены поставленные задачи: раскрыта социально-правовая характеристика религиозного экстремизма; прослежена эволюция уголовно-правовых средств противодействия религиозному экстремизму; проведен международно-правовой анализ и сравнительно-правовой обзор законодательства об ответственности за религиозный экстремизм; проанализированы особенности проявлений религиозного экстремизма на основе правоприменительной практики; обобщены меры совершенствования законодательства Казахстана о противодействии религиозному

экстремизму среди молодежи.

В целях повышения информированности студентов Карагандинского университета им. Е.А. Букетова о действующем законодательстве в сфере противодействия экстремизму, а также разнообразия досуга студентов, проживающих в общежитиях, была организована и проведена квест-игра «STOP extremism». Квест-игра включала два раунда по пять заданий: анаграммы, зашифрованные в заданиях вопросы квалификации экстремистских преступлений; способы профилактики экстремизма; групповое прохождение «Если вам требуется консультация по религиозным вопросам»; единоличное выполнение «Если близкий Вам человек попал под вербовку»; фото-, интернет-задания «Как удалить противоправный контент».

Исполнители темы принимали участие в организации и проведении следующих мероприятий с несовершеннолетними осужденными в учреждениях уголовно-исполнительной системы Карагандинской области:

- подготовили агитбригаду «Экстремизм: молодежь против» из числа ППС и студентов НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова»;
- разработали адресные аудио-, видеообращения, письма осужденным, буклеты с анализом действующего законодательства Республики Казахстан, предусматривающего ответственность за различные проявления экстремизма среди молодежи, и способах противодействия вовлечению подростков в деструктивные религиозные группы;
- провели в формате онлайн кейс-упражнения, направленные на повышение информационной компетентности осужденных подростков, пропаганду знаний социального и психологического характера в вопросах профилактики и противодействия экстремизму и терроризму;
- осуществляли индивидуальную информационно-разъяснительную и контрпропагандистскую работу с осужденными;
- оказали методическую помощь учреждениям УИС для повышения эффективности теологической реабилитационной работы;
- прочитали образовательные лекции по вопросам квалификации и предупреждения экстремистских и террористических преступлений.

Отметим также, что в период с 26 марта 2019 года по настоящий день в пяти учреждениях УИС по Карагандинской области осуществляется имплементация международного опыта по реабилитации осужденных деструктивного религиозного течения в рамках реализации совместной программы Европейского Союза и Организации Объединенных Наций.

По результатам апробации пилотной программы проведены аудит безопасности, оценка рисков и потребностей, обучающие семинары для сотрудников учреждений УИС.

Отремонтированы комнаты для проведения работы по оценке рисков и потребностей, кабинеты психологов и комнаты релаксации для проведения индивидуальной и групповых занятий, кабинетов инспекторов ТРР, комнаты краткосрочных свиданий, детские комнаты.

За счет финансовых средств пилотной программы приобретены соответствующие техника и инвентарь, оборудованы обучающие рабочие места.

Результаты реализации пилотной программы в пяти учреждениях УИС по Карагандинской области свидетельствуют об эффективности осуществляемых мероприятий по направлению повышения религиозной и культурной грамотности осужденных для дальнейшего распространения опыта во всех учреждениях УИС МВД РК.

Реабилитация осужденных деструктивного религиозного течения осуществляется теологическими службами совместно с сотрудниками учреждения по воспитательной работе, психологами и представителями общественных организаций.

Мероприятия по реабилитации лиц, осужденных за экстремизм и терроризм, осуществляются по следующим основным направлениям: религиозное просвещение и правосознание осужденных; психокоррекция поведения и мышления осужденных; идейно-патриотическое воспитание осужденных; ресоциализация осужденных.

Формирование правосознания осужденного за экстремистские и террористические преступления начинается с выявления уровня зрелости, его способности распознавать и реализовывать свои конституционные права и обязанности как членов общества.

Серьезное внимание для своевременного изменения адресной профилактики осужденного уделяется процессу его психодиагностики. При этом анализ научной литературы и собственный практический опыт позволили определить группу диагностических методов по выявлению уровня склонности несовершеннолетних к совершению экстремистских и террористических преступлений:

- рисуночные тесты (тест «Дом-Дерево-Человек» выявляет сферы взаимоотношений испытуемо-

го с окружающим миром в целом и с конкретными людьми в частности; тест «Нарисуй человека» определяет индивидуальные особенности личности; тест «Рисунок семьи» проводится с целью диагностики внутрисемейных отношений; тест «Несуществующее животное» способствует выявлению эмоционально-психического состояния испытуемого, уровня агрессивности к окружающему миру);

- социометрия (проводится с целью выявления конфликтных взаимоотношений, оценки межличностных эмоциональных связей в группе; основана на определении каждым членом группы своего отношения к окружающим по предложенным критериям);

- наблюдение (осуществляется в целях сбора информации путем целенаправленного, непосредственного восприятия и фиксирования конфликтных событий, поведенческих реакций правонарушителей; позволяет оценить действия многих факторов в конфликте, их «весомость» и эффективность воздействия);

- методика незаконченных предложений (позволяет определить отношение к социальному коллективу, выявить личностные особенности испытуемого);

- личностный опросник Г. Айзенка и диагностика акцентуации характера А.С. Прутенкова, А.А. Сялова (выявляют тип темперамента личности с помощью шкал «экстраверсия - интроверсия» и «нейротизм - стабильность»; определяют тип акцентуации характера подростков).

Полученные данные при психолого-педагогической диагностике личности несовершеннолетнего преступника позволяют разработать конкретные рекомендации по проведению с ними профилактической работы, заполнению идейного и духовного вакуума молодого поколения.

Профилактика правового нигилизма в пенитенциарной системе также направлена на достижение осознания осужденными законности их наказания и принципа восстановления общественной справедливости, поскольку свое пребывание они воспринимают «испытанием Бога», «результатом несправедливого осуждения».

Заключение

В целом, материалы, выводы и положения проведенного исследования используются учреждениями уголовно-исполнительной системы Карагандинской области в процессе воспитательного воздействия на осужденных, при проведении работы по их социальной и психологической адаптации. Разработанные ППС теоретические и практические рекомендации по совершенствованию законодательства Казахстана о противодействии религиозному экстремизму среди молодежи способствуют усилению профилактической деятельности органов уголовно-исполнительной системы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Kalguzhinova A.M., Amanzholova B., Zhumasheva A., Adylkan K. Criminal counterfeiting the spread of religious extremism among youth in Kazakhstan // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues / Business Ethics and Regulatory Compliance // <https://www.abacademies.org/articles/criminal-counterfeiting-the-spread-of-religious-extremism-among-youth-in-kazakhstan-11125.html>

2 Биебаева А.А., Жаксыбекова Ф.С. Правовые основы противодействия экстремизму в Республике Казахстан // <http://www.konspekt.biz/index.php?text=55723> http://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Pravo/5_184321.doc.htm

3 Шакиров Б.В. Казахстане составят портрет осужденного за экстремизм и терроризм // https://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-sostavyat-portret-osuzhdennogo-za-ekstremizm-i-terrorizm_a3539155

4 Молодежный экстремизм: современное состояние и методы противодействия: материалы Всероссийской научно-практической конференции (г. Уфа, 25-27 апреля 2018 г.) / сост.: Д.М. Абдрахманов, З.Л. Сизоненко. - Уфа: Мир печати, 2018. - 452 с.

5 Современная молодежь и вызовы экстремизма и терроризма в России и за рубежом: сборник материалов Всероссийской (с международным участием) научно-практической конференции / под ред. Х.П. Пашаева. - ГорноАлтайск: БИЦ ГАГУ, 2019. - 340 с.

6 Памятка родителям по профилактике экстремизма // <https://phonexpert.ru/apartment-and-cottage/nacionalnyi-centr-informacionnogo-protivodeistviya-terrorizmu-i-ekstremizmu-v/>

REFERENCES

1 Kalguzhinova A.M., Amanzholova B., Zhumasheva A., Adylkan K. Criminal counterfeiting the spread of religious extremism among youth in Kazakhstan // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues / Business Ethics and Regulatory Compliance // <https://www.abacademies.org/articles/criminal-counterfeiting-the-spread-of-religious-extremism-among-youth-in-kazakhstan-11125.html>

2 Biebaeva A.A., Zhaksybekova F.S. Pravovyye osnovy protivodeystviya jekstremizmu v Respublike Kazakhstan // <http://www.konspekt.biz/index.php?text=55723> http://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Pravo/5_184321.doc.htm

3 Shakirov B.V Kazahstane sostavjat portret osuzhdenного za jekstremizm i terrorizm // https://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-sostavyat-portret-osuzhdenного-za-ekstremizm-i-terrorizm_a3539155

4 Molodezhnyj jekstremizm: sovremennoe sostojanie i metody protivodejstvija: materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii (g. Ufa, 25-27 aprelja 2018 g.) / sost.: D.M. Abdrahmanov, Z.L. Sizonenko. - Ufa: Mir pechati, 2018. - 452 s.

5 Sovremennaja molodezh' i vyzovy jekstremizma i terrorizma v Rossii i za rubezhom: sbornik materialov Vserossijskoj (s mezhdunarodnym uchastiem) nauchno-prakticheskoj konferencii / pod red. H.P. Pashaeva - GornoAltajsk: BIC GAGU, 2019. - 340 s.

6 Pamjatka roditeljam po profilaktike jekstremizma // <https://phonexpert.ru/apartment-and-cottage/nacionalnyi-centr-informacionnogo-protivodejstviya-terrorizmu-i-ekstremizmu-v/>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ботагөз Атымтайқызы Аманжолова - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ заң факультеті деканының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары. Қазақстан, Қарағанды қ., Университетская к., 28. E-mail: botanik76@mail.ru.

Айгуль Майлыбаевна Калгужинова - құқықтану магистрі, «Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ қылмыстық құқық, процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан, Қарағанды қ., Университетская к., 28. E-mail: aigul.kalguzhinova@ksu.kz.

Бекболат Еркебайұлы Шәкіров - Қазақстан Республикасы ІІМ ҚАЖК Қарағанды облысы бойынша Қылмыстық-атқару жүйесі департаменті бастығының орынбасары, әділет полковнигі. Қазақстан, Қарағанды қ., Пospelов к., 17. E-mail: be.shakirov@mvd.gov.kz

Аманжолова Ботагөз Атымтаевна - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, заместитель декана юридического факультета по научной работе НАО «Карагандинский университет им.Е.А.Букетова». Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28. E-mail: botanik76@mail.ru.

Калгужинова Айгуль Майлыбаевна - магистр правоведения, старший преподаватель кафедры уголовного права, процесса и криминалистики НАО «Карагандинский университет им.Е.А.Букетова». г. Караганда, ул. Университетская, 28. E-mail: aigul.kalguzhinova@ksu.kz.

Шакиров Бекболат Еркебаевич, - заместитель начальника Департамента уголовно-исполнительной системы по Карагандинской области КУИС МВД Республики Казахстан, полковник юстиции. Казахстан, г. Караганда, ул. Пospelова 17. E-mail: be.shakirov@mvd.gov.kz

Botagöz Amanzholova - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Deputy Dean of the Faculty of Law for Scientific Work of the Department of Criminal Law, Process and Criminalistics of the NAO «Karaganda University named after E.A. Buketov». Kazakhstan, Karaganda, Universitetskaya str., 28. E-mail: botanik76@mail.ru .

Aigul Kalguzhinova - master in Law, senior lecturer of the Department of Criminal Law, Process and Criminalistics of the NAO «Karaganda University named after E.A. Buketov». Kazakhstan, Karaganda, 28 Univeritetskaya street. E-mail: aigul.kalguzhinova@ksu.kz.

Bekbolat Shakirov - Deputy Head of the Department of the Penitentiary System in the Karaganda region of the MIA of the Republic of Kazakhstan, Colonel of Justice. Kazakhstan, Karaganda, Pospelov str. 17. E-mail: be.shakirov@mvd.gov.kz

ФОРМАТ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРАКТИКА ОРГАНОВ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ ВОПРОЕКИ РЕЗУЛЬТАТАМ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

С.Н. Бачурин

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Казахско-Русский Международный Университет, Казахстан, г. Актобе

Аннотация. В настоящей научной статье рассматриваются процессуальные вопросы выбора формата уголовного судопроизводства в Республике Казахстан. Принципиально новый, в некотором случае – возможно даже, прорывной шаг в части оптимизации процесса досудебного расследования не смог пока в достаточной мере зарекомендовать себя положительно. Прежде всего, по мнению автора настоящей статьи, не получается в полной мере зарекомендовать себя электронному формату не столько несовершенство процессуальных норм, сколько низкий уровень подготовки сотрудников следственных подразделений в части владения действующим уголовно – процессуальным законодательством Республики Казахстан. В настоящей статье приводятся конкретные номера уголовных дел, которые расследовались в стране в электронном формате в период 2021 года. Причем указанные электронные дела являются четким индикатором в достигнутых «успехах» по реализации данного формата расследования уголовных дел и, которые позволили сформулировать ряд теоретических выводов. В частности, сформулированы тезисы о том, насколько сотрудники органов уголовного преследования, включая в полном объеме и сотрудников прокуратуры, следуют соблюдению норм уголовно – процессуального законодательства при выборе формата уголовного судопроизводства, какие превалируют нарушения при его выборе, выдвинуты научные гипотезы, в том числе и те, которые констатируют неспособность отдельно взятых по стране следственных подразделений и прокурорских работников следовать политике Президента Республики Казахстан в части обеспечения прав и законных интересов граждан Республики Казахстан. Более года назад, принятым Законом Республики Казахстан от 19 декабря 2020 года № 384-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления защиты прав граждан в уголовном процессе и противодействия коррупции» были внесены изменения и дополнения в статью 42-1 УПК Республики Казахстан. Анализ изучения конкретных уголовных дел констатирует реальное нарушение прав и законных интересов граждан Республики Казахстан, на которые автор настоящей научной статьи в очередной раз обращает свое научное внимание и призывает устранить имеющуюся негативную практику органов уголовного преследования в рассматриваемой плоскости, а также принять меры к искоренению правового нигилизма среди представителей правоохранительных органов Республики Казахстан, путем неукоснительного соблюдения ими самими норм уголовно – процессуального законодательства Республики Казахстан.

Ключевые слова: электронный формат, уголовное дело, уголовное судопроизводство, прокурор, следователь, права, законные интересы, защита прав, правовой нигилизм, органы уголовного преследования, Президент, Республика Казахстан, право, развитие, законность.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ФОРМАТЫ: ЗАҢНАМАЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ НӘТИЖЕЛЕРІНЕ ҚАРАМАСТАН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚУДАЛАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ПРАКТИКАСЫ

С. Н. Бачурин

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, Қазақстан, Ақтобе қ.

Аңдатпа. Осы ғылыми мақалада Қазақстан Республикасында қылмыстық сот ісін жүргізу форматын таңдаудың процестік мәселелері қаралады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесін оңтайландыру бөлігіндегі түбегейлі жаңа, қандай да бір жағдайда, мүмкін, серпінді қадам әзірше өзін жеткілікті дәрежеде оң көрсете алмады. Ең алдымен, осы мақала авторының пікірінше, Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасын иелену бөлігінде тергеу бөлімшелері қызметкерлерінің дайындық деңгейінің төмендігі сияқты іс жүргізу нормаларының жетілмегендігі емес, электрондық форматта өзін толық көлемде көрсету мүмкін емес. Осы бапта 2021 жыл кезеңінде елде электрондық форматта тергелген қылмыстық істердің нақты нөмірлері келтіріледі. Сонымен қатар, көрсетілген электрондық істер қылмыстық істерді тергеудің осы форматын іске асыру бойынша қол жеткізілген «жетістіктердің» нақты көрсеткіші болып табылады және бірқатар теориялық тұжырымдарды жасауға мүмкіндік берді. Атап айтқанда, қылмыстық қудалау органдарының қызметкерлері, толық көлемде прокуратура қызметкерлерін қоса алғанда, қылмыстық сот ісін жүргізу форматын таңдау кезінде қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын қаншалықты сақтайтыны, оны таңдау кезінде қандай бұзушылықтар басым болатыны туралы ғылыми гипотезалар, оның ішінде ел бойынша жеке алынған тергеу бөлімшелері мен прокурорлық қызметкерлердің Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету бөлігінде Қазақстан Республикасы Президентінің саясатын ұстануға қабілетсіздігі туралы тезистер тұжырымдалды. Бір жылдан астам уақыт бұрын қабылданған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық

актілеріне қылмыстық процесте азаматтардың құқықтарын қорғауды күшейту және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 19 желтоқсандағы № 384-VI Заңымен Қазақстан Республикасы ҚІЖК-нің 42-1-бабына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Нақты қылмыстық істерді зерделеуді талдау осы ғылыми баптың авторы кезекті рет өзінің ғылыми назарын аударатын Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтары мен заңды мүдделерінің нақты бұзылуын белгілейді және қылмыстық қудалау органдарының қаралып отырған саладағы қолданыстағы теріс практикасын жоюға, сондай-ақ Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын өздерінің мүлтіксіз сақтауы арқылы Қазақстан Республикасы құқық қорғау органдарының өкілдері арасындағы құқықтық нигилизмді жоюға шаралар қабылдауға шақырады.

Түйін сөздер: электрондық формат, қылмыстық іс, қылмыстық сот ісін жүргізу, прокурор, тергеуші, құқықтар, заңды мүдделер, құқықтарды қорғау, құқықтық нигилизм, қылмыстық қудалау органдары, Президент, Қазақстан Республикасы, құқық, даму, заңдылық.

FORMAT OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PRACTICE OF CRIMINAL PROSECUTION BODIES DESPITE THE RESULTS OF LEGISLATIVE CHANGES

Bachurin S.N.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent)

Kazakh-Russian International University, Aktobe, Kazakhstan

Annotation. This scientific article discusses the procedural issues of choosing the format of criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan. A fundamentally new, in some case, perhaps even a breakthrough step in terms of optimizing the process of pre-trial investigation has not yet been able to sufficiently prove itself positively. First of all, according to the author of this article, it is not possible to fully prove itself to the electronic format not so much because of the imperfection of procedural norms, as the low level of training of employees of investigative units in terms of possession of the current criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan. This article provides specific numbers of criminal cases that were investigated in the country in electronic format during the period of 2021. Moreover, these electronic cases are a clear indicator of the “successes” achieved in the implementation of this format of investigation of criminal cases, which made it possible to formulate a number of theoretical conclusions. In particular, the theses are formulated on how the employees of the criminal prosecution bodies, including in full the prosecutor’s office, follow the observance of the norms of the criminal procedural law when choosing the format of criminal proceedings, what violations prevail when choosing it, scientific hypotheses are put forward, including those that state the inability of individual investigative units and prosecutors across the country to follow the policy of the President of the Republic of Kazakhstan in terms of ensuring the rights and legitimate interests of citizens of the Republic of Kazakhstan. More than a year ago, adopted by the Law of the Republic of Kazakhstan dated December 19, 2020 No. 384-VI “On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on strengthening the protection of the rights of citizens in criminal proceedings and combating corruption”, amendments and additions were made to Article 42 -1 Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan. An analysis of the study of specific criminal cases states a real violation of the rights and legitimate interests of citizens of the Republic of Kazakhstan, to which the author of this scientific article once again draws his scientific attention and calls to eliminate the existing negative practice of the criminal prosecution bodies in this area, as well as to take measures to eradicate legal nihilism among representatives of law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan, by strict observance by them of the norms of the criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: electronic format, criminal case, criminal proceedings, prosecutor, investigator, rights, legitimate interests, protection of rights, legal nihilism, criminal prosecution authorities, President, Republic of Kazakhstan, law, development, legality.

Введение

В январе 2022 года Президент Республики Казахстан справедливо заявил о том, что цифровизация деятельности государственных органов – не дань модным направлениям в стране и мире, а действительно необходимое и полезное населению направление деятельности государственных органов, которое будет последовательно развиваться. Несомненно, цифровизация и в такой специфической деятельности, как уголовно-процессуальная, также будет и далее совершенствоваться. Появившийся наряду с традиционным форматом расследования уголовных дел – бумажным, активно входит и новый формат уголовного судопроизводства – электронный. Именно о процессуальных вопросах выбора формата уголовного судопроизводства и пойдет речь в настоящей научной статье.

Основная часть

Начнем с того, что теоретической разработкой модели е-электронное дело на территории Республики Казахстан занимались как отечественные ученые, так и практические сотрудники. Среди ученых, занимавшихся данной проблематикой в рамках отдельных научных статей, следует выделить А.Н. Ахпанова, Б.М. Нургалиева, М.А. Арыстанбекова, А.О. Шакенова, Е.Т. Абеуова, Д.З. Копбаева. Имеются и ряд ученых Российской Федерации, которые занимались сопутствующими рассматрива-

емому направлению исследований проблемами [1, с. 5, 6].

Кроме того, на территории Республики Казахстан на базе Академии правоохранительных органов при Генеральной Прокуратуре осуществлялось отдельное диссертационное исследование, посвященное электронному формату уголовного судопроизводства (2017-2020 года исследования). Но, к сожалению, оно так и осталось логически незавершенным.

Параллельно, практически аналогичное исследование проводилось представителем Республики Казахстан в Российской Федерации на базе Академии управления Министерства внутренних дел Российской Федерации (2018-2021 года исследования).

В Москве, в 2021 году Е.П. Шульгиным осуществлена публичная защита диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. по теме «Правовые и организационные основы деятельности органов досудебного расследования МВД Республики Казахстан, осуществляющих производство в электронном формате», где ее автором, несомненно, сформулирован ряд важных теоретических выводов [1, с. 9-13].

Таким образом, на сегодняшний день можно считать, что и этот важный участок уголовно-процессуальной деятельности разработан в необходимом теоретическом объеме.

Меня как ученого интересует все же другой, не менее важный аспект реализации данного направления уголовно-процессуальной деятельности. И заключается он собственно в том, чтобы выяснить наиболее вероятные причины нарушения в первую очередь – прав граждан именно в части выбора формата уголовного судопроизводства, и, конечно же, причины настойчивого нарушения норм уголовно-процессуального законодательства органами уголовного преследования. И бездействия в этой части прокурорских работников, которые, напомним, призваны при трехзвенной модели судебной и правоохранительной деятельности пресекать нарушения прав граждан, а не флегматично закрывать свое «око государево» на них.

Свои теоретические выводы о вышесказанном я буду формулировать, применяя разные методы исследования, в том числе и сравнительный метод исследования, подвергая одновременно анализу и генезис развития уголовно-процессуальной нормы об электронном формате уголовного судопроизводства.

Так, Законом Республики Казахстан от 21 декабря 2017 года № 118-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности» в УПК Республики Казахстан введена новая статья 42-1 «Формат уголовного судопроизводства», впервые на законодательном уровне закрепившая возможность ведения уголовного судопроизводства в электронном формате [2].

Важно указать, что решение о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате принималось лицом, ведущим уголовный процесс, по своему усмотрению, о чем выносилось мотивированное постановление. Такая конструкция нормы, в принципе, была обоснована тем, что на разработку платформы, закупку дорогостоящего оборудования из бюджета были выделены внушительные государственные ассигнования. Закрепляя право выбора за форматом уголовного судопроизводства за лицом, ведущим уголовный процесс, государство «защищало», таким образом, свои «инвестиции» по развитию именно электронного формата уголовного судопроизводства. Считаю, что логика законодателя в данном вопросе была вполне очевидная, рациональная, правильная.

Между тем, в связи с введением Законом Республики Казахстан от 19 декабря 2020 года № 384-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления защиты прав граждан в уголовном процессе и противодействия коррупции» статьи 42-1 УПК Республики Казахстан ситуация значительно изменилась [3].

Принятые законодателем дополнения и изменения были результатом реализации в стране трехзвенной модели правоохранительной и судебной систем, при которой за прокурором отводится более серьезная роль и ответственность за ход и результаты расследования, по крайней мере, в части согласования решений следователя, дознавателя. Это красной нитью четко прослеживается по тексту измененной статьи 42-1 УПК.

Что же в итоге изменилось? На мой взгляд, во-первых, законодатель исходил из того, чтобы ограничить единоличное право лица, ведущего уголовное судопроизводство по выбору формата уголовного судопроизводства.

Так, в соответствии с частью второй статьи 42-1 УПК, лицо, ведущее уголовный процесс, с учетом мнения участников уголовного процесса и технических возможностей вправе вести уголовное судопроизводство в электронном формате, о чем выносит мотивированное постановление.

Законодатель вводит альтернативный вариант поведения участников уголовного процесса, путем наделения их правом выразить свое мнение при выборе формата уголовного судопроизводства.

Причем мнение участника уголовного процесса вносится лицу, осуществляющему досудебное

расследование, судье в виде ходатайства, которое рассматривается в порядке и сроки, установленные настоящим Кодексом. Данный порядок весьма рационален со стороны законодателя, поскольку работа органов уголовного преследования в части рассмотрения ходатайств находится, да и собственно, всегда находилась на низком уровне.

Заявляемые ходатайства участников уголовного процесса с большой вероятностью всегда лишь раздражали представителей органов уголовного преследования, «мешали» их работе, а нередко поданные ходатайства оставались и до сих пор остаются по уголовным делам не рассмотренными.

Причем, зачастую такая ситуация довольно обыденно воспринимается органами прокуратуры, реакции в большинстве случаев нет никакой. Нередки случаи, когда и указания прокурора не выполняются в полном объеме, что уж говорить о ходатайствах.

Следовательно, при выборе формата уголовного судопроизводства теперь следует учитывать и мнение участников уголовного судопроизводства.

Во-вторых, в целях как раз таки усиления прав граждан в уголовном процессе само постановление о ведении уголовного процесса в электронном формате может быть обжаловано участниками уголовного процесса в порядке, предусмотренном статьей 100 УПК Республики Казахстан, что ранее было исключено, и в целях эффективности, рациональности, быстроты расследования, при ведении уголовного судопроизводства в бумажном формате орган досудебного расследования вправе принимать и направлять прокурору на согласование либо утверждение процессуальные решения, а также в случаях, предусмотренных настоящим Кодексом, уведомлять прокурора о принятых решениях и направлять копии процессуальных решений и других материалов уголовного дела в электронном формате, за исключением требующих сохранения конфиденциальности.

Насколько же реально обстоят дела на самом деле с соблюдением прав граждан при выборе формата уголовного судопроизводства? Реальность не вызывает восторга, все очень печально. Президентом Республики Казахстан еще более года назад констатирован факт, что органы уголовного преследования, включая и прокуратуру, до сих пор трудятся по инерции, имея навыки, которые уже устарели в современной ситуации, изменения и дополнения в действующее законодательство ими игнорируются, усиливаясь на фоне нестабильности уголовно-процессуального права [4].

Так, изучение более 50 уголовных дел, расследовавшихся по стране в электронном формате в 2021 году, после собственно говоря внесенных в декабре 2020 года изменений в статью 42-1 УПК показало, что мнение участников уголовного процесса при выборе формата уголовного судопроизводства игнорируется в полном объеме [5].

Чем вызвана такая порочная ситуация? Есть несколько вариантов, тезисно обозначу их:

- мнение участников уголовного процесса игнорируется по причине полного отсутствия знаний об изменениях в действующее уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан у представителей органов расследования, прокуратуры;
- работа правоохранительных органов, включая и прокуратуру, происходит по инерции;
- игнорирование требований действующего законодательства органов расследования и прокуратуры в силу солидарности, как говорится «не мешая друг другу»;
- отсутствие должного и эффективного ведомственного контроля и прокурорского надзора в части расследования уголовных дел в целом, возможно, полное его отсутствие;
- отсутствие спроса за нарушения норм УПК при производстве по уголовному делу;
- несовершенство конструкции статьи 42-1 УПК, несмотря на ее кажущуюся логичность.

На мой взгляд, ситуация вызвана как раз наличием всех, вместе взятых и указанных выше вариантов. Подтвержу вывод своими аргументами и сформулирую предложения по искоренению возникшей ситуации в нарушении прав участников уголовного процесса.

По первому варианту. Исходя из требований статьи 42-1 УПК РК, мнение участников уголовного процесса должно учитываться. В реальности не учитывается, поскольку не имеется в материалах дела ходатайств. Не имеется в деле ходатайств, значит, должностные лица не владеют внесенными изменениями и дополнениями в УПК, не разъясняют такое право участникам уголовного процесса на подачу ходатайств, на обжалование постановления.

По второму варианту. Органы уголовного преследования ранее не учитывали мнение участников уголовного процесса, зачем учитывать сейчас? Работаем дальше, как и работали. По инерции.

По третьему варианту. Учитывая массовость игнорирования прав участников уголовного судопроизводства в части выбора формата расследования уголовного дела и отсутствие какой-либо реакции со стороны прокуратуры, причем при наличии фактов обращения с жалобами по данному поводу в органы прокуратуры, вывод о солидарности очевиден, круговая порука налицо.

По четвертому варианту. Изучение уголовных дел, расследовавшихся в электронном формате,

показало, что все должностные лица видят ситуацию, всех она устраивает, никто не обжалует действия по выбору формата уголовного судопроизводства, работаем дальше по принципу «сиди тихо, не буди лиха».

По пятому варианту. Дисциплинарной практики и наказаний за допущенные нарушения прав граждан в данной плоскости не имеется.

По шестому варианту. Поскольку в статье 42-1 УПК не имеется четких императивов по действиям лиц, ведущих уголовный процесс, они прогматично, но с большим процентом ущербности сводят свою логику к необязательности фиксирования в материалах дела мнения участников уголовного процесса. Работая по принципу, не разясняя права, поскольку нет императива на их разяснение, нет ходатайств, а, следовательно, нет и вопроса о выборе формата. Выберу тот формат, который мне удобен, руководство наказывать за инициативу не будет. Попадется «умный» потерпевший, подозреваемый или их адвокаты, буду думать. Пока не попадались такие, буду работать, как и работал.

В целях устранения очевидных перекосов в деятельности органов уголовного преследования, считаю оправданным и правильным решением добавить абзац второй в тексте части второй статьи 42-1 УПК следующего содержания.

Лицо, ведущее уголовный процесс, в обязательном порядке письменно разясняет участнику уголовного процесса право на выражение мнения о выборе формата уголовного судопроизводства, путем подачи ходатайства. Разясняется и право на обжалование постановления о ведении уголовного процесса в бумажном или электронном формате. По результатам ознакомления с данными правами, составляется протокол ознакомления и делается отметка о разяснении прав участнику уголовного процесса, фиксируется его отношение к предполагаемому формату уголовного судопроизводства. В случае отсутствия протокола ознакомления, отсутствие выраженного отказа от конкретного вида формата уголовного судопроизводства, выбранный без учета мнения участника процесса органом, ведущим уголовный процесс формат уголовного судопроизводства следует признать незаконным.

Заключение

Лишь установив императив в действиях лиц, ведущих уголовный процесс в части принятия решения о выборе формата уголовного судопроизводства, можно добиться реального в первую очередь – соблюдения, и во вторую очередь – усиления прав участников уголовного процесса. В противном случае, введение в действующее уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан такого права в статье 42-1 УПК будет выступать лишь правовой фикцией, не несущей в себе абсолютно никакой полезной ни научной, ни практической нагрузки, создавая лишь иллюзию благополучия в реализации прав участников уголовного судопроизводства. Причем, аналогичная ситуация возникает и при ознакомлении участников уголовного процесса при прекращении уголовных дел, и уже была освещена в научном мире СНГ. В период реформирования национального законодательства, сотрудниками правоохранительных органов и до настоящего времени необъяснимо, но факт, допускались и по-прежнему допускается игнорирование норм действующего уголовно – процессуального законодательства, пора с этим заканчивать и принимать жесткие меры к искоренению случаев правового нигилизма среди самих сотрудников правоохранительных органов, включая, в обязательном порядке, конечно же, и сотрудников прокуратуры, которые обязаны оправдывать свое прямое предназначение.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Шульгин Е.П. Правовые и организационные основы деятельности органов досудебного расследования МВД Республики Казахстан, осуществляющих производство в электронном формате: автореф. дис. ... к.ю.н. - М., 2021. – 29 с.

2 О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности: Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 года № 118-VI // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000118> (дата обращения 17.01.2022 г.).

3 О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления защиты прав граждан в уголовном процессе и противодействия коррупции: Закон Республики Казахстан от 19 декабря 2020 года № 384-VI // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000384> (дата обращения 17.01.2022 г.).

4 Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2020 года // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g, (дата обращения 17.01.2022 г.).

5 Уголовные дела № 213910011000053, № 213910011000045, № 213511031001298, № 213911031000515,

REFERENCES

1 Shulgin E.P. Legal and organizational framework for the activities of the pre-trial investigation bodies of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, carrying out proceedings in electronic format: abstract of dis. ... candidate of law. - M., 2021. - 29 p.

2 Law of the Republic of Kazakhstan dated December 21, 2017 No. 118-VI «On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on the issues of modernization of the procedural foundations of law enforcement» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000118> (date of access 17.01.2022).

3 Law of the Republic of Kazakhstan dated December 19, 2020 No. 384-VI «On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on strengthening the protection of citizens' rights in criminal proceedings and combating corruption» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000384> (accessed 01/17/2022).

4 Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated September 01, 2020 «Kazakhstan in a new reality: time for action» // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g, (accessed 01/17/2022).

5 Criminal cases no. 213910011000053, no. 213910011000045, no. 213511031001298, no. 213911031000515, no. (archive of office work for 2021).

АВТОР ТУРАЛЫМ ӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Сергей Николаевич Бачурин – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті «Құқық» кафедрасының профессоры (Ақтөбе қ.). Қазақстан, Қарағанды қ., Нұркен Әбдіров даңғ., 25-19. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Бачурин Сергей Николаевич – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры «Право» Казахско-Русского Международного Университета (г. Актөбе). Казахстан, г. Караганда, пр. Нуркена Абдирова, 25-19. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Sergey Bachurin – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent), professor of the Department of law of the Kazakh-Russian International University (Aktobe). Kazakhstan, Karaganda, Nurken Abdirrov Ave., 25-19. E-mail: bachurin_s@mail.ru

ВОПРОСЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ НОРМ КОНВЕНЦИИ ООН ПРОТИВ ПЫТОК И ДРУГИХ ЖЕСТОКИХ, БЕСЧЕЛОВЕЧНЫХ И УНИЖАЮЩИХ ДОСТОИНСТВО ВИДОВ ОБРАЩЕНИЯ В СТАТЬЮ 146 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Е.В. Еспергенова

доктор философии (PhD)

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. Исследование вопросов имплементации норм международного права в национальное законодательство приобретает особую значимость в контексте реализации международных стандартов в области прав человека. В настоящее время является актуальной проблема имплементации норм Конвенции Организации Объединенных Наций против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство видов обращения, и иных международных договоров в национальное законодательство Республики Казахстан.

Автором рассмотрены некоторые уголовно-правовые аспекты совершенствования нормы, предусматривающей ответственность за пытки в Республике Казахстан. Предметом исследования в рамках настоящей статьи выступает уголовно-правовая норма, предусмотренная статьей 146 Уголовного кодекса Республики Казахстан. Цель данной работы заключается в разработке научно обоснованных предложений по совершенствованию уголовного законодательства и практики его применения. Методологию исследования составляют общепризнанные научные методы сравнительно-правового анализа, теоретического обобщения, нормативного обоснования и научно-практического синтеза. По результатам проведенного исследования авторами предлагаются рекомендации по совершенствованию действующего уголовного законодательства в вопросах противодействия пыткам.

Предложенные меры будут способствовать совершенствованию законодательства и правоприменительной практики в вопросах квалификации пыток, в результате чего с учетом специфики совершенного уголовного правонарушения деяние получит должную правовую оценку, а назначенное наказание будет соответствовать принципу уголовного права – справедливости.

Выводы, результаты, нашедшие отражение в работе, основаны на анализе юридической литературы, международных правовых актов и могут быть использованы в ходе дальнейших научных исследований, при разработке предложений в законодательство, в учебном процессе при преподавании курса уголовного права.

Ключевые слова: Республика Казахстан, Конвенция ООН, международное законодательство, законопроект, уголовная ответственность, пытки, жестокое или унижающее достоинство обращение, наказание, субъект, санкция.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІНІҢ 146-БАБЫНА БҰҰ КОНВЕНЦИЯСЫНЫҢ АЗАПТАУЛАРҒА ЖӘНЕ БАСҚА ДА ҚАТІГЕЗ, АДАМГЕРШІЛІККЕ ЖАТПАЙТЫН ЖӘНЕ АР-НАМЫСТЫ ҚОРЛАЙТЫН НОРМАЛАРЫН ИМПЛЕМЕНТАЦИЯЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Е.В. Еспергенова

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенова атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Халықаралық құқық нормаларын ұлттық заңнамаға имплементациялау мәселелерін зерттеу адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды іске асыру контекстінде ерекше маңызға ие болады. Қазіргі уақытта Біріккен Ұлттар Ұйымының Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер түрлеріне қарсы конвенциясының және өзге де халықаралық шарттардың нормаларын Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасына имплементациялау проблемасы өзекті болып табылады.

Автор Қазақстан Республикасындағы азаптаулар үшін жауапкершілікті көздейтін норманы жетілдірудің кейбір қылмыстық-құқықтық аспектілерін қарастырды. Осы баптың шеңберіндегі зерттеу нысаны Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 146-бабында көзделген қылмыстық-құқықтық норма болып табылады. Бұл жұмыстың мақсаты қылмыстық заңнаманы және оны қолдану практикасын жетілдіру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Зерттеу әдіснамасын салыстырмалы-құқықтық талдаудың, теориялық қорытудың, нормативтік негіздеудің және ғылыми-практикалық синтездің жалпыға бірдей танылған ғылыми әдістері құрайды. Жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша авторлар азаптауларға қарсы іс-қимыл мәселелерінде қолданыстағы қылмыстық заңнаманы жетілдіру жөнінде ұсынымдар ұсынады.

Ұсынылған шаралар азаптауларды саралау мәселелерінде заңнаманы және құқық қолдану практикасын жетілдіруге ықпал ететін болады, соның нәтижесінде жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың ерекшелігін ескере отырып, іс-әрекет тиісті құқықтық баға алады, ал тағайындалған жаза қылмыстық құқық-әділеттілік қағидатына сәйкес келетін болады.

Жұмыста көрініс тапқан қорытындылар, нәтижелер заң әдебиетін, халықаралық құқықтық актілерді талдауға негізделген және одан әрі ғылыми зерттеулер барысында, заңнамаға ұсыныстар әзірлеу кезінде, қылмыстық құқық курсы оқыту кезінде оқу процесінде пайдаланылуы мүмкін.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, БҰҰ Конвенциясы, халықаралық заңнама, заң жобасы, қылмыстық

**ISSUES OF IMPLEMENTATION OF THE STANDARDS OF THE UN CONVENTION AGAINST TORTURE
AND OTHER CRUEL, INHUMAN AND DEGRADING TREATMENTS IN ARTICLE 146
OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Yespergenova Ye.V.

Doctor of Philosophy (PhD)

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The study of the implementation of the norms of international law into national legislation is of particular importance in the context of the implementation of international standards in the field of human rights. Currently, the problem of implementing the norms of the United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment, and other international treaties into the national legislation of the Republic of Kazakhstan is urgent.

The author considers some criminal-legal aspects of improving the norm providing for responsibility for torture in the Republic of Kazakhstan. The subject of the study within the framework of this article is the criminal law norm provided for in article 146 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The purpose of this work is to develop scientifically sound proposals for improving criminal legislation and the practice of its application. The methodology of the research consists of generally recognized scientific methods of comparative legal analysis, theoretical generalization, normative justification and scientific and practical synthesis. Based on the results of the study, the authors propose recommendations for improving the current criminal legislation in the field of countering torture.

The proposed measures will contribute to the improvement of legislation and law enforcement practice regarding the qualification of torture, as a result of which, taking into account the specifics of the committed criminal offense, the act will receive a proper legal assessment, and the punishment imposed will comply with the principle of criminal law - justice.

The conclusions and results reflected in the work are based on the analysis of legal literature, international legal acts and can be used in the course of further scientific research, in the development of proposals for legislation, in the educational process when teaching a course of criminal law.

Keywords: Republic of Kazakhstan, UN Convention, international legislation, draft law, criminal liability, torture, cruel or degrading treatment, punishment, subject, sanction.

Введение

Повсеместный рост политического, правового, экономического, культурного сотрудничества становится одним из главных направлений современного общественного развития. Немаловажной задачей является соотношение международного и внутригосударственного права и законодательства. В этой связи представляется крайне важным анализ имплементации международных норм в отечественное законодательство. Имплементация подразумевает, в первую очередь, совершенствование принимаемых нормативно-правовых актов и обеспечение их системности. На сегодняшний день имплементация является важнейшим условием эффективности законотворческого процесса.

Как отмечает Е.М. Абайдельдинов, имплементация предполагает проведение широкого комплекса мероприятий организационного характера, направленных на непосредственную реализацию международно-правовых норм, основную часть из которых занимает правотворческая деятельность государства-участника того или иного международного договора, связанная с формированием национального законодательства на основе признанных страной (как ратифицированных, так и нератифицированных) международных договоров [1].

Республика Казахстан является участником более шестидесяти многосторонних универсальных международных договоров в сфере прав человека, семь из которых — правозащитные конвенции ООН, так называемые «международные инструменты защиты прав человека». К числу таких правозащитных конвенций относится Конвенция ООН против пыток и других видов жестокого или унижающего достоинство обращения и наказания 1984 г. [2].

Основная часть

Согласно положениям Декларации Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1975 г. о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство видов обращения и наказания, пыткой признается любое действие, посредством которого человеку намеренно причиняется сильная боль или страдание, физическое или умственное, со стороны официального лица или по его подстрекательству с целью получения от него или от третьего лица информации или признаний, наказания его за действия, которые он совершил или в совершении которых подозревается, или запугивания его или других лиц. Пытка представляет собой усугубленный и преднамеренный вид жестокого, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения и наказания [3].

Со времени обретения независимости Казахстан предпринял ряд шагов системного характера в

области борьбы с пытками и другими видами жестокого обращения и наказания.

Так, в июне 1998 г. Республика Казахстан присоединилась к Конвенции ООН против пыток и других бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (далее – Конвенция против пыток); в марте 1999 г. был принят Закон РК «О порядке и условиях содержания под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений», закрепивший ряд гарантий соблюдения прав задержанных, в том числе и на защиту от пыток; в декабре 2002 г. внесены изменения и дополнения в Уголовный, Уголовно-процессуальный и Уголовно-исполнительные кодексы РК, в соответствии с которыми Уголовный кодекс РК дополнен статьей 347-1, предусматривающей ответственность за применение пыток, а в уголовно-процессуальном законодательстве закреплена норма о недопустимости доказательств, полученных с применением пыток; в ноябре 2005 г. ратифицирован Международный пакт о гражданских и политических правах; в июне 2008 г. Глава государства подписал Закон РК «О ратификации Факультативного протокола к Конвенции против пыток и других бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания»; 10 июля 2008 г. Верховный Суд РК принял за №1 Нормативное постановление «О применении норм международных договоров Республики Казахстан»; в феврале 2009 г. Казахстан ратифицировал Факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах, позволяющий гражданам обращаться с индивидуальными жалобами в Комитет ООН по правам человека; в июне 2013 г. принято Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении третьего периодического доклада о мерах, принятых Республикой Казахстан в целях осуществления Конвенции ООН против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания»; в сентябре 2014 г. принято постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении второго периодического Национального доклада Республики Казахстан в рамках Универсального периодического обзора по правам человека»; в ноябре 2018 г. принято постановление Правительства РК «Об утверждении четвертого периодического доклада о мерах, принятых Республикой Казахстан в целях осуществления Конвенции ООН против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания».

Следует отметить, что с принятием нового УК РК 2014 г. норма, регламентирующая ответственность за пытки, претерпела существенные изменения. Так, в УК РК 1997 г. статья, предусматривающая ответственность за пытки была закреплена в главе 15 «Преступления против правосудия и порядка исполнения наказаний, в УК РК 2014 г. законодатель данную статью закрепил в главе 3 «Уголовные правонарушения против Конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина» (ст. 146 «Пытки»). Кроме того, ужесточена ответственность за совершение пыток, повлекших причинение тяжкого вреда здоровью или по неосторожности смерть потерпевшего, так, верхний предел наказания с 10 лет лишения свободы законодатель повысил до 12 лет лишения свободы, введен запрет на применение амнистии и срока давности к ним (ст. ст. 71, 78 УК РК). Однако законодательные изменения не решили проблемные вопросы теоретического характера, связанные с практикой применения и ответственности норм отечественного законодательства международным правовым актам при реализации уголовной ответственности за пытки.

Так, пунктом 129 Общенационального плана мероприятий по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий» предусмотрено совершенствование национального законодательства по борьбе с пытками, приведение его в соответствие с положениями международных договоров: Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство видов обращения и наказания и Международного пакта о гражданских и политических правах [4].

В настоящее время в Республике Казахстан разработан проект закона о внесении изменений и дополнений в уголовное законодательство в части, предусматривающей ответственность за пытки, в котором выработаны подходы по совершенствованию национального законодательства против пыток, в частности, по приведению статьи 146 УК РК в соответствие с Конвенцией путем расширения круга лиц, относящихся к субъектам данного преступления.

Так, разработчики проекта Закона предлагают ст. 146 УК РК «Пытки» дополнить понятием «лица, выступающие в официальном качестве», под которыми следует понимать любое лицо, не подпадающее под определение должностного лица государственного органа или организации, но в полномочия которого входят установление ограничений или право требования их соблюдения в отношении лиц, находящихся в их распоряжении, или под их опекой, охраной или в иной зависимой форме, или в случае отсутствия таких полномочий и прав, но признаваемые другими лицами. С данной позицией, на наш взгляд, следует согласиться, поскольку в соответствии со ст. 1 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинства видов обращения и наказания,

субъектами данного правонарушения являются не только государственные должностные лица, но и иные лица, выступающие в официальном качестве. В соответствии с вышеуказанной Конвенцией, под иными лицами следует понимать лиц, которые должны при исполнении своих обязанностей соблюдать определенные нормы профессиональной деятельности. При этом в Конвенции перечень таковых не предусмотрен [5].

Кроме того, в соответствии с п. 3 ст. 2 Международного пакта о гражданских и политических правах, каждое участвующее в Пакте государство обязуется обеспечить любому лицу, права и свободы которого, признаваемые в Пакте, нарушены, эффективное средство правовой защиты, даже если это нарушение было совершено лицами, действовавшими в официальном качестве.

В действующей редакции ст. 146 УК РК в качестве субъектов пыток выступают: следователь, лицо, осуществляющие дознание, иное должностное лицо, либо другое лицо с их подстрекательства либо с их ведома или молчаливого согласия [6]. К иным должностным лицам, указанным в ст. 146 УК РК, согласно п. 15 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 28 декабря 2009 г. № 7 «О применении норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства по вопросам соблюдения личной свободы и неприкосновенности достоинства человека, противодействия пыткам, насилию, другим жестоким или унижающим человеческое достоинство видам обращения наказания» следует относить не только должностных лиц органов уголовного преследования, но и должностных лиц других органов и организаций, перечисленных в п. 26 ст. 3 УК РК [7].

Так, согласно п. 26 ст. 3 УК РК к должностному лицу относится лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах Республики Казахстан, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан [6].

К другому лицу, указанному в ст. 146 УК РК, относится любое вменяемое физическое лицо, достигшее шестнадцатилетнего возраста, в случае совершения им умышленных действий, направленных на достижение целей, предусмотренных диспозицией ч. 1 ст. 146 УК РК.

При этом следует понимать, что при дополнении диспозиции ст. 146 УК РК понятием «лицо, выступающее в официальном качестве» круг лиц, привлекаемых к уголовной ответственности по ст. 146 УК РК, сужается (согласно вышеизложенным аргументам).

Понятие «лицо, выступающее в официальном качестве» разработчики предлагают закрепить в примечании к ст. 146 УК РК. На наш взгляд, понятие «лицо, выступающее в официальном качестве» следует отразить в ст. 3 УК РК «Разъяснение некоторых понятий, содержащихся в настоящем Кодексе», изложив следующим образом: «лицом, выступающим в официальном качестве, признается лицо, не подпадающее под определение должностного лица государственного органа или организации, но наделенное в соответствии с законодательством РК полномочиями по установлению ограничений или правом требования их соблюдения в отношении лиц, находящихся в его распоряжении, или под его опекой, охраной или в иной зависимой форме (опекун, попечитель, работник учебного, воспитательного, лечебного или иного учреждения, педагог, медицинский работник)».

Таким образом, в предлагаемом определении «лицо, выступающее в официальном качестве» будут использованы уже имеющиеся в УК РК понятия, привычные для правоприменителя, что не вызовет сложности с позиции восприятия в правоприменительной практике.

Кроме того, разработчиками предлагается УК РК дополнить статьей 146-1 УК РК «Жестокое или унижающее достоинство обращение», которая предусматривает ответственность за умышленное создание лицу или третьим лицам, находящимся в уязвимом, подчиненном или ином другом зависимом положении таких условий либо такое обращение с ними, которое по своему характеру, интенсивности или продолжительности влечет причинение физической, психологической боли или нравственных страданий, с целью унижения, наказания, принуждения к каким-либо действиям против воли, постыдно унижающих либо иным образом попирающих человеческое достоинство перед другим, а равно создание условий в целях подавления или снижения способности к физическому и моральному сопротивлению, вызывающее постоянное чувство страха, тревоги, отчаяния, должностным лицом или иным лицом, выступающим в официальном качестве, или с ведома или молчаливого согласия указанных лиц.

На наш взгляд, предлагаемая ст. 146-1 УК РК «Жестокое или унижающее достоинство обращение» будет граничить со ст. 110 УК РК «Истязание» и ст. 146 УК РК «Пытки» в действующей редакции, поскольку общественно опасные деяния, ответственность за которые предусматривается в рекомендуемой ст. 146-1 УК РК частично подпадают под признаки ст. 110 УК РК и ст. 146 УК РК, кроме того ст. 146-1 УК РК с позиции редакции и грамматического восприятия изложена достаточно сложно,

в связи с чем могут возникнуть проблемы в правоприменительной практике.

Решение вопроса в части приведения законодательства, регламентирующего вопросы пыток, в соответствие с положениями Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство видов обращения и наказания, на наш взгляд, видится в необходимости закрепления на законодательном уровне прямого акцента на «жестокое или унижающее достоинство обращение» в названии и диспозиции ст. 110 УК РК.

Таким образом, с учетом предлагаемых изменений, представляется целесообразным название и ч. 1 ст. 110 УК РК изложить в следующей редакции: *«Истязание или жестокое, унижающее достоинство обращение»*.

1. Причинение физических или психических страданий путем систематического нанесения побоев или иными насильственными действиями, а равно жестокое или унижающее достоинство обращение, если это деяние не повлекло причинения тяжкого или средней тяжести вреда здоровью - наказывается ...

При этом при решении вопросов о введении дополнительных норм в УК РК в плоскости рассматриваемых проблем необходимо учитывать, что п. 4 ч. 2 ст. 110 УК РК выступает в качестве общей нормы по отношению к норме, предусмотренной ст. 146 УК РК, поскольку согласно п. 16-1 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 28 декабря 2009 г. № 7 «О применении норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства по вопросам соблюдения личной свободы и неприкосновенности достоинства человека, противодействия пыткам, насилию, другим жестоким или унижающим человеческое достоинство видам обращения наказания» «...норма, предусмотренная статьей 146 УК, по отношению к норме, предусмотренной пунктом четвертым части второй статьи 110 УК, является специальной нормой». Соответственно согласно ч. 3 ст. 13 УК РК при конкуренции общей и специальной нормы приоритет отдается специальной норме, что еще раз свидетельствует и является дополнительным аргументом в пользу того, что введение ст. 146-1 УК РК является излишним.

Кроме того, в проекте закона разработчиками предлагается в отношении лица, совершившего пытки, предусмотреть наказание, соразмерное тяжести совершенного преступления. В частности, исключить из санкции такой альтернативный вид наказания, как штраф.

Позицию разработчика относительно наказания за деяние, предусмотренное в ч. 1 ст. 146 УК РК, разделяем, поскольку исключение из санкции штрафа как альтернативного вида наказания будет соответствовать положениям Конвенции ООН и другим международным нормативным правовым актам, регламентирующим вопросы пыток.

Согласно санкции ч. 1 ст. 146 УК РК пытки относятся к преступлениям средней тяжести, что влечет возможность примирения с потерпевшим, а также назначение наказаний, не связанных с лишением свободы. При этом в соответствии со ст. 65 УК РК, ст. 68 УК РК, ст. 71 УК РК, ст. 78 УК РК освобождение от уголовной ответственности не распространяется на лиц, совершивших пытки.

Следовательно, согласно действующему законодательству на лиц, совершивших пытки, не распространяется амнистия, а также к ним не применяются нормы, связанные с истечением сроков давности, освобождением от ответственности в связи с примирением и деятельным раскаянием.

Заключение

С учетом предлагаемых изменений представляется целесообразным ч. 1 ст. 146 УК РК и ее санкцию изложить в следующей редакции:

1. Умышленное причинение физических и (или) психических страданий, совершенное следователем, лицом, осуществляющим дознание, или иным должностным лицом либо другим лицом, выступающим в официальном качестве с их подстрекательства либо с их ведома или молчаливого согласия, с целью получить от пытаемого или другого лица сведения или признания либо наказать его за действие, которое совершило оно или другое лицо или в совершении которого оно подозревается, а также запугать или принудить его или третье лицо или по любой причине, основанной на дискриминации любого характера, -

наказывается исправительными работами в размере до пяти тысяч месячных расчетных показателей, либо ограничением свободы на срок до пяти лет, либо лишением свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет.

Предложенные меры в целом, на наш взгляд, будут способствовать совершенствованию законодательства и правоприменительной практики в вопросах квалификации пыток, в результате чего с учетом специфики совершенного уголовного правонарушения, деяние получит должную правовую оценку, а назначенное наказание будет соответствовать принципу уголовного права – справедливости.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Абайдельдинов Е.М. Некоторые современные приоритеты в имплементации норм международного права в Республике Казахстан // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2012. - № 4(28). - С. 69-74.

2 Сидорова Н.В. Имплементация Конвенции ООН против пыток или других видов жестокого или унижающего достоинство обращения и наказания в Республике Казахстан // <https://articlekz.com> (дата обращения 09.12.2021).

3 Декларация о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания от 9 декабря 1975 года // <https://www.un.org/ru/documents> (дата обращения 09.12.2021).

4 О мерах по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий»: Указ Президента Республики Казахстан от 14 сентября 2020 года № 413 // <https://online.zakon.kz> (дата обращения 09.12.2021).

5 Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания от 10 декабря 1984 года // <https://adilet.zan.kz> (дата обращения 09.12.2021).

6 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V // <https://adilet.zan.kz> (дата обращения 09.12.2021).

7 О применении норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства по вопросам соблюдения личной свободы и неприкосновенности достоинства человека, противодействия пыткам, насилию, другим жестоким или унижающим человеческое достоинство видам обращения и наказания: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 28 декабря 2009 года // <https://adilet.zan.kz> (дата обращения 09.12.2021).

REFERENCES

1 Abaydeldinov E.M. Some modern priorities in the implementation of international law in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of the Institute of Legislation of the Republic of Kazakhstan. - 2012. - No. 4 (28). - S. 69-74.

2 Sidorova N.V. Implementation of the UN Convention against Torture or Other Cruel or Degrading Treatment or Punishment in the Republic of Kazakhstan // <https://articlekz.com> (date of treatment 12/09/2021).

3 Declaration on the Protection of All Persons from Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment of December 9, 1975 // <https://www.un.org/ru/documents> (date of treatment 12/09/2021).

4 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 14, 2020 No. 413 «On measures to implement the Address of the Head of State to the people of Kazakhstan dated September 1, 2020» Kazakhstan in a new reality: time for action» // <https://online.zakon.kz> (date of treatment 12/09/2021).

5 Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment of December 10, 1984 // <https://adilet.zan.kz> (date of treatment 12/09/2021).

6 The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V // <https://adilet.zan.kz> (date of treatment 12/09/2021).

7 Regulatory resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated December 28, 2009 «On the application of the norms of criminal and criminal procedural legislation on the observance of personal freedom and inviolability of human dignity, counteraction to torture, violence, other cruel or degrading treatment and punishment» // <https://adilet.zan.kz> (date of treatment 12/09/2021).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Евгения Владимировна Еспергенова – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы Ғылыми-зерттеу институтының қылмыстық саясат мәселелері және құқық бұзушылықтың алдын алу мәселелерін зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері. Қазақстан, Қарағанды қ., Аманжолов к., 82/2. E-mail: yevgeniyayes@mail.ru.

Еспергенова Евгения Владимировна – доктор философии (PhD), старший научный сотрудник Центра по исследованию проблем уголовной политики и профилактики преступности НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. Казахстан, г. Караганда, ул. Аманжолова, 82/2. E-mail: yevgeniyayes@mail.ru.

Yevgeniya Yespergenova - Doctor of Philosophy (PhD), Senior Researcher at the Center for Research on Problems of Criminal Policy and Crime Prevention, Research Institute of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Kazakhstan, Karaganda, st. Amanzholov, 82/2. E-mail: yevgeniyayes@mail.ru.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ТУРАЛЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ АКТІЛЕРЛЕРДІ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕГЕ ЕНГІЗУ

Г.Б. Қаржасова

философия докторы (PhD)

Д.У. Балгимбеков

заң ғылымдарының кандидаты

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлық туралы халықаралық нормативтік-құқықтық актілер және оларды Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасына имплементациялау, яғни ұлттық құқықтық жүйеге енгізу, мәселелері зерттеледі. Сыбайлас жемқорлық - бұл әлемдегі бірде-бір ел, бірде-бір саяси жүйе, бірде-бір саяси режим сақтандырылмаған жаһандық проблема. Бүгінде сыбайлас жемқорлық қылмыстары Тәуелсіз Қазақстанға үлкен қауіп төндіреді. Азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына, қоғам мен мемлекеттің заңды мүдделеріне қол сұғатын сыбайлас жемқорлық мінез-құлқының неғұрлым қауіпті нысандарына мемлекеттік ден қоюдың ең өткір нысаны сыбайлас жемқорлыққа қарсы қылмыстық саясат болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қылмыстық саясатты тиімді іске асыру, оның ішінде сыбайлас жемқорлық қылмыстық қылмыстар мониторингі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қылмыстық саясат субъектілері құзыреттерінің аражігін оңтайлы ажырату, сыбайлас жемқорлықтың неғұрлым қауіпті көріністеріне қарсы күресті ресурстық қамтамасыз ету, сыбайлас жемқорлық қылмыстық қылмыстар үшін қылмыстық қудалау заңдылығының кепілдіктерін жасау сыбайлас жемқорлық қылмыстық қылмыстардың түпкілікті тізбесін нормативтік бекітусіз мүмкін емес.

Қазіргі кезеңде Қазақстанда халықаралық қылмыстық құқыққа сәйкес қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша жоспарлы жұмыс іске асырылуда. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарының алдын алу мен жолын кесудің тиімділігі ұлттық заңнаманы және оны қолдану практикасын жетілдіруді көздейді. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарын сипаттауда теориялық көзқарастарды қайта қарастырудың маңыздылығы оның құқық қолдану практикасына практикалық бағыттылығымен де күшейтіледі.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, құқық бұзушылық, халықаралық нормативтік-құқықтық актілерлер, паракорлық, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, конвенция, имплементация.

ВКЛЮЧЕНИЕ В НАЦИОНАЛЬНУЮ ПРАВОВУЮ СИСТЕМУ МЕЖДУНАРОДНЫХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ О КОРРУПЦИИ

Каржасова Г.Б.

доктор философии (PhD)

Балгимбеков Д.У.

кандидат юридических наук

Карагандинский университет Казпотребсоюза, Казахстан

Аннотация. В статье исследуются международные нормативно-правовые акты о коррупции и вопросы их имплементации в национальное законодательство Республики Казахстан, то есть включения в национальную правовую систему. Коррупция - это глобальная проблема, от которой не застрахована ни одна страна в мире, ни одна политическая система, ни один политический режим. Сегодня коррупционные преступления представляют большую опасность для независимого Казахстана. Наиболее острой формой государственного реагирования на наиболее опасные формы коррупционного поведения, посягающие на конституционные права и свободы граждан, законные интересы общества и государства, является антикоррупционная уголовная политика. Эффективная реализация антикоррупционной уголовной политики, в том числе мониторинг коррупционных уголовных преступлений, оптимальное разграничение компетенций субъектов антикоррупционной уголовной политики, ресурсное обеспечение борьбы с наиболее опасными проявлениями коррупции, создание гарантий законности уголовного преследования за коррупционные уголовные преступления невозможны без нормативного закрепления окончательного перечня коррупционных уголовных преступлений.

На современном этапе в Казахстане осуществляется планомерная работа по совершенствованию уголовного законодательства в соответствии с Международным уголовным правом. Эффективность предупреждения и пресечения коррупционных преступлений предусматривает совершенствование национального законодательства и практики его применения. Важность пересмотра теоретических подходов в характеристике коррупционных преступлений также усиливается его практической направленностью на правоприменительную практику.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, правонарушения, международные нормативно-правовые акты, взяточничество, предупреждение коррупции, конвенция, имплементация.

INCLUSION OF INTERNATIONAL LEGAL ACTS ON CORRUPTION IN THE NATIONAL LEGAL SYSTEM

Karzhasova G.B.
Doctor of Philosophy (PhD)
Balgimbekov D.U.
Candidate of Juridical Sciences
Karaganda University of Kazpotreboysuz, Kazakhstan

Annotation. The article examines the international legal acts on corruption and the issues of their implementation in the national legislation of the Republic of Kazakhstan, that is, their inclusion in the national legal system. Corruption is a global problem, from which no country in the world, no political system, no political regime is immune. Today, corruption crimes pose a great danger for independent Kazakhstan. The most acute form of state response to the most dangerous forms of corrupt behavior that infringe on the constitutional rights and freedoms of citizens, the legitimate interests of society and the state, is the anti-corruption criminal policy. Effective implementation of the anti-corruption criminal policy, including monitoring of corruption criminal offenses, optimal differentiation of the competencies of the subjects of the anti-corruption criminal policy, resource support for the fight against the most dangerous manifestations of corruption, and the creation of guarantees of the legality of criminal prosecution for corruption criminal offenses are impossible without the normative consolidation of the final list of corruption criminal offenses.

At the present stage, systematic work is being carried out in Kazakhstan to improve the criminal legislation in accordance with International Criminal Law. The effectiveness of the prevention and suppression of corruption crimes provides for the improvement of national legislation and the practice of its application. The importance of revising theoretical approaches to the characterization of corruption crimes is also enhanced by its practical focus on law enforcement practice.

Keywords: corruption, anti-corruption, offences, international legal acts, bribery, prevention of corruption, convention, implementation.

Кіріспе

Заманауи қоғамдағы ең өзекті мәселе - сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл. Бұл сыбайлас жемқорлық процестері мемлекеттік жүйені бұзады және ыдырайды, экономикалық және саяси саладағы бастамалар мен жетістіктерді қабылдамайды. Осыған байланысты, бұл бағыт Қазақстанның мемлекеттік саясатындағы, әсіресе мемлекеттік қызмет саласындағы басым бағыттардың бірі болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлық» термині алғаш рет отандық заңнамада 1992 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің «Ұйымдасқан қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» Жарлығында қолданылған, алайда ұғымның өзі ол жерде әлі ашылған жоқ [1].

Әдебиетке шолу

Мақалада ғылыми зерттеудің жалпы және жеке әдістері қолданылған: тарихи, диалектикалық, жүйелі-құрылымдық, салыстырмалы-құқықтық т.б. Аталған әдістер зерттеліп отырған тақырып төңірегінде, кең пайдаланылған объективтілік, көпжақтылық, тарихилық пен нақтылық қағидасы талаптарымен қатар қолданылған.

Негізгі бөлім

Сыбайлас жемқорлықтың көптеген әдістері мен ұғымдары сыбайлас жемқорлық практикасынан туындайды, мұнда неғұрлым кең таралған әдіс нарықтық проблемаларды нарықтық емес құралдармен реттеудің үкіметтік саясатының әдісі болып табылады. Бұл сыбайлас жемқорлық схемаларын қолданудың көптеген себептерін қалыптастыруға әкеледі.

Мемлекеттік биліктің беделі сыбайлас жемқорлық қылмысын биліктің түрлі функцияларын пайдалану арқылы жүзеге асырған жағдайда барынша нұқсан келтіреді. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарына қатысатын мемлекеттік қызметшілер биліктің беделі мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіреді. Олар биліктің өкілеттіктеріне ие, сондықтан мұндай құқық бұзушылықтарды жасауға мүмкіндік бар, оларды жасау, ең алдымен, жеке адамдарға, мысалы, парақорлыққа және т.б. мұндай пікірді XX ғасырда мемлекеттік ғалым Н.М. Коркунов айтты [2, б. 520].

Мемлекеттік қызмет жүйесінде сыбайлас жемқорлықтың тиімді алдын алу мен оған қарсы іс-қимылдың негізгі шарты мемлекеттік қызметшілердің тәуелсіздігі мен бейтараптығы болып табылады.

Бұл сонымен қатар әділ және сау нарықтық бәсекелестікті қамтамасыз етудің қажетті шарты болып табылады. Алайда, зерттеу шеңберінде, ең алдымен, көптеген елдерде, оның ішінде Қазақстанда да сыбайлас жемқорлық феномені мемлекеттік қызметпен, әсіресе оның монополиялық және рұқсат беру функцияларымен байланысты екендігі бірнеше рет атап өтілді. Мұндай тұжырымдарға қарамастан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл құралы ретінде сыбайлас жемқорлық ортасын қалыптастыратын мемлекеттік функцияларды барынша азайту туралы айтуға болмайды.

Қарым-қатынастың нақты түрлерінің арасында сыбайлас жемқорлық белгілі бір орын алады. Осы мәлімдеме аясында профессор Д. Шэклтон мемлекет қоғамдық өмірді реттеу функцияларын орындағанға

дейін сыбайлас жемқорлықтың белгілі бір деңгейімен келісуге тура келетінін атап өтті [3, б. 25].

Қазіргі кезеңде отандық заңнамада сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға бағытталған қажетті актілер мен нормалар қабылданды, олардың көпшілігі сынақтан өткізілді. Алайда, осы жұмыс барысында заңнаманың кейбір кемшіліктері анықталды. Бүгінде Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамасы мен БҰҰ-ның 2003 жылғы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы» (2008 жылғы 4 мамырда ратификацияланған) Конвенциясының арақатынасы өте маңызды, сондай-ақ халықаралық құқық нормаларын қазақстандық заңнамаға имплементациялаудың маңызы зор.

Халықаралық құқық ережелеріне сәйкес «Іске асыру» термині нормалардың «іске асыру» ұғымын анықтауда кең таралған [4, б. 434].

Ағылшын тілінен алынған *implementation* (жүзеге асыру, орындау) «имплементация» термині халықаралық-құқықтық тәжірибеде кеңінен дамыды. Бұл тұжырымдама БҰҰ Бас Ассамблеясының және оның органдарының көптеген қарарларында, басқа халықаралық ұйымдардың шешімдерінде жиі кездеседі.

Имплементацияның негізгі субъектілері ретінде сыртқы және ішкі саясатта тең және тәуелсіз мемлекеттер әрекет етеді, өйткені олар халықаралық-құқықтық нормаларды жасаушылар ретінде әрекет етеді. Қазіргі кезеңде имплементацияның ұлттық тетігін пайдалану арқылы іске асыру 1949 жылғы Женева конвенцияларында және 1977 жылғы оларға қосымша хаттамаларда көрсетілген халықаралық-құқықтық нормалардың басым көпшілігінде байқалады.

Алайда, қазіргі мемлекеттерде халықаралық құқықтық нормаларды имплементациялау негізгі болса да, оларды жүзеге асырудың жалғыз жолы емес екенін атап өткен жөн. Халықаралық гуманитарлық құқық нормаларының мазмұнына сәйкес халықаралық деңгейде имплементацияны қамтамасыз етуге бағытталған қосымша халықаралық-құқықтық және ұйымдастырушылық құралдар жазылып, айқындалды. Бұл құралдардың жиынтығы халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын іске асырудың жалпы халықаралық механизмін құрайды.

Сонымен, халықаралық құқықтық нормаларды іске асырудың халықаралық тетігі мемлекеттердің бірлескен күш-жігерінің нәтижесінде құрылған, сондай-ақ халықаралық гуманитарлық құқыққа сәйкес қабылданған міндеттемелерді толық және уақтылы іске асыру мақсаттарына байланысты жеке қолданылатын құқықтық және ұйымдастырушылық құралдардың белгілі бір жүйесінде көрінеді.

ҚР Конституциясына сәйкес, жалпы жұрттың назарына ресми жарияланым болмаған жағдайда, адамның және азаматтың құқықтары мен міндеттерін, сондай-ақ бостандықтарын қозғайтын нормативтік-құқықтық актілерді қолдану мүмкін емес. Осыған байланысты ратификацияланған конвенциялардың мәтіндерін ресми жариялау қажеттілігі туындайды. Сонымен қатар, қазақстандық отандық заңнамадан Конвенция ережелеріне салыстырмалы талдау жүргізу бойынша шаралар әзірлеу, түсіндіру құжаттарын дайындау қажет.

Қазіргі кезеңде Қазақстанда халықаралық қылмыстық құқыққа сәйкес қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша жоспарлы жұмыс іске асырылуда.

Атап айтқанда, халықаралық қылмыстық құқық нормаларын елеулі түрде бұзғаны үшін қылмыстық-құқықтық жауапкершілік қағидаты жататын халықаралық қылмыстық құқықтың жалпы танылған нормаларының негізі болып табылатын қағидаттардың құндылығын тани отырып, Қазақстанда халықаралық нормативтік-құқықтық актілердің ережелеріне сәйкес қызметті қосу және интеграциялау бойынша қызметті мемлекеттік деңгейде ұйымдастыру жөніндегі, сондай-ақ Қазақстанның ұлттық заңнамасына тиісті толықтырулар енгізу жөніндегі жұмысты ұйымдастыру үшін іс-шаралар әзірленіп, өткізілді.

ҚР сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасын БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясымен интеграциялауға ұмтылу маңызды рөл атқарады. Бұл заң үстемдігіне, демократия мен адам құқықтарына төнетін қауіп-қатерге, тиімді мемлекеттік басқаруға, теңдік пен әлеуметтік әділеттілік қағидаттарын бұзуға, сондай-ақ демократиялық институттар мен қоғамның моральдық негіздерінің тұрақтылығына байланысты.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңында: «Заңда сыбайлас жемқорлық деп жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтар беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу», - делінген [5].

Жалпы алғанда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қазіргі заманғы қазақстандық заңнама халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарға сәйкес келеді. Алайда, сонымен

бірге, осы құқықтық салада бірқатар сәйкессіздіктер, кемшіліктер мен олқылықтар бар.

Мәселен, БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы конвенциясы шеңберінде қылмыстың осы түрінің 12 құрамы көзделеді:

- ұлттық жария лауазымды тұлғаларды параға сатып алу;
- шетелдік жария лауазымды тұлғаларды және жария халықаралық ұйымдардың лауазымды тұлғаларын параға сатып алу;
- жария лауазымды адамның мүлікті ұрлауы, құқыққа сыйымсыз иеленуі немесе өзге де мақсатсыз пайдалануы;
- пайдакүнемдік мақсатта әсер етуді теріс пайдалану;
- қызмет бабын теріс пайдалану;
- заңсыз баю;
- жеке сектордағы пара;
- жеке секторда мүлікті ұрлау;
- заңды тұлғалардың жауапкершілігі;
- жасыру;
- сот төрелігін жүзеге асыруға кедергі жасау;
- қылмыстан түскен табысты жылыстату.

Қазақстандық қылмыстық заңнамаға сәйкес, біздің елімізде аталған сыбайлас жемқорлық қылмыстарының кейбірі үшін жауапкершілік қарастырылмаған. Оларды қарастырайық.

БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының 20-бабында көрсетілген халықаралық істерді жүргізуге байланысты заңсыз баю және шетелдік жария лауазымды тұлғаға немесе жария халықаралық ұйымның лауазымды адамына қандай да бір заңсыз артықшылықты уәде ету.

БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының 21-бабына сәйкес жеке сектор ұйымының жұмысын басқаратын немесе осындай ұйымда кез келген басқа сапада жұмыс істейтін адамға заңсыз артықшылық беру.

ҚР қылмыстық заңнамасында заңды тұлғалардың сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін жауапкершілік көзделмейді, бұл БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының 25-бабында жазылған.

Айта кету керек, бұл жағдайда зерттеушілер екі бағытқа бөлінді – заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігін жақтайтындар және қарсы болғандар.

А.В. Наумовтың пікірінше, Еуропа елдерінің практикалық құқықтық тәжірибесіне сүйене отырып (мысал ретінде 1992 жылғы Францияның Қылмыстық кодексін келтіруге болады), осы құқықтық санаттағы заңды тұлғалардың жауапкершілігі жеке кінәлі жауапкершілік принципіне қайшы келмейді, керісінше оны толықтырады деп нақты айтуға болады.

Қазіргі кезеңде Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы құқықтық дамудың жаңа кезеңін атап өткен жөн, бұл осы саладағы негізгі және маңызды халықаралық құқықтық актілердің ратификациялануына байланысты. Сондықтан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы кейбір ережелер шеңберінде оларды ұлттық заңнамаға имплементациялау қажеттілігі туындады. Атап айтқанда, оларды Қазақстандық қылмыстық заңнамада, атап айтқанда 2003 жылғы 31 қазандағы БҰҰ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының ережелерінде іске асыру маңызды сәт болады. 27 жылғы 1999 қаңтардағы Еуропа Кеңесінің сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы конвенциялары.

Қазіргі заманғы халықаралық байланыстардың қалыптасқан шарттары сыбайлас жемқорлыққа қарсы бірлескен күресті және бұрыннан бар ұйымдар мен жаңадан құрылған ұйымдарға қарсы іс-қимыл бойынша барабар үйлестірілген шаралар әзірлеуді көздейді. Бұл мәселенің жергілікті деңгейде және ішкі жағынан шешілмеуіне байланысты, сонымен қатар басқа елдердің тәжірибесі қажет. Осындай тәжірибенің арқасында басқа елдерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тетіктерін отандық құқықтық ортада пайдалану, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың туындау себептері мен жағдайларына түрлі зерттеулерді пайдалану мүмкін болады.

АҚШ мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың ерекшеліктерін қарастырайық [6, б. 25].

Американдық заңнама «Лауазымды тұлғалардың сыбайлас жемқорлық» ұғымына кең анықтама береді. Бұған негізінен заңдар кодексінің 18-бөлімінің төрт тарауында анықталған заңсыз әрекеттер кіреді:

1. Парақорлық, адал емес кірістер және мемлекеттік лауазымды тұлғалардың өз жағдайын теріс пайдалануы.
2. Жалдау бойынша қызметкерлер мен қызметкерлер.
3. Бопсалау және қорқыту.

4. Сайлау және саяси қызмет.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін жауапкершілік пара алғандарға ғана емес, оларды бергендерге де жүктеледі.

АҚШ-тағы мемлекеттік органдардан кету бұрынғы мемлекеттік лауазымды тұлғалардың іскерлік белсенділігін шектеуге әкеледі.

Сондай-ақ, лауазымдық міндеттерді орындау аясында теріс пайдаланудың өзіндік түрін атап өткен жөн-бұл мемлекеттік лауазымға тағайындау кезінде әсерді пайдалану үшін пара беру. Бұл классикалық мағынада пара емес дегенді білдіреді, өйткені сыйақы алу болашақта оның әсерін пайдалануға уәде бергені үшін ғана болады. Жеке тұлғалар, фирмалар және корпорациялар қылмыстың осы түрінің субъектісі бола алады [7, б. 309].

Германияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы қылмыстармен күрестің өзіндік ерекшеліктері бар.

Германияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шеңберіндегі неғұрлым өзекті мәселе қызметтік құпияны сақтау болып табылады. Мемлекеттік қызметші өз міндеттерін атқару процесінде, сондай-ақ қызмет мерзімі өткеннен кейін қызмет процесінде өзіне белгілі болған мәліметтер мен фактілерді құпия ұстауға тиіс. Айғақтар беру және өзге де өтініштер жасау құқығы өте сирек жағдайларда берілген рұқсат бойынша ғана беріледі.

Мемлекеттік қызметшілер үшін аталған барлық шектеулердің орнын толтыру мемлекеттік жалақының мөлшерімен және жұмыс орнының тұрақтылығын және қызметте жоғарылауын, сондай-ақ лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ететін басқа да кепілдіктермен және төлемдермен іске асырылады.

Германияның мемлекеттік қызметшілерінің міндеттерін бұзудың, орындамаудың немесе тиісінше орындамаудың салдарын егжей-тегжейлі реттеу бар. Федералды тәртіптік құқық жарғысының ережелеріне сүйене отырып, мемлекеттік қызметшінің өзіне жүктелген міндеттерді бұзғаны үшін кінәсі қызметтік құқық бұзушылық болып саналады. Айта кету керек, мемлекеттік қызметшілердің барлық бұзушылықтары жауапкершілікке әкеп соқпайды. Жауапкершілікке тарту тәртібі толық реттелген. Сонымен қатар, басқа негіздер бойынша теріс қылықтар үшін қызметтен босату тәртібі мемлекеттік қызметшілердің құқықтық жағдайы туралы жалпы заңда және федералды қызметкерлер туралы заңда қарастырылған [8, б. 20].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдағы шетелдік тәжірибенің ұсынылған талдауы құқық қорғау органдары белгілі бір дәрежеде іске асырған шаралармен белгілі бір ұқсастықтардың бар екенін көрсетті.

Осылайша, мемлекеттік қызмет реформасы мынадай шараларды іске асыруға бағытталды: әкімшілік мемлекеттік қызметшілердің бос лауазымдарына конкурстық іріктеуді енгізу, ресми (жария) ант беру; Ар-намыс кодексін (қызметтік әдеп қағидаларын) қабылдау; мемлекеттік қызметшінің жеке мүдделері мен оның өкілеттіктері арасындағы қайшылық туралы лауазымды тұлғаны (лауазымға тағайындау құқығы бар) хабардар ету міндетін енгізу; бір мемлекеттік органда жақын туыстардың бірлескен қызметін шектеу; кірістер туралы декларацияны ұсыну; мүлікті сенімгерлік басқаруға беру; жекешелендіру процесінің, ұлттық компаниялар мен мемлекеттік кәсіпорындар, сондай-ақ жеке компаниялар қызметінің ашықтығын қамтамасыз ету; салық саясаты, жер қойнауын пайдалану және жер қатынастары саласында және т. б. арнайы шешімдер қабылдау.

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды толығымен немесе көп жағдайда жойған елдер бар. Бірінші кезекте оларға Гонконг пен Сингапур жатады. Сондай-ақ, жемқорлыққа қарсы рейтингі жоғары бірқатар елдерге Дания, Швеция, Финляндия және Жаңа Зеландия кірді.

Аталған елдердің заңнамасында мемлекеттік қызмет жүйесіндегі мүдделер қақтығысын шешу тетіктері егжей-тегжейлі сипатталған және регламенттелген, соның арқасында мемлекеттік қызметшілердің әкімшілік қызметіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдері барынша азайтылған.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасайтын елдердің үздік үлгілері тиісті құқықтық құралдарды жасау және жетілдіру жөніндегі көп жылғы жұмысқа негізделгенін атап өткен жөн. Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлыққа қарсы табысты іс-қимылдың ерекшелігін атап өту маңызды, ол, әдетте, әртүрлі құқықтық құралдарды, атап айтқанда конституциялық, халықаралық-құқықтық, қылмыстық-құқықтық, ақпараттық және т.б. кешенді қолдануда көрінеді. Бұл тәжірибені Қазақстанда кешенді шаралар жүйесін әзірлеуге де ауыстыруға болады.

Қорытынды

Біздің ойымызша, Қазақстанда мемлекеттік қызметшілер арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тетіктері жүйесінің негізінде нақ осы әкімшілік-құқықтық құралдар болуға тиіс. Бұл мемлекеттік қызметшілердің қызметін жүзеге асыру тәртібі дәл осы нормалармен реттелетіндігіне байланысты. Сондай-ақ әкімшілік-құқықтық құралдар шеңберінде тұтастай жария басқару режимі, азаматтар мен заңды тұлғаларға жария қызметтер көрсету тәртібі, атқарушылық-өкімдік қызмет

саласындағы әр түрлі субъектілердің өзара қарым-қатынас тәртібі регламенттеледі.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл процесінде оларды жұмысқа қабылдау да маңызды рөл атқарады. Үміткердің моральдық-психологиялық дайындығын ескеру маңызды. Қызметкерлерді шамамен 5 жыл циклмен ауыстыру қажет. Мемлекеттік қызметшілерді ротациялаудың Қытай жүйесінде белгілі бір уақыт өткеннен кейін басқа жерге немесе басқа лауазымға ауыстыру көзделген. Осыған байланысты Қытайдың мемлекеттік органдары қызметкерлерді басқа жұмыс орындарынан ауыстыру үшін әрдайым белгілі бір бос орындарды қарастырады.

Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлықтың себебі және қызметтік міндеттерді іске асырудың төмен тиімділігі салыстырмалы түрде төмен ақшалай қаражат болып табылады. Қазақстанда осы салада белгілі бір шаралар қабылданғанына қарамастан, мемлекеттік қызметшілер мен коммерциялық кәсіпорындар, әсіресе ұлттық кәсіпорындар қызметкерлерінің жалақысын салыстыра отырып, айтарлықтай жақсартулар байқалады, жалақы деңгейі өте төмен деп айтуға болады. Мемлекеттік қызметшілердің еңбекақысын арттырып қана қоймай, еңбек нарығындағы жалақымен салыстырғанда оның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету қажет.

Қорытындылай келе, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оған қарсы іс-қимыл жүйесін жетілдіру шеңберінде, бірінші кезекте, мемлекеттік қызметшілердің жұмыс режимін әкімшілік-құқықтық айқындауға қатысты нормативтік бөлікті жетілдіру, сондай-ақ мемлекеттік қызмет туралы заңнаманы сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипаттағы қазіргі заманғы әкімшілік-құқықтық құралдармен тұрақты талдау және жүйелі түрде толықтыру қажет деп айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Ұйымдасқан қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 1992 жылғы 17 наурыздағы № 684 Жарлығы (өзг. 08.08.1995).

2 Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права / Н.М. Коркунов [сост., автор вступ. ст., коммент. А.Н. Медушевский]. - М.: Изд-во Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010.

3 Shackleton J. Corruption : An essay in economic analysis // Political quart. - L., 1978. - Vol. 49. - №1. - P. 25.

4 Скаков А.Б. Некоторые предложения по имплементации Конвенции ООН против коррупции (2003) в законодательство Казахстана // Современные проблемы и тенденции развития уголовного права, криминологии и уголовно-исполнительного права Республики Казахстан. - Караганды: КарЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2009. - Т. 1.

5 Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Заңы (2021.01.16 № 71-V өзгерістер мен толықтырулар).

6 Сарсембаев М.А. Зарубежные стратегии борьбы с коррупцией и обогащение опыта противодействия коррупции в Казахстане // Актуальные проблемы борьбы с коррупцией в Республике Казахстан на современном этапе: мат-лы Республ. науч.-практ. конф. (г. Астана, 27 апр. 2012.) / колл. авт. - Астана: Издательство «АртРпп! XXI», 2012.

7 Рахметов С.М. Проблемы борьбы с коррупцией: уголовно-правовые, криминологические и криминалистические аспекты: монография. - Астана, 2011.

8 Арыстанбеков М.А. Предупреждение коррупции в органах внутренних дел // Наука и образование в современном мире: материалы международной науч.-практ. конф. - Караганды: изд-во «Болашақ-Баспа», 2013. - Т. 1.

REFERENCES

1 Uiymdaskan kylmys pen sybailas zhemkorlykka karsy kuresti kusheitu zhonindegi sharalar turaly: Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin 1992 zhylygy 17 nauryzdagy № 684 Zharlygy (ozg. 08.08.1995).

2 Korkunov N.M. Lekcii po obshhej teorii prava / N.M. Korkunov [sost., avtor vstup. st., komment. A.N. Medushevskij]. - M.: izd-vo Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSPJeN), 2010.

3 Shackleton J. Corruption : An essay in economic analysis // Political quart. - L., 1978. - Vol. 49. - №1. - P. 25.

4 Skakov A.B. Nekotorye predlozhenija po implementacii Konvencii OON protiv korrupcii (2003) v zakonodatel'stvo Kazahstana // Sovremennye problemy i tendencii razvitija ugolovnogogo prava, kriminologii i ugolovno-ispolnitel'nogo prava Respubliki Kazakhstan. - Karagandy: izd-vo KarJuI MVD RK im. B. Bejsenova, 2009. - T. 1.

5 Sybailas zhemkorlykka karsy is-kimyl turaly: Kazakhstan Respublikasynyn 2015 zhylygy 18 karasha-dagy № 410-V KRZ Zany (2021.01.16 № 71-V ozgerister men tolyktyrular)

6 Sarsembaev M.A. Zarubezhnye strategii bor'by s korrupciej i obogashhenie opyta protivodejstvija

korruptsi v Kazahstane // Aktual'nye problemy bor'by s korruptsiej v Respublike Kazahstan na sovremennom etape: mat-ly Respubl. nauch.-prakt. konf. (g. Astana, 27 apr. 2012.) / Kollektiv avtorov. - Astana: Izdatel'stvo «ArtRpp! XXI», 2012.

7 Rahmetov S.M. Problemy bor'by s korruptsiej: ugovovno-pravovye, kriminologicheskie i kriminalisticheskie aspekty: monografija. - Astana, 2011.

8 Arystanbekov M.A. Preduprezhdenie korruptcii v organah vnutrennih del // Nauka i obrazovanie v sovremennom mire: materialy mezhdunarodnoj nauch.-prakt. konf. - Karagandy: izd-vo «Bolashak-Baspa». 2013. T. 1.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Гүлдана Батырбайқызы Қаржасова – философия докторы (PhD), Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті. Қарағанды қ., Академическая к., 9. E-mail: gkb24@mail.ru.

Даурен Үкібаевич Балгимбеков - заң ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының профессоры. Қарағанды қ., Академическая к., 9. E-mail: balgimbekovdy@mail.ru

Қаржасова Гүлдана Батырбаевна - доктор философии (PhD), доцент кафедры общеюридических и специальных дисциплин Карагандинского университета Казпотребсоюза. г. Караганда, ул. Академическая 9. E-mail: gkb24@mail.ru

Балгимбеков Даурен Укибаевич - кандидат юридических наук, профессор кафедры общеюридических и специальных дисциплин Карагандинского университета Казпотребсоюза. г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: balgimbekovdy@mail.ru

Guldana Karzhasova - Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines of the Karaganda University of Kazpotrebsoyuz. Karaganda, Akademicheskaya str. 9. E-mail: gkb24@mail.ru

Dauren Balgimbekov – Candidate of Juridical Sciences, Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines of the Karaganda University of Kazpotrebsoyuz. Karaganda. Akademicheskaya str., 9. E-mail: balgimbekovdy@mail.ru.

ПРЕДПОЛАГАЕМАЯ ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПОЛНОМОЧИЙ СЛЕДОВАТЕЛЯ, ПРОКУРОРА И СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ В ПРОЦЕССЕ САНКЦИОНИРОВАНИЯ НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

С.С. Джуламанов

магистр юриспруденции

Г.С. Жансұлтанова

магистр гуманитарных наук

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Казахстан, г. Уральск

Аннотация. В настоящей научной статье рассматривается предполагаемая теоретическая модель регулирования полномочий следователя, прокурора и следственного судьи в процессе санкционирования негласных следственных действий, в разрезе реализации трехзвенной модели судебной и правоохранительной систем. В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» от 01 сентября 2020 года указано на построение и внедрение в Республике Казахстан модели, обеспечивающей своевременную защиту прав граждан и отвечающая высоким международным стандартам, с четким разделением полномочий [1]. Для ученых в отдельности, в целом для научного мира Казахстана имеется реальная возможность обосновать свое авторское видение и формирование целостного взгляда на отдельные вопросы регулирования процесса порядка производства негласных следственных действий и последующего их судебного санкционирования. Подвергаются анализу имеющиеся научные точки зрения казахстанских авторов по данной проблематике, формируется свой взгляд на современные полномочия должностных лиц. Детализируются в тезисной форме положительные и негативные стороны имеющихся теоретических подходов при судебном санкционировании негласных следственных действий. При написании настоящей статьи использованы результаты современных монографических исследований по данной проблематике, преимущественно полученные казахстанскими авторами, поскольку при ее написании основной целью является развитие именно национального законодательства и отсутствие данного института в большинстве стран постсоветского пространства. Предложены конкретные выводы и предложения по совершенствованию рассмотренного направления исследований.

Ключевые слова: уголовно-процессуальный закон, судебное санкционирование, негласное следственное действие, механизм санкционирования, процесс санкционирования, процессуальные полномочия, следователь, прокурор, следственный судья, уголовное дело, рациональность, эффективность, целесообразность, трехзвенная модель судебной и правоохранительной деятельности, состязательная форма уголовного процесса, Президент Республики Казахстан, права и свободы граждан, правосудие.

ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІН САНКЦИЯЛАУ ПРОЦЕСІНДЕ ТЕРГЕУШІНІҢ, ПРОКУРОРДЫҢ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ СУДЬЯСЫНЫҢ ӨКІЛЕТТІКТЕРІН РЕТТЕУДІҢ БОЛЖАМДЫ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

С.С. Джуламанов, заң магистрі

Г.С. Жансұлтанова, гуманитарлық ғылымдар магистрі

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Қазақстан, Орал қ.

Аңдатпа. Осы ғылыми мақалада сот және құқық қорғау жүйелерінің үш буынды моделін іске асыру бөлінісінде жасырын тергеу әрекеттерін санкциялау процесінде тергеушінің, прокурордың және тергеу судьясының өкілеттіктерін реттеудің болжамды теориялық моделі қаралады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 01 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында Қазақстан Республикасында азаматтардың құқықтарын уақтылы қорғауды қамтамасыз ететін және өкілеттіктерін нақты бөле отырып, жоғары халықаралық стандарттарға жауап беретін модельді құру және енгізу көрсетілген [1]. Ғалымдар үшін жеке алғанда, тұтастай алғанда Қазақстанның ғылыми әлемі үшін жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу және кейіннен оларды сотқа санкциялау тәртібін реттеудің жекелеген мәселелеріне өзінің авторлық пайымын негіздеуге және тұтас көзқарасты қалыптастыруға нақты мүмкіндік бар. Осы мәселе бойынша қазақстандық авторлардың қолда бар ғылыми көзқарастары талданады, лауазымды тұлғалардың заманауи өкілеттіктеріне өзіндік көзқарас қалыптасады. Жасырын тергеу әрекеттерін соттық санкциялау кезіндегі теориялық тәсілдердің оң және теріс жақтары тезистік түрде егжей-тегжейлі сипатталады. Осы мақаланы жазу кезінде осы мәселе бойынша негізінен қазақстандық авторлар алған қазіргі заманғы монографиялық зерттеулердің нәтижелері пайдаланылды, себебі оны жазу кезінде негізгі мақсат - ұлттық заңнаманы дамыту және посткеңестік кеңістіктегі көптеген елдерде бұл институттың болмауы. Қарастырылған зерттеу бағытын жетілдіру бойынша нақты тұжырымдар мен ұсыныстар ұсынылды.

Түйін сөздер: қылмыстық іс жүргізу заңы, сотта санкция беру, жасырын тергеу әрекеті, санкция беру тетігі, санкция беру процесі, процестік өкілеттіктер, тергеуші, прокурор, тергеу судьясы, қылмыстық іс, ұтымдылық, тиімділік, орындылық, сот және құқық қорғау қызметінің үш буынды моделі, қылмыстық процестің бәсекелік

PROPOSED THEORETICAL MODEL FOR REGULATING THE POWERS OF THE INVESTIGATOR, PROSECUTOR AND INVESTIGATING JUDGE IN THE PROCESS OF AUTHORIZING TACIT INVESTIGATIVE ACTIONS

Julamanov S., master of Jurisprudence
Zhansultanova G., master of Humanities

West Kazakhstan Innovation and Technological University, Kazakhstan, Uralsk

Annotation. This scientific article considers the proposed theoretical model for regulating the powers of the investigator, prosecutor and investigating judge in the process of authorizing tacit investigative actions, in the context of the implementation of the three-tier model of judicial and law enforcement systems. The Address of the Head of State Kassym-Zhomart Tokayev to the people of Kazakhstan “Kazakhstan in a new reality: the time of action” of September 01, 2020 indicates the construction and implementation of a model in the Republic of Kazakhstan that ensures the timely protection of citizens’ rights and meets high international standards, with a clear division of powers [1]. For scientists individually, as a whole, for the scientific world of Kazakhstan, there is a real opportunity to substantiate the author’s vision and formation of a holistic view on certain issues of regulation of the process of the procedure for making unspoken investigative actions and their subsequent judicial authorization. Available scientific points of view of Kazakhstanis are analyzed.

Keywords: criminal procedure law, judicial authorization, tacit investigative action, authorization mechanism, authorization process, procedural powers, investigator, prosecutor, investigating judge, criminal case, rationality, efficiency, expediency, three-tier model of judicial and law enforcement activity, adversarial type of criminal process, President of the Republic of Kazakhstan, rights and freedoms of citizens, justice.

Введение

Многими казахстанскими авторами констатируется необходимость переосмысления и понимания процессуальных полномочий участников уголовного процесса. В разрезе построения новой модели судебной и правоохранительной систем эти вопросы становятся как никогда актуальными и входят в число первостепенных задач законодателя, поскольку строится новая форма уголовного процесса – состязательная, которая заменит действующую – смешанную. Рассмотрение указанного направления исследования в части регулирования полномочий должностных лиц внесет ясное представление о процессуальной эффективности их деятельности, поскольку «впереди большая работа по разработке новых стандартов служения государства интересам граждан. Правоохранительная и судебная системы играют в этом ключевую роль. Реформы здесь абсолютно необходимы» [1].

Основная часть

Среди казахстанских ученых, занимавшихся и занимающихся в той или иной научной плоскости проблемами негласных следственных действий, их санкционирования, механизмами правового регулирования этой деятельности мы выделим следующих: А.Я. Гинзбург, А.Н. Ахпанов, М.Ч. Когамов, К.С. Лакбаев, Б.М. Нургалиев, А.Д. Шаймуханов, Т.А. Ханов, М.А. Арыстанбеков, З.Г. Казиев, А.Л. Хан, С.Н. Бачурин, А.В. Сырбу, И.В. Кондратьев, А.А. Ешназаров, Р.А. Медиев, Б.К. Амирханов. Причем последние два автора предметно посвятили данным вопросам самостоятельные монографические исследования.

Так, в 2015 году Р.А. Медиев впервые на территории Республики Казахстан рассмотрел вопросы, связанные с уголовно-процессуальным синтезом следственных и оперативно-розыскных полномочий следователя в условиях реформирования правовой системы Республики Казахстан [2, с. 3-8].

В 2018 году Б.К. Амирханов рассмотрел негласные следственные действия в разрезе проблем теории и практики [3, с. 4-9].

Помимо указанных ученых, в настоящее время огромный смысл заложен в трудах Ф. Сейтжанұлы [4, с. 106-110; 5, с. 27-29; 6, с. 213-215; 7, с. 225-233].

Все указанные ученые и их труды, несомненно, внесли огромный вклад в развитие отечественной уголовно-процессуальной науки.

Тем не менее, 01 сентября 2020 года Президент Республики Казахстан четко сформулировал тезис о построении новой, трехзвенной модели судебной и правоохранительной систем. С конкретным разделением полномочий между полицией, прокурором и судом [1]. В связи с чем в рамках рассмотрения вопросов регулирования процессуальных полномочий следователя, прокурора и суда при назначении, производстве и судебного санкционирования негласных следственных действий из всех вышеназванных ученых, целесообразно выделить труды А.Н. Ахпанова, А.Л. Хана, Р.А. Медиева, С.Н. Бачурина, Ф. Сейтжанұлы, поскольку данные авторы предложили свои обоснованные и конкретные авторские подходы при формировании возможных моделей реализации процессуальных полномочий

должностных лиц, в том числе при процедуре санкционирования негласных следственных действий.

Выделим основные точки зрения указанных ученых на предмет эффективности существующего механизма судебного санкционирования негласных следственных действий и сформулируем в заключении статьи свои выводы и предложения по разграничению полномочий при санкционировании негласных следственных действий в условиях построения новой трехзвенной модели судебной и правоохранительной систем.

Так, впервые оптимизация механизма санкционирования негласных следственных действий был предложена Р.А. Медиевым. Он предложил в период 2012-2015 гг. признанный учеными Казахстана как усложненный механизм судебного санкционирования через процедуру осуществления прокурорского надзора. То есть следователь принимает решение о производстве негласного следственного действия, прокурор дает согласие, в последующем следственный судья санкционирует либо отказывает в санкционировании производства негласного следственного действия [2]. Напомним еще раз, это произошло еще до вступления в законную силу обновленного Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан. Законодатель на тот момент право санкционирования негласных следственных действий закрепил за прокурором.

С 01 марта 2018 года законодатель страны взамен прокурорского санкционирования негласных следственных действий, провозгласил судебное санкционирование.

Далее, А.Н. Ахпанов и А.Л. Хан в конце 2018 года пришли к выводу о необходимости четкого разграничения компетенции между прокуратурой и следственными судьями, выражающейся в изменении порядка санкционирования, который должен быть изменен: санкционировать негласные следственные действия должны прокуроры, поскольку ранее действовавшая процедура выглядела более предпочтительнее, а обжалование фактов производства негласных следственных действий должно рассматриваться следственными судьями [8, с. 52-54].

Являясь приверженцами судебного контроля, разрабатывавшие его на протяжении многих лет А.Н. Ахпанов и А.Л. Хан высказали это предложение, по нашему мнению, запоздало, постфактум, либо была проигнорирована законодателем. Поскольку законодатель постепенно расширял судебный контроль, и было очевидно, что и с негласными следственными действиями он поступит аналогично, заменив их санкционирование с прокурорского на судебное. Тем не менее, к этой точке зрения мы еще вернемся.

Наконец, Ғ. Сейтжанұлы, С.Н. Бачурин в период с 2017 по 2020 гг. в рамках подготовки монографического исследования по проблемам производства негласных следственных действий, пришли к выводу, исходя из принципа процессуальной самостоятельности следователя и дознавателя, вообще из процедуры судебного санкционирования необходимо исключить прокурора. Основные их выводы сводились к тому, что в целях соблюдения конфиденциальности не имеет смысла вообще этот процесс контролировать прокурором. Поскольку сам законодатель установил в УПК возможность следственному судье дать прокурору провести проверку на предмет законности производства негласного следственного действия. И одновременно подняли вопрос об ответственности конкретной ответственности за вынесенное постановление о производстве негласного следственного действия, в том числе отсутствие контроля за вынесением постановления о производстве негласного следственного действия до момента его рассмотрения следственным судьей [5, с. 27, 28].

Обобщив имеющиеся точки зрения указанных авторов, следует констатировать, что все они обоснованы и теоретически выверены. Но, на сегодня следует признать, что и они нуждаются в дополнительном обосновании, поскольку теоретические позиции теперь не в полной мере соответствуют создаваемой новой трехзвенной модели судебной и правоохранительной деятельности.

В ближайшее время должна получить, по нашему мнению, свое дальнейшее развитие модель судебного санкционирования негласных следственных действий, которая была предложена Р.А. Медиевым. Кажущаяся на первый взгляд усложненной, она как раз таки соответствует в полном объеме новой трехзвенной модели. Уже с 2021 года законодатель закрепил за прокурором обязанность согласования ключевых решений следователя и дознавателя. Законодателю придется определить свою позицию и по вопросу производства негласных следственных действий. Если судебному санкционированию будет предшествовать процедура согласования с прокурором, то вопрос об ответственности, поднятый Ғ. Сейтжанұлы, С.Н. Бачуриным, будет решен автоматически – она ляжет на прокурора. Если законодатель исключает данный порядок, тогда ответственность возлагается на лицо, вынесшее постановление о производстве негласного следственного действия, а в идеале должна возлагаться на следователя, дознавателя, поскольку вынесение его в настоящее время уполномоченным правоохранительным органом не вписывается в пока еще имеющуюся номинально процессуальную самостоятельность следователя [9, с. 16-21].

Теоретическая же модель санкционирования негласных следственных действий, предложенная А.Н. Ахпановым и А.Л. Хан, несмотря на всю ее логичность, и это тоже следует признать, не вполне теперь жизнеспособна, поскольку законодатель, расширив полномочия следственного суда, вряд ли пойдет на попятную и вернет те положения УПК, которые были до 01 марта 2018 года. Но она имеет право на существование, поскольку доводы в ее поддержку серьезны, в основном по причине наличия права обжалования решения следственного судьи непосредственно в сам следственный суд, что вызывает вопросы объективности в принятии решения по обжалованию.

В любом случае, время покажет, мы лишь объективно приходим к выводу, что наиболее предпочтительнее будет выглядеть модель санкционирования, предложенная Р.А. Медиевым, как раз так таки с четким разделением процессуальных полномочий следователя (дознателя), прокурора и следственного судьи, конкретной ответственностью, что в полном объеме соответствует положениям Послания Президента Республики Казахстан от 01 сентября 2020 года [1].

Заключение

Подводя итог рассмотрению отдельного среза имеющихся проблем регулирования процессуальных полномочий следователя, прокурора и следственного судьи в процессе санкционирования негласных следственных действий в разрезе построения новой трехзвенной модели судебной и правоохранительной систем, необходимо учитывать те теоретические разработки, которые имеются у нас в Республике Казахстан. Законодатель иногда не учитывает в должной мере имеющиеся крупные научные выводы, не использует рационально и эффективно при реформировании уголовно-процессуального законодательства. Не случайно на эти недостатки обратил внимание и Глава государства Касым-Жомарт Токаев, указав на нестабильность национального уголовно-процессуального законодательства, отсутствие по этому основанию наработанной практики, а также и отсутствие прогнозирования. Страна не имеет таких безраздельных ресурсов, чтобы позволять себе принимать законодательство, которое по факту не всегда эффективно. Следовательно, как законодатель, так и ученые должны работать совместно, продуктивно, учитывая свой собственный опыт развития законодательства, так и используя зарубежный опыт, с разумной долей заимствования и рецепции.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2020 года // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazakhstan-1-sentyabrya-2020-g/ (дата обращения 24.12.2021 г.).
- 2 Медиев Р.А. Уголовно-процессуальный синтез следственных и оперативно-розыскных полномочий следователя в условиях реформирования правовой системы Республики Казахстан: дис. ... док. философии (PhD): 6D030300 – «Правоохранительная деятельность». – Караганда, 2015. – 188 с.
- 3 Амирханов Б.К. Негласные следственные действия в уголовном процессе Республики Казахстан: проблемы теории и практики: дис. ... док. философии (PhD): 6D030300 – «Правоохранительная деятельность». – Алматы, 2018. – 139 с.
- 4 Сейтжанұлы Ғ. Защита прав и законных интересов гражданина и третьих лиц при производстве негласных следственных действий // Уголовная политика и культура противодействия преступности : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 21 сент. 2018 г.: в 2 т. / редкол.: А.Л. Осипенко, К.В. Вишневецкий, И.А. Паршина, В.С. Соловьев, П.В. Максимов, А.З. Хун. – Краснодар: Краснодарский университет МВД России, 2017. – Т. II. – С. 104-115.
- 5 Сейтжанұлы Ғ., Бачурин С.Н. Процессуальный механизм возмещения вреда при доказанности фактов незаконности производства негласных следственных действий // «Ғылым – Наука». - 2020. - № 2. – С. 26-31.
- 6 Сейтжанұлы Ғ. Защита интересов государства при производстве негласных следственных действий // Процессуальные и организационно-правовые особенности взаимодействия органов предварительного расследования с органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность: проблемы и пути их решения (Москва, 13 декабря 2018 года) / под общ. ред. А.М. Багмета. - М.: Московская академия Следственного комитета Российской Федерации, 2018. – С. 211-216.
- 7 Сейтжанұлы Ғ. Негласные следственные действия: современная терминология и ее унификация в уголовном процессе Республики Казахстан // Құқық бұзушылықты ескерту мен алдын алу дағы қоғамның рөлі және құқық қорғау органдарымен өзара әрекеті: Ақтөбе қаласының 150 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары (2019 жылғы 17 мамыр) / Role of the public and cooperation with law enforcement agencies in the prevention of crime: materials of the international scientific-practical conference dedicated to the 150th anniversary of Aktobe city (May 17, 2019) / Роль общественности и взаимодействие с правоохранительными органами в предупреждении и профилактике правонарушений: мат-лы междуна-род. науч.-практич. конф., посвященной 150-летию города Актобе (17 мая 2019 г.). - Актобе: АЮИ МВД РК им. М. Букенбаева, 2019. — С. 223-235.
- 8 Ахпанов А.Н., Хан А.Л. Теория и практика разграничения оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных действий // Вестник Института законодательства РК. – 2018. – №3(52). – С. 45-54.
- 9 Бачурин С.Н. О создании в Республике Казахстан новой трехзвенной модели правоохранительной и судеб-

ной систем (краткие тезисы и прогнозы) // Актуальные проблемы юридической науки и правоприменительной практики: сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. 17 декабря 2020 г. / отв. за вып. канд. юрид. наук М.А. Вершкова. - М.: РИО Российской таможенной академии, 2021. - С. 16-21.

REFERENCES

- 1 Kazakhstan in a new reality: time for action: Message from the Head of State Kassym-Zhomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated September 01, 2020 // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g / (date of treatment 24.12.2021).
- 2 Mediev R.A. Criminal-procedural synthesis of investigative and operational-search powers of an investigator in the context of reforming the legal system of the Republic of Kazakhstan: dis. ... doc. philosophy (PhD): 6D030300 - "Law enforcement". - Karaganda, 2015. - 188 p.
- 3 Amirkhanov B.K. Undercover investigative actions in the criminal process of the Republic of Kazakhstan: problems of theory and practice: dis. ... doc. Philosophy (PhD): 6D030300 - Law Enforcement. - Almaty, 2018. - 139 p.
- 4 Seitzhanuly G. Protection of the rights and legitimate interests of a citizen and third parties in the production of covert investigative actions // Criminal policy and the culture of combating crime: materials of the Intern. scientific-practical Conf., 21 Sept. 2018: in 2 volumes / editorial board: A.L. Osipenko, K.V. Vishnevetskiy, I.A. Parshina, V.S. Soloviev, P.V. Maksimov, A.Z. Khun. - Krasnodar: Krasnodar University of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2017.- T. II. - S. 104-115.
- 5 Seitzhanuly G., Bachurin S.N. The procedural mechanism of compensation for harm when the facts of the illegality of the production of covert investigative actions are proven // Gylym- Nauka. - 2020. - No. 2. - P. 26-31.
- 6 Seitzhanuly G. Protecting the interests of the state in the production of covert investigative actions // Procedural and organizational-legal features of the interaction of the preliminary investigation bodies with the bodies carrying out operational-search activities: problems and ways to solve them (Moscow, December 13, 2018) / ed. ed. A.M. Bagmet. - Moscow: Moscow Academy of the Investigative Committee of the Russian Federation, 2018. - P. 211-216.
- 7 Seitzhanuly G. Undercover investigative actions: modern terminology and its unification in the criminal process of the Republic of Kazakhstan // Kutyk buzushylykty eskertu men aldyn aluda kogamnyn roli zhane kutyk korgau organdarymen ozara areketi: Aktobe kalasynyn 150 zhyldygyna arnalgan halykaralyk gylmy-tazhibelik konferencijany materialdary (2019 zhyly 17 mamyr) / The role of the public and interaction with law enforcement agencies in the prevention and prevention of offenses: Materials international. scientific-practical Conf., dedicated to the 150th anniversary of the city of Aktobe (May 17, 2019). - Aktobe: AYUI of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bubenbaev, 2019. - P. 223-235.
- 8 Akhpanov A.N., Khan A.L. Theory and practice of differentiating operational-search measures and covert investigative actions // Bulletin of the Institute of Legislation of the Republic of Kazakhstan. - 2018. - No. 3 (52). - S. 45-54.
- 9 Bachurin S.N. On the creation in the Republic of Kazakhstan of a new three-tier model of law enforcement and judicial systems (brief theses and forecasts Actual problems of legal science and law enforcement practice: collection of materials of the All-Russian scientific and practical conference. December 17, 2020 / responsible for the issue of Candidate of Legal Sciences M.A. Vershkova. - M.: RIO of the Russian Customs Academy, 2021. - Pp. 16-21.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫМ ӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Сабыржан Серікұлы Жоламанов – заң магистрі, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті гуманитарлық және құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан, Орал қ., Циолковский к., 1-1-28. E-mail: islamara@mail.ru

Гүлназ Серікқызы Жансұлтанова – гуманитарлық ғылымдар магистрі, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті гуманитарлық және құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан, Орал қ., Ж. Аймауытов к., 15. E-mail: erdibek_gulnaz@mail.ru

Джуламанов Сабыржан Серикович – магистр юриспруденции, старший преподаватель кафедры гуманитарных и правовых дисциплин Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета. Казахстан, г. Уральск, ул. Циолковского, 1-1-28. E-mail: islamara@mail.ru

Жансұлтанова Гүлназ Сериковна – магистр гуманитарных наук, старший преподаватель кафедры гуманитарных и правовых дисциплин Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета. Казахстан, г. Уральск, ул. Ж. Аймауытова, 15. E-mail: erdibek_gulnaz@mail.ru

Sabyrzhan Julamanov - master of Jurisprudence, senior lecturer of the department of humanities and law of the West Kazakhstan Innovation and Technological University. Kazakhstan, Uralsk, Tsiolkovsky st., 1-1-28. E-mail: islamara@mail.ru

Gulnaz Zhansultanova - master of Humanities, senior lecturer of the department of humanities and law of West Kazakhstan Innovation and Technological University. Kazakhstan, Uralsk, J. Aymautov st., 15. E-mail: erdibek_gulnaz@mail.ru

NEGATIVE CIRCUMSTANCES DETECTED WHEN CONDUCTING AN INVESTIGATIVE EXPERIMENT, INDICATING THE CONCEALMENT OF THEFTS

Kempirova Zh.S.

Abeuov D.A.

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The article considers the signs of negative circumstances that are revealed during the conduction of an investigative experiment in cases of theft. The main factors that ensure the success of solving and investigating crimes of this category are highlighted. Various, contradictory circumstances, facts of artificial changes in the situation, the presence of signs of different crimes, i.e. grounds indicating the presence of a staged criminal event, are noted. Attention was focused on comparing the circumstances of the interrogation with the effectiveness of actions during the investigative experiment, which makes it possible to determine the falsity of a person's testimony (preliminary testimony, testimony during an investigative experiment, etc.), that an investigative experiment is conducted in order to verify the clarification of specific facts formed and determined to such a level of concretization at which the answer to them should directly confirm or refute one or another version. The features of conducting an investigative experiment and what distinguishes it from an interrogation or an inspection of the scene of the incident are highlighted, where the goals of the investigative action are much more abstract, which in turn further details the circumstances of the event being checked, building a clear logical chain of elements between them and the main fact being checked, allowing minimizing broad abstractions of perception of the event. The establishment of probable physical characteristics and qualities of burglary tools at the time of the theft is considered, during which the possibility of checking the use of this tool for theft is checked. The article describes the main array of negative circumstances that will allow us to put forward versions about the creation of a staged imaginary event in cases of theft.

Keywords: crime, concealment, theft, staging, negative circumstances, interrogation, examination, investigative experiment, investigation, experience.

ТЕРГЕУ ЭКСПЕРИМЕНТІН ЖҮРГІЗУ КЕЗІНДЕ АНЫҚТАЛҒАН, ҰРЛЫҚТЫҢ ЖАСЫРЫЛҒАНЫН КӨРСЕТЕТІН ЖАҒЫМСЫЗ ЖАҒДАЙЛАР

Ж.С. Кемпірова

Д.Ә. Әбеуов

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Мақалада ұрлық істері бойынша тергеу экспериментін жүргізу кезінде анықталған жағымсыз жағдайлардың белгілері қарастырылады. Осы санаттағы қылмыстарды ашу мен тергеудің сәттілігін қамтамасыз ететін негізгі факторлар анықталды. Әр түрлі, қарама-қайшылықты жағдайлар, жағдайдың жасанды өзгеру фактілері, әртүрлі қылмыстардың белгілерінің болуы, яғни қылмыстық оқиғаны сахналаудың болуын көрсететін негіздер атап өтілді. Адамның айғақтарының (алдын ала айғақ, тергеу эксперименті барысындағы айғақ және т. б.) жалғандығын анықтауға мүмкіндік беретін тергеу эксперименті барысындағы іс-әрекеттердің нәтижелілігімен салыстыруға, тергеу эксперименті нақтылаудың осындай деңгейіне дейін қалыптастырылған және айқындалған нақты фактілерді нақтылауды тексеру мақсатында жүргізілетініне баса назар аударылды, бұл жағдайда оларға жауап осы немесе басқа нұсқаны тікелей растауы немесе жоққа шығаруы керек.

Тергеу экспериментінің ерекшеліктері және оны тергеуден немесе тергеу іс-әрекетінің мақсаттары әлдеқайда дерексіз болатын оқиға орнын тексеруден ерекшелендіретін нәрсе анықталды, бұл өз кезегінде тексерілетін оқиғаның жағдайын одан әрі нақтылайды, олардың арасында және негізгі тексерілетін факт арасында оқиғаны қабылдаудың кең абстракциясын азайтуға мүмкіндік беретін элементтердің нақты логикалық тізбегін қалыптастырады. Ұрлық жасау кезінде бұзу құралдарының ықтимал физикалық сипаттамалары мен қасиеттерін анықтау қарастырылған, оның барысында ұрлық жасау үшін осы құралды пайдалануды тексеру мүмкіндігі тексеріледі, сондай-ақ қылмыс жасалған жердің кеңістіктік және уақытша сипаттамаларының бір-бірімен ұрлық жасау механизмімен ену және тергеу эксперименті кезінде типтік із қалыптастыру ықтималдығы арасындағы ықтимал арақатынасын анықтау қарастырылған. Мақалада ұрлық істері бойынша қиялдағы оқиғаның жалған құру, жасау туралы нұсқаларды ұсынуға мүмкіндік беретін жағымсыз жағдайлардың негізгі жиынтығы келтірілген.

Түйін сөздері: қылмыс, жасыру, ұрлау, жалған құру, жағымсыз жағдайлар, жауап алу, қарап-тексеру, тергеу эксперименті, тергеу, тәжірибе.

**НЕГАТИВНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, ОБНАРУЖЕННЫЕ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ СЛЕДСТВЕННОГО
ЭКСПЕРИМЕНТА, УКАЗЫВАЮЩИЕ НА СОКРЫТИЕ КРАЖ**

Кемпирова Ж.С.

Абеуов Д.А.

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В статье рассмотрены признаки негативных обстоятельств, выявляемые при производстве следственного эксперимента по делам о кражах. Выделены основные факторы, обеспечивающие успех раскрытия и расследования преступлений данной категории. Отмечены различные, противоречивые обстоятельства, факты искусственного изменения обстановки, наличие признаков разных преступлений, т.е. основания, указывающие на наличие инсценировки преступного события. Акцентировалось внимание на сопоставлении обстоятельств допроса с результативностью действий в ходе следственного эксперимента, позволяющим определить ложность показания лица (предварительного показания, показания в ходе следственного эксперимента и т.д.), то что, следственный эксперимент, проводится с целью проверки уточнения конкретных фактов, сформированных и определенных до такого уровня конкретизации при котором ответ на них должен прямо подтверждать или опровергать ту или иную версию. Выделены особенности проведения следственного эксперимента и то, что отличает его от допроса, либо осмотра места происшествия, где цели следственного действия гораздо более абстрактны, что в свою очередь еще более детализирует обстоятельство проверяемого события, выстраивая между ними и основным проверяемым фактом четкую логическую цепь элементов, позволяющих минимизировать широкие абстракции восприятия события. Рассмотрены установление вероятных физических характеристик и качеств орудий взлома в момент совершения кражи, в ходе которого проверяется возможность проверки использования данного орудия для совершения кражи. В статье изложен основной массив негативных обстоятельств, который позволит выдвинуть версии, о создании инсценировки мнимого события по делам о кражах.

Ключевые слова: преступление, сокрытие, кража, инсценировка, негативные обстоятельства, допрос, осмотр, следственный эксперимент, расследование, опыт.

Introduction

Along with various investigative actions, such as an inspection of the scene of an accident, an interrogation during the investigation of crimes in cases of this category, it is often possible to conduct an investigative experiment.

The possibilities of the investigative experiment are very widely used in the investigation of thefts. Usually, an investigative experiment serves the purpose of exposing the simulation of theft or exposing the accused of committing a crime not alone, but in complicity with other persons [1, p. 465]. From this perspective, typical for this category of crimes are experiments that establish the possibility of entering the room where the theft was allegedly committed in a certain way, for a certain time, leaving certain traces, the possibility of placing in this room those material values that according to the applicant were stolen, the possibility of committing theft in a certain way, as well as the removal of certain objects through this hole.

The main part

The significance of the investigative experiment for the research of negative circumstances is determined by the very nature of this investigative action, which is of a verification nature [2, p. 37]. In the sense that the investigative experiment is directly aimed at checking positive and negative circumstances, which makes it an indispensable element in the study of negative circumstances that arise during the investigation. Such a specification implies several conclusions:

1. An investigative experiment is conducted to verify the clarification of specific facts that have been formed and defined to such a level of concretization that the answer to them must directly confirm or refute a particular version. This significantly distinguishes it from interrogation or an inspection of the scene of an accident, where the goals of the investigative action are much more abstract.

2. The specifics of such refutation are provided by creating an accurate model of the conditions under which the event was verified, a fact that in turn further specifies the circumstance of the event that is being verified, building a clear logical chain of elements between them and the main fact that is being verified, which allows minimizing the broad abstractions of the event perception. In terms of proving this point allows us to consider the investigative experiment as more convincing evidence of a particular version, which determines the final role in verifying the version.

3. Listed above concretization can only be based on physical laws, which makes the conclusions obtained as a result of the investigative experiment more relevant to the material traces interpreted by the interrogator (the person conducting the pre-trial investigation).

That is why the purpose of the investigative experiment is to be able to carry out any physical processes or to participate in them. This argument assumes that the basis for its conduct is the results of an interrogation, a confrontation (ideal information about the possibility of such processes, or participation in them). Other

investigative actions can not be such a basis because of the absence of the need to verify the result obtained through an investigative experiment. For example, in our opinion, it would not be reasonable to verify the conclusions of the examination through an investigative experiment, the same can be attributed to the inspection of the scene of the accident, the results of which do not establish the fact of the possibility of the progress of any process, or participation in it, but only reflect the final result of this process, which is more logical to check through the examination.

This interrelation between the ideal (as information obtained during the testimony) and the material (as the physical process described by the interrogated person) involves detailing the testimony of a person as a condition for deciding to conduct an investigative experiment, and as well as an element of its conduct.

This dynamic characteristic, along with the effectiveness of actions during the investigative experiment, is the main specific feature of the investigative experiment, which allows us to determine the falsity of a person's testimony, consequently, in accordance with each of the elements (preliminary testimony, testimony during the investigative experiment, the result of the investigative experiment).

If 11 bags of flour were stolen at the flour mill. According to the circumstances of the case, the theft could have been committed within 1 hour and 30 minutes. During this time, it had to fill the bags with flour, carry them to the fence, throw them over the fence and carry them to a distance of about 50 m.

At the beginning of the investigation, one of the suspects took the blame and showed that he committed the theft alone, without accomplices. Then the investigators decided to conduct an investigative experiment, during which he was asked to do all these actions. He worked for about an hour, and in that time, he had only floured five sacks and thrown them over the fence. When during the experiment it became obvious that in the remaining time, he would not have time to pour flour and throw six more bags over the fence, and then carry all eleven bags to 50 m from the fence of the mill, the suspect confessed that he had not committed the theft alone and named his accomplices [3, p. 82].

This example confirms the conclusion that the investigative experiment in cases of theft serves as an effective means of detecting negative circumstances that indicate the establishment of the true picture of the investigated event.

Tactical techniques for conducting an investigative experiment, regardless of its type and specific content, include the following basic requirements [4, p. 216]:

- maximum similarity of the conditions of the experiment with those in which the actual event occurred;
- the multiplicity of homogeneous experiments;
- conducting experiments in several stages to better perceive and fix them, as well as evaluate the results.

It should be noted that it is about the similarity of the time of day, climatic conditions, sound conditions, the pace of the experiments with the pace of the real event, if necessary, the reconstruction of the situation.

The identification of negative circumstances during the investigation of thefts when conducting an investigative experiment will be considered in detail according to the scheme above:

1. The establishment of a probable process of breaking into the room may be the subject of an investigative experiment, during which the possibility of this entering is checked.

For example, the result of checking a person's statement about entering a room during an investigative experiment may have the following options:

- the traces found during the investigative experiment do not correspond to the traces formed during the breaking in;
- the traces found during the investigative experiment indicate an unnatural location of the traces of the broken barrier;
- the traces found during the investigative experiment indicate an unnatural location of the traces of various weapons.

2. The establishment of the possible process of movement and removal of stolen items may be the subject of an investigative experiment during which this possibility is checked in relation to the trace formation characteristic of such movement and removal.

Thus, for example, the result of an investigative experiment may indicate the following negative circumstances:

- traces indicating the movement of stolen items do not correspond to the typical traces of movement formed during the experiment;
- traces indicating the movement of the stolen items do not correspond to the testimony of the interrogated person;
- there is a reason to suppose that the volume, size, weight of the stolen items do not correspond to the conditions of entry and the possibility of removal.

3. Establishment of the probable location of the burglary tools and their traces at the scene of the

accident, during which this possibility is checked in relation to the trace formation of the burglary tool, the correspondence of the damage.

So, for example, when staging the theft of breaking the door, the result of checking the likely location of the burglary tools and traces of its use, you can find the following negative circumstances:

- the pressure marks do not correspond to the marks that can be formed from the pressure of the breaking tool (the depth of the mark, the shape of the dent mark, the size of the tool);
- mismatch of the slip marks to the marks formed as a result of the pressure of the breaking tool.

4. Establishment of the probable physical characteristics and qualities of the interrogated person at the time of the theft, during which the possibility of theft is checked.

For example, in the case of burglary with entering by breaking, cutting, and sawing doors, walls, floors, and ceilings, the result of an investigative experiment may indicate the following negative circumstances:

- the inability to enter the room due to their physical ability;
- the inability to take out items due to their physical ability.

Therefore, when conducting an investigative experiment to identify negative circumstances that may indicate a staged theft with entering by breaking through the wall, it is necessary to check the physical ability of the person performing the break in the wall, whether he was able to break through the wall with one left hand due to the absence of his right hand.

5. Establishing the probable physical characteristics and qualities of the burglary tools at the time of the theft, during which the possibility of verifying the use of this tool for the theft is checked.

For example, in the case of theft with entering by breaking the locking devices, the result of the investigative experiment may indicate the following negative circumstances:

- non-compliance with the strength of breaking tools (drill, metal hacksaw, lock pick, wire cutters, etc.);
- the detected damage on the break-in tools does not correspond to the detected traces of breaking into the locking devices.

6. Establishing the probable correlation of the spatial and temporal characteristics of the crime scene with the mechanism of theft by breaking in and the possibilities of a typical trace formation during an investigative experiment.

So, for example, with the help of an investigative experiment, the following negative circumstances can be identified:

- establishing the possibility to perform any actions to enter the room for a certain time;
- establishing the possibility to perform any actions to take out the stolen items for a certain time.

Thus, when conducting an investigative experiment, identifying negative circumstances, we can point out the false testimony of the interrogated person.

The basis in the investigative experiment is the conduction of experiments [5, p. 102]. The person conducting the pre-trial investigation should carefully monitor the implementation of the experiments, monitoring their implementation in such conditions and in such a way as it was (or could have been) in the past.

Consequently, careful preparation for conducting experiments, its implementation taking into account all the necessary procedural, tactical, and psychological conditions, proper registration of the course, and results serve as a guarantee of the reliability of the results obtained.

Conclusion

Thus, negative circumstances may indicate a false report of theft or the staging of another crime in the following cases: the absence of traces of breaking into the room (serviceability of locks, locks); the absence of traces on soft grounds, snow; the presence of cobweb, dust, paint, etc. on the outside of the object of breaking; the absence of traces of burglary tools in cases where, based on the mechanism of committing a crime, they should have been used; the existence of more damages on the entrance door than is required for its opening; the disappearance of bulky and low-value items with the preservation of small expensive things; the discovery of traces of one person with the disappearance of a large amount of property; the presence of dust at the site of the alleged storage of stolen items; the presence of a small hole which makes it impossible for the criminal to enter or take out large-sized stolen items; the dynamics of traces indicating the opening of the premises from the inside.

REFERENCES

- 1 Criminalistics: textbook / ed. B.M. Nurgaliev. - Karaganda: Bolashak-Baspa, 2009. – 813 s.
- 2 Borankulov N.E. Tactics of conducting an investigative experiment / Bulletin of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. – 2017. - No. 1.
- 3 Belkin R.S. Theory and practice of investigative experiment / under total. ed. by Doctor of Law

---

Vinberg A.I. - M.: Vysshaya school of the MIA of the USSR, 1959. - 171 p.

4 Criminalistics: textbook / ed. by A.G. Filippov. - M.: Higher education, 2008. – 441 s.

5 Medvedev S.I. Negative circumstances and their use in the disclosure of crimes: a textbook. - Volgograd, 1973. - 120 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Жанар Сеиловна Кемпирова - Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы қылмыстық процесс кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: jhanara_k@mail.ru.

Дулат Әліасқарұлы Әбеуов - Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы қылмыстық процесс кафедрасының бастығы, полиция полковнигі. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: dulatabeuov@mail.ru.

Кемпирова Жанар Сеиловна - старший преподаватель кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, подполковник полиции. г. Караганда, ул.Ермекова, 124. E-mail: jhanara_k@mail.ru.

Абеуов Дулат Алиаскарович - начальник кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан, полковник полиции. г. Караганда, ул.Ермекова, 124. E-mail: dulatabeuov@mail.ru.

Zhanar Kempirova - Senior Lecturer of the Department of Criminal Procedure of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, lieutenant colonel of the police. Karaganda, 124 Ermekov street. E-mail: jhanara_k@mail.ru

Dulat Abeuov - Head of the Department of Criminal Procedure of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, colonel of the police. Karaganda, 124 Ermekov street. E-mail: dulatabeuov@mail.ru.

КӘСІПТІК ОҚЫТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

УДК 37

DOI: 10.47450/2306-451X-2022-72-1-71-77

МЯГКИЕ НАВЫКИ КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР УСПЕХА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Н.А. Тулкинбаев

кандидат педагогических наук, доцент

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

К.С. Бримжанова

магистр русского языка и литературы

Костанайский региональный университет им. А. Байтұрсынова, Казахстан

Е.Н. Иванова

магистр педагогических наук

Костанайский региональный университет им. А. Байтұрсынова, Казахстан

Аннотация. Актуальность исследования обусловлена тем, что в настоящее время в результате экономических изменений работодатели стремятся принять на работу сотрудников с прикладными, а не когнитивными навыками. Дипломы не рассматриваются как окончательный показатель профессионального интеллекта, как это было раньше. Четвертая промышленная революция кардинально изменила рынок труда, и знания теперь признаются как сила производительности и экономического роста, а информационные технологии приобрели огромное значение. В такой ситуации, независимо от того, начинают ли сотрудники свою карьеру или меняют работу, они могут показать успешные результаты, если они готовы к постоянным изменениям и обновлениям, строить позитивные межличностные отношения на рабочем месте, учиться и побеждать в непредсказуемых вызовах рабочего места. Авторы приходят к выводу, что сегодня выпускникам высших учебных заведений необходимо овладеть не только профессиональными навыками своей работы, но и различными «мягкими навыками», включая умение общаться, координировать свои действия для успешной профессиональной деятельности, решать проблемы. В статье авторы раскрывают сущность мягких навыков как унифицированных навыков и личных качеств, которые повышают эффективность работы и взаимодействия с другими людьми; обосновывают значимость высшего образования в развитии мягких навыков, так как именно на этом уровне развиваются продвинутое профессиональные навыки; рассматривают определение и выбор наиболее востребованных мягких навыков с точки зрения различных научных источников; обобщают международный опыт роли «Soft skills» в шестнадцати европейских странах, с целью улучшения их личных качеств, которые являются критически важными для продуктивной работы на современном рабочем месте.

Ключевые слова: навык, мягкие навыки, универсальные компетенции, качество подготовки специалиста, конкурентоспособность выпускника вуза, инструменты развития мягких навыков.

ЖҰМСАҚ ДАҒДЫЛАР КӘСІБИ ҚЫЗМЕТТЕГІ СӘТТІЛІКТІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Н.А. Тулкинбаев, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

К.С. Бримжанова, орыс тілі және әдебиеті магистрі

А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қазақстан

Е.Н. Иванова, педагогика ғылымдарының магистрі

А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қазақстан

Аңдатпа. Зерттеудің өзектілігі қазіргі уақытта экономикалық өзгерістердің нәтижесінде жұмыс берушілер танымдық емес, қолданбалы дағдылары бар қызметкерлерді жұмысқа қабылдауға тырысатындығына байланысты.

Дипломдар бұрынғыдай кәсіби интеллекттің соңғы көрсеткіші ретінде қарастырылмайды. Төртінші өнеркәсіптік революция еңбек нарығын түбегейлі өзгертті, ал білім қазір өнімділік пен экономикалық өсудің күші ретінде танылып, ақпараттық технологиялар үлкен маңызға ие болды. Мұндай жағдайда қызметкерлер мансаптарын бастайды ма, жұмысын өзгертеді ме, жоқ па, егер олар үнемі өзгерістер мен жаңаруларға дайын болса, сәтті нәтиже көрсете алады, жұмыс орнында жағымды тұлғааралық қарым-қатынас орнатады, жұмыс орнының күтпеген қиындықтарын үйренеді және жеңеді. Авторлар бүгінгі таңда жоғары оқу орындарының түлектері өздерінің кәсіби дағдыларын ғана емес, сонымен қатар әр түрлі «жұмсақ дағдыларды», соның ішінде қарым-қатынас жасау, сәтті кәсіби іс-әрекеттерді үйлестіру және мәселелерді шешу қабілеттерін игеруі керек деген қорытындыға келеді. Мақалада авторлар жұмсақ дағдылардың мәнін біртұтас дағдылар мен жеке қасиеттер ретінде ашады, олар жұмыс тиімділігі мен басқа адамдармен өзара әрекеттесуді арттырады; жоғары білімнің жұмсақ дағдыларды дамытудағы маңыздылығын негіздейді, өйткені дәл осы деңгейде дамыған кәсіби дағдылар дамиды; әр түрлі ғылыми көздер тұрғысынан ең қажет жұмсақ дағдыларды анықтау мен тандауды қарастырады; Еуропаның он алты еліндегі «Soft skills» рөлінің халықаралық тәжірибесін қазіргі жұмыс орнында өнімді жұмыс істеу үшін аса маңызды болып табылатын олардың жеке қасиеттерін жақсарту мақсатында жинақтайды.

Түйін сөздер: дағды, жұмсақ дағдылар, әмбебап құзыреттер, маман даярлау сапасы, ЖОО түлегінің бәсекеге қабілеттілігі, жұмсақ дағдыларды дамыту құралдары.

SOFT SKILLS AS A KEY SUCCESS FACTOR IN PROFESSIONAL ACTIVITIES

Tulkinbayev N.A.

PhD of Pedagogic Sciences, Associate Professor

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Brimzhanova K.S.

master of Russian Language and Literature

Kostanay Regional University named after A. Baitursynov, Kazakhstan

Ivanova E.N.

master of Pedagogical Sciences

Kostanay Regional University named after A. Baitursynov, Kazakhstan

Annotation. The relevance of the study stems from the fact that nowadays, as a result of economic changes, employers seek to hire employees with applied rather than cognitive skills. Diplomas are not seen as a definitive indicator of professional intelligence, as they used to be. The Fourth Industrial Revolution has fundamentally changed the labor market, with knowledge now recognized as a force for productivity and economic growth and information technology gaining in importance. In such a situation, whether employees are starting their careers or changing jobs, they can perform well if they are willing to continually change and update, build positive interpersonal relationships in the workplace, learn and win at unpredictable workplace challenges. The authors conclude that today's higher education graduates need to master not only the professional skills of their jobs, but also various «soft skills» including the ability to communicate, coordinate their actions for successful professional performance, and solve problems. In the article the authors reveal the essence of soft skills as unified skills and personal qualities that improve performance and interaction with other people; justify the importance of higher education in the development of soft skills, as it is at this level develop advanced professional skills; consider the definition and selection of the most sought-after soft skills in terms of various scientific sources; summarize international experience of the role of Soft skills in sixteen European countries, in order to improve their personal qualities

Keywords: skill, soft skills, universal competencies, quality of specialist training, competitiveness of a university graduate, soft skills development tools.

Введение

Развитие цифровой экономики, глобальные трансформационные изменения, происходящие на рынке труда, создают новые вызовы перед системой высшего образования, меняются и определяются новые критерии работодателей к уровню профессиональной компетентности будущих специалистов. В этих условиях востребованными и конкурентоспособными становятся кадры, обладающие широким спектром soft skills, или спектром «мягких» навыков, в числе которых коммуникативные качества, высокий уровень саморегуляции, критическое мышление, профессиональная и трудовая мобильность, лидерство, креативность и т. п.

Сегодня для организаций высшего образования, конкуренция является движущей силой и заставляет постоянно искать новые пути повышения формирования и развития своей конкурентоспособности. В сложившейся ситуации для успешной реализации первоочередной и актуальной задачи – подготовки востребованных выпускников на рынке труда – необходимо не только обновлять и корректировать учебные программы, изучать условия рынка, вести образовательные исследования, выявлять свои возможности, но и оказывать воздействие на собственную конкурентоспособность и определять ее основные направления и конкурентные преимущества образовательных программ.

Всё больше исследователей и представителей различных отраслей научного знания отмечают

важность «мягких» навыков для достижения конкурентоспособности на рынке труда различных профессиональных областей.

Основная часть

Термин «Soft skills» (софт скиллз, мягкие навыки, гибкие навыки) понимается как широкий спектр умений, включающий:

- умение организовывать командную работу;
- вести переговоры и договариваться с коллегами;
- креативность;
- способность учиться и адаптироваться к изменениям.

Понятие Soft skills можно соотнести с понятием «жизненные навыки», которое предложила Всемирная организация здравоохранения и определила их как набор социально-аффективных навыков, необходимых для взаимодействия с другими и позволяющими справляться с повседневными требованиями и сложными ситуациями. Например, они позволяют человеку принимать решения в форс-мажорных обстоятельствах, мыслить критически и творчески, эффективно общаться, распознавать эмоции других людей и построение здоровых отношений на физическом и эмоциональном уровнях.

В XXI веке «мягкие навыки», которые также называют «прикладными навыками» или «навыками 21 века», считаются важным дифференцирующим фактором для достижения должности на работе и успеха в жизни.

Анализ результатов многочисленных исследований, проведенных в современных исследованиях, показал, что ролью мягких компетенций никогда не следует пренебрегать. В частности, в исследовании, проведенном Гарвардским университетом, отмечают, что 80% достижений в карьере человека зависят от мягких навыков и только 20% – от жестких навыков. В то время как результаты другого исследования, проведенного Стэнфордским исследовательским институтом совместно с фондом Карнеги Мелон среди руководителей компаний из списка «Fortune 500», подтверждают, что их длительный и стабильный успех в работе на 75% обусловлен мягкими навыками и только 25% – жесткими.

Другие результаты исследований, проведенные в 16 европейских странах, показали, что 93% работодателей считают мягкие навыки столь же важными для качества работника, как и его профессиональные навыки. Лауреат «Нобелевской премии 2000 года» по экономике Джеймс Хекман, описывая роль «мягких навыков», утверждает, что мягкие навыки предсказывают успех в жизни» [1]. Он выявляет причинно-следственную связь между «мягкими навыками» и личными и профессиональными достижениями людей. Карл Роджерс, анализируя цель образовательного процесса более глубоко, утверждает, что значимое обучение сочетает в себе логическое и интуитивное, интеллект и чувство, концепцию и опыт, идею и смысл. Его утверждение иллюстрирует идею о том, что: для того, чтобы произошло абсолютное обучение, оно должно включать в себя нечто большее, чем просто приобретение статичных знаний. Поэтому становится важным вывод: образовательные учебные заведения должны стремиться не только к подготовке квалифицированных профессионалов, но и улучшать их личные качества, которые являются критически важными для продуктивной работы на современном рабочем месте [2].

Несмотря на то, что существует множество выводов о значимости мягких компетенций в профессиональном и карьерном росте, нет универсального определения термина «мягкие навыки» и в разных источниках можно наблюдать многочисленные вариации. Обратим внимание на более значимые.

В дословном переводе с английского языка понятие «soft skills» означает навыки, владение которыми не относится к какой-либо профессиональной группе. Согласно Оксфордскому словарю, «мягкие навыки» – это личные качества, которые позволяют человеку эффективно и гармонично сотрудничать с другими людьми. Мягкие навыки обеспечивают жестким навыкам необходимую гибкость, чтобы добиваться прогресса и оставаться новым в изменчивой рабочей среде. Мягкие навыки прочно связаны с пластичными, осмысленными, развивающими способностями, сформированными в префронтальном слое, развитыми человеком за последние 50 000 лет. Если жесткие навыки позволяют человеку быть тем, кем они являются: инженером, физиком, философом, то мягкие навыки действуют в направлении, которое скорее отдельно от роли человека и выходят за рамки строгих требований профессии [3].

В других источниках под этим термином подразумеваются унифицированные навыки и личные качества, которые повышают эффективность работы и взаимодействия с другими людьми. В психологии этот термин традиционно относится к ряду социальных навыков, таких как навыки убеждения, навыки лидерства, навыки общения, навыки ведения переговоров, навыки работы в команде, личностного развития, управление временем, эрудиция, креативность и т.д.

Исторически сложилось так, что гибкие навыки были важной частью программ классической

гимназии и классического университета, построенных на взаимодействии дисциплин. И в настоящее время вопрос определения и формирования «мягких навыков» вызывает неподдельный интерес со стороны научного сообщества и данной проблеме посвящено значительное число работ.

Обратимся к некоторым из них. Клаус П. утверждает, что отсутствие «мягких навыков» может загубить многообещающую карьеру человека, который обладает профессиональными, но не обладает межличностными качествами [4].

Сосницкая О. определяет Soft skills как коммуникативные и управленческие таланты, к которым она относит умение убеждать, лидировать, управлять, делать презентации, находить нужный подход к людям, способность разрешать конфликтные ситуации, ораторское искусство – в общем, те качества и навыки, которые можно было бы назвать общечеловеческими, а не те, которые присущи людям определенной профессии [5].

Интересна точка зрения Гайдученко Е. и Марушева А., которые утверждают, что мягкие навыки помогают быстро находить общий язык с окружающими, заводить и удерживать связи, успешно доносить свои идеи – быть хорошим коммуникатором и лидером. По их мнению, понятие «soft skills» связано с тем, каким образом люди взаимодействуют между собой, эти навыки в равной степени необходимы как для повседневной жизни, так и для работы [6].

Давидова В. рассматривает soft skills как приобретенные навыки, которые получил человек, через дополнительное образование и свой личный жизненный опыт, и которые он использует для своего дальнейшего развития в профессиональной деятельности. Вот почему эти навыки так ценятся на рабочем месте, а также при приеме на работу [7].

Для преподавателей вузов актуальность и интерес представляет решение проблемы: какие конкретно навыки следует формировать в процессе профессиональной подготовки студентов, чтобы они в будущем смогли стать конкурентоспособными на рынке труда и умели выстраивать эффективные стратегии самоосуществления во всех сферах жизни.

По мнению Мамаевой С., понятие «soft skills» составляют качества, которые обеспечивают самостоятельность принятия решений и управление любыми жизненными и профессиональными ситуациями [8].

Мамаева С.В. и Давидова В.А. рассматривают soft skills преимущественно как коммуникативные навыки: умение вести беседу, задавать вопросы, аргументировать свое мнение, использовать обратную связь [7, 8]. Схожую позицию занимает Иванов Д.А., который к soft skills относит, прежде всего, коммуникативные и управленческие навыки [9].

Нам представляется интересной точка зрения Чулановой О.Л., которая ключевую роль в операционализации понятия «soft skills» отводит эмоциональной компетентности личности [10].

Обратим внимание на направления soft skills, описанные автором Шипиловым В.: базовая коммуникация, навыки убеждения и аргументации, навыки планирования и управления временем, лидерство и командная работа (таблица 1) [11].

Таблица 1 - Идеальные проявления компетенций по основным направлениям (по Шипилову В.)

Направления Soft Skills	Компетенции
Базовая коммуникация	- понятие целей каждой коммуникации; - внимательное отношение к своему собеседнику; - структурирование предоставляемой информации: от проблемы к решению; - поддержание зрительного контакта с собеседником; - беседа по принципу диалога: задавание вопросов, слушание собеседника, и уместное комментирование.
Навыки убеждения и аргументации	- осмысление точки зрения собеседников и адекватное реагирование на них; - использование «невидимой» стратегии спора: делать так, чтобы собеседник не замечал процесса переубеждения; - приведение общения к компромиссным или взаимовыгодным решениям.
Навыки планирования и управления временем	- расстановка приоритетов для задач в соответствии с их важностью и срочностью; сосредоточивание усилий на наиболее важном; - регулярное и системное следование запланированному графику; - эффективное использование средства для планирования и распределения времени (ежедневник, outlook или гугл-календарь и прочее).

Лидерство и командная работа	<ul style="list-style-type: none"> - работа в команде, прежде чем приступить к работе, нужно предложить коллегам договориться о целях и нормах совместной работы, а также выступить инициатором распределения ролей; - брать на себя роль организатора командного взаимодействия: структурирование работы группы, активизирование малоактивных коллег; - брать на себя новые проекты, интересные задачи и выходить из зоны комфорта.
------------------------------	---

Мы провели мини-исследование: анкетный опрос студентов 1 курса (начало 1 семестра) педагогического направления подготовки в университете.

Результат анализа ответов показал:

- 20% участников отметили важность «базовой коммуникации»;
- 10% - «навыки убеждения и аргументации»
- 10% - «навыки планирования и управления временем»;
- 5% - «лидерство и командная работа»;
- 55% - затруднялись ответить.

По окончании обучения на 1 курсе, мы повторили анкетный опрос этих же студентов и результаты стали следующими:

- 40% участников отметили важность «базовой коммуникации»;
- 15% - «навыки убеждения и аргументации»
- 20% - «навыки планирования и управления временем»;
- 15% - «лидерство и командная работа»;
- 10% - затруднялись ответить.

В дальнейшем мы планируем продолжить исследование мнений студентов по формированию и развитию мягких навыков, как ключевой фактор успеха в профессиональной деятельности, с учетом изучаемых дисциплин студентами по семестрам обучения.

Образовательная политика в Казахстане направлена на подготовку не только профессионально компетентного, но и гармонично развитое поколение с творческим и независимым потенциалом мышления, независимой позицией, способного соответствовать требованиям 21 века. Для достижения этой цели выявляются недостатки системы образования, обновляются учебные планы, используются инновационные методы и подходы к обучению.

Таким образом, мягкие навыки – это важный компонент профессионализма, который жизненно необходим и направлен на то, чтобы оставаться стабильным и более востребованным в постоянно меняющейся ситуации.

В нашей статье мы приведем интересную и применимую модель для прямого обучения студентов «мягким навыкам», разработанную в 1999 году Мигель-Анхель Монхас, специалистом по данным в Университете Рея Хуана Карлоса, старшим инженером по инновациям в Ericsson (Испания).

По его утверждению, теория социального обучения может быть теоретическим фундаментом, на котором педагоги находят твердые основания о необходимости прямого обучения «мягким навыкам». Данную модель можно использовать во время проведения учебных занятий.

На первом этапе считается необходимым проведение первоначальной оценки для определения того, какие навыки необходимо тренировать. Этот этап важен для обучения мягким навыкам в контексте университета, поскольку признается, что студент при поступлении в высшее учебное заведение может уже обладать некоторыми мягкими навыками.

На втором этапе происходит период устного обучения, в ходе которого каждый навык описывается, объясняется, определяется и демонстрируется на примере. На этом этапе важно, чтобы обучение осуществлялось посредством экспериментального обучения, методологии, которая обеспечивает большее воздействие и запоминание у студентов.

Третий этап соответствует моделированию. На этом этапе преподаватель представляет поведенческую модель в подробной, последовательной и повторяющейся манере. То есть на этом этапе желаемое поведение становится очевидным, указывая практическим путем на применимость навыка, не упуская ни одного элемента при выполнении, следуя пошаговой методике и повторяя практику [12]. Этот этап моделирования, в случае с мягкими навыками, требует творческого подхода для создания смоделированных ситуаций, позволяющих тренировать такие сложные навыки, как критическое мышление или управление эмоциями.

На четвертом этапе происходит поведенческая репетиция, студент сам вырабатывает имитационную практику навыка, полученного ранее (Monjas, 1999). Таким образом, при обучении «мягким

навыкам» основополагающим является то, что учащийся после моделирования отрабатывает наблюдаемый навык в учебном контексте.

На пятом этапе преподаватель обеспечивает обратную связь с учащимся по поводу репетиции поведения. Эта обратная связь может быть как информативной, так и корректирующей. В первом случае педагог предоставляет информацию о том, как студент выполнял практику, указывая на правильно выполненные аспекты и аспекты, которые необходимо улучшить. Педагог может использовать для этой цели видео или записи. Впоследствии студент проводит еще одну репетицию поведения с учетом обратной связи, а преподаватель формирует у ученика навыки, подкрепляя последовательные приближения к желаемой модели поведения (Monjas, 1999). Необходимо признать, что эффективная обратная связь – это не только указание на негативные аспекты или только позитивные, но и указание на конкретно те аспекты поведения, которые следует изменить и сохранить.

На шестом этапе, перед тем как способствовать применению навыка в рабочем и личном контексте учащегося, педагог должен давать задания, направленные на обобщение поведенческих моделей навыка. Эти задания должны точно указывать, где, с кем, как и когда применять этот навык на практике. Дополнительно, после практики следует провести процесс самооценки и обратной связи.

Наконец, Монхас М-А. считает, что педагог должен поощрять расширение, обобщение и сохранение поведенческих репертуаров, освоенных учащимися в естественной и повседневной среде. Этот последний этап является одним из самых наиболее важных, поскольку ожидается, что студент сможет обобщить применение мягких навыков, которые были натренированы в контексте высшего образования, на сценарии работы и личного взаимодействия.

Мы планируем продолжить исследование по апробации внедрения в учебный процесс вуза модель прямого обучения студентов «мягким навыкам» (Мигель-Анхель Монхас), проводя на каждом этапе статистическую обработку результатов.

Заключение

На основании обзора научной литературы, обсуждений и наблюдений, можно сделать следующие выводы:

- результаты изученных исследований доказали, что растет понимание того, что навыки сами по себе недостаточны для успеха профессионалов, особенно в современных динамичных условиях;
- работодатели и сотрудники начали осознавать ценность «мягких навыков», которые влияют на производительность труда;
- последние изменения в производственной системе и на рынке труда поставили организации высшего образования под растущее давление в плане подготовки выпускников, способных к трудоустройству и конкурентности;
- для того чтобы достигнуть поставленной цели, процесс обучения в вузах должен формировать не только знания и развивать способности, специфические для каждой дисциплины или профессии, но также должны развиваться склонности и качества личности, которые можно перенести на многие профессиональные ситуации и области.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Cinque M., 2016. Journal article. «Lost in translation». Soft skills development in European countries. Tuning Journal for Higher Education. University of Deusto. Volume 3, Issue No. 2, May 2016. Pp. 389-427.
- 2 Roger C. (1983). Book. Freedom to learn for the 80's. Merill Publishing Company. A Bell & Howell Company.
- 3 Grisi C. (2014). Speech at workshop. «Soft Skills: a close link between enterprises and ethics». Soft Skills and their role in employability – New perspectives in teaching, assessment and certification, in Bertinoro, FC, Italy.
- 4 Klaus P. (2010). Journal article. Communication breakdown. California Job Journal, 28, 1-9.
- 5 Сосницкая О. SOFT SKILLS: мягкие навыки твердого характера // <http://be-st.ru/ru/blog/13>.
- 6 Гайдученко Е., Марушев А. Эмоциональный интеллект // <http://1-a-b-a.com/lecture/show/99>.
- 7 Давидова В. Слушать, говорить и договариваться: что такое soft skills и как их развивать // <http://theoryandpractice.ru/posts/11719-soft-skills>.
- 8 Мамаева С. Предпринимательство как особый вид деятельности. // <http://www.studfiles.ru/preview/3063776/>.
- 9 Иванов Д. Путь к вершине. Факторы успеха. Что важнее: soft skills или hard skills? // http://www.colloquium.ru/article/hard_soft/hard_soft.php.
- 10 Чуланова О.Л. Коучинг эмоциональной компетентности руководителя как определяющего фактора формирования имиджа в условиях кризиса / О.Л. Чуланова, И.А. Бакулина // Имиджология - 2009: Инновационные технологии успеха против кризиса: материалы Седьмого Международного симпозиума по имиджологии. - М.: РИЦ АИМ, 2009. - С. 188-196.
- 11 Шипилов В. Перечень навыков soft skills и способы их развития // http://www.cfin.ru/management/people/dev_val/softskills.shtml.

12 Monjas M. (1999). Programa de enseñanza de habilidades de interacción social paraniños y niñas en edad escolar. Madrid: CEPE.

REFERENCES

- 1 Cinque M., 2016. Journal article. «Lost in translation». Soft skills development in European countries. Tuning Journal for Higher Education. University of Deusto. Volume 3, Issue No. 2, May 2016. Pp. 389-427.
- 2 Roger C. (1983). Book. Freedom to learn for the 80's. Merill Publishing Company. A Bell & Howell Company.
- 3 Grisi C. (2014). Speech at workshop. «Soft Skills: a close link between enterprises and ethics». Soft Skills and their role in employability – New perspectives in teaching, assessment and certification, in Bertinoro, FC, Italy.
- 4 Klaus, P. (2010). Journal article. Communication breakdown. California Job Journal, 28, 1-9.
- 5 Sosnickaja O. SOFT SKILLS: mjagkie navyki tverdogo haraktera // <http://be-st.ru/ru/blog/13>.
- 6 Gajduchenko E. Marushev A. Jemocional'nyj intellekt // <http://1-a-b-a.com/lecture/show/99>.
- 7 Davidova V. Clushat', govorit' i dogovarivat'sja: chto takoe soft skills i kak ih razvivat' // <http://theoryandpractice.ru/posts/11719-soft-skills>.
- 8 Mamaeva S. Predprinimatel'stvo kak osobyj vid dejatel'nosti. // <http://www.studfiles.ru/preview/3063776/>.
- 9 Ivanov D. Put' k vershine. Faktory uspeha. Chto vazhnee: soft skills ili hard skills? // http://www.colloquium.ru/article/hard_soft/hard_soft.php.
- 10 Chulanova O.L. Kouching jemocional'noj kompetentnosti rukovoditelja kak opredeljajushhego faktora formirovaniya imidzha v uslovijah krizisa / O.L. Chulanova, I.A. Bakulina // Imidzhelogija - 2009: Innovacionnye tehnologii uspeha protiv krizisa: materialy Sed'mogo Mezhdunarodnogo simpoziuma po imidzhelogii. - M.: RIC AIM, 2009. - S. 188-196.
- 11 Shipilov V. Perechen' navykov soft skills i sposoby ih razvitija // http://www.cfin.ru/management/people/dev_val/softskills.shtml.
- 12 Monjas M. (1999). Programa de enseñanza de habilidades de interacción social paraniños y niñas en edad escolar. Madrid: CEPE.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Нурлан Аккалашович Тулкинбаев – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІІО-да әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру кафедрасының бастығы, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru.

Карлыгаш Сериковна Бримжанова – орыс тілі мен әдебиеті магистрі, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті тілдер мен әдебиет теориясы кафедрасының аға оқытушысы. Қостанай қ., Баймағамбетов к., 162-39. E-mail: dayana__2009@mail.ru.

Елена Николаевна Иванова – педагогика ғылымдарының магистрі, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы. Қостанай қ., Бородин к., 107-32. E-mail: elenaki61@mail.ru.

Тулкинбаев Нурлан Аккалашович – кандидат педагогических наук, доцент, начальник кафедры организации социальной работы в ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru.

Бримжанова Карлыгаш Сериковна – магистр русского языка и литературы, старший преподаватель кафедры теории языков и литературы Костанайского регионального университета им. А. Байтұрсынова. г. Костанай, ул. Баймағамбетова, 162-39. E-mail: dayana__2009@mail.ru.

Иванова Елена Николаевна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Костанайского регионального университета им. А. Байтұрсынова. г. Костанай, ул. Бородина, 107-32. E-mail: elenaki61@mail.ru.

Nurlan Tulkinbayev – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Organization of Social Work in the Department of Internal Affairs of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev, police colonel. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru.

Karlygash Brimzhanova – master of Russian language and literature, Senior teacher of the department of the theory of languages and literature of the Kostanay regional university after A. Baitursynov. Kostanay, 162-39 Baimagambetov Str. E-mail: dayana__2009@mail.ru.

Elena Ivanova – master of Pedagogical Sciences, Senior teacher of the department of pedagogy and psychology of the Kostanay regional university after A. Baitursynov. Kostanay, 107-32 Borodin Str. E-mail: elenaki61@mail.ru.

К ВОПРОСУ О ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ПРАВОСОЗНАНИИ, ПРАВОВОЙ И КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЕ СОТРУДНИКОВ ПОЛИЦИИ В СВЕТЕ ПЕРЕХОДА ОВД НА СЕРВИСНУЮ МОДЕЛЬ РАБОТЫ С НАСЕЛЕНИЕМ

Р.К. Джиёмбаев

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Т.С. Салкебаев

доктор философии (PhD)

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

С.Н. Кадацкий

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. К людям, носящим форменную одежду сотрудников полиции, как правило, предъявляются высокие нравственные требования. Любая деформация профессионального правосознания полицейского, в том числе грубость в общении, ненормативная лексика, жаргонные выражения, вызывающие жесты, показное равнодушие и пренебрежение обществом вызывает резко отрицательную реакцию населения. Полицейский, в первую очередь, должен ассоциироваться с защитником и помощником. Профессиональное правосознание представителей государственной власти должно стимулировать правосознание общества, вкладывать в него позитивные стереотипы, подавать примеры доброжелательности, справедливости и взаимовыручки. В ином случае в массовом правосознании начинает преобладать нигилизм. Авторы предлагают рассмотреть вопрос об образовании местных общественных советов при местной полицейской службе. Это один из самых эффективных элементов общественного контроля деятельности полиции, признанный во всем мире. Представители общественности должны не подбираться самим органом «на конкурсной основе», а избираться, к примеру, населением определенной территории. В другом случае государственный орган может признать в качестве контролеров уже действующие институты гражданского общества, например, представителей правления Палаты юридических консультантов, Филиала Международного бюро по правам человека, Молодежной ассоциации «Жас орда», различных волонтерских организаций и т.д. Количественное соотношение представителей общественности по отношению к представителям госоргана – 2/3 к 1/3. Подобная практика позволила бы уже в ближайшее время получить позитивный результат в процессе перехода полиции на сервисную модель, а также обеспечить необходимую прозрачность деятельности госоргана в рамках идеи Лидера Нации Н.А. Назарбаева о прозрачном государстве. В рамках занятий по служебной подготовке сотрудники полиции должны встречаться с различными благотворительными организациями, волонтерами и обсуждать взаимодействие по вопросу оказания помощи людям, попавшим в трудную жизненную ситуацию. Например, когда в зимнее время на морозе замерзает лицо без определенного места жительства. Кроме того, полицейским в рамках служебной подготовки могли бы вести занятия психологи и педагоги, которые обратили бы внимание на то, каким образом возможно выявить в толпе в общественном месте человека, попавшего в трудную ситуацию. В случае невозможности оказания посильной помощи такому человеку сама попытка участия и соответствующий разговор вызовут у него и у остальных граждан только положительные эмоции. Предлагается также рассмотреть возможность включения в штат каждого отдела полиции должностей психологов (по работе с гражданами). На взгляд авторов, именно специалисты в этой области могли бы успешно установить первоначальный контакт с гражданином, обратившимся в полицию и во многом обеспечить позитивные взаимоотношения между правоохранительным органом и населением в целом.

Ключевые слова: правосознание, сервисная модель работы полиции, имидж полиции, гражданин, общественные советы, психолог, сотрудник полиции, правовая культура, коммуникативная культура.

ПО-НЫҢ ХАЛЫҚПЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ СЕРВИСТІК МОДЕЛІНЕ КӨШУІ АЯСЫНДА ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КӘСІБИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫ, ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІНЕ

Р.К. Джиёмбаев, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Т.С. Салкебаев, философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

С.Н.Кадацкий, заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Полиция қызметкерлерінің нысанды киімін киетін адамдарға, әдетте, жоғары адамгершілік талаптар қойылады. Полицейдің кәсіби құқықтық санасының кез келген деформациясы, оның ішінде қарым-қатынастағы дөрекілік, ым-ишарат тудыратын жаргон сөздері, қоғамға немқұрайлылық және халықтың күрт теріс реакциясын

тудырады. Полицей, ең алдымен, қорғаушымен және көмекшісімен байланысты болуы керек. Мемлекеттік билік өкілдерінің кәсіби құқықтық санасы қоғамның құқықтық санасын ынталандыруы, оған жағымды стереотиптер енгізуі, ізгілікке, әділеттілікке және өзара көмекке мысалдар келтіруі керек. Әйтпесе, жаппай құқықтық санада нигилизм басым бола бастайды. Авторлар жергілікті полиция қызметінде жергілікті қоғамдық кеңестер құруды қарастыруды ұсынады. Бұл бүкіл әлемде танылған полиция қызметін қоғамдық бақылаудың ең тиімді элементтерінің бірі. Қоғам өкілдерін органның өзі «конкурстық негізде» таңдауы керек, бірақ, мысалы, белгілі бір аумақтың халқы сайлауы керек. Басқа жағдайда мемлекеттік орган бақылаушы ретінде азаматтық қоғамның жұмыс істеп тұрған институттарын, мысалы, заң консультанттары палатасы басқармасының, Адам құқықтары жөніндегі халықаралық бюро филиалының, «Жас орда» жастар қауымдастығының, түрлі волонтерлік ұйымдардың және т.б. өкілдерін тани алады. Мұндай тәжірибе жақын арада полицияның сервистік модельге көшуі процесінде оң нәтиже алуға, сондай-ақ Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың транспарентті мемлекет туралы идеясының шеңберінде мемлекеттік орган қызметінің қажетті ашықтығын қамтамасыз етуге мүмкіндік берер еді. Қызметтік даярлық бойынша сабақтар шеңберінде полиция қызметкерлері түрлі қайырымдылық ұйымдарымен, волонтерлермен кездесіп, өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға көмек көрсету мәселесі бойынша өзара іс-қимылды талқылауы тиіс. Мысалы, қыста аязда белгілі бір тұрғылықты жері жоқ адам қатып қалады. Сонымен қатар, психологтар мен мұғалімдер қызметтік дайындық аясында полиция қызметкерлерімен сабақ жүргізе алар еді, олар қиын жағдайға тап болған адамды қоғамдық жерде көпшіліктің арасынан қалай анықтауға болатынына назар аударады. Егер мұндай адамға қол жетімді көмек көрсету мүмкін болмаса, қатысу әрекеті және тиісті әңгіме оған және басқа азаматтарға тек жағымды эмоциялар тудырады. Сондай-ақ, әрбір полиция бөлімінің штатына психолог (азаматтармен жұмыс бойынша) лауазымдарын енгізу мүмкіндігін қарастыру ұсынылады. Авторлардың пікірінше, дәл осы саладағы мамандар полицияға жүгінген азаматпен алғашқы байланысын сәтті орната алады және көбінесе құқық қорғау органы мен жалпы халық арасында оң қарым-қатынасты қамтамасыз ете алады.

Түйін сөздер: құқықтық сана, полиция жұмысының сервистік моделі, полиция имиджі, азамат, қоғамдық кеңестер, психолог, полиция қызметкері, құқықтық мәдениет, коммуникативтік мәдениет.

ON THE ISSUE OF PROFESSIONAL LEGAL AWARENESS, LEGAL AND COMMUNICATIVE CULTURE OF POLICE OFFICERS IN THE LIGHT OF THE TRANSITION OF THE DEPARTMENT OF INTERNAL AFFAIRS TO A SERVICE MODEL OF WORK WITH THE POPULATION

Dzhiembayev R.K.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov
Salkebaev T.S.

Doctor of Philosophy (PhD)

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov
Kadatskiy S.N.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabyibaev

Annotation. People wearing the uniform of police officers, as a rule, have high moral requirements. Any deformation of the professional legal consciousness of a policeman, including rudeness in communication, profanity, slang expressions, provocative gestures, ostentatious indifference and disregard for society causes a sharply negative reaction of the population. A policeman, first of all, should be associated with a defender and an assistant. The professional legal awareness of government officials should stimulate the legal awareness of society, put positive stereotypes into it, give examples of benevolence, justice and mutual assistance. Otherwise, nihilism begins to prevail in the mass consciousness of justice. The authors propose to consider the formation of local public councils under the local police service. This is one of the most effective elements of public control of police activities, recognized worldwide. Such a practice would allow us to get a positive result in the near future in the process of the transition of the police to a service model, as well as to ensure the necessary transparency of the activities of the state agency within the framework of the idea of the Leader of the Nation N.A. Nazarbayev about a transparent state. It is also proposed to consider the possibility of including psychologists (working with citizens) in the staff of each police department. In the opinion of the authors, it is specialists in this field who could successfully establish initial contact with a citizen who contacted the police and in many ways ensure positive relations between the law enforcement agency and the population as a whole.

Keywords: legal awareness, police service model, police image, citizen, public councils, psychologist, police officer, legal culture, communicative culture.

Введение

С 2019 года по поручению Главы государства начался процесс по переходу работы полиции на сервисную модель. Как отметил полковник полиции Айдар Сайтбеков, «ежедневно сотрудники полиции разрешают сложные профессиональные задачи, непростые ситуации и конфликты, не имея права на ошибку. Следовательно, уровень профессиональной компетентности и степень эффективности деятельности полиции влияют на общественное мнение, что непосредственно сказывается на

социально-политической ситуации в стране. Основопологающим принципом, которым можно охарактеризовать основу сервисной модели полиции – полиция – это народ, а народ – это полиция» [1].

Действительно, к людям, носящим форменную одежду сотрудников полиции, как правило, предъявляются высокие нравственные требования. Любая деформация профессионального правосознания полицейского, в том числе грубость в общении, ненормативная лексика, жаргонные выражения, вызывающие жесты, показное равнодушие и пренебрежение обществом, вызывает резко отрицательную реакцию населения. Это понятно, т.к. полицейский, в первую очередь, ассоциируется с защитником и помощником.

К тому же имидж сотрудников органов внутренних дел имеет глубокие социально-исторические особенности: на нём лежит печать традиций, обычаев, нравов, культуры и уклада жизни. Психологическая природа имиджа сотрудников полиции чрезвычайно сложна. Она включает в себя отражение не только их реальной деятельности по борьбе с преступностью, но и исторические представления населения о представителях силовых структур, гуманитарно-социальную ценность [2]. Поэтому вопросы повышения имиджа полиции сегодня, как никогда актуальны, особенно в свете перехода ОВД на сервисную модель работы с населением. В процессе преобразования общества должна преобразаться и полиция.

Другими словами профессиональное правосознание представителей государственной власти должно стимулировать правосознание общества, вкладывать в него позитивные стереотипы, подавать примеры доброжелательности, справедливости и взаимовыручки. В ином случае в массовом правосознании начинает преобладать нигилизм. Обоснованно полагаем, что позитивное социальное развитие здесь осуществляется индуктивно (от частного к общему).

Методы исследования

В процессе подготовки настоящей статьи использовались такие методы познания социально-правовой и профессионально-правовой действительности, как диалектический, сравнительно-правовой, системно-логический, проблемно-поисковый, анализ, моделирование.

Обсуждение проблемы

Известно, что 70 % информации о социальном объекте извлекается из оценки его внешности. В частности, черты внешности, выражение лица, взгляд, характер движений, действий, походка, жестикация, речь и т.д. [2].

Приведем пример. В потоке движения автотранспорта на центральной улице города патрульная машина полиции посредством громкоговорителя командует одной из автомашин принять вправо и остановиться. Вероятно, за некоторое время до этого водитель совершил нарушение правил дорожного движения, замеченное инспектором центра оперативного управления через систему видеонаблюдения.

В результате к обочине прижимаются и останавливаются две гражданских автомашины. Водитель одной из них недоумевает, почему ему дают команду полицейские остановиться, ведь он не совершал никаких правонарушений? Данный водитель опускает стекло и вопросительно смотрит на полицейских. Однако те проезжают мимо него и останавливаются возле другой автомашины. Выходя, патрульный полицейский делает едва уловимый жест рукой водителю первой машины, мол, езжай дальше и направляется к правонарушителю.

Данная ситуация наглядно демонстрирует, что в отношениях с гражданами важна и каждая небольшая деталь в поведении стражей порядка. В патрульной автомашине находился не один полицейский. Мог ли второй инспектор подойти к водителю первой автомашины, который ошибочно подумал, что останавливают именно его? На наш взгляд, один из полицейских должен был подойти, поздороваться и вежливо и доброжелательно объяснить водителю, что тот остановился ошибочно, сказать, что к нему претензий нет и пожелать счастливого пути и быть осторожным на дороге.

Полагаем, что подобная короткая доброжелательная беседа стража порядка с гражданином во много повысила бы настроение последнему. Соответствующим образом водитель бы отозвался о работе патрульной полиции в кругу семьи и друзей. Во многом бы усилила эффект и доброжелательная улыбка полицейского.

Думается, что подобные вещи, а также алгоритм действий в других ситуациях, связанных с осуществлением непосредственных контактов с гражданами, сотрудники полиции должны изучать не только в рамках служебной подготовки, но и отрабатывать в рамках специальных тренингов, организуемых с участием специалистов в области психологии и педагогики и правозащитных организаций (институтов гражданского общества) на базе ведомственных учебных заведений. Подобная практика взаимоотношений сотрудников полиции с гражданским населением должна стать одним из критериев в оценке деятельности стражей порядка.

К примеру, во время локдауна весной-летом 2020 года скверы и парки были закрыты для граждан.

Сотрудники полиции несли службу на улицах города. Однако люди все равно проходили через парковые зоны, кто возвращался домой, кто шел к родным в больницу и т.д. Пожилые люди на полпути из магазинов и аптек останавливались перевести дух, присаживались на лавочки в скверах. Некоторые всё же нарушали карантинные меры и выходили из дому просто для того, чтобы немного посидеть на улице и подышать свежим воздухом. Особенно молодые мамы с маленькими детьми.

Нередко между гражданами и сотрудниками полиции на этой почве возникали небольшие конфликты. Попробуем рассмотреть это на следующей ситуации.

Семья (мужчина, женщина и ребенок) пытается пройти через центральный парк, чтобы сократить расстояние до дома. Увидев это, к ним подходят сотрудники полиции. Зачастую, последние начинают диалог следующим образом:

- Стойте, сюда нельзя, парк закрыт, сейчас составим протокол об административном правонарушении!

Объяснения граждан, почему они выбрали именно этот маршрут, как правило, игнорировались, либо принимались полицейскими неохотно. Кое-когда диалог проходил напряженно, в поучительной форме и даже грозным тоном.

Очевидно, что подобные взаимоотношения оставляют не лучшие впечатления о работе полиции у населения. Бывает, что люди возмущаются, спорят и ссылаются на различные случаи, где, по их мнению, полицейские бездействуют или закрывают глаза.

А что если полицейским построить диалог другим образом?

Например:

- Здравствуйте! Извините, пожалуйста, но, к сожалению парки и скверы закрыты для посещения. А можем мы поинтересоваться, с какой целью вы направляетесь в центральный парк?

Если к гражданину была просьба показать документы, то целесообразно обратиться к нему по имени и отчеству. Возможно также предложить человеку другой (более короткий) маршрут до его дома или проводить его до половины пути. По завершению общения необходимо пожелать крепкого здоровья семье, быть осторожным и беречь себя.

Подобный диалог вряд ли спровоцирует конфликт. Наоборот, у людей останется приятное впечатление от встречи со стражами порядка. Особенно будет приятно семье гражданина от вежливого и доброжелательного обращения с главой их семьи.

Следует отметить, что абстрактное выражение «быть вежливыми с гражданами», которое используют руководители во время проведения инструктажа полицейских или на занятиях по служебной подготовке, довольно-таки аморфно и не предлагает конкретных моделей поведения. Поэтому целесообразно посвятить этому вопросу больше внимания, совместно со специалистами в области психологии и педагогики разработать соответствующие модели речевого обращения полицейских к гражданам и регулярно отрабатывать их в рамках специальных тренингов.

Необходимо кардинальным образом менять грубый, малообщительный и узкопрофильный образ полицейского старой формации, характерный практически для всех стран СНГ [3].

Приведем другой пример. На одном из крупных перекрестков города на период проведения дорожных ремонтных работ была закрыта центральная улица. Вероятно, в целях исключения путаницы на дороге светофор на перекрестке был отключен, и движение осуществлялось только в трех направлениях. Такая ситуация предполагает работу на перекрестке с раннего утра и до позднего вечера (если не круглосуточно) полицейских регулировщиков. Однако за весь период проведения ремонтных работ полицейские регулировали движение на этом перекрестке лишь незначительное количество времени, и то только тогда, когда в город приезжали высокопоставленные должностные лица со столицы. В остальное же время движение никем не регулировалось, что создавало большое напряжение у участников движения и увеличивало вероятность аварийной ситуации. Вместе с тем полицейские автопатрули можно было заметить в метрах 100-200 от перекрестка, где последние, по-видимому, составляли протокола об административном правонарушении в отношении водителей, нарушивших правила дорожного движения (превышение скорости и т.д.) [4, с. 97].

В подобной ситуации у простого обывателя возникает вопрос: в чем заключается первоочередная задача патрульной полиции: в обеспечении безопасности дорожного движения или в осуществлении только лишь карательных функций?

Способствуют ли подобные случаи положительному имиджу полиции?

В условиях перехода полиции на сервисную модель работы с населением подобные случаи лишь негативно сказываются на имидже полиции. Это обуславливает необходимость разработки эффективного механизма обратной связи с населением, пребывающим в ожидании объявленных позитивных преобразований в системе правоохранительного органа. Полагаем, оценить деятельность местной

полицейской службы лучшим образом представится посредством регулярного (раз в год) опроса населения (социологическое исследование на определенной территории), в рамках которого возможно обсуждать вопросы эффективности работы местной полицейской службы и соответствия её деятельности ожиданиям граждан. Результаты подобных исследований могли бы стать критерием оценки работы также и руководителей местной полицейской службы уже сегодня.

Результаты

Государственный орган в лице местной полицейской службы не должен доминировать над обществом в рамках их взаимодействия. Ведь равноправные партнерские взаимоотношения – это одно из условий сервисного подхода в деятельности стражей порядка.

В этой связи, как вариант, возможно рассмотреть вопрос об образовании местных общественных советов. На наш взгляд, это один из самых эффективных элементов общественного контроля деятельности местной полицейской службы, признанный во всем мире. Отметим, что речь идет только о местных общественных советах при местной полицейской службе, а не при департаменте полиции в целом. Причем представители общественности должны не подбираться самим органом «на конкурсной основе», а избираться, к примеру, населением определенной территории. В другом случае государственный орган может признать в качестве контролеров уже действующие институты гражданского общества, например, представителей правления Палаты юридических консультантов, Филиала Международного бюро по правам человека, Молодежной ассоциации «Жас орда», различных волонтерских организаций и т.д. Количественное соотношение представителей общественности по отношению к представителям госоргана – 2/3 к 1/3.

Возможно даже обсудить вопрос об участии общественности в дисциплинарной комиссии в рамках рассмотрения жалоб и предложений населения. Конечно, не все вопросы могут быть вынесены на заседание подобной комиссии (например, вопросы о нарушении служебно-воинской дисциплины, нарушения режима секретности и т.д.). Поэтому надлежит определить перечень вопросов, которые могли бы быть вынесены на рассмотрение общественной комиссии, и перечень вопросов, которые могли бы быть вынесены на рассмотрение внутриведомственной комиссии, и закрепить этот порядок нормативно.

На наш взгляд, подобная практика позволила бы уже в ближайшее время получить позитивный результат в процессе перехода полиции на сервисную модель, а также обеспечить необходимую прозрачность деятельности госоргана в рамках идеи Лидера Нации Н.А. Назарбаева о транспарентном государстве.

Хотелось бы также отметить, что в рядах сотрудников полиции есть много равнодушных, равнодушных людей. Встречаются случаи, когда полицейский, не считаясь со своим личным временем, по окончании службы проявляет личное участие в решении проблемы попавшего в трудную ситуацию гражданина, например, накормит его обедом, поможет с приобретением билета на поезд, отвезет на личном автомобиле домой в другой конец города [4, с. 104].

Почему бы не попробовать сделать подобную практику официальной и повсеместной? Например, в США работа полицейского оценивается не столько по количеству раскрытых преступлений, сколько по количеству благих дел по отношению к людям.

На основании вышеизложенного, полагаем целесообразным дополнить статью 3 «Принципы деятельности органов внутренних дел Республики Казахстан» и изложить её в следующей редакции:

«Деятельность органов внутренних дел осуществляется в соответствии с принципами государственной службы и специальными принципами правоохранительной службы в Республике Казахстан», а также в соответствии с общечеловеческими принципами гуманизма и бескорыстной помощи гражданам».

Соответственно, статью 4 «Задачи органов внутренних дел» указанного Закона надлежит дополнить следующими пунктами:

- 6) проявление участия в проблемах граждан и оказания посильной помощи в решении их проблем;
- 7) недопущение оставления без внимания ситуации, когда жизни и здоровью людей угрожает опасность.

Ситуации, когда жизни и здоровью людей угрожает опасность, могут быть различными, и совсем не обязательно наличие в них криминального фактора. Например, когда человек, упустив последний автобус в позднее время суток, замерзает на остановке, не имея денег на такси. Возможно ли обратиться сейчас с такой проблемой к полицейским? Наверное, нет, а хорошо бы, если бы это было в порядке вещей. Бывают и случаи, когда по какой-либо причине человек оказался без денег в чужом городе или когда лицо без определенного места жительства насмерть замерзает на улице.

Каждый сотрудник полиции должен знать, как поступить в такой ситуации, с кем связаться, в чём

именно должна заключаться его помощь.

В таком случае, в рамках занятий по служебной подготовке сотрудники полиции должны встречаться с различными благотворительными организациями, волонтерами и обсуждать взаимодействие по указанным вопросам. Кроме того, полицейским в рамках служебной подготовки могли бы вести занятия психологи и педагоги, которые обратили бы внимание на то, каким образом возможно выявить в толпе в общественном месте человека, попавшего в трудную ситуацию. В случае невозможности оказания посильной помощи такому человеку сама попытка участия и соответствующий разговор вызовут у него и у остальных граждан только положительные эмоции.

Кроме того, говоря о взаимоотношениях сотрудников органов внутренних дел с гражданами в целом, стоит заметить, что зачастую лицо, обратившееся с заявлением в полицию, пребывает в состоянии стресса и сильного нервного напряжения. В случае если человек перенес какую-либо психологическую травму, например, потерю кого-то из близких, то люди, окружающие его, пытаясь поговорить с ним об этом, могут навредить (ретравмировать). А если при таком стрессе человек столкнется еще и с пренебрежением полицейских, то состояние стресса может усугубиться или перерасти в гораздо большую психологическую травму.

Когда не представляется возможным максимально быстро оказать помощь человеку, в отношении которого было совершено преступление, следует окружить его вниманием и попытаться успокоить, проявив сочувствие и сопереживание, т.е. помочь психологически. Причем психологическую помощь целесообразно оказать профессионально.

Очевидно, что решить подобную задачу только силами сотрудников полиции – профессиональных юристов представляется невозможным. Поэтому предлагаем рассмотреть возможность включения в штат каждого отдела полиции должностей психологов (по работе с гражданами). На наш взгляд, именно специалисты в этой области могли бы успешно установить первоначальный контакт с гражданином, обратившимся в полицию и во многом обеспечить позитивные взаимоотношения между правоохранительным органом и населением в целом [4, с. 103].

Возможно предусмотреть и специальную форму одежды для психолога, подчеркивающую его принадлежность к полиции. Форма могла бы быть с шевроном МВД, значками и соответствующими надписями, но без погон. Предполагается, что такие сотрудники будут являться гражданскими служащими.

В таком случае представляется, что гражданин, в отношении которого было совершено противоправное деяние, придя в отдел полиции и объяснив ситуацию встречающим его во фронт-офисе сотрудникам, будет приглашен в специальную приемную, в которой психолог предложит кофе или чай, выслушает, попытается успокоить и подготовить его к разговору с дежурным следователем или дознавателем. Такой первоначальный контакт между гражданами, обратившимися в полицию и правоохранительным органом, нам представляется хорошим дополнением к процессу перехода ОВД на сервисную модель работы с населением, что значительно повысило бы качество оказываемых государством услуг.

В случае если человек сообщит о совершенном в отношении него преступлении по телефону, психолог мог бы выехать к нему сразу по окончании работы следственно-оперативной группы. Подобная практика позволила бы также обеспечить и обратную связь с потерпевшей стороной. Полицейский психолог мог бы выявить проблемные моменты во взаимоотношениях стражей порядка, обслуживавших вызов, и лиц, обратившихся в полицию. Это позволит предложить руководству территориального подразделения ОВД конкретные рекомендации относительно дальнейших взаимоотношений с заявителями, что существенно снизило бы количество жалоб в отношении полицейских.

Заключение

Таким образом, в свете перехода полиции на сервисную модель работы с населением наиболее остро, на наш взгляд, стоят вопросы повышения уровня профессионального правосознания, правовой и коммуникативной культуры сотрудников органов внутренних дел. Способность правоохранительного органа положительно решить данные вопросы во многом определит впоследствии эффективность функционирования сервисного подхода во взаимоотношениях полиции с населением. В своей деятельности полиция должна ориентироваться на потребности населения, оперативно, конструктивно и адекватно реагировать на замечания граждан, а также в случае необходимости оказать им посильную помощь, в том числе и не в криминальных ситуациях. В свою очередь высокая правовая и коммуникативная культура полицейского, способность быть доброжелательным и внимательным к гражданам твердо обеспечит в обществе позитивный имидж органов внутренних дел. Полагаем, что предложенные выше организационно-правовые меры во многом позволят переломить негативную тенденцию восприятия образа полицейского населением в настоящий момент.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Сайтбеков А. Сервисная модель казахстанской полиции: видение и перспективы // <https://polisia.kz/ru/servisnaya-model-kazahstanskoj-politsii-videnie-i-perspektivy/>.
- 2 Формирование имиджа сотрудника органа внутренних дел с использованием данных психологической науки // <https://studopedia.su>.
- 3 Мальченко А. Полный апгрейд: изменения и инновации в подготовке казахстанских полицейских // <https://mk-kz.kz/social/2021/06/16/polnyy-apgrejd-izmeneniya-i-innovacii-v-podgotovke-kazahstanskikh-policeyskikh.html>.
- 4 Джиембаев Р.К. Государственно-правовое развитие Республики Казахстан: современный этап и перспективы: монография. – Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, 2019. – 138 с.

REFERENCES

- 1 Sajtbekov A. Servisnaja model' kazahstanskoj policii: videnie i perspektivy // <https://polisia.kz/ru/servisnaya-model-kazahstanskoj-politsii-videnie-i-perspektivy/>.
- 2 Formirovanie imidzha sotrudnika organa vnutrennih del s ispol'zovaniem dannyh psihologicheskoi nauki // <https://studopedia.su>.
- 3 Mal'chenko A. Polnyj apgrejd: izmeneniya i innovacii v podgotovke kazahstanskikh policeyskikh // <https://mk-kz.kz/social/2021/06/16/polnyy-apgrejd-izmeneniya-i-innovacii-v-podgotovke-kazahstanskikh-policeyskikh.html> ;
- 4 Dzhiembayev R.K. Gosudarstvenno-pravovoe razvitie Respubliki Kazahstan: sovremennyyj etap i perspektivy: monografiya. – Karaganda: Karagandinskaja akademija MVD RK im. B. Beisenova, 2019. – 138 s.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Руслан Кайратұлы Джиембаев – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: Rusya-our@mail.ru.

Талгат Смагулұлы Салкебаев - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы заң пәндері кафедрасының доценті, полиция подполковнигі. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: Salkebaev@mail.ru .

Сергей Николаевич Кадацкий – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Джиембаев Руслан Кайратович - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, начальник кафедры общеправовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, подполковник полиции. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: Rusya-our@mail.ru.

Салкебаев Талгат Смагулович - доктор философии (PhD), доцент кафедры общеправовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, подполковник полиции. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: Salkebaev@mail.ru.

Кадацкий Сергей Николаевич – кандидат юридических наук, заместитель начальника кафедры уголовного процесса и криминалистики Костанайской академии МВД Республики Казахстан им Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Ruslan Dzhiembayev - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of General Legal Disciplines of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, lieutenant colonel of the police. Karaganda, 124 Ermekov str. E-mail: Rusya-our@mail.ru.

Talgat Salkebaev - Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, lieutenant colonel of the police. Karaganda, 124 Ermekov str. E-mail: Salkebaev@mail.ru.

Sergey Kadatskiy - Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybaev, police colonel. Kostanay, 11 Abai ave. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ІЛІМНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

ӨОЖ 87.22

DOI: 10.47450/2306-451X-2022-72-1-85-92

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЗАМАТТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУ

Т.Б. Жумагулов

философия докторы (PhD)

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан, Талдықорған қ.

Аннотация. Қазіргі қоғам талаптарына сай азаматтардың құқықтық санасы мен мәдениетін қалыптастыру негізгі басым бағыттардың бірі болуы қажет. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласы аясында қолға алынған «Құқықтық сана – қауымға пана» арнайы жобасының міндеті ретінде Қазақстан халқының құқықтық сауаттылығы мен құқықтық санасының деңгейін арттыру, құқықтық мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру көзделген. Осы кездегі азаматтар арасындағы мемлекет тарапынан қабылданған заңдарды білмеушілік, заңнамаларда айқындалған өз құқықтары мен міндеттерін жете түсінбеу, заңға деген құрметсіздік құқықтық нигилизмнің пайда болуына және әр түрлі сипаттағы қылмыстық, әкімшілік құқық бұзушылықтардың орын алуына әкеп соғуы мүмкін. Бұл өз кезегінде мемлекеттегі құқықтық саясатты, азаматтардың құқықтық санасын арттыру мәселесін қайтадан қарастыруды қажет етеді. Жалпы қоғамда тыныштық пен құқықтық тәртіптің орнығуы ең алдымен сол қоғам мүшелерінің заң жүйесіне деген көзқарасына байланысты. Мемлекет қоғамда құқықтың жүзеге асырылуына орай оң нәтижелерге қол жеткізуге мүдделі болуы тиіс. Бұл мақалада азаматтардың құқықтық санасы мен мәдениетін арттырудағы мемлекеттік реттеу жүйесінің теориялық аспектілері мен бағыттары, құқықтық сананы қалыптастырудағы мәселелер және оны шешу жолдары, құқықтық мәдениетті арттырудағы құқықтық тәрбие мен білім берудің маңыздылығы, азаматтардың құқықтық санасын арттыруда іске асырылып жатқан реформалар кешені, құқықтық сана мен мәдениетті қалыптастырудағы халықаралық тәжірибенің үлгілері жан-жақты қарастырамыз.

Түйін сөздер: құқықтық мемлекет, құқықтық сана, құқықтық мәдениет.

ПОВЫШЕНИЕ ПРАВОСОЗНАНИЯ И КУЛЬТУРЫ ГРАЖДАН РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Жумагулов Т.Б.

доктор философии (PhD)

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Казахстан, г. Талдықорған

Аннотация. Одним из основных приоритетных направлений должно стать формирование правосознания и культуры граждан в соответствии с требованиями современного общества. В рамках программной статьи Первого Президента Республики Казахстан - Елбасы Н.А. Назарбаева «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» задачей специального проекта ««Құқықтық сана – қауымға пана»» предусмотрено повышение уровня правовой грамотности и правосознания народа Казахстана, формирование навыков правового поведения. Незнание законов, принятых государством среди граждан в это время, непонимание своих прав и обязанностей, определенных законодательством, неуважение к закону могут привести к возникновению правового нигилизма и совершению уголовных, административных правонарушений различного характера. Это, в свою очередь, требует повторного рассмотрения вопросов повышения правовой политики в государстве, правосознания граждан. Установление мира и правопорядка в обществе в целом зависит, прежде всего, от отношения членов этого общества к системе права. Государство должно быть заинтересовано в достижении положительных результатов в связи с осуществлением права в обществе. В данной статье мы подробно рассмотрим теоретические аспекты и направления системы государственного регулирования в повышении правосознания и культуры граждан, проблемы формирования правосознания и пути его решения, важность правового воспитания и образования в повышении правовой культуры, комплекс реализуемых реформ в повышении правосознания граждан, образцы международного опыта в формировании правосознания и культуры.

Ключевые слова: общество, правосознание, правовая культура, правовое государство.

Zhmagulov T.B.

Doctor of Philosophy (PhD)

Zhetysay university named after I. Zhansugurov, Kazakhstan, Taldykorgan

Annotation. One of the main priorities should be the formation of legal awareness and culture of citizens in accordance with the requirements of modern society. Within the framework of the program article of the First President of the Republic of Kazakhstan-Elbasy N.A. Nazarbayev «Bolashakka bagdar: rukhani zhangyru», the task of the special project «Kukyttyk sana - kauymga pana» provides for increasing the level of legal literacy and legal awareness of the people of Kazakhstan, the formation of skills of legal behavior. Ignorance of the laws adopted by the state among citizens at this time, misunderstanding of their rights and obligations defined by legislation, disrespect for the law can lead to the emergence of legal nihilism and the commission of criminal and administrative offenses of various kinds. This, in turn, requires a re-examination of the issues of improving the legal policy in the state, the legal awareness of citizens. The establishment of peace and law and order in society as a whole depends, first of all, on the attitude of members of this society to the system of law. The State should be interested in achieving positive results in connection with the exercise of the right in society. In this article, we will consider in detail the theoretical aspects and directions of the system of state regulation in improving the legal awareness and culture of citizens, the problems of forming legal awareness and ways to solve it, the importance of legal education and education in improving legal culture, a set of ongoing reforms in improving the legal awareness of citizens, samples of international experience in the formation of legal awareness and culture.

Keywords: society, legal awareness, legal culture, legal state

Кіріспе

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев айқындап берген «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасының басты мақсаттарының бірі де – қоғамдық сананы жаңғыртып, елімізде жаңа саяси мәдениетті қалыптастыру және өзара орнықтыру болып табылады. Сонымен қатар, Президент бастамасымен құрылған Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі бүгінгі таңда халық пен мемлекет арасындағы алтын көпірге айналып, қоғамның билікке деген сенімін арттыруға ықпал етіп отыр.

Құқықтық сананы арттыруда азаматтарға құқықтық білім берудің маңызы өте зор. Өскелең жас ұрпаққа құқықтық тәрбие мен білім беру - оларды әр ісінде жауапты болуға, тәртіпке бағынуға, заңды құрметтеуге, өз құқықтары мен міндеттерін біліп, құқықтық тұрғыда сауатты болуға баулиды. Құқықтық сана неғұрлым жоғары болған сайын, соғұрлым қоғамда құқық бұзушылықтың динамикасы төмен болады, мемлекеттегі құқықтық тәртіп жүйесі нығая түседі. Құқықтық сана және құқықтық мәдениет ұғымдарының мәніне сипаттама бере отырып, елімізде құқықтық сананы арттыру бағытында жүргізіліп жатқан мемлекеттік іс-шаралардың тиімділігін анықтау, нәтижелеріне талдау жасау және құқықтық сананы жоғарылатуда жаңашыл бастамалар ұсыну бүгінгі күнгі өзекті мәселелердің бірі болып саналады.

Сана - адам миының психикалық қызметінің ең жоғарғы формасы. Санасы арқылы адам айналасында болып жатқан құбылыстарды танып-біледі және талдау жасап, баға береді. Сана философиялық, ғылыми термин әрі ұғым болып саналады [1, б. 164].

Азаматтардың құқықтық санасы мен мәдениетін арттырудың механизміне нақтылы дәлелдер келтіріле отырып, ғылыми тұрғыда сараптау жасалынды және өзіндік ой-пікір ұсынылды. Сонымен қатар, рухани жаңғыру аясында Қазақстан азаматтарының құқықтық санасы мен мәдениетін қалыптастыру мақсатында қабылданған мемлекеттік бағдарламалар мен заңнамаларға құқықтық сипаттама берілді. Құқықтық сана мен мәдениетті қалыптастыру мәселесіндегі шет мемлекеттердің тәжірибесіне салыстырмалы талдау жасалынды. Диссертациялық жұмысты жазу барысында азаматтардың құқықтық санасы мен мәдениетін қалыптастырудағы негізгі мәселелер анықтала отырып, соңында шешу жолдары ұсынылды. Ғылыми зерттеу нәтижелері еліміздегі жоғары оқу орындарының заң факультеттерінде оқитын студенттерге практикалық сабақтарда, өздік жұмыстарды орындауда көмек болады. Сондай-ақ, азаматтардың құқықтық санасы мен мәдениетін қалыптастыру бағытында ғылыми ізденіс жұмыстарымен шұғылданып жүрген және мақалалар жазам деген студенттерге әдістемелік құрал көмегін атқарады.

Негізгі бөлім

Былтыр ел тәуелсіздігінің 30 жылдық мерейлі мерекесі аталып өтті. Тәуелсіздіктің ширек ғасырын бағындырған Қазақстан қазіргі таңда әлем мойындаған, халықаралық аренада өзіндік беделі бар мемлекетке айналды. Орда бұзар 30 жылдың ішінде елімізде Тұңғыш Президент - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың және Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж.К. Тоқаевтың бастамасымен мемлекетте заң үстемдігін орнатып, халықтың құқықтық санасын арттыру бағытында маңызы жоғары саяси-құқықтық реформалар қабылданды және қазіргі таңда да тиімді нәтижелерін көрсетіп келеді.

Саяси-құқықтық реформаларды жүргізудегі басты мақсат - қоғамда заң үстемдігін орнату, халықтың құқықтық санасын арттырып, құқықтық мәдениетті қалыптастыру болып табылады. Мәселен, елімізде тәуелсіздік алған алғашқы жылдардан бастап күні бүгінге дейін азаматтардың құқықтық санасын арттырудың негізгі бағыты - құқықтық білім беру мәселесіне баса мән беріліп келе жатыр. Осы орайда мемлекет тарапынан құқықтық білім беру жүйесін заңнамалық тұрғыда реттеуге қатысты нормативтік-құқықтық актілер қабылданған. Соның бірі - Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдеде қабылданған «Білім туралы» Заңы. Аталған Заңның 11-бабының 4-тармағында белсенді азаматтық ұстанымы бар жеке адамды тәрбиелеу, республиканың қоғамдық-саяси, экономикалық және мәдени өміріне қатысу қажеттігін, жеке адамның өз құқықтары мен міндеттеріне саналы көзқарасын қалыптастыру міндеттері көрсетілген [2]. Норма құқықтық білім берудің білім беру жүйесіндегі басымдық беретін әрі маңызды бағыттарының бірі екендігін дәлелдей түседі. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабының 1-тармағында: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» - деп көрсетілген [3]. Яғни, заң үстемдік ететін құқықтық мемлекет тұжырымдамасын жүзеге асыруда, әр адамның өз құқықтары мен міндеттерін білуі үшін құқықтық білім беру өте маңызды.

Сананың философиялық мәні – ол адамның сыртқы дүниеге деген қарым-қатынасы, танымдық көзқарасы болып табылады. Француз философы Рене Декарт жануарларда жан болмайды деген тұжырым айтады. Оның дәлелі – жануарлар сөйлей алмайды, сондықтан оларда сана да болмайды. Олардың адамнан түбегейлі өзгешілігі де осында [4, б. 73].

Құқықтық білім беру ісін реттеудегі нормативтік-құқықтық актілердің бірі ретінде Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 21 маусымдағы «Қазақстан Республикасында жалпыға бірдей құқықтық оқуды ұйымдастыру жөніндегі шаралар туралы» №2347 қаулысының негізінде қабылданған «Қазақстан Республикасында оқушы жастарды құқықтық оқыту тұжырымдамасын» атап өтсек болады. Нормативтік құжат өзінің заңдық күшін жойғанымен құқықтық білім беру мәселесін шешуге қатысты бағыттары әлі де өзекті. Тұжырымдамада оқушыларды құқықтық оқытудың басты міндеті ретінде құқықтық тәрбиенің бүкіл кешенін биік құқықтық сана мен заңды қастерлеу дәстүрін қалыптастыруға жұмылдыру көзделген. Тұжырымдаманың мақсаты - құқықтық мәдениет негіздерін қалау. Яғни, құқықтық білім беру - құқықтық сана мен құқықтық мәдениет деңгейін қалыптастырушы басты нысан. Тұжырымдамада құқықтық оқытудың негізгі мәселелері аталып көрсетіледі. Құқықтық мемлекет құру жағдайында жастар арасындағы қылмыстық ахуал мен орта және жоғары оқу орындарында құқықтық оқытудың төмен деңгейі алаңдаушылық туғызады. Оқу бағдарламаларына сәйкес орта білім беру ұйымдарында құқық негіздері пәні тек 9 сыныпта жүргізіледі және оны оқушылар 32-34 сағат көлемінде бір жыл оқиды. Құқықты жоғары сыныптарда ғана оқыту кеш болады, өйткені құқықтық сана негіздері, тұлғаны қалыптастырудың іргетасы едәуір ертерек қалануға тиіс. Кәмелетке толмағандардың ауыр қылмыстары үшін қылмыстық жауапкершілігі 14 жастан басталатындығын да ескеру қажет. Мектеп оқушылары осы жаста-ақ белгілі бір мөлшерде құқықтық білім алуға тиісті. Құқықтың негізгі принциптері адамгершілік қасиеттермен байланысты екенін ескере отырып, мектепте дейінгі тәрбие мекемелерінде балаларға қоғамдық нормалар «әліппесін» оқыту қажет [5]. Тәуелсіздіктің алғашқы ширегінде қабылданған тұжырымдамада көрсетілген мәселені шешу мақсатында құқық негіздері пәні қазіргі уақытта мектеп бағдарламасында 10-11 сыныптарда да өткізіледі. Сондай-ақ, орта кәсіптік білім беру ұйымдарында да құқық негіздері пәні құқықтық емес мамандықтарда өткізіледі. Дегенмен пәнге бөлінетін сағат саны әлі де аз және білімгерлердің бұл пәнге деген қызығушылықтары төмен. Осы ретте ұсыныс ретінде айтар едім: құқық негіздері пәнінде оқытудың интербелсенді әдістерін және қазіргі заман ағымына сай жаңа ақпараттық технологияларды тиімді түрде көбірек қолдану қажет. Мысалы, мен өзімнің педагогикалық тәжірибемде оқыту процесінде білім алушыларға құқықтық ситуацияларға байланысты логикалық есептерді шешуді тапсырамын. Сабәк барысында құқықтық ситуацияларды көрініс түрінде көрсету мақсатында «іскерлік және рөлдік ойындар» деген әдісті білімгерлер арасында қолдануға тырысам. Себебі, білімгерлер рөлге ене отырып, құқықтық жағдай кезіндегі мәселені шешуде заңнамаларды қарастырады, заңдарда көзделген құқықтары мен міндеттерін біледі. Ал бұл тікелей білімгерлердің құқықтық ойлау жүйесін дамытуға түрткі болады. Құқықтық ойлау жүйесі қалыптасқан тұлғаның құқықтық санасы да жоғары болатыны мәлім.

Азаматтардың құқықтық санасы мен мәдениетін арттырудағы үкіметтік емес ұйымдардың қызметі Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2017 жылдың 12 сәуірінде жариялаған «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласы аясында қолға алынған «Құқықтық сана – қауымға пана» арнайы жобасының негізінде қабылданған «Құқықтық мәдениет» тұжырымдамасында айқындалған. Тұжырымдаманың негізгі мақсаты Қазақстан халқының

құқықтық сауаттылық деңгейін арттыру және құқықтық мәдениетін қалыптастыру. Аталған мақсатты жүзеге асыру үшін келесідей міндеттерді орындау көзделген:

- құқықтық білім беру негіздерін танымал ету бойынша кең ақпараттық науқан өткізу. Бұл ретте құқықтық білім беру ісін жүргізуде және азаматтардың құқықтық санасын арттыруда бұқаралық ақпарат құралдарының алар орны ерекше деп айтар едім. Мемлекетте қабылданған заңдардың мазмұны мен маңыздылығы бұқаралық ақпарат құралдары болып табылатын газет-журналдар, телерадио арналары арқылы халыққа түсіндіріліп отыруы маңызды. Сонда азаматтардың құқықтық санасы артады;

- еңбек ұжымдарында құқықтың түрлі аспектілері бойынша оқыту дәрістерін ұйымдастыру және өткізу. Мекемелерде, өндіріс орындарында қызмет істейтін азаматтарға еңбекті қорғауға қатысты нақты заңнамалар бойынша түсіндіру жұмыстарын жүргізу олардың ұжымдық құқықтық саналарының қалыптасуына оң ықпал етеді;

- құқық бұзылған жағдайда қабылдануы қажет іс-әрекеттер бойынша халықпен мастер-класс ұйымдастыру және өткізу. Яғни, құқықбұзушылықтар орын алған жағдайда оның алдын алуға қатысты және өзін-өзі қорғау бойынша жасалуы тиіс әрекеттерді нақты тәжірибеде көрсете отырып, халықтың құқықтық санасын арттыруға мүмкіндік береді;

- құқықтық мәселелер бойынша өңірлерде семинарлар ұйымдастыру және өткізу. Мәселен, Қазақстан Республикасының Конституциясында айқындалған құқықтар мен міндеттерді білудің маңыздылығы жөнінде, құқық бұзушылыққа барудың салдары туралы арнайы семинарлар өткізуге болады. Әсіресе, сыбайлас жемқорлық қоғамдағы өте өзекті мәселе екендігін ескерсек, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактілері бойынша арнайы видео-дәрістерді жұртшылық назарына кеңінен көрсету азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық мәдениетін қалыптастырады;

- халықтың құқықтық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жобаларды іске асыруға ҰЕҰ өкілдерін тарту. Мәселен, еліміздің әр түкпіріндегі еріктілікпен айналысатын топтар, қоғамдық қорлар мемлекет тарапынан қабылданған заңнамалардың маңыздылығын түсіндіру бойынша іс-шаралар өткізсе, бұл да халықтың құқықтық санасын арттыруға әсер етері анық;

- құқықтың түрлі салалары бойынша білім беру және тәжірибелік бағытталған іс-шаралар кешенін жүргізу. Осы орайда, менің ойымша, білім беру ұйымдары білім алушыларды құқықтық тәрбиелеу мақсатында «жасөспірімдердің арасындағы құқық бұзушылықтар және оның алдын алу» тақырыбында құқық қорғау органдары мамандарымен бірлесе отырып, арнайы семинарлар, дөңгелек үстелдер, ашық сабақтар, кураторлық сағаттар өткізулері керек. Бұл өз кезегінде жастардың құқық бұзушылық жасаудың теріс әрекет екендігін түсінулеріне түрткі болады және оларды әр ісінде жауапты болуға, тәртіпке бағынуға, заңды құрметтеуге баулиды.

Тұжырымдаманы іске асырудан күтілетін нәтижелер келесідей: 1) өз құқықтары туралы ақпараттандырылған азаматтар санын арттыру; 2) өз құқықтық мәселелерін шешкен адамдардың санын арттыру; 3) ұсақ құқық бұзушылық деңгейін төмендету; 4) құқықтық мәселелер бойынша консультанттардың санын арттыру [6].

Ендігі кезекте тұжырымдамадағы құқықтық сананы арттыруға байланысты үкіметтік емес ұйымдардың қызметі көрсетілген «Халықтың құқықтық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жобаларды іске асыруға ҰЕҰ өкілдерін тарту» деп аталатын 5-ші міндетті жүзеге асыруға қатысты бағыттарға талдау жасап өтейік. Жалпы, жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруда «Қазақстан студенттерінің Альянсы» Республикалық студенттер қозғалысының жұмысын атап өтсек болады. Студенттер альянсының басты мақсаты болып студент жастардың құқықтық, әлеуметтік-экономикалық және тұрмыстық мәселелерін шешу және сол арқылы тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің дамуына үлесін қосатын белсенді ұйым қатарына кірігу табылады. Қойылған мақсаттарға жету үшін келесідей:

- еліміздің студент жастарының құқықтары мен мүдделерінің қорғалуын қамтамасыз ету;
- студенттерде патриоттық сезімді қалыптастыру мен жетілдіру;
- студент жастар арасында жемқорлыққа қарсы дәстүр мен мәдениетті қалыптастыру;
- студент жастардың интеллектуалдық әлеуеттерін жетілдіру;
- студенттер арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру;
- ұйымның ҚСА ішкі және сыртқы өзара әрекеттесуін жетілдіру міндеттерін орындау көзделген [7].

Осылардың қатарында студент жастардың жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыруда жоғары оқу орындарындағы «Саналы ұрпақ» жобалық кеңсесі жүйелі түрде жұмыс жүргізетіндігін айттық. Сонымен қатар, 2019 жылдың желтоқсан айында жастар жылының салтанатты жабылу рәсімінде Қазақстан Студенттер альянсының жетекшісі Ілияс Түстікбаев Альянстың сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттікпен және «Адалдық алаңы» жобалық кеңсесімен бірлесе отырып «Пара алма, пара берме» акциясын жүзеге асырғандығын атап өтті [8]. Менің пікірімше, мұндай сипаттағы іс-шараларды жүйелі түрде ұйымдастырып отыру керек. Студенттер - елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы жолын-

да еңбек ететін ертеңгі болашақ жоғары білімді маман. Олардың бойында кәсіби құқықтық сананы арттыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру мемлекеттегі құқықтық тәртіпті нығайта түседі және жастардың болашақта кәсіби қызметін адал түрде атқаруына оң ықпал етеді.

Жастардың құқықтық санасы мен мәдениетін арттырудағы келесі бір үкіметтік емес ұйым - «Қазақстан жас заңгерлер Альянсы» Республикалық қоғамдық бірлестігі. Аталған ұйым ел азаматтарының құқықтық сауаттылықтарын арттыру бағытында мемлекет тарапынан қабылданған заңнамалар бойынша түсіндіру, бағыт-бағдар беру жұмыстары бойынша еріктілік қызмет көрсетеді. Еріктілікке көбінесе құқықтану мамандықтарында білім алатын студент жастар тартылады. Қоғамдық бірлестіктің алдыға қойған негізгі мақсаты сыбайлас жемқорлықтың алдын-алуға, азаматтар мен билік арасында байланыс орнатуға және халықтың құқықтық санасын көтеруге ықпал жасау болып табылады. Ал міндеттеріне келер болсақ, олар төмендегідей: біріншіден, азаматтардың құқықтық сауаттылықтарын жоғарылату; екіншіден, азаматтарды сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікке тәрбиелеу; үшіншіден, билік органдарының ашықтық форматын қамтамасыз ету; төртіншіден, құқық қорғау қызметін жүзеге асыру; бесіншіден, жоғары заң білімінің сапасын бақылау; алтыншыдан, талантты және білімді студенттер мен жоғары оқу орындарындағы заң факультеттерінің түлектерін жұмысқа орналастыруға көмек көрсету [9]. Бір айта кететіні, аталмыш бірлестіктің азаматтар мен билік арасында байланыс орнатуға ықпал етуі Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж.К. Тоқаевтың «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын жүйелі түрде жүзеге асыруға әрі азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Менің ойымша, қоғамдық бірлестікке заң саласы мамандықтарында оқитын студенттерді тарту болашақ заңгер маманы үшін өте үлкен тәжірибе алаңы болмақ. Себебі, олар жоғары білімді аяқтап, диплом алғаннан кейін құқық қорғау органдарында, нотариустарда халықпен тығыз байланыста жұмыс жасайды. Мәселен, қоғам мүшелері өз құқықтары мен бостандықтарын қорғауға қатысты әртүрлі сұрақтармен келеді. Сол кезде жас маман алдына келген адамға заңнамалар бойынша нақты және дәлме-дәл ақпарат беруі шарт. Ол үшін бірінші кезекте, жас маман студент кезінен бастап жоғарыда атап өткен жас заңгерлер альянсы секілді қоғамдық бірлестіктерде немесе басқа да құқық қорғау ұйымдарында құқықтану бағыты бойынша іс-тәжірибелерден, тағылымдамалардан өтіп, біліктілігін қалыптастыруы қажет [10].

Сонымен қатар, азаматтардың құқықтық санасы мен мәдениетін арттыруда «Жас заңгерлер достастығы» қоғамдық қорын да атап өтсек болады. Аталған ұйым құқықтық мемлекет тұжырымдамасын жүзеге асыруға жәрдемдесетін жас заңгер мамандарды бір орталыққа біріктіру, олардың кәсіби деңгейін көтеру және сол арқылы халықтың құқықтық санасын арттыру мақсатында құрылған. Ендігі кезекте, қоғамдық қордың құқықтық сананы арттыруға байланысты өткізген іс-шараларына тоқталып өтсек. Соның бірі - 2020 жылдың 6 қарашасында еліміздегі пандемия жағдайына байланысты онлайн форматта Zoom платформасымен заң мамандықтарында білім алатын 56 студентке құқықтық мектеп өткізілген болатын. Мектептің мақсаты - жасөспірімдер арасында құқықтық сауаттылықты қалыптастыру бағытында белсенді студенттерден жаттықтырушылар тобын жасақтау болып саналады. Аталған мектеп аясында азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау тетіктері, қоғам мүшелерінің құқықтық санасы мен мәдениет деңгейін арттыру, оқыту процесінің бір тармағы - құқықтық сауаттылықты қалыптастырудағы құқықтық білім беру мәселелеріне қатысты дәрістер мен семинар-тренингтер, дебаттар өткізілді. Мектеп алдына заң бағытындағы мамандарды даярлау сапасын арттыру, жастар арасындағы құқықтық сана мен мәдениетті арттыруға атсалысатын студент жастарды оқыту, тәжірибесін шыңдау, білімгерлерді әлеуметтік маңызы бар түйіткілді мәселелерді шешуге бағыттау міндетін қойып отыр [11]. Жоғарыда айтып өткеніміздей, заң саласы бойынша білім алатын студенттерді жастар арасындағы құқықтық сананы арттыру бағытына жұмылдыру олардың оқу процесі барысында алған теориялық білімдерін тәжірибемен ұштастыруларына жағдай жасайды. Сонда заң мамандығының сапалық көрсеткіші де жоғарылап, болашақта халықтың құқықтық мәдениет деңгейін арттыруда нәтижелі жұмыс жасай білетін заңгерлер санаты көбейеді. Осы ретте айтарым, ел азаматтарының құқықтық санасы мен мәдениетін қалыптастыру бастамасын іске асыруға тек мемлекеттік органдар ғана емес, жоғарыда атап өткен үкіметтік емес нысандағы ұйымдар мен қоғамдық бірлестіктер, қорлар атсалысуы маңызды. Сол кезде құқықтық мемлекет мен азаматтық қоғам институтын дамытуға мүмкіндік те артады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж.К. Тоқаев 2021 жылдың 5 қаңтарында жариялаған «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында: «Біздің мақсатымыз – келер ұрпаққа Қазақстанды тұғыры мығым, экономикасы қуатты, рухы асқақ мемлекет ретінде табыстау және елдік істерді шашау шығармай лайықты жалғастыратын жасампаз ұрпақ тәрбиелеу» - деп нақты айтқан болатын [12]. Мемлекет басшысының бұл сөзі қоғам үшін үлкен жауапкершілік артады. Білімді, өнегелі ұрпақ тәрбиелеуде құқықтық сана мен мәдениетті қалыптастыру бағытын негізге алу өте маңызды. Құқықтық

санасы жоғары жас ұрпақ заң нормаларын бұлжытпай орындайды, мемлекетте қабылданып жатқан заңдардың мазмұнын және сол заңдарда көзделген өз құқықтары мен міндеттерін жетік біледі, басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарына құрмет танытады, қоршаған ортаға ұқыпты қарайтын болады. Мұның нәтижесі қоғамда тәртіп орнап, мемлекеттің саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени тұрғыда дамуынан көрініс табады. Рухани жаңғырудың айқын дәлелі осы.

Елімізде құқықтық сананы қалыптастыруға байланысты келесідей нормативтік-құқықтық актілер қабылданды. Оның бірінші легінде Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі «Білім туралы» Заңын атап өтеміз. Аталған Заңда әр адамның азаматтық ұстанымын, өз құқықтарына қатысты саналы түрде көзқарасын қалыптастыру міндеті айқындалған. Сондай-ақ, тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында, 1995 жылдың 21 маусымында Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасында жалпыға бірдей құқықтық оқуды ұйымдастыру жөніндегі шаралар туралы» қаулысының негізінде «Қазақстан Республикасында оқушы жастарды құқықтық оқыту тұжырымдамасы» қабылданды. Нормативтік-құқықтық акті заңдық күшін жойғанымен, бүгінгі күні құқықтық білім беру мәселесін шешуге қатысты бағыттары әлі де маңызды. Тұжырымдамада оқушыларды құқықтық оқытудың басты міндеті ретінде құқықтық тәрбиенің бүкіл кешенін биік құқықтық сана мен заңды қастерлеу дәстүрін қалыптастыруға жұмылдыру көзделген. Жалпы, халықтың құқықтық санасын арттырудың бірден-бір жолы - құқықтық тәрбие мен білім беру болып саналады. Құқықтық тәрбие - жас ұрпақтың бойына құқықтық құндылықтарды дарытудың мақсатты үдерісі болса, құқықтық білім беру құқықтық тәрбиелеу үдерісінің нысаны ретінде саналады. Құқықтық білім беру мәселесі Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2017 жылы жариялаған «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласы негізінде қолға алынған жаңа «Құқықтық сана – қауымға пана» арнайы жобасында да қарастырылған. Яғни, жобада құқықтық білім беру негіздерін танымал ету бойынша кең ақпараттық науқан өткізу міндеті жолға қойылған. Бұл орайда, бұқаралық ақпараттық құралдарын пайдалана отырып, құқық насихат жұмыстарын жүйелі түрде жүргізу маңызды. Құқықтық насихат арқылы білім беру процесі жүзеге асырылады.

Құқықтық білім беру ісінде білім беру ұйымдарында өткізілетін «Құқық негіздері» пәнінің алар орны ерекше. Пәнді оқыту арқылы жас ұрпақтың мемлекеттік құқықтық құбылыстарға деген саналы көзқарасы мен азаматтық ұстанымын және олардың бойында жауапкершілік, адалдық секілді ізгі қасиеттерді қалыптастыра аламыз. Жас ұрпаққа құқықтық білім беру – оларды әр ісінде жауапты болуға, тәртіпке бағынуға, заңды құрметтеуге баулиды.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, рухани жаңғырудың бір тармағы - құқықтық сананы жетілдіру. Қарап отырсақ, шет мемлекеттерде әсіресе жастардың құқықтық сауаттылығын, құқықтық мәдениеттерін арттыру мен құқықтық білім беруге баса мән беріліп, осы бағытта жоспарлы түрде ұйымдасқан жұмыстар жүргізіліп жатыр. Сондықтан, еліміздің тәжірибесінде жастар арасындағы түрлі әлеуметтік мәселелерді шешу үшін олармен мақсатты түрде жұмыс жүргізу мемлекет басымдық беретін межелердің қатарында болуы керек. Осыған орай, мен төмендегі мынадай ұсыныстарды атап өтер едім:

1) орта және орта кәсіптік білім беру ұйымдарында «Құқық негіздері» пәнінің маңыздылығын арттырып, оған бөлінетін сағат санын көбейту қажет. Аталмыш пән жылына 34 сағаттан ғана оқытылатынын ескерер болсақ, бұл білім алушылардың мемлекеттің құқықтық аспектісімен толық танысып, заңи сауаттылықтарын ашуға аз деп ойлаймын. Құқықтық мемлекет идеясын ойдағыдай іске асырамыз десек, жастардың құқықтық сана деңгейін арттыру үшін құқықтық білім беру базасын жандандыру маңызды;

2) орта және орта кәсіптік білім беру ұйымдарында «Құқық негіздері» пәнінен сабақ беретін оқытушылар санын көбейту міндетін атап өтер едім. Оның негізі оқу процесінде курстан тарих пәнінің мұғалімдері сабақ беретіндігін білеміз. Бірақ, менің ойымша, курстан арнайы жоғары заңгерлік білімі бар оқытушылар сабақ бергені дұрыс болар еді. Өйткені, тарих пәнінің оқытушылары көбінесе заңнамалардың тарихи аспектісін негізге ала отырып, білім алушыларды құқықтың пайда болу тарихымен таныстырады. Ал құқықтың жекелеген салаларын, қоғамдық қатынастарды заң аясында реттеудің жолдарын заңгерлік білімі бар оқытушылар нақтылы нормативтік-құқықтық актілерді, мысалыға, Конституцияны, кодекстерді негізге ала отырып түсіндірер еді. Осы жерде, менің тағы бір ұсынысым, не болмаса тарих пәнінің оқытушылары құқық негіздері пәнінде заңнамаларды негізге ала отырып, сабақ жүргізсе, білім алушылардың құқықтық құбылыстар жөнінде теориялық білімдері арта түсері анық. Бұл орайда, жоғары оқу орындарында құқықтық пән оқытушыларын даярлайтын «Құқық және экономика негіздері» мамандығының сапалық дәрежесін арттыру қажет және осы мамандыққа түлектерді көбірек тарту керек;

3) қазіргі қоғам жағдайындағы жасөспірімдер арасындағы түрлі сипаттағы құқық бұзушылықтардың

алдын алуда, олардың құқықтық санасын арттыруда құқықтық, психологиялық және әлеуметтік қолдау көрсету жүйесін жүзеге асыратын кеңсе қызметін ұсынамын. Аталған кабинетте заңгер-кеңесші, психолог және әлеуметтік педагог сияқты мамандар қызмет істейтін болады. Жалпы, жасөспірім - адамның 13 мен 17 жас аралығындағы шағы. Бұл кезеңде адамда жан қуатының сапалық жаңа құрылымдары (жыныс мүшелерінің жетілуі, сана-сезімнің артуы, айналасымен қарым-қатынасының жаңа мазмұнға ие бола бастауы, іс-әрекетінің күрделене түсуі, моральдік-этикалық түсініктер, т.б.) қалыптасады. Осы шақта жасөспірімдер дербестікке, әсерге берілгіштікке салынып, қимыл-қозғалысқа құштар келеді. «Өзім білем», «Ер жеттім» деп ойлау кейде жаңсақ, теріс қылықтарға соқтыруы да ықтимал. Ал кеңсенің құрылуы, жасөспірімдердің теріс қылықтар жасауының алдын алып, олардың арасындағы түрлі келелі мәселелерді шешуге және құқықтық білім көкжиегін кеңейтіп, сауаттылықтарын арттыруға оң ықпал ететініне сенімдімін.

Білімді, өнегелі ұрпақ тәрбиелеуде құқықтық сана мен мәдениетті қалыптастыру бағытын негізге алу өте маңызды. Құқықтық санасы жоғары жас ұрпақ заң нормаларын бұлжытпай орындайды, мемлекетте қабылданып жатқан заңдардың мазмұнын және сол заңдарда көзделген өз құқықтары мен міндеттерін жетік біледі, басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарына құрмет танытады, қоршаған ортаға ұқыпты қарайтын болады. Мұның нәтижесі қоғамда тәртіп орнап, мемлекеттің саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени тұрғыда дамуынан көрініс табады. Рухани жаңғырудың айқын дәлелі осы.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Ибраева А.С., Кожагельдиева Д. Влияние культуры, менталитета и сознания на формирование правового государства и гражданского общества // Проблемы формирования антикоррупционной культуры в Республике Казахстан в условиях модернизации общественного сознания: материалы международной научно практической конференции. – Алматы, 2017. – С. 164.

2 Білім туралы: Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_

3 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

4 Хесс Р. Философияның таңдаулы 25 кітабы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. - Б. 73.

5 Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 21 маусымдағы «Қазақстан Республикасында жалпыға бірдей құқықтық оқуды ұйымдастыру жөніндегі шаралар туралы» №2347 қаулысының негізінде қабылданған «Қазақстан Республикасында оқушы жастарды құқықтық оқыту тұжырымдамасы» (күшін жойған) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950002347_

6 «Құқықтық мәдениет» арнайы жобасының тұжырымдамасы // <https://www.nkzu.kz/files/rukhani/specialprojects/kaz/madeniet.pdf>

7 Қазақстан студенттерінің Альянсы // <https://www.nkzu.kz/page/view?id=173&lang=kz>

8 Жастар жылы: «Студенттер альянсы» - билік пен студент арасындағы көпір // <https://strategy2050.kz>

9 «Жас заңгерлер Альянсы» Республикалық Қоғамдық Бірлестірі // <http://jastar.online/kz/news/208>

10 Lu X. Email Author «Design and Implementation of Legal Consultation System Based on Android Platform» (Conference Paper), JiLin Justice Officer Academy, Jilin Chanchun, 130062, China // *Advances in Intelligent Systems and Computing* Volume 1283, 2021, Pages 792-796 International Conference on Machine Learning and Big Data Analytics for Iot Security and Privacy, SPIoT 2020; Shanghai; China; 6 November 2020 8 November 2020. // www.scopus.com.

11 Онлайн құқықтық мектеп // <http://www.of-smu.kz>

12 Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж.К. Тоқаевтың 2021 жылдың 5 қаңтарында жариялаған «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласының толық мәтіні // <https://informburo.kz>.

REFERENCES

1 Ibraeva A.S., Kozhageldieva D. Influence of culture, mentality and consciousness on the formation of the legal state and civil society // Problem of formation of anti-corruption culture in the Republic of Kazakhstan under the conditions of modernization of public consciousness: material of the international scientific practical conference. - Almaty, 2017 – P. 164.

2 On Education: Law of the Republic of Kazakhstan adopted on July 27, 2007 // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_

3 Constitution of the Republic of Kazakhstan: adopted on August 30, 1995 // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

4 Hess R. 25 selected books of Philosophy. - Almaty: public Foundation «National Translation Bureau», 2018. - P. 73.

---

5 «Concept of legal education of students in the Republic of Kazakhstan» (canceled) adopted on the basis of the resolution of the president of the Republic of Kazakhstan dated June 21, 1995 No. 2347 «On measures for the organization of Universal Legal Education in the Republic of Kazakhstan» // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950002347_

6 Concept of the Special Project “legal culture» // <https://www.nkzu.kz/files/rukhani/specialprojects/kaz/madeniet.pdf>

7 Alliance of students of Kazakhstan // <https://www.nkzu.kz/page/view?id=173&lang=kz>

8 Year of Youth: «Alliance of students» - a bridge between the government and the student // <https://strategy2050.kz>

9 Republican public Association «Alliance of young lawyers» // <http://jastar.online/kz/news/208>

10 Lu X. Email Author «Design and Implementation of Legal Consultation System Based on Android Platform» (Conference Paper), JiLin Justice Officer Academy, Jilin Chanchun, 130062, China // *Advances in Intelligent Systems and Computing* Volume 1283, 2021, Pages 792-796 International Conference on Machine Learning and Big Data Analytics for Iot Security and Privacy, SPIoT 2020; Shanghai; China; 6 November 2020 8 November 2020. // www.scopus.com.

11 Online legal School // <http://www.of-smu.kz>

12 Full text of the article of the president of the Republic of Kazakhstan K.-Zh7 K. Tokayev «Independence is more expensive» published on January 5, 2021 // <https://informburo.kz>.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛЕМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Тимур Байжуманович Жумагулов - философия докторы (PhD), І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті құқық және экономика факультетінің оқытушысы. Қазақстан, Талдықорған қ., 187а. E-mail: zhumagulov.timur@mail.ru

Жумагулов Тимур Байжуманович - доктор философии (PhD), преподаватель факультета права и экономики Жетысуского университета им. И. Жансугурова. Казахстан, г. Талдыкорган, ул. И. Жансугурова 187а. E-mail: zhumagulov.timur@mail.ru

Timur Zhumagulov - Doctor of Philosophy (PhD), Lecturer of the Faculty of law and economics of the Zhetysu university named after I. Zhansugurov. Kazakhstan, Taldykorgan, I. Zhansugurova str. 187a. E-mail: zhumagulov.timur@mail.ru

ШЕТЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

УДК 343.8

DOI: 10.47450/2306-451X-2022-72-1-93-97

ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ СССР ДО 1941 ГОДА

А.В. Агарков

кандидат юридических наук, доцент

Владимирский юридический институт Федеральной службы исполнения наказаний, Россия

Аннотация. В статье на основе архивных документов проанализированы основные этапы становления оперативного обслуживания мест лишения свободы Советского Союза в довоенный период, рассмотрен генезис оперативно-розыскных мероприятий. Прослежены, начиная с 1917 года, основные способы организации оперативного обслуживания мест лишения свободы советского государства: первоначально – аппаратами уголовного розыска, затем – территориальными органами государственной безопасности, в составе которых были сформированы специализированные подразделения, которые и стали основой для формирования оперативных подразделений мест лишения свободы. Установлена организационная самостоятельность оперативных подразделений, подчинявшихся только профильному подразделению центрального аппарата пенитенциарной системы. Проведен анализ содержания использовавшейся терминологии: «чекистская работа», «оперативно-чекистская работа», «агентурно-оперативная работа». Сделан вывод о существовании прообразов оперативно-розыскных мероприятий «наблюдение», «оперативное внедрение», «обследование зданий, помещений, сооружений», «участков местности и транспортных средств», «сбор образцов для сравнительного исследования», «наведение справок».

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, пенитенциарная система, оперативные службы учреждений пенитенциарной системы, история становления оперативных служб пенитенциарной системы.

КСРО ПЕНИТЕНЦИАРЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ЖЕДЕЛ БӨЛІМШЕЛЕРІН 1941 ЖЫЛҒА ДЕЙІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ

А.В. Агарков

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Федералдық жазаларды орындау қызметі Владимир заң институты, Ресей

Аңдатпа. Мақалада мұрағаттық құжаттар негізінде соғысқа дейінгі кезеңде Кеңес Одағының бас бостандығынан айыру орындарына жедел қызмет көрсетудің қалыптасуының негізгі кезеңдері талданып, жедел-іздістіру іс-шараларының генезисі қарастырылды. 1917 жылдан бастап Кеңес мемлекетінің бас бостандығынан айыру орындарына жедел қызмет көрсетуді ұйымдастырудың негізгі тәсілдері байқалды: бастапқыда – қылмыстық іздістіру аппараттары, содан кейін-аумақтық мемлекеттік қауіпсіздік органдары, олардың құрамында мамандандырылған бөлімшелер құрылды, олар бас бостандығынан айыру орындарының жедел бөлімшелерін құруға негіз болды. Пенитенциарлық жүйенің орталық аппаратының бейінді бөлімшесіне ғана бағынатын жедел бөлімшелердің ұйымдастырушылық дербестігі белгіленді. Пайдаланылған терминологияның мазмұнына талдау жүргізілді: «чекистік жұмыс», «жедел-чекистік жұмыс», «агенттік-жедел жұмыс». «Бақылау», «жедел енгізу», «ғимараттарды, үй-жайларды, құрылыстарды тексеру», «жер учаскелері мен көлік құралдары», «салыстырмалы зерттеу үшін үлгілерді жинау», «анықтама беру» жедел іздістіру шараларының прототиптерінің болуы туралы қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: жедел-іздістіру қызметі, пенитенциарлық жүйе, пенитенциарлық жүйе мекемелерінің жедел қызметтері, тарих

**EXPERIENCE IN ORGANIZING OPERATIONAL UNITS OF THE PENITENTIARY SYSTEM
OF THE USSR UNTIL 1941**

Agarkov A.V.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Vladimir Law Institute of the Federal Penitentiary Service, Russia

Annotation. On the basis of archival documents, the article analyzes the main stages of the formation of operational maintenance of places of deprivation of liberty of the Soviet Union in the pre-war period, considers the genesis of operational investigative measures. Since 1917, the main ways of organizing operational maintenance of places of deprivation of liberty of the Soviet state have been traced: initially by the criminal investigation apparatus, then by the territorial state security bodies, which formed specialized units, which became the basis for the formation of operational units of places of deprivation of liberty. The organizational independence of operational units subordinate only to the specialized unit of the central apparatus of the penitentiary system has been established. The analysis of the content of the terminology used: «chekist work», «operational-chekist work», «agent-operative work». The conclusion is made about the existence of prototypes of operational search measures «observation», «operational implementation», «inspection of buildings, premises, structures», «terrain and vehicles», «collection of samples for comparative research», «making inquiries».

Keywords: operational search activity, penitentiary system, operational services of penitentiary institutions, history

Введение

На сегодняшний момент оперативно-розыскная деятельность является важным и эффективным оружием в противодействии преступным посягательствам. Вместе с тем базис современной оперативно-розыскной деятельности был сформирован на начальном (довоенном) этапе развития Советского государства. Рассмотрение и изучение опыта деятельности оперативных подразделений пенитенциарной системы будет, по нашему мнению, способствовать поиску наиболее оптимальных современных форм их организации.

Основная часть

Февральская революция 1917 года разрушила сложившуюся структуру правоохранительных органов. Многие тюремные учреждения были разгромлены, их имущество уничтожено или расхищено. В связи со сменой общественного строя 1 марта 1917 года была проведена масштабная амнистия заключенных, пенитенциарные учреждения практически не управлялись, оперативная работа не велась.

После Октябрьской революции 12 декабря 1917 года Совет Народных Комиссаров (СНК) возложил на Народный комиссариат юстиции (НКЮ) общее руководство местами заключения, однако 25 июля 1922 года все места лишения свободы были переданы в НКВД. Для руководства местами заключения при НКВД было создано Главное управление местами заключения, а в губерниях – соответствующие управления. Одновременно шел процесс организации системы мер борьбы с преступностью среди заключенных.

Первоначально своя система оперативного обслуживания в пенитенциарной сфере отсутствовала, а ее функции осуществлялись в пределах своих полномочий подразделениями уголовного розыска и территориальными органами государственной безопасности. Сотрудникам уголовного розыска вменялось в обязанность выявлять, предупреждать и раскрывать совершенные в местах лишения свободы общеуголовные преступления, производить по ним дознание, вести розыск бежавших, изучать личности спецконтингента, формировать и использовать оперативные учеты. В то же время органы государственной безопасности должны были вести работу по предотвращению и раскрытию в местах заключения преступлений против существующего строя, а также по выявлению и устранению недостатков, способствующих совершению преступлений в пенитенциарной системе [1]. В целом подобная организация оперативного обслуживания была неэффективна. Главным недостатком существовавшей системы являлось отсутствие целевой сети негласного аппарата, направленной на предупреждение подготавливаемых преступлений. Работа в общих местах заключения велась так же, как и в городе или районе, без учета специфики контингента. Организовать оперативную работу в местах заключения по-другому не позволяли, в том числе, и ограниченные штатные возможности аппаратов уголовного розыска и государственной безопасности.

Таким образом, в первые годы существования Республики Советов борьба с преступностью в местах заключения осуществлялась путем изоляции заключенных и надзора за их поведением, сочетаемых с отдельными элементами оперативно-розыскной работы, проводимой аппаратами уголовного розыска и государственной безопасности.

В 1930 году СНК СССР своим постановлением утверждает Положение об исправительно-трудовых лагерях (далее - ИТЛ). Значительное увеличение количества заключенных, их трудовое использование

на различных объектах требовали значительного повышения эффективности оперативной работы, осуществляемой в исправительно-трудовых учреждениях. В связи с этим приказом объединенного государственного политического управления – ОГПУ СССР «О порядке подчинения исправительно-трудовых лагерей Полномочным Представительствам ОГПУ» от 23.05.1930 № 169/81 [2] для оперативного обслуживания ИТЛ были созданы информационно-следственные отделы. Они, несмотря на название, были первыми специализированными оперативными подразделениями мест лишения свободы: в полном объеме вели агентурно-оперативную и следственную работу в отношении как заключенных, так и вольнонаемного состава ИТЛ, включая начальствующий состав ИТЛ и весь личный состав военизированной охраны. На них возлагались те же задачи, что и на территориальные органы ОГПУ: предотвращение и раскрытие государственных преступлений, розыск преступников, совершивших побег. Вместе с тем, исходя из специфики обслуживаемых объектов (ИТЛ), они осуществляли борьбу и с общеуголовными преступлениями в лагерях. Руководство «чекистской» (в современном понимании – оперативно-розыскной) работой в ИТЛ страны было определено приказом ОГПУ от 15.02.1931 № 73/37 «О возложении руководства всей чекистской работой в исправительно-трудовых лагерях на Секретно-оперативное управление ОГПУ» [3].

В ходе поиска оптимальных форм организации мест лишения свободы был принят приказ ОГПУ от 29.08.1932 № 828с «О слиянии аппаратов военизированной охраны Исправительно-Трудовых Лагерей с Информационно-Следственными Отделами Лагерей на местах и в центре и о переименовании последних в Секретно-Оперативные отделы» [4]. Название подразделения стало более точным, но вскоре в целях конспирации секретно-оперативные отделы были переименованы в третьи отделы ИТЛ [5]. Анализ функциональных обязанностей сотрудников структурных подразделений третьих отделов и третьих частей лагерных отделений ИТЛ показывает, что деятельность третьих отделов была направлена, прежде всего, на борьбу с контрреволюционными преступлениями; организация же борьбы с общеуголовными преступлениями и побегами заключенных практически не входила в обязанности ни одного из структурных подразделений третьего отдела.

В 1934 году по решению ЦИК СССР был образован общесоюзный Народный комиссариат внутренних дел, в состав которого вошло ОГПУ со всеми подведомственными ему учреждениями, включая и ИТЛ, а также места заключения, ранее находившиеся в подчинении наркомата юстиции. В составе НКВД СССР, как мы отмечали ранее, было образовано Главное управление лагерей (далее - ГУЛАГ). Оперативное обслуживание вновь созданной единой пенитенциарной системы СССР первоначально было организовано недостаточно рационально: в ИТЛ оперативную работу вели третьи отделы, подчиненные НКВД союзных республик, УНКВД краев и областей и частично начальникам ИТЛ [6]; а в принятых от НКЮ мест заключения оперативные функции возлагались на Секретно-политический отдел ГУГБ НКВД СССР и его местные органы [7]. Однако в соответствии с приказом наркома внутренних дел СССР Г. Ягоды «О передаче агентурно-оперативного обслуживания тюрем и колоний Отделам Мест Заключения УНКВД» от 08.05.1935 № 00170 [8] в территориальных управлениях НКВД в составе отделов мест заключения были созданы третьи отделения, а на местах в тюрьмах и исправительно-трудовых колониях введены должности уполномоченных, которые непосредственно осуществляли оперативно-розыскную деятельность в пенитенциарных учреждениях и подчинялись только начальникам третьих отделений. Таким образом, было завершено формирование самостоятельной структуры оперативных подразделений всей пенитенциарной системы Советского Союза. В ГУЛАГ НКВД СССР был образован третий отдел – подразделение центрального аппарата, отвечавшего за организацию оперативной работы.

В ходе дальнейшего реформирования система третьих отделов (отделений) была ликвидирована, а вместо них созданы оперативно-чекистские отделы (отделения) [9]. Оперативно-чекистское обслуживание ГУЛАГ и руководство агентурно-оперативной работой в ИТЛ и ИТК возложено на Главное экономическое управление (далее - ГЭУ) НКВД СССР.

Заканчивая рассмотрение организации оперативной работы в пенитенциарной системе СССР в предвоенный период, необходимо, по нашему мнению, для понимания специфики методов оперативной работы, применявшихся в пенитенциарной системе того времени, рассмотреть и содержание этих методов.

В рассматриваемый период теории оперативно-розыскной деятельности не существовало, как и законодательной регламентации деятельности оперативных подразделений. Нормативную базу составляли исключительно ведомственные приказы, по которым возможно проследить развитие понятийного аппарата. Учитывая, что первым органом, осуществлявшим оперативные функции, стала Всероссийская чрезвычайная комиссия (далее - ВЧК), объяснимо, что государственная сыскная деятельность получила название «оперативно-чекистская работа», синонимом которого был термин

«агентурно-оперативная работа», впоследствии полностью его заменивший. Основанием для данного утверждения являются уже упоминавшиеся выше приказ ОГПУ от 15.02.1931 № 73/37 «О возложении руководства всей чекистской работой в исправительно-трудовых лагерях на Секретно-оперативное управление ОГПУ» [10] и Приказ НКВД СССР от 07.02.1940 № 0149 «Об агентурно-оперативном обслуживании исправительно-трудовых лагерей и колоний НКВД СССР», в соответствии с которым третьи отделы были переименованы в оперативно-чекистские отделы [11]. Кроме того, следует отметить, что оперативная работа строилась в основном на использовании конфиденентов. Так, например, в учебнике по чекистской работе «Тюремное дело» [12, с. 54] утверждалось, что «агентурная работа среди заключенных в тюрьмах является одним из основных видов оперативной работы советской разведки... Основой агентурно-оперативной работы является осведомление, внедряемое в среду заключенных». Представляется, что термин «чекистский» использовался в понимании «правоохранительный» – данный тезис подтверждается тем, что учебник по «чекистской работе» «Тюремное дело» включает в себя вопросы организации цензуры, обеспечения требований режима содержания и др., в том числе и «агентурно-оперативной» работы.

Основываясь на проведенном нами исследовании, мы можем выделить следующие методы оперативной работы в местах лишения свободы, применявшиеся в рассматриваемый период: агентурный метод, аресты, секретное изъятие [13], обыски, использование оперативных учетов, запрос сведений в других подразделениях. Особо отметим, что аресты и секретные изъятия отнесены пунктом 5 приказа НКВД СССР от 07.02.1940 № 0149 к оперативным мероприятиям, т.е. на указанную дату существовало обобщенное название.

Необходимо еще раз подчеркнуть, что деятельности агентов и осведомителей придавалось ключевое значение как основному способу получения оперативно значимой информации. Об этом, в частности, свидетельствует наличие большого количества приказов НКВД, подробно регламентировавших отдельные аспекты работы с конфиденентами [14; 15; 16].

Заключение

Таким образом, в деятельности оперативных подразделений пенитенциарной системы СССР в предвоенный период выявлены прообразы оперативно-розыскных мероприятий «наблюдение» (в виде осведомления), «оперативное внедрение» (в виде проведения внутрикамерной разработки агентурой), обследование зданий, помещений, сооружений, участков местности и транспортных средств (в виде обысков, секретных изъятий), сбор образцов для сравнительного исследования (в виде секретных изъятий), наведение справок (в виде использования оперативных учетов и запроса сведений в других подразделениях). Организационно оперативные подразделения были относительно самостоятельными оперативными подразделениями и подчинялись только профильному подразделению центрального аппарата пенитенциарной системы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Якубовский Д. В. Правовые, организационные и тактические вопросы деятельности оперативных аппаратов исправительно-трудовых учреждений МВД СССР : : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 /Д.В. Якубовский. – М.: [Б. и.], 1971. – С. 56.
- 2 Государственный архив Российской Федерации (далее – ГАРФ), ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1, д. 1, л. 15.
- 3 ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1, д. 1, л. 29.
- 4 ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1, д. 2, л. 69.
- 5 Об изменении приказа ОГПУ № 828с в части наименования вновь создаваемых отделов управлений лагерей ОГПУ взамен сливаемых отделов военизированной охраны и информационно-следственных отделов: приказ ОГПУ от 1932 г. № 923с // ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1а, д. 2, л. 80.
- 6 Об агентурной работе в исправительно-трудовых лагерях НКВД: приказ НКВД СССР от 26 апреля 1935 г. № 00159 // ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1, д. 6, л. 25–27.
- 7 О работе отделов мест заключения НКВД: приказ НКВД СССР от 16 декабря 1934 г. № 00175.
- 8 ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1, д. 6, л. 32.
- 9 Об агентурно-оперативном обслуживании исправительно-трудовых лагерей и колоний НКВД СССР: приказ НКВД СССР от 7 февраля 1940 г. № 0149 // ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1, д. 55, л. 152–154.
- 10 ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1, д. 1, л. 29.
- 11 ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1, д. 55, л. 152–154.
- 12 Тюремное дело: учебник по чекистской работе. – М.: [Б. и.], 1939. – 128 с. // https://www.rulit.me/data/programs/resources/pdf/Galkin_Tyuremnoe-delo_RuLit_Me_548196.pdf (Дата обращения 30.12.2021).
- 13 Об агентурно-оперативном обслуживании исправительно-трудовых лагерей и колоний НКВД

СССР: приказ НКВД СССР от 7 февраля 1940 г. № 0149 // ГАРФ, ф. Р-9401с, оп. 1а, т. 1, д. 55, л. 152–154.

14 Об агентурной работе в исправительно-трудовых лагерях НКВД: приказ НКВД СССР от 26 апреля 1935 года № 00159 // ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1а, т. 1, д. 6, л. 25–27.

15 Инструкция об агентурной работе среди заключенных, содержащихся в следственных и срочных тюрьмах НКВД СССР // ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1, т. 1, д. 21, л. 79.

16 Инструкция об агентурно-оперативной работе среди личного состава тюрем НКВД, УНКВД // ГАРФ, ф. Р-9401сч, оп. 1, т. 1, д. 21, л. 18–23.

REFERENCES

1 Jakubovskij D. V. Pravovye, organizacionnye i takticheskie voprosy dejatel'nosti operativnyh apparatov ispravitel'no-trudovyh uchrezhdenij MVD SSSR : : dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.09 /D.V. Jakubovskij. – M.: [B. i.], 1971. – S. 56.

2 Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii (dalee – GARF), f. R-9401sch, op. 1а, т. 1, д. 1, л. 15.

3 GARF, f. R-9401sch, op. 1а, т. 1, д. 1, л. 29.

4 GARF, f. R-9401sch, op. 1а, т. 1, д. 2, л. 69.

5 Ob izmenenii prikaza OGPU № 828s v chasti naimenovaniya vnov' sozdavaemyh otdelov upravlenij lagerej OGPU vzamen slivaemyh otdelov voenizirovannoj ohrany i informacionno-sledstvennyh otdelov: prikaz OGPU ot 1932 g. № 923s // GARF, f. R-9401sch, op. 1а, т. 1а, д. 2, л. 80.

6 Ob agenturnoj rabote v ispravitel'no-trudovyh lagerjah NKVD: prikaz NKVD SSSR ot 26 aprelja 1935 g. № 00159 // GARF, f. R-9401sch, op. 1а, т. 1, д. 6, л. 25–27.

7 O rabote otdelov mest zakljuchenija NKVD: prikaz NKVD SSSR ot 16 dekabnja 1934 g. № 00175.

8 GARF, f. R-9401sch, op. 1а, т. 1, д. 6, л. 32.

9 Ob agenturno-operativnom obsluzhivanii ispravitel'no-trudovyh lagerej i kolonij NKVD SSSR: prikaz NKVD SSSR ot 7 fevralja 1940 g. № 0149 // GARF, f. R-9401s, op. 1а, т. 1, д. 55, л. 152–154.

10 GARF, f. R-9401sch, op. 1а, т. 1, д. 1, л. 29.

11 GARF, f. R-9401s, op. 1а, т. 1, д. 55, л. 152–154.

12 Tjuremnoe delo: uchebnik po chekistskoj rabote. – M.: [B. i.], 1939. – 128 s. // https://www.rulit.me/data/programs/resources/pdf/Galkin_Tyuremnoe-delo_RuLit_Me_548196.pdf (Data obrashhenija 30.12.2021).

13 Ob agenturno-operativnom obsluzhivanii ispravitel'no-trudovyh lagerej i kolonij NKVD SSSR: prikaz NKVD SSSR ot 7 fevralja 1940 g. № 0149 // GARF, f. R-9401s, op. 1а, т. 1, д. 55, л. 152–154.

14 Ob agenturnoj rabote v ispravitel'no-trudovyh lagerjah NKVD: prikaz NKVD SSSR ot 26 aprelja 1935 goda № 00159 // GARF, f. R-9401sch, op. 1а, т. 1, д. 6, л. 25–27.

15 Instrukcija ob agenturnoj rabote sredi zakljuchennyh, soderzhashhihsja v sledstvennyh i srochnyh tjur'mah NKVD SSSR // GARF, f. P-9401sch, op. 1, т. 1, д. 21, л. 79.

16 Instrukcija ob agenturno-operativnoj rabote sredi lichnogo sostava tjurem NKVD, UNKVD // GARF, f. R-9401sch, op. 1, т. 1, д. 21, л. 18–23.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Алексей Вячеславович Агарков - заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Ресей ЖОФҚ Владимир заң институтының жедел-іздістіру қызметі кафедрасының бастығы, ішкі қызмет полковнигі. Ресей, Владимир қ., Большая Нижегородская к-сі, 67Е. E-mail: oper72.kum@mail.ru

Агарков Алексей Вячеславович - кандидат юридических наук, доцент, начальник кафедры оперативно-розыскной деятельности Владимирского юридического института ФСИН России, полковник внутренней службы. Россия, г. Владимир, ул. Большая Нижегородская, 67Е. E-mail: oper72.kum@mail.ru

Alexey Agarkov - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Operational Investigative Activities of the Vladimir Law Institute of the Federal Penitentiary Service, Colonel of the Internal Service. Russia, Vladimir, Bolshaya Nizhegorodskaya str., 67E. E-mail: oper72.kum@mail.ru

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ**ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО**

УДК 343.9

DOI: 10.47450/2306-451X-2022-72-1-98-105

**КРИМИНОЛОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ ЛИЧНОСТИ
ПРЕСТУПНИКА – БРАКОНЬЕРА****С.Д. Игликова**

магистр юридических наук, докторант

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

С.Д. Бекишева

доктор юридических наук, доцент

Академия правоохранительных органов при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы

Аннотация. На сегодняшний день, несмотря на повсеместное развитие общества, достижения высоких технологий, использование возможностей науки и техники, проблемы экологии для всего мира остаются нерешёнными, сохраняя свою актуальность, требуя поиска способов своего разрешения. Сегодня экологическая ситуация на большей части территории республики не только неблагоприятная, но и катастрофическая. Значительную роль в созданной ситуации сыграло повсеместное распространение браконьерства и недостаточность эффективности принимаемых мер по раскрытию и предупреждению данных правонарушений со стороны государственных органов. Для успешного достижения результатов раскрытия и расследования фактов браконьерства важной составляющей является умение сопоставлять имеющиеся данные о преступнике с данными криминологического портрета браконьера, с целью установления личности виновного. При изучении личности браконьера следует обращать внимание, что личность преступника находится в поле зрения не только юридических (криминология, криминалистика и т.д.), но и психологической наук. Проблемы изучения личности браконьера на сегодняшний день заключаются в малочисленности исследований казахстанских ученых и в особенностях экологической среды в Республике Казахстан.

Анализ работ зарубежных исследователей многих стран показывает относительные различия в криминологическом портрете браконьера, не только в зависимости от локации его преступных деяний, но и от экологической ситуации, сложившейся в каждой отдельной стране. По данной причине актуальным представляется изучение личности браконьера, действующего на территории Республики Казахстан. В этой связи в данной научной статье представлен подробный анализ статистической информации и собранных эмпирических данных о личности преступников – браконьеров, совершивших свои незаконные деяния в период с 2017 по 2021 гг. на территории Республики Казахстан. Установлены основные психологические и криминологические особенности рассматриваемого круга лиц.

Ключевые слова: браконьерство, экологические преступления, криминологический портрет преступника, психологический портрет преступника, личность преступника, уголовные правонарушения.

ҚЫЛМЫСКЕР БРАКОНЬЕР ТҮЛҒАСЫНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПОРТРЕТІ**С.Д. Игликова**

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

С.Ж. Бекішева

заң ғылымдарының докторы, доцент

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ.

Аңдатпа. Бүгінгі таңда қоғамның кеңінен дамуына, жоғары технологиялардың жетістіктеріне, ғылым мен техниканың мүмкіндіктерін пайдалануға қарамастан, бүкіл әлем үшін экологиялық проблемалар өзектілігін сақтай отырып, оларды шешу жолдарын іздеуді талап етеді. Бүгінгі таңда республика аумағының басым бөлігінде экологиялық жағдай қолайсыз ғана емес, сонымен бірге апатты да болып отыр. Қалыптасқан жағдайда браконьерліктің барлық жерде таралуы және мемлекеттік органдардың осы құқық бұзушылықтарды анықтау және алдын алу

бойынша қабылданатын шаралардың жеткіліксіздігі маңызды рөл атқарды. Браконьерлік фактілерді ашу және тергеу нәтижелеріне табысты қол жеткізу үшін маңызды құрамдас бөлігі қылмыскер туралы қолда бар деректерді қылмыскерді анықтау мақсатында браконьердің криминологиялық портретінің деректерімен салыстыру мүмкіндігі болып табылады. Браконьер тұлғасын зерттегенде қылмыскер тұлғасы тек заң ғылымдарының (криминалистика, криминология, т.б.) ғана емес, сонымен бірге психология ғылымдарының да көзқарасында екендігіне назар аудару керек. Бүгінгі күні браконьер тұлғасын зерттеу мәселелері қазақстандық ғалымдардың зерттеулерінің аздығынан және Қазақстан Республикасындағы экологиялық ортаның ерекшеліктеріне байланысты.

Көптеген елдердегі шетелдік зерттеушілердің жұмыстарын талдау браконьердің криминологиялық және психологиялық портретінде оның қылмыстық әрекеттерінің орналасқан жеріне ғана емес, сонымен қатар әрбір жеке елдің экологиялық жағдайына байланысты салыстырмалы айырмашылықтарды көрсетеді. Осы себепті Қазақстан Республикасының аумағында әрекет ететін браконьердің жеке басын зерттеу өзекті болып табылады. Осыған орай, бұл ғылыми мақалада Қазақстан Республикасының аумағында 2017-2021 жылдар аралығында заңсыз әрекеттерін жасаған қылмыскерлер – браконьерлер тұлғасы туралы статистикалық ақпаратқа егжей-тегжейлі талдау жасалып, жинақталған эмпирикалық деректер берілген. Қарастырылып отырған адамдар шеңберінің негізгі психологиялық және криминологиялық ерекшеліктері белгіленеді.

Түйін сөздер: браконьерлік, экологиялық қылмыстар, қылмыскердің криминологиялық портреті, қылмыскердің психологиялық портреті, қылмыскер тұлғасы, қылмыстық құқық бұзушылықтар.

CRIMINOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF THE CRIMINAL-POACHER'S PERSONALITY

Iglikova S.D.

master in Law, doctoral student

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov

Bekisheva S.Dzh.

Doctor of Law, Associate Professor

Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshe

Annotation. Today, despite the widespread development of society, the advanced high technologies, the possibilities of science and technology usage, environmental problems for the whole world remain unresolved, retaining their relevance, requiring the search for ways to resolve them. A significant role in the created situation was played by the ubiquitous spread of poaching and the inadequacy of the measures taken to detect and prevent these offenses by state agencies. For the results of solving and investigation of the facts of poaching, an important component is the ability to compare the available data about the offender with the data of the criminological portrait of the poacher in order to identify the perpetrator. When studying the personality of a poacher, one should pay attention to the fact that the personality of a criminal is in the field of view not only of legal sciences (criminology, forensic science, etc.), but also of psychological sciences. The problems of researching the personality of a poacher today are in a small number of the research by Kazakh scientists and in the features of the ecological environment in the Republic of Kazakhstan.

An analysis carried out by foreign researchers in many countries shows relative differences in the criminological and psychological portrait of a poacher, not only depending on the location of his criminal acts, but also on the environmental situation in each individual country. For this reason, it seems relevant to study the personality of a poacher operating on the territory of the Republic of Kazakhstan. In this regard, this scientific research presents a detailed analysis of statistical information and collected empirical data on the identity of criminals - poachers who committed their illegal acts in the period from 2017 to 2021 on the territory of the Republic of Kazakhstan. The main psychological and criminological peculiarities of the considered circle of persons are established.

Keywords: poaching, environmental offences, criminological offender's portrait, psychological offender's portrait, offender personality, criminal offences.

Введение

В последние годы проблема браконьерства по всему миру является фактором, оказывающим негативное влияние на окружающую среду и экологическую безопасность в целом [1; 2]. В целях успешного противодействия совершению названных деяний, органам внутренних дел необходимо обращать внимание на особенности характеристики личности преступника – браконьера. В работах казахстанских специалистов в области экологического права отмечается, что на сегодняшний день стоит острая необходимость в проведении научных исследований в сфере охраны окружающей среды [3] и предупреждения экологических преступлений [4], при этом одной из проблем в области изучения причин преступности является вопрос о личности преступника.

В данной научной статье исследованию подвергнуты некоторые особенности криминологическо-психологической характеристики личности браконьера. Актуальной выступает избранная тематика для Республики Казахстан ввиду относительно не высокого процента раскрываемости рассматриваемых уголовных дел (см. табл. 1) и малочисленности научных трудов по данной проблематике [5; 6; 7; 8]. Согласно статистическим данным, в период с 2017 по 2021 год всего по республике было начато досудебных расследований: 971 по статье 335 УК РК (незаконная добыча рыбных ресурсов, других

водных животных или растений); 653 по статье 337 УК РК (незаконная охота); 1201 по статье 339 УК РК (незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения, а также запрещенными к пользованию видами растений или животных, их частями или дериватами).

Таблица 1 - Количество уголовных дел, находящихся в производстве и раскрытых уголовных дел.

	2017		2018		2019		2020		2021	
Статья УК РК	Всего в производстве	раскрыто	Всего в производстве	раскрыто	Всего в производстве	раскрыто	Всего в производстве	раскрыто	Всего в производстве	раскрыто
Ст. 335	275	55	285	70	257	100	221	116	187	88
Ст. 337	157	77	166	63	145	52	184	78	152	79
Ст. 339	318	199	258	187	227	154	263	155	258	173

Так, за период с 2017 по 2021 год: по статье 335 УК РК в производстве находилось 1225 уголовных дел, из которых раскрыто только 429 (35%); по статье 337 УК РК в производстве находилось 804 уголовных дела, раскрыто 349 (43%); по статье 339 УК РК в производстве находилось 1324 уголовных дела, раскрыто 868 (65,5%) [9]. Исходя из представленных данных, наибольший процент раскрываемости уголовных дел наблюдается по уголовным правонарушениям, предусмотренным статьей 339 УК РК.

Основная часть

Методологическую основу проведенного исследования составляют современная доктрина юриспруденции, а также такие общенаучные методы познания, как: анализ, синтез, индукция, дедукция, системный подход, моделирование и т.п. При накоплении эмпирического материала широко использовались такие частно-научные социологические методы, как: опрос, анкетирование, интервьюирование. Для дачи более полной и всесторонней характеристики личности браконьера, а также факторов, способствующих совершению преступных деяний, использовались методы группировки и ранжирования. При анализе полученных в ходе опроса данных применялись методы экспертных оценок.

Целью данного научного исследования является установление особенностей криминологического портрета личности браконьера, осуществляющего свою незаконную деятельность на территории Республики Казахстан.

Характеристика личности преступника, совершившего запрещенное уголовным законом деяние, является объектом изучения различных дисциплин, но в данной научной статье мы постараемся описать криминологический портрет браконьера, опираясь на данные правовой статистики, мнения отечественных и зарубежных ученых, а также на результаты проведенного исследования.

В криминологической науке существует множество подходов к содержанию личности преступника, а исследование и принятие во внимание всех криминологических особенностей личности позволяет разграничить правонарушителей от законопослушных граждан, выявить факторы, влияющие на совершение преступлений [10, с. 156]. Анализ определенного количества научных работ показал, что криминологическая характеристика состоит из следующих элементов: биофизиологические (пол, возраст и т.п.); социальные (уровень образования, семейное положение и др.); уголовно-правовые (судимость); нравственно-психологические (наличие моральных принципов, свойства характера) [11].

Проведенный анализ статистической информации за 2017-2021 года о лицах, совершивших рассматриваемый вид уголовных правонарушений, показывает, что браконьерство является преимущественно мужским видом преступления (см. табл. 2). Справедливо отметить, что данный показатель обусловлен спецификой совершаемого деяния: осуществляемая незаконная деятельность требует значительной физической силы, нередко – специальной подготовки, наличия определенных навыков и умений, присущих исключительно мужчинам [12].

Таблица 2 - Количество мужчин и женщин, совершивших факты браконьерства на территории Республики Казахстан

Годы	2017		2018		2019		2020		2021	
Статья УК РК	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Статья 335 УК РК	127	1	166	0	139	0	141	4	134	1
Статья 337 УК РК	133	0	125	0	93	0	92	0	97	0
Статья 339 УК РК	192	26	195	17	140	19	170	13	291	22

Что касается возраста, то статистика подразделяет браконьеров на семь возрастных групп: самая малочисленная группа – несовершеннолетние лица (2 человека за весь рассматриваемый период). Следующая группа – лица от 18 до 20 лет (41 человек за весь рассматриваемый период). Третья группа – лица в возрасте от 21 до 29 лет (514 человек за рассматриваемый период). Четвертая группа характеризуется наибольшей численностью, её составляют лица от 30 до 39 лет (790 человек). Пятую группу составляют лица от 40 до 49 лет (522 человека). Шестая возрастная группа состоит из лиц от 50 до 59 лет (248 человек). В седьмую группу входят лица старше 60 лет (58 человек) (см. табл. 3-7).

Таблица 3 – Количественные показатели возрастных групп браконьеров за 2017 год

Уголовное правонарушение	16-17 лет	18-20 лет	21-29 лет	30-39 лет	40-49 лет	50-59 лет	60 лет и выше
Статья 335 УК РК	0	2	28	46	33	17	2
Статья 337 УК РК	0	2	30	41	43	13	4
Статья 339 УК РК	1	2	65	60	50	30	10

Таблица 4 – Количественные показатели возрастных групп браконьеров за 2018 год

Уголовное правонарушение	16-17 лет	18-20 лет	21-29 лет	30-39 лет	40-49 лет	50-59 лет	60 лет и выше
Статья 335 УК РК	0	5	26	39	30	14	2
Статья 337 УК РК	0	2	30	48	34	11	0
Статья 339 УК РК	0	3	46	87	43	27	6

Таблица 5 – Количественные показатели возрастных групп браконьеров за 2019 год

Уголовное правонарушение	16-17 лет	18-20 лет	21-29 лет	30-39 лет	40-49 лет	50-59 лет	60 лет и выше
Статья 335 УК РК	0	1	34	56	32	11	5
Статья 337 УК РК	0	2	19	49	10	12	1
Статья 339 УК РК	0	5	41	59	36	15	3

Таблица 6 – Количественные показатели возрастных групп браконьеров за 2020 год

Уголовное правонарушение	16-17 лет	18-20 лет	21-29 лет	30-39 лет	40-49 лет	50-59 лет	60 лет и выше
Статья 335 УК РК	1	6	34	54	36	13	1
Статья 337 УК РК	0	1	26	32	21	6	6
Статья 339 УК РК	0	4	43	55	40	21	7

Таблица 7 – Количественные показатели возрастных групп браконьеров за 2021 год

Уголовное правонарушение	16-17 лет	18-20 лет	21-29 лет	30-39 лет	40-49 лет	50-59 лет	60 лет и выше
Статья 335 УК РК	0	1	31	57	34	12	0
Статья 337 УК РК	0	1	19	39	21	13	4
Статья 339 УК РК	0	4	42	68	59	33	7

Количество несовершеннолетних лиц, проходящих в качестве подозреваемых по уголовным делам рассматриваемой категории, немногочисленно – всего 2 человека и представляет собой лишь их участие, а не самостоятельное совершение деяния.

Среди возрастных групп преобладает группа от 30 до 39 лет. На наш взгляд, выявленная особенность возраста не случайна, поскольку именно на данный возраст приходится высокая степень физической и социальной активности, именно для этой возрастной группы наиболее характерна добыча зверей, птиц и рыбы из корыстных побуждений или в виде промысла.

Следующим немалозначительным признаком, характеризующим личность браконьера, является уровень его образования, которое не только имеет значение в формировании человеческих ценностей и приоритетов, но и влияет на дальнейшее построение интеллектуальных способностей. Анализ статистических данных показывает, что в основном, браконьерством занимаются лица, не имеющие высшего образования (см. табл. 8).

Таблица 8 - Информация об образовании лиц, совершивших браконьерство в период с 2017 по 2021 гг.

Статья	Образование									
	2017		2018		2019		2020		2021	
	высшее	сред. и сред.-спец.	высшее	сред. и сред.-спец.	высшее	сред. и сред.-спец.	высшее	сред. и сред.-спец.	высшее	сред. и сред.-спец.
335	6	122	3	12	6	130	6	136	6	127
337	16	114	20	101	13	79	12	73	10	81
339	37	179	24	185	21	138	32	137	19	194

Исследуя криминологическую характеристику личности браконьера, нельзя упускать сведения о совершении им уголовных преступлений ранее. Данные статистики показывают, что из 100% всех совершаемых уголовных правонарушений по фактам браконьерства в период с 2017 по 2021 гг. совершены ранее судимыми: в 2017 г. – 13% (63 человека из 479; в 2018 г. – 13% (65 человек из 503); в 2019 г. – 17% (66 человек из 391); в 2020 г. – 15% (61 человек из 416); в 2021 г. – 13% (73 человека из 544).

Несмотря на то, что многими авторами нравственно-психологические качества признаются элементом криминологической характеристики преступника, существуют также и отдельные труды авторов, посвященные изучению психологической характеристики браконьера [13; 14].

Таким образом, криминологическая и психологическая характеристики личности преступника связаны между собой и должны рассматриваться в совокупности. Достаточно важными элементами исследования психологической характеристики личности браконьера выступают его поведение и роль в социуме. Итак, для начала обратимся к семейному положению данных лиц. Следует отметить, что многими криминологами отмечается, что преступники – лица, не имеющие семейных отношений [15, с. 208], однако для браконьеров данный признак не является присущим. Исследования показывают, что около 60 % опрошенных браконьеров имеют семью [4, с. 273], а для 75% браконьерство является основным источником дохода. Выявленную особенность вполне справедливо объяснить тем, что зачастую браконьерство является семейным промыслом – семейным бизнесом.

Ещё одним критерием социального положения индивида является его место и роль в обществе: род деятельности, наличие или отсутствие постоянной работы. Данные о занятости рассматриваемой категории лиц показывают, что безработные преобладают среди браконьеров (см. табл. 9).

Таблица 9 - Информация о наличии или отсутствии работы у лиц, совершивших браконьерство в период с 2017 по 2021 гг.

Статья	Занятость									
	2017		2018		2019		2020		2021	
	раб.	безр.	раб.	безр.	раб.	безр.	раб.	безр.	раб.	безр.
335	44	84	2	104	5	126	16	115	9	117

337	16	92	20	91	10	68	23	48	14	65
339	8	173	20	164	11	123	21	121	30	137

В этой связи справедливо отметить причинно-следственную связь социального положения браконьеров и мотивационную составляющую их преступных деяний. Рассматривая мотивы совершения браконьерства, следует отметить, что они формируются на фоне личностных качеств правонарушителя под воздействием различных причин. В основном мотивом совершения рассматриваемых преступлений выступает корысть (указали 80% опрошенных). Данное обстоятельство вполне сопоставимо со сведениями статистики и опросов, поскольку большая часть браконьеров представлена безработными и единственный источник дохода для данных лиц – браконьерство.

Следует отметить, что нравственно-психологической составляющей структуры личности браконьера присуще проявление эгоцентризма, которое заключается в потребительском отношении к богатствам природы. Как показывают данные зарубежных исследований, большинство браконьеров с безразличием относятся к последствиям совершённого деяния [16]. Безразличие в данном случае является отражением низкого уровня экологического правосознания.

Заключение

Подводя итог, следует, что криминологический психологический портрет браконьера, осуществляющего свою незаконную деятельность на территории Республики Казахстан, выглядит следующим образом: это мужчина 30-39 лет, не имеющий высшего образования, безработный, ранее не судимый, состоящий в браке, безразлично относящийся к последствиям своих преступных деяний, мотивированный корыстью.

Хотелось бы отметить, что личность преступника находится в поле зрения не только юридических (криминология, криминалистика и т.д.), но и психологической наук, так как в процессе раскрытия и предупреждения преступлений органы внутренних дел должны учитывать как особенности индивидуально-личностных поведенческих проявлений, так и социальные, биологические аспекты. Изучение криминологического психологического портрета браконьера может оказать немаловажную роль на эффективность выявления, раскрытия данных преступлений, а также предупреждения совершения браконьерских преступлений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Muth R. M., Bowe Jr. Illegal harvest of renewable natural resources in North America: Toward a typology of the motivations for poaching (англ.) // Society & Natural Resources: journal. - 1998. - Vol. 11. - No. 1. - P. 9-24 // <https://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=US1997061948> (дата обращения 27.01.2022 г.).

2 Гусейнова Э.Д. Понятие и юридические признаки браконьерства // Молодая наука: актуальные вопросы экономики и управления, права, психологии и образования: сборник научных статей ежегодной Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых с международным участием. Балтийский Гуманитарный Институт. - СПб., 2021. - С. 106-109.

3 Бекишева С.Д., Рахметов К.К. К вопросу о необходимости проведения научных исследований в сфере охраны окружающей среды Республики Казахстан // «Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы». - 2018. - №11 // <http://212.154.162.235:8080/handle/7171/167> (дата обращения 27.01.2022 г.).

4 Бижанова А.Р., Жүнісова Г.Ә., Бимолданов Е.М. Қазақстанда экологиялық зардаптарды қалпына келтірудегі ұйымдастырушылық-құқықтық мәселелер жайында // «Ғылым – Наука»: международный научный журнал. – 2021. - №1 (68). - С. 11-17.

5 Нурушев М.Ж., Дарибай Т.О., Адельбаева Л.Е., Темирхан Л.П. О проблемах и методах спасения сайгака (saiga tatarica L.) в Казахстане // Проблемы экологии Южного Урала: сборник материалов IX Всероссийской научно-практической конференции с международным участием / гл. ред. Г.В. Карпова. – М., 2019. - С. 32-38.

6 Светличная К.А., Беликова В.С. Криминологическая характеристика личности браконьера // Современная юриспруденция: актуальные вопросы, достижения и инновации: сборник статей IV Международной научно-практической конференции. В 2-х ч. – Пенза, 2017. - С. 270-274.

7 Ишигеев В.С., Бондарь А.Я. Особенности личности преступника в сфере незаконной охоты и добычи водных биологических ресурсов // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2013. - №2. - С. 88-93.

8 Lindsey P. et al. Illegal hunting and the bush-meat trade in savanna Africa: drivers, impacts and solutions to address the problem. — Panthera Corporation[en] / Zoological Society of London/Wildlife Conservation Society[en] report. — New York: Panthera Corporation[en], 2012. — 74 p. // <https://www.traffic.org/site/>

assets/files/7312/illegal-hunting-and-bushmeat-savannah-africa.pdf (дата обращения 31.01.2022).

9 Сведения о зарегистрированных уголовных и административных правонарушениях за 2017-2021 годы // <https://qamqor.gov.kz> (дата обращения 31.01.2022).

10 Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Криминология: учебник. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: Инфра-М, 2010.

11 Дубовик О.Л. Экологическая преступность в Российской Федерации: состояние, тенденции и связи с транснациональной, коррупционной и организованной преступностью // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2010. – № 1. – С. 18–29.

12 Нецветова Е.В. Криминалистическая характеристика личности браконьера (на примере незаконной охоты) // Вестник СГЮА. – 2013. – №1 (90) // <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalisticheskaya-harakteristika-lichnosti-brakoniera-na-primere-nezakonnoy-ohoty> (дата обращения: 28.01.2022).

13 Надточаева С.А. Психологический портрет браконьера // Вопросы совершенствования правоохранительной деятельности: взаимодействие науки, нормотворчества и практики: сборник материалов III Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых. – М., 2020. – С. 700-702.

14 Омарова Х.М. Социально-психологическая характеристика субъекта экологического преступления // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2015. – №2 // <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-psihologicheskaya-harakteristika-subekta-ekologicheskogo-prestupleniya> (дата обращения: 28.01.2022).

15 Ольховик Н.В. Рецидивная преступность осужденных и её предупреждение: монография. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2009. – 160 с.

16 Erica von Essen & A. Nurse Illegal hunting special issue// Crime, Law and Social Change volume 67, pages 377–382 (2017) // <https://link.springer.com/article/10.1007/s10611-016-9676-9> (дата обращения: 31.01.2022).

REFERENCE

1 Muth R.M., Bowe Jr. Illegal harvest of renewable natural resources in North America: Toward a typology of the motivations for poaching (angl.) // Society & Natural Resources: journal. – 1998. – Vol. 11. – No. 1. – P. 9-24 // <https://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=US1997061948> (data obrashheniya 27.01.2022 g.).

2 Gusejnova Je.D. Ponjatie i juridicheskie priznaki brakon'erstva // Molodaja nauka: aktual'nye voprosy jekonomiki i upravlenija, prava, psihologii i obrazovanija: sbornik nauchnyh statej ezhegodnoj Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii molodyh uchenyh s mezhdunarodnym uchastiem. Baltijskij Gumanitarnyj Institut. – SPb., 2021. – S. 106-109.

3 Bekisheva S.D., Rahmetov K.K. K voprosu o neobhodimosti provedenija nauchnyh issledovanij v sfere ohrany okruzhajushhej sredy Respubliki Kazahstan // «Kukyk korgau organdary akademijasynyn Zharshysy». – 2018. – №11 // <http://212.154.162.235:8080/handle/7171/167>. (data obrashheniya 27.01.2022 g.).

4 Bizhanova A.R., Zhunisova G.A., Bimoldanov E.M. Kazakstanda jekologijalyk zardaptardy kalpyna keltirudegi ujymdastyrushylyk-kuytkyk maseleler zhajynda // «Gylım – Nauka»: mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal. – 2021. – №1 (68). – S. 11-17.

5 Nurushev M.Zh., Daribaj T.O., Adel'baeva L.E., Temirhan L.P. O problemah i metodah spasenija sajgaka (saiga tatarica L.) v Kazahstane // Problemy jekologii Juzhnogo Urala: sbornik materialov IX Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii s mezhdunarodnym uchastiem / gl. red. G.V. Karpova. – M., 2019. – S. 32-38.

6 Svetlichnaja K.A., Belikova V.S. Kriminologicheskaja harakteristika lichnosti brakon'era // Sovremennaja jurisprudencija: aktual'nye voprosy, dostizhenija i innovacii: sbornik statej IV Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. V 2-h ch. – Penza, 2017. –S. 270-274.

7 Ishigeev V.S., Bondar' A.Ja. Osobennosti lichnosti prestupnika v sfere nezakonnoj ohoty i dobychi vodnyh biologicheskikh resursov // Kriminologicheskij zhurnal Bajkal'skogo gosudarstvennogo universiteta jekonomiki i prava. – 2013. – №2. – S. 88-93.

8 Lindsey P. et al. Illegal hunting and the bush-meat trade in savanna Africa: drivers, impacts and solutions to address the problem. — Panthera Corporation[en] /Zoological Society of London/Wildlife Conservation Society[en] report. — New York: Panthera Corporation[en], 2012. — 74 p. // <https://www.traffic.org/site/assets/files/7312/illegal-hunting-and-bushmeat-savannah-africa.pdf> (data obrashheniya 31.01.2022).

9 Svedenija o zaregistrirovannyh ugovolnyh i administrativnyh pravonarushenijah za 2017-2021 gody // <https://qamqor.gov.kz> (data obrashheniya 31.01.2022).

10 Kudrjavcev V.N., Jeminov V.E. Kriminologija: uchebnik. – 4-e izd., pererab. i dop. – M.: Norma: Infra-M, 2010.

11 Dubovik O.L. Jekologicheskaja prestupnost' v Rossijskoj Federacii: sostojanie, tendencii i svjazi s transnacional'noj, korrupcionnoj i organizovannoj prestupnost'ju // Kriminologicheskij zhurnal Bajkal'skogo gosudarstvennogo universiteta jekonomiki i prava. – 2010. – № 1. – S. 18–29.

12 Necvetova E.V. Kriminalisticheskaja harakteristika lichnosti brakon'era (na primere nezakonnoj ohoty) // Vestnik SGJuA. - 2013. - №1 (90) // <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalisticheskaya-harakteristika-lichnosti-brakoniera-na-primere-nezakonnoj-ohoty> (data obrashhenija: 28.01.2022).

13 Nadtochaeva S.A. Psihologicheskij portret brakon'era // Voprosy sovershenstvovanija pravoohranitel'noj dejatel'nosti: vzaimodejstvie nauki, normotvorchestva i praktiki: sbornik materialov III Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii molodyh uchenyh. – M., 2020. – S. 700-702.

14 Omarova H.M. Social'no-psihologicheskaja harakteristika sub#ekta jekologicheskogo prestuplenija // Gumanitarnye, social'no-jekonomicheskie i obshhestvennye nauki. - 2015. - №2 // <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-psihologicheskaya-harakteristika-subekta-ekologicheskogo-prestupleniya> (data obrashhenija: 28.01.2022).

15 Ol'hovik N.V. Recidivnaja prestupnost' osuzhdennyh i ejo preduprezhdenie: monografija. – Tomsk: Izd-vo Tom. un-ta, 2009. – 160 s.

16 Erica von Essen & A. Nurse Illegal hunting special issue// Crime, Law and Social Change volume 67, pages 377–382 (2017) // <https://link.springer.com/article/10.1007/s10611-016-9676-9> (data obrashhenija: 31.01.2022).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Сауле Дәкенқызы Игликова - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: iglikovasaule@mail.ru

Сәбігүл Жанабайқызы Бекішева - заң ғылымдарының докторы, доцент, Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты Қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы проблемаларды зерттеу орталығының бас ғылыми қызметкері, аға әділет кеңесшісі. Ақмола обл., Қосшы қ., Республика к., 16. E-mail: 7171181@prokuror.kz

Игликова Сауле Дакеновна – магистр юридических наук, докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: iglikovasaule@mail.ru.

Бекишева Сабигуль Джанабаевна - доктор юридических наук, доцент, главный научный сотрудник Центра исследования проблем в сфере защиты общественных интересов Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, старший советник юстиции. Акмолинская обл., г. Косшы, ул. Республики, 16. E-mail: 7171181@prokuror.kz.

Saule Iglíkova – master in Law, doctoral student of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov. Karaganda, 124 Ermekov Street. E-mail: iglikovasaule@mail.ru.

Sabigul Bekisheva - Doctor of Law, Associate Professor, chief researcher of the Center for the study of problems in the field of protection of public interests of Interdepartmental research institute of the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan, Senior Justice Adviser. Akmola region, Kosshy, 16 Republic st. E-mail: 7171181@prokuror.kz

ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДИКИ КЛАССИФИКАЦИИ И ИДЕНТИФИКАЦИИ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ

А.Д. Таженов

докторант

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Ғ.К. Абдикаимов

магистрант

Казахский автомобильно-дорожный институт им. Л.Б. Гончарова, г. Алматы

Ш.М. Кобдикова

доктор технических наук

Казахский автомобильно-дорожный институт им. Л.Б. Гончарова, г. Алматы

Аннотация. Рост автомобилизации в крупных городах Республики Казахстан требует обязательного применения современных методов и способов эффективного управления транспортными потоками или совершенствования существующих методов исследования дорожного движения. Увеличение количества быстроходных современных транспортных средств приводит к снижению скорости движения потока автомобилей и пропускной способности дорог.

Тяжесть последствий дорожно-транспортных происшествий также увеличивается. Виновными в основном оказываются водители транспортных средств. Причинами этих дорожно-транспортных происшествий являются: недисциплинированность водителей, управление транспортным средством в состоянии алкогольного или наркотического опьянения, недостаточная квалификация водителей, грубое нарушение Правил дорожного движения. Эти причины привели к изучению существующих методик анализа ДТП и формированию новой методики классификации дорожно-транспортных происшествий (ДТП), которая основана на определении ДТП в группы и выявлении взаимосвязей между ними. Целью проведения анализа стало выявление взаимосвязей, в том числе скрытых факторов возникновения ДТП. Влияние множества факторов на возникновение ДТП характеризуется признаками, подлежащими классификации. В статье представлена методика классификации и идентификации ДТП на основе многомерного анализа и определения структуры ДТП с помощью построения иерархии классов и метода одиночной связи.

Ключевые слова: автомобилизация, безопасность дорожного движения, дорожно-транспортные происшествия, организация дорожного движения, управление транспортными потоками, очаги аварийности, классификация дорожно-транспортных происшествий, идентификация ДТП, анализ ДТП, структура ДТП, транспортные средства, пропускная способность дороги.

ЖОЛ-КӨЛІК ОҚИҒАЛАРЫН СЫНЫПТАУ ЖӘНЕ СӘЙКЕСТЕНДІРУ ӘДІСТЕМЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

А.Д. Таженов

докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Ғ.К. Әбдікаимов

магистрант

Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы қ.

Ш.М. Көбдікова

техника ғылымдарының докторы

Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы қ.

Аңдатпа. Қазақстан Республикасының ірі қалаларында автомобильдендірудің өсуі көлік ағындарын тиімді басқарудың қазіргі заманғы әдістері мен тәсілдерін міндетті түрде қолдануды немесе жол жүрісін зерттеудің қазіргі әдістерін жетілдіруді талап етеді. Қазіргі заманғы жоғары жылдамдықты көлік құралдарының көбеюі автомобиль ағынының жылдамдығын және жолдардың өткізу қабілетін төмендетеді.

Жол-көлік оқиғалары салдарының ауырлығы да артып келеді. Негізінен көлік құралдарының жүргізушілері кінәлі. Бұл жол-көлік оқиғаларының себептері: жүргізушілердің тәртіпсіздігі, көлік құралын алкогольдік немесе есірткілік мас күйінде басқару, жүргізушілердің біліктілігінің жеткіліксіздігі, жол қозғалысы ережелерін ерескел бұзу. Бұл себептер жол-көлік оқиғаларын талдаудың қолданыстағы әдістерін зерделеуге және жол-көлік оқиғаларын (ЖКО) жіктеудің жаңа әдістемесін қалыптастыруға әкелді, ол топтағы ЖКО-ны анықтауға және олардың арасындағы өзара байланысты анықтауға негізделген. Талдаудың мақсаты өзара байланысты, соның ішінде ЖКО пайда болуының жасырын факторларын анықтау болды. Апаттың пайда болуына көптеген факторлардың әсері жіктеуге жататын белгілермен сипатталады. Мақалада көп өлшемді талдау және сынып иерархиясын құру және жалғыз байланыс әдісі арқылы жол-көлік оқиғаларының құрылымын анықтау негізінде жол-көлік оқиғаларын жіктеу және сәйкестендіру әдістемесі келтірілген.

Түйін сөздер: автомобильдендіру, жол қозғалысының қауіпсіздігі, жол-көлік оқиғалары, жол қозғалысын

ұйымдастыру, көлік ағындарын басқару, апат ошақтары, жол-көлік оқиғаларының жіктелуі, ЖКО сәйкестендіру, ЖКО талдау, ЖКО құрылымы, көлік құралдары, жолдың өткізу қабілеті.

FORMATION OF METHODS OF CLASSIFICATION AND IDENTIFICATION OF ROAD ACCIDENTS

Tazhenov A.

doctoral student

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Abdikaimov G.

postgraduate student

L.B. Goncharov Kazakh Auto Road Institute, Almaty

Kobdikova Sh.

Doctor of Technical Sciences

L.B. Goncharov Kazakh Auto Road Institute, Almaty

Annotation. The growth of motorization in large cities of the Republic of Kazakhstan requires the mandatory use of modern methods and methods of effective traffic management or improvement of existing methods of traffic research. An increase in the number of high-speed modern vehicles leads to a decrease in the speed of the flow of cars and the capacity of roads.

The severity of the consequences of road accidents is also increasing. The culprits are mostly drivers of vehicles. The causes of these traffic accidents are: indiscipline of drivers, driving a vehicle under the influence of alcohol or drugs, insufficient qualifications of drivers, gross violation of traffic rules. These reasons led to the study of existing methods of accident analysis and the formation of a new methodology for the classification of road accidents (accidents), which is based on the definition of accidents in groups and the identification of relationships between them. The purpose of the analysis was to identify relationships, including hidden factors of the occurrence of accidents. The influence of many factors on the occurrence of an accident is characterized by signs that are subject to classification. The article presents a methodology for the classification and identification of accidents based on multidimensional analysis and determination of the structure of accidents by constructing a hierarchy of classes and the method of single communication.

Keywords: motorization, road safety, traffic accidents, traffic management, accident centers, classification of road accidents, identification of accidents, analysis of accidents, structure of accidents, vehicles, road capacity.

Введение

Увеличение уровня автомобилизации в городах нашей страны требуют обязательного применения современных методов и способов эффективного управления транспортными потоками.

Согласно статистическим данным о дорожно-транспортных происшествиях (ДТП), совершенных на регулируемых перекрестках, определено значительное влияние на снижение пропускной способности УДС и, как следствие, приведение к транспортным заторам и неэффективности современных систем управления транспортными потоками.

Своевременное информирование водителей, совершающих маневр – поворот (налево) на перекрестке о встречном движении потока транспортных средств, обеспечивает качественное принятие решения в целях завершения безопасного маневра, что значительно повышает уровень безопасности дорожного движения.

Комплексный анализ взаимосвязи компонентов Водитель-Автомобиль-Дорога-Среда совершенных дорожно-транспортных происшествий предоставляет возможность прогнозирования возникновения ДТП и, как следствие, оценку способов их предотвращения.

Основная часть

Формирование методики классификации дорожно-транспортных происшествий (ДТП) основано на определении ДТП в группы и выявлении взаимосвязей между ними.

Цель проведения анализа - выявление взаимосвязей, в том числе скрытых. Влияние множества факторов на возникновение ДТП характеризуется признаками, подлежащими классификации.

Каждый случай ДТП ($X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$) определяется формированием множественным набором признаков ДТП $X_i = \{x_{ij}, x_i, \dots, x_{im}\}, i=(1..n)$, в последующем формирует свой класс. Важным условием является разграничение классов между собой и проведение «границ» между ними [1; 2; 3; 4].

Данный метод, включает:

- многомерный анализ;
- определение структуры.

Определение классификации методом построения иерархии классов позволяет определить количество классов, где для проверки принято использовать k – средних.

Таблица 1 – Показатели ДТП произошедших по вине участников дорожного движения за 2017-2021 гг. [6].

Наименование	Годы				
	2017	2018	2019	2020	2021
Водители	16 157	15 035	15 898	12 903	12 973
Пешеходы	838	779	678	480	501

Для проведения классификации применяется информация в соответствии с таблицей 1. Поскольку данные ДТП отражены в количественных и качественных характеристиках, требуется приведение в единый формат переменных, измеряемых в непрерывной шкале. Данный метод позволяет оптимально выстроить различия между классами [5].

Условные обозначения

- $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ совокупность ДТП;
- $X_i = \{X_{i1}, X_{i2}, \dots, X_{in}\}$ признаки ДТП ($i=1, n$);
- D – матрица расстояний ДТП;

Каждый класс обладает следующими свойствами:

- плотность (скопление точек в пространстве);
- дисперсия (степень расстояния точек в пространстве) и ее размер;
- форма (расположение точек в пространстве);
- отделимость (оценка степени удаленности в пространстве друг от друга).

Различия и сходства между рассматриваемыми ДТП основаны на метрической оценке. Представление ДТП в k – мерном пространстве определяется признаками 1 и определяется как оценка расстояния между ними. Определение расстояний между ДТП определяется следующими условиями [5]:

1) Расстояние city-block:

$$d_{ij} = \sum_m [(1/w_m) |x_{im} - x_{jm}|] \quad (1)$$

2) Евклидово расстояние:

$$d_{ij} = \sum_m [(1/w_m) |x_{im} - x_{jm}|]^2 \quad (2)$$

3) Расстояние Махалобиса:

$$d_{ij} = (X_i - X_j)^T S^{-1} (X_i - X_j) \quad (3)$$

4) Расстояние Минковского:

$$d_{ij} = (\sum_{m=1}^n |x_{im} - x_{jm}|^r)^{1/r} \quad (4)$$

где d_{ij} – расстояние между i -м и j -м ДТП;

X_i, X_j – координаты i -го и j -го объектов в n -мерном пространстве;

x_{im}, x_{jm} – величина m -той характеристики i -го (j -го) объекта ($m=1, 2, \dots, n; i, j=1, 2, \dots, t$);

t – количество объектов;

w_m – весовой коэффициент m -го признака.

S^{-1} – общая ковариационная матрица;

Основные критерии, определяющие сходство (по метрическим показателям):

1) Неравенство треугольника

$$d\{X_1, X_2\} \leq d\{X_1, X_3\} + d\{X_2, X_3\} \quad (5)$$

2) Идентичность ДТП (неотождественность)

$$\text{если } d(X_1, X_2) = 0, \text{ то } X_1 = X_2 \quad (6)$$

3) Сходство идентичных ДТП

$$d(X_1, X_2) = 0, X_1 = X_2 \quad (7)$$

4) Симметричность

$$d(X_1, X_2) = d(X_2, X_1) \geq 0 \quad (8)$$

Важным условием классификации ДТП является определение весов и расстояний. Иерархические методы анализа выстраивают основу зависимости на стадии построения, каждый признак как отдельный класс [2]. На основании сходства и различия (расстояния) проводится последовательное объединение. Геометрическое отражение последовательности отражается сходства и объединения представлено в виде графа – дерева (рис. 1).

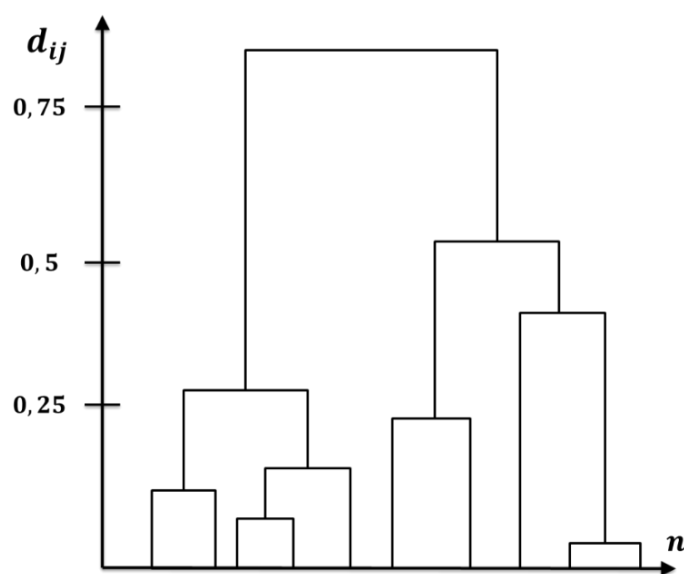

Рис. 1. Дерево отражения сходства и объединения

Отраженная на рисунке зависимость отражает объединение в один, а также указывает на расстояние между ними.

В задаче классификации, также применяются методы одиночной, средней и полной связи, а также Уорда.

Наиболее простой и менее чувствительный к преобразованию признаков – метод одиночной связи (рис. 2). Недостаток данного метода в отсутствии возможности определить количество классов, образованных в результате анализа ДТП [2].

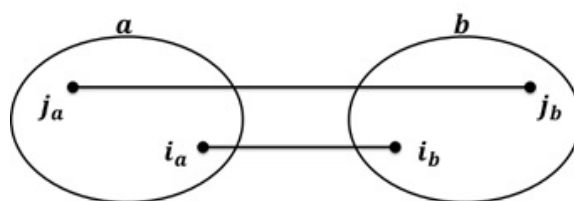

Рис. 2. Графическое отображение метода одиночной связи

Метод, основанный на определении максимального расстояния между классами, в соответствии с заданным уровнем – Метод полных связей (рис. 3).

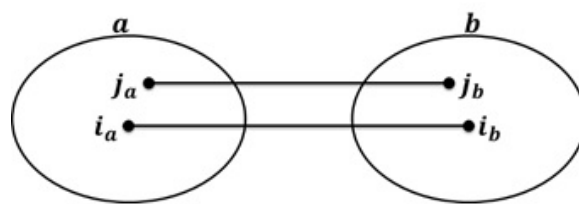

Рис. 3. Графическое отображение метода полных связей

Определение среднего значения между признаками, где определяется среднее значением меры сходства при дополнении нового ДТП – называется метод средней связи.

Метод Уорда определяет на первом шаге, что одно ДТП – это один класс. Изначально рассматривая объединение среднего значения признаков двух классов по следующей формуле [5].

$$V_l = \sum_{i=1}^{nk} \sum_{j=1}^m (x_{ij} - x_{jl})^2 \quad (9)$$

где l - количество признаков, характеризующих каждое ДТП;

k - номер класса;

x_{ij} - i -ый классификационный признак;

x_{jl} - среднее значение l -го признака в k -ом классе.

Формирование ДТП, состоящее из k -классов, определяется на основании случаев, присоединенных к центру (k эталону). Номер эталона эквивалентен номеру класс. Определение к какому из эталонов находится ближе всего ДТП с признаками реализуется первым шагом. Через некоторое множество шагов все ДТП будут отнесены к определенному классу.

Завершив процедуру классификации, необходимо определить максимальное или минимальное значение целевой функции, где критерии качества и алгоритм определения максимального или минимального значения соответствует функционалу.

Определение межклассового расстояния между ДТП характеризуется следующей формулой [1]:

$$F_2 = \sum_{k=1}^p \sum_{j \in S_l} d_{ij}^2 \quad (10)$$

Выражение межклассовой дисперсии отражено в определении его оптимального (минимального) значения:

$$F_3 = \sum_{k=1}^p \sum_{j=1}^r \sigma_{ij}^2 \quad (11)$$

Заключение

Применение сравнения средних значений позволяет определить качество разделений. Действует следующее правило, чем больше сконцентрированных классов, тем лучше качество разделение.

В результате проведенной работы сформируется следующая методология:

1. Для каждого ДТП необходимо указать признак.
2. Нормирование признаков.
3. Применение методов Уорда и Евклидово для определения расстояния между ДТП как наиболее эффективных в данной задаче.
4. Применение метода выстраивания дерева иерархии.
5. Наглядное определение связи отражено на выстроенном дереве иерархии.
6. Определение средних значений и выстраивание взаимосвязи между групповой дисперсии. Чем больше отличий между каждым из кластеров, тем более качественно определено группирование.
7. Определение основных признаков каждого класса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Дубров А.М., Мхитарян В.С., Троишн Л.И. Многомерные статистические методы: учебник. - М.: Финансы и статистика, 2003 // <https://www.twirpx.com/file/266546/>
- 2 Жамбю М. Иерархический кластер-анализ и соответствия / М. Жамбю. - М.: Финансы и статисти-

стика, 1988. - 344 с. // <https://www.twirpx.com/file/294757/>

3 Ивченко Г.И., Медведев Ю.И. Математическая статистика: учеб. пособие для втузов. - М.: Высш. шк., 1992. - 303 с.

4 Клиновштейн Г.И. Организация дорожного движения: учебник для вузов. - 5-е изд., перераб. и доп. - М.: Транспорт, 2001 - 247 с. // <https://www.twirpx.com/file/46613/>.

5 Теория статистики: учебник / Р.А. Шмойлова, В.Г. Минашкин, Н.А. Садовникова, Е.Б. Шувалова; под ред. Р.А. Шмойловой. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Финансы и статистика, 2004. - 656 с.

6 Отчетные данные по дорожно-транспортным происшествиям КАП МВД РК // <https://www.gov.kz/memleket/entities/police/documents/details/256665?lang=ru>

REFERENCES

1 Dubrov A.M., Mkhitarian B.C., Troshin L.I. Multidimensional statistical methods: Textbook. - M.: Finance and Statistics, 2003 // <https://www.twirpx.com/file/266546/>

2 Zhambyu M. Hierarchical cluster-analysis and compliance / M. Zhambyu. - M.: Finance and Statistics, 1988. - 344 p. // <https://www.twirpx.com/file/294757/>

3 Ivchenko G.I., Medvedev Yu.I. Mathematical statistics: textbook. manual for vtuzov. - M.: Higher School, 1992. - 303 p.

4 Klinkovshtein G.I. Organization of traffic: Textbook for universities. - 5th ed., reprint. and add. - M.: Transport, 2001 - 247 p. // <https://www.twirpx.com/file/46613/>.

5 Theory of statistics: Textbook / R.A. Shmoylova, V.G. Minashkin, N.A. Sadovnikova, E.B. Shuvalova; edited by R.A. Shmoylova. - 4th ed., reprint. and additional - M.: Finance and Statistics, 2004. - 656 s.

6 Reporting data on road accidents of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan // <https://www.gov.kz/memleket/entities/police/documents/details/256665?lang=en>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Асқар Дәулетханұлы Тәженов – Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты. Қарағанды қ., Ермеков қ., 124. E-mail: a.tazhenov@mvd.gov.kz

Ғалым Кенжебекұлы Әбдікаимов – Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институтының магистранты. Қазақстан, Алматы қ., Райымбек даңғ., 415В. E-mail: malik_gala99@mail.ru

Шамсигүл Мәдениетқызы Көбдікова – техника ғылымдарының докторы, Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институтының профессоры. Алматы қ., Райымбек даңғ., 415В. E-mail: shkobdikova@gmail.com

Таженов Асқар Даулетханович – докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова. Казахстан, г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: a.tazhenov@mvd.gov.kz

Абдикаймов Ғалым Кенжебекұлы – магистрант Казахского автомобильно-дорожного института им. Л.Б. Гончарова. Казахстан, г. Алматы, пр. Райымбека, 415В. E-mail: malik_gala99@mail.ru

Кобдикова Шамсигүл Мадениетовна – доктор технических наук, профессор Казахского автомобильно-дорожного института им. Л.Б. Гончарова. Казахстан, г. Алматы, пр. Райымбека, 415В. E-mail: shkobdikova@gmail.com

Askar Tazhenov – doctoral student of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B.Beisenov. Karaganda, 124 Ermekov str. E-mail: a.tazhenov@mvd.gov.kz

Galym Abdikaimov – postgraduate student of the L.B. Goncharov Kazakh Auto Road Institute. Kazakhstan, Almaty, 415B Raiymbek Ave. E-mail: malik_gala99@mail.ru

Shamsigul Kobdikova – Doctor of Technical Sciences, Professor of the L.B. Goncharov Kazakh Auto Road Institute. Kazakhstan, Almaty, 415B Raiymbek Ave. E-mail: shkobdikova@gmail.com

КОЛЛИЗИИ УГОЛОВНОГО, УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО И УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В РЕГУЛИРОВАНИИ ИНСТИТУТА ОТСРОЧКИ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ БЕРЕМЕННЫМ ЖЕНЩИНАМ И ЖЕНЩИНАМ, ИМЕЮЩИМ МАЛОЛЕТНИХ ДЕТЕЙ, МУЖЧИНАМ, В ОДИНОЧКУ ВОСПИТЫВАЮЩИМ МАЛОЛЕТНИХ ДЕТЕЙ

Д.Т. Карымсакова

докторант

И.В. Слепцов

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с правовым регулированием применения института отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей, по законодательству Республики Казахстан. Показана его роль в реализации конституционных принципов справедливости и гуманизма при применении и исполнении уголовных наказаний. Также определена его правовая природа как межотраслевого правового института. Проанализированы нормы уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства, регулирующие применение отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей. На основе проведенного анализа показаны, какие существуют в настоящее время коллизии и противоречия между нормами уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, а также уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства, регулирующими применение данного межотраслевого правового института. Обращено внимание на разницу понятийного аппарата в нормах уголовного и уголовно-исполнительного законодательства при определении рассматриваемого института. Показаны существующие коллизии между нормами уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, касающиеся условий предоставления отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей. Также обращено внимание на противоречия между нормами уголовного-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства относительно субъектов, имеющих право инициировать вопрос о рассмотрении судом возможности предоставления отсрочки исполнения наказания в отношении беременных женщин и женщин, имеющих малолетних детей, мужчин, в одиночку воспитывающих малолетних детей, на стадии исполнения приговора.

Ключевые слова: осужденный, отсрочка исполнения наказания, лишение свободы, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы.

ЖҮКТІ ӘЙЕЛДЕРГЕ ЖӘНЕ ЖАС БАЛАЛАРЫ БАР ӘЙЕЛДЕРГЕ, ЖАС БАЛАЛАРЫН ЖАЛҒЫЗ ӨЗІ ТӘРБИЕЛЕП ОТЫРҒАН ЕРКЕКТЕРГЕ ЖАЗАНЫ ОРЫНДАУДЫ КЕЙІНГЕ ҚАЛДЫРУ ИНСТИТУТЫН РЕТТЕУДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЗАҢДАРЫНЫҢ ҚАЙШЫЛЫҚТАРЫ

Д.Т. Карымсакова

докторант

И. В. Слепцов

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша жүкті әйелдерге және жас балалары бар әйелдерге, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге жазаны орындауды кейінге қалдыру институтын қолдануды құқықтық реттеуге байланысты мәселелер қарастырылады. Сонымен бірге, оның қылмыстық жазаларды қолдану мен орындаудағы әділеттілік пен гуманизмнің конституциялық принциптерін жүзеге асырудағы рөлі көрсетілген. Оның құқықтық табиғаты салааралық құқықтық институт ретінде де анықталған. Жүкті әйелдерге және жас балалары бар әйелдерге, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге жазаны орындауды кейінге қалдыруды қолдануды реттейтін қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару заңнамасының нормалары талданды. Жүргізілген талдау негізінде қазіргі уақытта қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының, сондай-ақ осы салааралық құқықтық институттың қолданылуын реттейтін қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару заңнамасының нормалары арасында қандай коллизиялар мен қайшылықтар бар екендігі көрсетілген. Осылайша, қарастырылып отырған институтты анықтау кезінде қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының нормаларындағы тұжырымдамалық аппараттың айырмашылығына назар аударылды. Жүкті әйелдерге және жас балалары бар әйелдерге, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге жазаны орындауды кейінге қалдыруды ұсыну шарттарына қатысты қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының нормалары арасындағы қазіргі қайшылықтар көрсетілген. Сондай-ақ, қылмыстық іс жүргізу және

кылмыстық-атқару заңнамасының бастама жасауға құқығы бар субъектілерге қатысты нормалары арасындағы қайшылықтарға, соттың жүкті әйелдерге және жас балалары бар әйелдерге, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге қатысты үкімді орындау сатысында жазаны орындауды кейінге қалдыру мүмкіндігін беру мүмкіндігін қарауы туралы мәселеге назар аударылды.

Түйін сөздер: сотталған, жазаны орындауды кейінге қалдыру, бас бостандығынан айыру, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, бас бостандығын шектеу.

**CONFLICTS OF CRIMINAL, CRIMINAL PROCEDURE AND PENAL ENFORCEMENT LEGISLATION
IN THE REGULATION OF THE INSTITUTION OF POSTPONEMENT OF EXECUTION OF PUNISHMENT
FOR PREGNANT WOMEN AND WOMEN WITH YOUNG CHILDREN,
MEN RAISING YOUNG CHILDREN ALONE**

Karymsakova D.T.

doctoral student

Sleptsov I.V.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. The article deals with issues related to the legal regulation's application of the institution deferred execution of punishment to pregnant women and women with young children, men raising young children alone under the legislation of the Republic of Kazakhstan. At the same time, its role in the implementation of the constitutional principles of justice and humanism, in the application and execution of criminal penalties is shown. Its legal nature as an intersectoral legal institution is also defined. The norms of criminal, criminal procedure and penal enforcement legislation regulating the application of deferred punishment to pregnant women and women with young children, men raising young children alone are analyzed. Based on the analysis, it is shown what conflicts and contradictions currently exist between the norms of criminal and penal enforcement legislation, as well as criminal procedural and penal enforcement legislation regulating the application of this intersectoral legal institution. Thus, attention is drawn to the difference in the conceptual apparatus, in the norms of criminal and penal enforcement legislation, when determining the institution in question. The existing conflicts between the norms of criminal and penal enforcement legislation concerning the conditions for granting a stay of execution to pregnant women and women with young children, men raising young children alone are shown. Attention is also drawn to the contradictions between the norms of criminal procedure and penal enforcement legislation, regarding subjects who have the right to initiate, the issue of consideration by the court of the possibility of granting a stay of execution punishment in relation to pregnant women and women with young children, men raising young children alone, at the stage of execution sentence.

Keywords: convict, deferred execution of punishment, deprivation of liberty, correctional work, involvement in community service, restriction of freedom.

Введение

Современная уголовная политика характеризуется двумя взаимосвязанными тенденциями, усилением уголовной ответственности в отношении лиц, совершивших тяжкие преступные посягательства, и одновременно стремлением к экономии мер уголовно-правовой репрессии в отношении лиц, не представляющих значительной общественной опасности. При этом уголовным законодательством предусмотрены правовые институты, призванные реализовывать конституционные принципы справедливости и гуманизма, предусматривающие возможность не допустить причинения осужденному дополнительных страданий, если в силу определенных обстоятельств сам процесс исполнение уголовного наказания на определенном его этапе может повлечь для него или его семьи негативные последствия.

К ним, в частности, относится институт отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей (далее – отсрочка исполнения наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей). При этом термин «отсрочка» толкуется в русском языке как «возможность перенесения выполнения чего-либо в более поздний срок» [1, с. 427; 2]. Причем институт отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей, являясь формой реализации уголовной ответственности, активно используемого в качестве инструмента ее индивидуализации и дифференциации, обладая нравственной насыщенностью, обеспечивает реальную гуманизацию современной уголовной политики и правоприменительной практики и служит важной предпосылкой достижения социально значимых целей, стоящих перед государством [3, с. 140; 4, с. 81; 5].

Основная часть

Институт отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей, является межотраслевым правовым институтом, поскольку регламентируется нормами уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства. Так, в соответ-

ствии со ст. 74 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) осужденным беременным женщинам суд может отсрочить отбывание наказания до одного года. В свою очередь осужденным женщинам, имеющим малолетних детей, и мужчинам, воспитывающим в одиночку малолетних детей, суд может отсрочить отбывание наказания до 5-ти лет, но не более чем до достижения ребенком 14-летнего возраста [6].

Однако в данной статье законодатель не установил виды наказаний, на которых может быть распространено действие данного института. Перечень таких наказаний определен в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан (далее – УПК РК). К ним он отнес: привлечение к общественным работам, исправительные работы, ограничение свободы и лишение свободы (ст. 475 УПК РК) [7]. Нормы об отсрочке исполнения наказания в связи с беременностью женщины или наличием у осужденного малолетних детей содержатся и в Уголовно-исполнительном кодексе (далее – УИК РК), предусматривающем возможность ее применения к лицам, в процессе отбывания, выше перечисленных наказаний (ч. 8 ст. 52, ч. 4 ст. 57, ч.3 ст. 69, ч. 8 ст. 162, ст. 163) [8].

Хотя отраслевое многообразие отсрочки предполагает ее способность гибко и прагматично учитывать особенности возникшей жизненной ситуации, что позволяет оптимизировать процесс исполнения судебного решения, вместе с тем, еще и до сегодняшнего дня, ведутся дискуссии по поводу ее отраслевой принадлежности, тем более острее, чем обнаруживается все больше противоречий и случаев конкуренции норм [3, с. 141; 5; 9, с. 66]. Так, такие коллизии в настоящее время существуют между нормами ст. 74 УК РК и нормами УИК РК, регламентирующими предоставление отсрочки беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей, в процессе отбывания наказания.

При этом в первую очередь хочется обратить внимание на разницу понятийного аппарата. Так, в ст. 74 УК РК как в названии самой статьи, так и по всему ее тексту, данный правовой институт именуется как отсрочка «отбывания» наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей. В свою очередь в ст. 163 УИК РК он выступает как отсрочка «исполнения» наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей [6; 8].

Вместе с тем «исполнять наказание» и «отбывать наказание» это разные правовые категории. Так, в русском языке слово «отбыть» означает пробыть определенный срок, где бы то ни было», а «исполнить» – «осуществить на деле, провести в жизнь что-либо» [1, с. 201, 413; 2]. В свою очередь «исполнение наказания» представляет собой деятельность уполномоченных органов государства по осуществлению предписаний обвинительного приговора суда о применении наказания, которое «призвано обеспечить осужденному отбывание данного наказания» [10, с. 127; 11, с. 6].

Следовательно, по нашему мнению, говоря о рассматриваемом институте, целесообразней применять термин отсрочка «исполнения» наказания. Об этом свидетельствуют и положения ст. 475 УПК РК, согласно которым в отношении беременных женщин и лиц, имеющих малолетних детей, может быть применена отсрочка «исполнения приговора» о привлечении лица к уголовному наказанию [7].

При этом необходимо отметить, что в самом УИК РК, в статьях 52, 57, 69, 162, данный институт именуется как отсрочка «отбывания» наказания, а в ст. 163 - как отсрочка «исполнения» наказания. Вместе с тем согласно п. 3 ст. 24 Закона Республики Казахстан «О правовых актах» от 6 апреля 2016 г. текст нормативного акта не должен содержать положения, в том числе юридические термины, подлежащие различному толкованию [8; 12].

Также существует ряд коллизий между нормами УК РК и УИК РК, регламентирующими институт отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей, связанных с условиями ее представления. Во-первых, в уголовном и уголовно-исполнительном законе по-разному закреплён перечень категорий осужденных, к которым она не может применяться. Так, согласно ч. 2 ст. 163 УИК РК данная отсрочка не применяется только к лицам, осужденным к лишению свободы на срок более 5-ти лет за совершение тяжких и особо тяжких преступлений против личности [8].

В свою очередь, в соответствии с ч. 1 ст. 74 УК РК, помимо данных категорий лиц, она также не может быть применена в отношении осужденных за совершение: преступлений против половой неприкосновенности малолетних, террористических и экстремистских преступлений и преступлений, совершенных в составе преступной группы [6]. Таким образом, уголовно-исполнительный закон значительно «сужает» круг осужденных, к которым не может быть применена отсрочка.

Во-вторых, как следует из смысла ч. 1 ст. 74 УК РК, при решении вопроса о предоставлении отсрочки исполнения наказания в отношении беременной женщины не имеет значения срок беременности. В свою очередь уголовно-исполнительный закон предусматривает дополнительные условия для рассмотрения вопроса ее предоставления в отношении женщин, отбывающих общественные работы, исправительные работы и ограничение свободы – «предоставления им отпуска по беременности и

родам» (статьи 52, 57, 69, 162 УИК РК). При этом согласно ч. 1 ст. 163 УИК РК, срок беременности также не имеет значение для предоставления отсрочки исполнения наказания беременной женщине, отбывающей лишение свободы [6; 8].

В-третьих, УК РК и УИК РК предусматривают различные сроки предоставления отсрочки исполнения наказания беременным женщинам. Так, согласно ч. 1 ст. 74 УК РК, осужденным беременным женщинам суд при назначении наказания может отсрочить отбывание наказания сроком только до 1-го года. Данное положение действует и в отношении беременных женщин, отбывающих общественные работы, исправительные работы и ограничение свободы.

В то же время в соответствии с ч. 1 ст. 163 УИК РК, если женщина забеременела во время отбывания наказания в виде лишения свободы, то ей может быть предоставлена отсрочка сразу сроком на 5 лет [6; 8]. Следовательно, в данных случаях уголовно-исполнительный закон ставит в неравные условия беременных женщин, являющихся подсудимыми и осужденными, отбывающих лишение свободы, а также тех, которые отбывают исправительные работы, общественные работы и ограничение свободы.

В-четвертых, в соответствии с ч. 1 ст. 74 УК РК, суд при вынесении приговора, как уже было отмечено, может отсрочить исполнение наказания и женщинам, имеющим малолетних детей, а также мужчинам, воспитывающим в одиночку малолетних детей. Аналогичная норма предусмотрена и ч. 1 ст. 163 УИК РК, но она предусматривает возможность предоставления такой отсрочки только в отношении лиц, отбывающих лишение свободы. При этом в ч. 3 ст. 163 УИК РК отмечается, что отсрочка исполнения наказания осужденным, отбывающим наказание в виде исправительных работ, общественных работ, ограничения свободы, осуществляется в соответствии с ч. 8 ст. 52, ч. 4 ст. 57 и ч. 3 ст. 69 УИК РК. Однако их нормами предусматривается возможность применения отсрочки исполнения наказания только в отношении беременных женщин [6; 8].

Об этом свидетельствуют и положения ч. 8 ст. 162 УИК РК, согласно которым только в случае установления беременности у женщины, осужденной к наказанию в виде привлечения к общественным работам, исправительных работ или ограничения свободы, орган, исполняющий наказание, может вносить представление в суд об отсрочке ей отбывания наказания [8]. Таким образом, уголовно-исполнительный закон также ставит в неравные условия женщин, имеющих малолетних детей, и мужчин, воспитывающих в одиночку малолетних детей, являющихся подсудимыми и осужденными, отбывающих лишение свободы, с теми, которые отбывают исправительные работы, общественные работы и ограничение свободы.

Кроме того имеются ряд противоречий между нормами УПК РК и УИК РК, касающихся перечня субъектов, которые могут выступать инициаторами рассмотрения судом вопроса о предоставлении отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей, в процессе его отбывания. Так, согласно ч. 4 ст. 163 УИК РК в отношении осужденных к лишению свободы в качестве таковых могут выступать либо администрация учреждения уголовно-исполнительной системы, либо сама беременная женщина или лицо, имеющее малолетних детей, отбывающие данное наказание [8].

В свою очередь, как вытекает из положений ч. 8 ст. 52, ч. 4 ст. 57, ч. 3 ст. 69 и ч. 8 ст. 162 УИК РК, в отношении беременных женщин и лиц, имеющих малолетних детей, отбывающих исправительные работы, общественные работы и ограничение, правом инициировать перед судом вопрос о предоставлении им отсрочки обладает только орган, на который возложено исполнение данных наказаний, а конкретно служба пробации. Вместе с тем, согласно ч. 3 ст. 475 УПК РК, вопрос об отсрочке исполнения приговора, если он не был решен при постановлении приговора, решается судом в процессе его исполнения по ходатайству осужденного, его законного представителя, близких родственников, защитника, либо по представлению прокурора или органа, на который возложено исполнение приговора [7; 8].

Следовательно, УИК РК фактически «игнорирует» таких субъектов, которые могут выступать инициаторами рассмотрения судом вопроса о предоставлении отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей, в процессе его отбывания, как законный представитель осужденного, его близкие родственники, защитник и прокурор. Такая рассогласованность уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного регулирования данного вопроса приводит к «ущемлению» прав определенного круга участников уголовно-исполнительных правоотношений.

Заключение

Обозначенные выше проблемы отражают лишь небольшую часть тех коллизий и противоречий, которые в настоящее время существуют в правовом регулировании института отсрочки исполнения наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей. Вместе с тем их наличие не только, как справедливо отмечает М.С. Красильникова, противоречит общеправовым принципам конструи-

рования межотраслевых институтов [3; с. 142; 9, с. 66], но, по нашему мнению, нарушает и принцип социальной справедливости права, в содержание которого входит и справедливость назначения и реализации наказания и иных мер уголовно-правового характера [13, с. 130]. Представляется, что их устранение позволит не только повысить эффективность деятельности учреждений и органов, исполняющих уголовные наказания, но и в целом достижения целей, стоящих перед уголовным наказанием.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка. – М.: «Аделант», 2014. – 800 с.
- 2 Толковый словарь Ожегова // <https://slovarozhegova.ru/letter.php?charkod>.
- 3 Красильникова М.С. Соотношение норм отраслевого законодательства об отсрочке отбывания наказания (ст. 82 УК РФ) // Человек: преступление и наказание. – 2014. – № 4. – С. 140-144.
- 4 Зеленьяк Т.И. Социальная необходимость института отсрочки отбывания наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей // Вестник Самарского юридического института ФСИН России. – 2014. – № 3. – С. 81-83.
- 5 Саядян С.Г. Институт отсрочки в уголовном, уголовно-исполнительном и уголовно-процессуальном праве // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – 2012. – № 11 // <https://socionet.ru/publication.xml?h=spz:cyberleninka:13079:14038879>
- 6 Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
- 7 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>.
- 8 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>
- 9 Красильникова М.С. Уголовно-исполнительные вопросы отсрочки отбывания наказания (ст. 82 УК РФ) // Вестник Кузбасского юридического института ФСИН России. – 2013. – № 4. – С. 65-68.
- 10 Юридический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – 415 с.
- 11 Зарубин А.В. Уголовно-исполнительное право России. Основные термины и определения. – СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт, 2017. – 44 с.
- 12 О правовых актах: Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 480-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480>.
- 13 Пудовочкин Ю.Е., Пирвагидов С.С. Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран СНГ. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 295 с.

REFERENCES

- 1 Ushakov D.N. Tolkovyy slovar' sovremennogo russkogo yazyka. – M.: «Adelant», 2014. – 800 s.
- 2 Tolkovyy slovar' Ozhegova // <https://slovarozhegova.ru/letter.php?sharkod>.
- 3 Krasil'nikova M.S. Sootnoshenie norm otraslevogo zakonodatel'stva ob otsrochke otbyvaniya nakazaniya (St. 82 UK RF) // Chelovek: prestuplenie i nakazanie. – 2014. – № 4. – S. 140-144.
- 4 Zelenyay T.I. Social'naya neobhodimost' instituta otsrochki otbyvaniya nakazaniya beremennym zhenshchinam i licam, imeyushchim maloletnih detej // Vestnik Samarskogo yuridicheskogo instituta FSIN Rossii. – 2014. – № 3. – S. 81-83.
- 5 Sayadyan S.G. Institut otsrochki v ugolovnom, ugolovno- ispolnitel'nom i ugolovno-processual'nom prave // Sovremennye issledovaniya social'nyh problem (elektronnyj nauchnyj zhurnal). – 2012. – № 11 // <https://socionet.ru/publication.xml?h=spz:cyberleninka:13079:14038879>.
- 6 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
- 7 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Res-publiki Kazahstan ot 4 iyulya 2014 goda № 231-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>.
- 8 Ugolovno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Res-publiki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 goda № 234-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>
- 9 Krasil'nikova M.S. Ugolovno-ispolnitel'nye voprosy otsrochki otbyvaniya nakazaniya (st. 82 UK RF) // Vestnik Kuzbasskogo yuridicheskogo instituta FSIN Rossii. – 2013. – № 4. – S. 65-68.
- 10 Yuridicheskij enciklopedicheskij slovar'. – M.: Sovetskaya enciklopediya, 1984. – 415 s.
- 11 Zarubin A.V. Ugolovno-ispolnitel'noe pravo Rossii. Osnovnye terminy i opredeleniya. – SPb.: Sankt-Peterburgskij yuridicheskij institut, 2017. – 44 s.
- 12 O pravovyh aktah: Zakon Respubliki Kazahstan ot 6 aprelya 2016 goda № 480-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480>.
- 13 Pudovochkin YU.E., Pirvagidov S.S. Ponyatie, principy i istochniki ugo-lovnogo prava: sravnitel'no-

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР /СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Дина Талғатқызы Қарымсақова - докторант, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты, полиция майоры. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: erbolidina@mail.ru

Игорь Викторович Слепцов - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және жазаны орындауды ұйымдастыру кафедрасының профессоры. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: i.sleptsov@internet.ru

Карымсакова Дина Талғатовна – докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: erbolidina@mail.ru

Слепцов Игорь Викторович – кандидат юридических наук, профессор кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш.Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: i.sleptsov@internet.ru

Dina Karymsakova - doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyldaev, police major. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: erbolidina@mail.ru

Igor Sleptsov – Candidate of Juridical Sciences, Professor of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyldaev. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: i.sleptsov@internet.ru.

КИІКТІҢ НЕМЕСЕ ОНЫҢ ДЕРИВАТТАРЫНЫҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТАР БОЙЫНША ОҚИҒА ОРНЫН ҚАРАП-ТЕКСЕРУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Д.А. Амангельдиев

философия докторы (PhD)

Н.К. Маханбетов

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Осы мақалада киіктің немесе оның дериваттарының заңсыз айналымына байланысты оқиға болған жерді қарап-тексерудің кейбір мәселелері мен ерекшеліктері қарастырылады. Қазіргі уақытта киікті заңсыз қолға түсіру, жою, сол сияқты заңсыз қолға түсірілген киікті немесе оның дериваттарын, оның ішінде мүйіздерін иемдену, сақтау, өткізу, әкелу, әкету, жөнелту, тасымалдау бойынша тергеуді оңтайландыру құқық қорғау органдары шешетін басты міндеттердің бірі болып табылады. Талдау барысында тергеушілер мен анықтаушылар тергеу әрекетін жүргізу кезінде жиі жіберетін жетіспеушіліктер көрсетілген. Оқиға орнына қарап-тексеруді жүргізу мен хаттаманы толтырудың жеткіліксіз сапасын, атап айтқанда осы санаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтың тергеп-тексеруді жүргізу кезінде оқиға орнына қарап-тексеру жүргізудің толықтығын, объективтілігін және жан-жақтылығын қамтамасыз ету бойынша мәселелерді қарастырылады. Көрсетілген қылмыстық процессуалдық заңнамасының талаптары сақталмауы қылмыстық істі жүргізуші тұлғаның жеткілікті тәжірибесінің болмауы және криминалистикалық тактиканы дұрыс және толық көлемде қолданылмауы болып келеді. Сонымен қатар, қылмыстың барлық іздерін табуға, бекітуге және алуға және олар туралы ақпарат алуға бағытталған криминалистикалық техниканы толық көлемде қолдану бойынша жұмыс жүргізілмеуіне байланысты. Салдарынан кінәлі тұлғалар қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды, ал жүргізіліп жатқан сотқа дейінгі тергеп-тексерулер бойынша түпкілікті процесстік шешімдер қабылданбайды.

Мақалада киік немесе оның дериваттарының заңсыз айналымына байланысты оқиға болған жерді қарап-тексерудің криминалистикалық тактикасы мен әдістерін қолданудың кейбір ерекшеліктері зерттеліп қаралды, сондай-ақ қажетті мамандарды қатысуы мен криминалистикалық техникасын қолдануы зерттелді.

Сонымен, осы мақала киік немесе оның дериваттарының заңсыз айналымына байланысты оқиға болған жерді тексеру сапасын жақсартуға бағытталған.

Түйін сөздер: қылмыстық процесс, оқиға болған жерді қарап-тексеру, киіктің немесе оның дериваттарының заңсыз айналымы.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПО ПРЕСТУПЛЕНИЯМ, СВЯЗАННЫМ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ САЙГИ ИЛИ ЕЕ ДЕРИВАТОВ

Амангельдиев Д.А.

доктор философии (PhD)

Маханбетов Н.К.

магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются некоторые проблемы и особенности проведения осмотра места происшествия, связанные с незаконным оборотом сайги или ее дериватов. В настоящее время одной из главных задач, решаемых правоохранительными органами, является оптимизация расследования по незаконной добыче сайги, а равно по завладению, хранению, реализации, ввозу, вывозу, отправке, перевозке незаконно добытых сайгаков или его дериватов. Авторами в ходе проведенного анализа выявлены и перечислены частые ошибки, допускаемые следователями и дознавателями при производстве указанного следственного действия. Отмечается проблемы качества проведения и составления осмотра места происшествия, а именно в обеспечении полноты, объективности и всесторонности проведения осмотра места происшествия при расследовании данной категории уголовного правонарушения. Указанные нарушения уголовно-процессуального законодательства связаны с недостаточной подготовкой и правильным выбором криминалистической тактики и применения техники, направленными на обнаружение, фиксацию и изъятие всех имеющихся следов преступления и получение сведений о них. Впоследствии виновные лица не привлекаются к уголовной ответственности, а по проводимым досудебным расследованиям не принимаются окончательные процессуальные решения.

Также в статье изучены некоторые особенности применения криминалистической тактики и методов производства осмотра места происшествия, связанные с незаконным оборотом сайги или ее дериватов, а также привлечения необходимых специалистов и применения криминалистической техники.

Таким образом, статья направлена на улучшение качества производства осмотра места происшествия, связанного с незаконным оборотом сайги или ее дериватов.

Ключевые слова: уголовный процесс, осмотр места происшествия, незаконный оборот сайги или ее дериватов.

SOME PROBLEMS AND FEATURES OF THE INSPECTION OF THE SCENE OF THE CRIME RELATED TO THE ILLEGAL TRAFFICKING OF SAIGA OR ITS DERIVATIVES

Amangeldiev D.A.
Doctor of Philosophy (PhD)
Makhanbetov N.K.
postgraduate student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev

Annotation. This article discusses some of the problems and features of conducting an inspection of the scene of an incident related to the illegal trafficking of Saiga or its derivatives. The authors of the results of the analysis identified and listed the frequent mistakes made by investigators and interrogators in the production of the specified investigative action. There are problems with the quality of conducting and compiling an inspection of the scene of the incident, namely, in ensuring the completeness, objectivity and comprehensiveness of conducting an inspection of the scene of the incident during the investigation of this category of criminal offense. These violations of the criminal procedure legislation are associated with insufficient preparation and the correct choice of forensic tactics and the use of techniques aimed at detecting, fixing and removing all available traces of a crime and obtaining information about them. Subsequently, the guilty persons are not brought to criminal responsibility, and final procedural decisions are not taken on the pre-trial investigations.

Also, the article examines some features of the use of forensic tactics and methods of inspection of the scene of the incident related to the illegal trafficking of Saiga or its derivatives, as well as the involvement of the necessary specialists and the use of forensic equipment.

Thus, the article is aimed at improving the quality of the inspection of the scene of the incident related to the illegal trafficking of Saiga or its derivatives.

Keywords: criminal proceedings, inspection of the scene, illegal trafficking of Saiga or its derivatives.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы Конституциясына сәйкес мемлекет адамның өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны қорғауды мақсат етіп қояды [1].

Сондықтан қоршаған ортаны сақтау бойынша мәселелер әр уақытта мемлекет назарында.

А.Р. Бижанованың айтуынша, қазіргі жағдайда қоршаған ортаны қорғау кез келген субъектінің ажырамас шарты болып саналады [2, б. 12].

Браконьерлер табиғатымыздың игілігі – киіктерді аулауды жалғастыруда. Олар заңмен қатаң жазалануы керектігін ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев айтты. 2019 жылы Мемлекет басшысының тапсырмасымен Қазақстанда заңсыз аң аулау ісіне қатысты жаза едәуір күшейтілген [3].

Сол себепті, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 339-бабына 1-1-бөлігі енгізілді. Онда киікті заңсыз қолға түсіру, жою, сол сияқты заңсыз қолға түсірілген киікті немесе оның дериваттарын, оның ішінде мүйіздерін иемдену, сақтау, өткізу, әкелу, әкету, жөнелту, тасымалдауға тыйым салынғаны көрсетілген [4]. Киікті заңсыз қолға түсірігендер енді 12 жылға дейін бас бостандығынан айырылады. Сондықтан осы саладағы қылмыстық жауапкершілікті мемлекеттің қатаңдатуы, қазіргі заман талабы болып келеді деп санаймыз.

Алайда қабылдаған шараларға қарамастан қазіргі уақытқа дейін осы саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасалуы жалғасуда.

Оқиға болған жерді қарап-тексеруді жүргізу мәселелерді зерттеумен және жетілдірумен: А. Шаке-нов, В.В. Егошин, Н.А. Хакимов, Р.С. Белкин, Н.В. Шепель, Т.В. Барсукова және т.б. отандық және шет елдік ғалымдар зерттеумен айналысқан.

Негізгі бөлім

Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпаратына сәйкес 2020 жылы 76 қылмыстық ісі өндірісте болған, оның 20 қылмыстық істердің мерзімі үзілген.

2021 жылдың 6 айында 55 қылмыстық іс өндірісте болған, оның ішінде 8 қылмыстық істің мерзімі үзілген [5].

Жоғарыда көрсетілген статистикалық мәліметтерге сәйкес жыл сайын осы саладағы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар біршама көлемінде тіркеліп отырады және қалыптасқан жағдай күрт өзгермейді. Ол өз кезегінде осы қылмыс жасаумен айналысатын тұрақтанып қалған қылмыстылықтың бар екендігін куәландырады. Сонымен қатар, тіркелген сотқа дейінгі тергеп тексерудің елеулі көлемі бойынша кінәлі тұлғалардың анықталмауына байланысты қылмыстық істердің мерзімін ұзу туралы процессуалдық шешімдер қабылданады және осы санаттағы қылмыстарды ашу мен тергеп-тексеруді жүргізу проблемалары байқалады. Тергеп-тексерудің сапасының төмендігінің айқын бірден бір себебі, ол тергеудің бастапқы кезеңдерінде жіберілген қателер болып табылады, атап айтқанда оқиға

орнының қарап-тексеруді толық көлемде жүргізілмеуі деп санауға болады.

Оқиға болған жерді қарап тексеру кезінде объективтік немесе субъективтік сипаттағы қылмыстық-процессуалдық, ұйымдастырушылық-тактикалық қателіктер жасалуы мүмкін. Себебі, хаттамалар криминалистикалық теория ұсынымдарын бұза отырып толтырылады, қарап-тексеру жеткілікті, толық, жан-жақты және объективті жүргізілмейді. Тергеушілердің осы саладағы қылмыстарды тергеп тексеру жүргізудің аз тәжірибесімен жағдай қиындайды.

Киіктің немесе оның дериваттарының заңсыз айналымы саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар жоғары латенттікке ие, басқаша айтқанда осы қылмыстық құқық бұзушылық жасырын, елді мекен жерлерден алыс далада жасалады. Сондықтан, оқиға орнының қарап тексеру кінәлі тұлғаларды анықтау үшін маңызды рөл атқарады.

Киіктің немесе оның дериваттарының заңсыз айналымына байланысты қылмыстар бойынша оқиға орнын қарап-тексеруді жүргізудің өзіндік ерекшеліктері бар және оны жүргізу кезінде, сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізуші тұлғаның осы салада керекті тәжірибесі жеткіліксіз болса немесе керекті криминалистикалық техниканы қолданбай және мамандардың қатысуынсыз қарауды жүргізсе, Қазақстан Республикасы қылмыстық-процестік заң талаптары бұзылуы мүмкін немесе қарап-тексеру толық көлемде жүргізілмеуі мүмкін. Ол өз кезегінде толық ақпараттың болмауы салдарынан қылмыстық құқық бұзушылықты ашуға және қылмыскерлерді әшкерелеуге бағытталған болжау жасауға және жоспар құруға кедергі болады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 219-бабына сәйкес қылмыстық құқық бұзушылықтың іздерін және өзге де материалдық объектілерді табу және анықтау, оқиғаның жағдайын анықтау және іс үшін маңызы бар мән-жайларды айқындау мақсатында сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам жергілікті жерді, үй-жайларды, нәрселерді, құжаттарды, тірі адамдарды, мәйіттерді, жануарларды қарап-тексеруді жүргізеді.

Қылмыс іздері жоғалып кетпеу үшін, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 220-бабына сәйкес анықтау органдарының қызметкерлері қарап-тексеруді жүргізу кезінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның тапсырмасы бойынша оқиға орнын күзету іс-шараларды жүргізуге міндетті.

Табылған іздерді және өзге де материалдық объектілерді қарап-тексеру тергеу әрекеті жүргізілетін жерде жүзеге асырылады. Егер қарап-тексеруге ұзақ уақыт талап етілсе немесе қылмыс анықталған жерде қарап-тексеру елеулі түрде қиын болса, объектілер ол жерден алынып, қапталып, мөрленіп және бүлдірілмей, қарап-тексеруге ыңғайлы басқа жерге жеткізілуге тиіс [6].

Оған қарамастан, оқиға болған жерді қарау шекарасын дұрыс анықтамау және қылмыс іздерін толық анықтамау, сонымен қатар, қажетті процестік әрекеттерін сақтамай сараптама тағайындау үшін үлгілерді алу қателіктер тәжірибеде кездеседі.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 220-бабына сәйкес қарап-тексеру оның барысы мен нәтижелерін тіркейтін ғылыми-техникалық құралдар қолданыла отырып және қажет болған кезде күдіктінің, куәнің, сондай-ақ маманның қатысуымен жүргізіледі.

Алайда, жедел-тергеу тобы құрамын және сотқа дейінгі тергеп-тексеруге қатысушы мамандарды шақыру бойынша кемшіліктер кездеседі. Жануарларды қорғау саласындағы мамансыз және криминалистіксіз, сондай-ақ аумақтың жағдайын білетін учаскелік полиция инспекторынсыз тексеру жүргізу қателік болып табылады.

Оқиға болған жерді қарау дегеніміз іздерді, заттай дәлелдемелерді іздеп табуға, оларды бекітуге, алуға және зерттеуге бағытталған, сонымен қатар жасалған қылмыстың мән-жайын, оның болу механизмін анықтау мақсатымен кідіртпей жүргізілетін, заңда көрсетілген тергеу әрекеті.

Оқиға орнын тексеру мыналарды анықтауға көмектеседі:

- қылмыс жасалған уақыт;
- оны жасау тәсілі, пайдаланылған құралдар, көліктің болуы;
- қатысушылардың саны, олардың біліктілігі;
- қылмыс затының түрі мен саны;
- құқық бұзушылардың келу жолдары және олардың заңсыз қозғалу бағыттары.

Жедел тергеу тобы Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 219-бабын басшылыққа ала отырып, 197, 199, 220-баптарының талаптарын сақтай отырып, оқиға болған жерді қарауды жүргізеді. Сол ретте фототүсірілім (бағдарлаушы, шолу, егжей-тегжейлі) көмегімен оқиға орнының жағдайын бекітуге көп көңіл бөлінуі тиіс. Кейіннен суреттер трасологиялық сараптаманың нысаны бола алады және іс бойынша шындықты анықтауға көмектеседі.

Киіктің заңсыз айналымы саласындағы қарап-тексерудің төмендегі түрлері жиі жүзеге асырылады:

- киікті заңсыз қолға түсіру орнын тексеру (орман, дала);

- тірі адамдарды тексеру немесе куәландыру;
- жануардың денесі немесе оның бөліктері бар автомашинаны тексеру.

Қарап-тексеру үш тәсілдің бірімен жүзеге асырылады: центрлік (перифериядан орталыққа), эксцентрілік (орталықтан периферияға), фронтальдық (шекарадан шекараға, жолақтар бойынша).

Тексерудің тиісті әдісін анықтау жылдың нақты уақытына, тікелей метеожағдайларға, жердің ерекшеліктеріне, сондай-ақ тергеу жағдайына байланысты болады.

Оқиға орнын тексеру тәртібі рельефтің ерекшеліктерімен және құқық бұзушылықты жасау тәсілдерімен байланысты болуы керек. Осыған байланысты оқиға аумағын бірнеше шартты аймақтарға бөлу керек:

а) қылмыс орны (киікті өлтіру немесе киіктің өлген денесін мүшелеу);

б) қылмыскерлердің (киіктің ізімен) құқық бұзушылық орнына келу маршруты (сондай-ақ киікті ату және мүшелеу орындары анықталмаған кезде);

в) дериваттарды шығару (әкету) жолы.

Сонымен бірге құқық бұзушылардың жеке басын анықтауға мүмкіндік беретін қылмыскерлер мен іздерді ғана емес (мысалы, көзілдіріктер, ыдыстар, бидондар, саусақ іздері бар банкалар), сонымен қатар оларды әшкерелейтін басқа заттарды іздеу керек.

Тексеруді қылмыс орынынан бастаған жөн (мысалы, киікті ату немесе киіктің өлген денесін мүшелеу орны). Егер бұл жер табылмаса, оны жанама белгілермен анықтауға болады (құстардың жыртқыш түрлерінің жиналуы, ұсақ жыртқыштардың іздері, иісі бойынша).

Мамандармен бірлесіп киіктің өлген денесін егжей-тегжейлі қарап-тексеру жүргізу қажет (жануардың түріне, терісінің зақымдану іздеріне, жарақаттарға, аяқтарының зақымдануына, жыныстық белгісіне, эмбрионның болуына және т.б. назар аудару керек), сараптама жүргізу үшін үлгілерді алу қажет. Егер жедел тергеу тобы келгенге дейін киіктің өлген денесін көліктен алу жүргізілмесе, көлік құралын қарау керек. Сонымен қатар, кейбір кезде браконьерлерді қуған кезде киіктің өлген денесінен құтылуға тырысып, оны жолда лақтырып тастайтын жағдайлар кездеседі. Мұндай жағдайда көліктен киіктен қалған биологиялық іздерін (қан, жүн) немесе оның дериваттарын, сондай-ақ оқ-дәрі іздерін, гильзалар, шинаның іздерін және т. б. іріктеп алу қажет.

Киікті заңсыз қолға түсіру жағдайында, киіктің өлген денесі толығымен алынып кеткен кезде, браконьерлердің көбінесе қылмыс орынға жақын жерден жануарлардың терісін, басын, аяқтарын, ішектерін жасырған жерлерді табуға күш салу керек.

Киіктің өлген денесін бөлшектеу орнында табылған қалдықтарды зақымдану тұрғысынан мұқият зерттеп, сараптама үшін үлгілерді іріктеп алу керек.

Киікті заңсыз аулау фактісі анықталған кезде оны жасау тәсілін анықтау қажет. Зақымдануы арқылы атыс қаруы мен зарядтың түрін анықтауға болады. Картечпен зақымдаған кезде кең диаметрлі тесіктер қалады (тегіс ұңғылы қарудан атылған оқ біркелкі емес із қалдырады).

Егер атыс жарақатының іздері табылмаса, жануардың қандай жолмен өлтірілгенін анықталады.

Теріні алу тәсілі, кесулердің болуы немесе болмауы браконьердің кәсіби шеберлігін анықтауға мүмкіндік береді.

Киіктің заңсыз ауланған орыннан оның ізіне түсу және сүйреу іздерін анықтау үшін жақын маңайды тексеру қажет. Жануарлардың қан іздерін, ағаштарда, шөптерде жүндерді іздеу ұсынылады.

Киіктерді заңсыз аулау, жою және оның дериваттарының айналымы жағдайында оқиға болған жерді тексеру ерекше болып келеді, өйткені қарау үлкен аумақты алып кетуі мүмкін (оның ішінде жануарларды бақылау, қууы, аулау және бөлу орындары). Сондықтан жұмысқа маман-криминалисті, сондай – ақ жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі инспекцияның өкілдерін, ветеринарларды тарту керек. Олар оқиға орнында жануарлардың қалдықтары анықтаған кезде, өлген киіктің денесіне немесе қалдықтарына, бұзылу дәрежесіне және т. б. қатысты түсініктеме бере алады.

Аңдарды қорғау маманы - жануардың белгілі бір түрге жататындығы (киік, оның түрі немесе киік емес), өлу себебі (браконьерлердің қолынан немесе табиғи), оның тіршілік ету ортасы туралы ақпарат береді.

Қылмыстық құқық бұзушылық орындарының елді мекендерден едәуір алшақтығын ескере отырып, қажетті техникалық құралдармен қамтамасыз етіліп және мамандарды шақыру туралы мәселені алдын ала шешу қажет.

Тергеуші браконьерлердің көлік құралдары тоқтаған жерлерді; қылмыскерлер демалған жерлерді; жануарлар ізіне түскен жергілікті жер учаскелерін; киіктің ізіне түсу жүргізілген маршруттарды; киікті атқан жергілікті жер учаскелерін; ауланған жануарды мүшелеу жүргізілген жерлерді анықтауға бағытталған шараларды қабылдауға тиіс.

Егер қылмыс орны тым үлкен болса және оны бір тергеуші тексере алмайды, онда тексеруді барлық ережелерді сақтай отырып, жекелеген учаскелерде бірнеше жедел қызметкерлерге тапсыруға болады.

Мұндай жағдайларда әрбір тексеруші жеке учаскеге қарап-тексеру хаттамасын жасауы тиіс.

Тергеу әрекеттері «ізін суытпай» жүзеге асырылып, ал оқиға орны бір өңірдің шегінен шығып кеткен жағдайда, рация бойынша не өзге де техникалық құралдардың көмегімен браконьерлерді ұстау үшін көрші өңірдің құқық қорғау органдарымен, аңшылық инспекциясымен байланысу керек.

Іздер анықталған жағдайда іздерді тексеру және бекіту қажет (фото және бейне түсірілім арқылы және іздер, аяқ киім, шиналар іздерін гипспен алу қажет). Іздер жолы бойынша оқ-дәрілерді немесе патрондарды іздеп сараптама жүргізу үшін алынуы тиіс.

Киікті ұстау аймағын тексерген кезде екі нұсқа болуы мүмкін. Егер киіктің денесін бөлшектеу орны анықталса, онда киікті заңсыз аулаудың барлық аумағын анықтау үшін олардан кері бағытта қозғалу орынды.

Егер ол орын белгісіз болса, онда киіктің қозғалу жолы тексеріледі. Браконьерлер киікті қуған жолын қалпына келтіруге тырысу керек.

Киікті қуу аймағын тексеру кезінде басты назар оқтардың атылуы және оқтың тию орындарын анықтауға бағытталуы керек. Ол жерлерде атыс қаруын одан әрі анықтау үшін атылған гильзаларды табу болып табылады.

«Қамау» әдісімен киіктерді аулау кезінде бір браконьерлер киіктерді жасырынып тұрған басқа браконьерлерге қарай қуып апарылған жерлерді табу керек.

Біріншіден, бұл қылмысқа қатысушылардың санын анықтайды. Екіншіден, осы жерден табылған патрондар, гильзалар, темекі қалдықтары, бос бөтелкелер, тамақ қалдықтарын табуға болады, ол болашақта браконьерлердің әрқайсысын әшкерелеуге көмегін тигізеді.

Браконьерлер киіктің мүйізін немесе оның дериваттарын алып кету жолын қарау кезінде, олардың тұрған жері мен олардың көлік қозғалысын белгілеуге ерекше назар аудару керек.

Табылған айғақтарды зерттеу үшін суретке түсіріп, ал іздер табылған жерді сызба жасап, қарау хаттамасына тіркеледі.

Киікті заңсыз аулау фактісі анықталған кезде оны жасау тәсілін анықтау маңызды болып табылады.

Қылмыс жасау тәсілі ғылыми категория ретінде киікті заңсыз аулаудың криминалистік сипаттамасының негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Киікті заңсыз аулаудың, жоюдың типтік тәсілдері туралы ақпаратқа ие болу қылмыс орнында қалған іздерді анықтауға мүмкіндік береді, олар бойынша кейіннен оларды қалдырған адамдар сәйкестендіріледі, бұл кейіннен қылмысты ашуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, фототүсірілім (бағдарлаушы, шолу, тораптық, егжей-тегжейлі) көмегімен оқиға орнының жағдайын бекітуге көп көңіл бөлінуі тиіс. Кейіннен суреттер трасологиялық сараптаманың нысаны бола алады және іс бойынша шындықты анықтауға көмектеседі.

Киіктерді заңсыз аулауға және жоюға ықтимал қатысы бар адамдар анықталған кезде олардың құжаттары: жеке куәлігі, аңшы куәлігі (онда аңшылық иттер туралы деректер бар), қаруға рұқсат, жануарлар дүниесін пайдалануға рұқсат немесе жолдама тексеріледі. Осы адамдардың киімінде және қолында өлтірілген киікке тиесілі биологиялық іздер, сондай-ақ атыс қаруынан атылған іздер анықталған кезде мынадай тергеу әрекеттерін жүргізу қажет: сыртқы киімді, қолғапты алу, қолды жуу, тырнақты кесу және т. б.

Қорытынды

Жоғарыда айтылған негізінде киіктің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша оқиға болған жерді қарап-тексеру жүргізуді жоғары сапалы деңгейіне қол жеткізу керек. Ол өз кезегінде қылмыскерлердің тұлғасын анықтауға және сотқа дейінгі тергеп тексеру бойынша заңды соңғы шешім қабылдау үлесі артады деп санаймыз. Себебі, осы сұрақтарды зерттеген көптеген ғалымдардың қорытындыларына сәйкес оқиға болған жерді қарап-тексеру жүргізу кезінде жеткіліксіз дәрежеде техникалық құралдар қолданылмайтындығы, оңтайлы криминалистикалық тәсілдері таңдалмауы, оқиға болған жерді қарау аумағы дұрыс анықталмауы, қажетті мамандарсыз тергеу амалы жүргізілуі, барлық іздерді анықтауға көңіл бөлінбеуі, қылмыс жасалған орынды толық көлемде бекіту жүргізілмеуі кедергі болап табылады.

Осыған байланысты, тергеушілердің оқиға болған жерді қарап-тексеру жүргізу бойынша тактикалық және техникалық криминалистикалық әдістерін дұрыс таңдау бойынша дағдыларын қалыптастыру және тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде арнайы білімді сауатты пайдалану жеткілікті дәлелдемелер базасын қалыптастыруға ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған // <https://kodeksy-kz.com/konstitutsiya.htm> (кірген уақыты: 20.11.2021).

2 Бижанова А.Р. Қазақстанда экологиялық зардаптарды қалпына келтірудегі ұйымдастырушылық-құқықтық мәселелер жайында // Халықаралық ғылыми журнал «Ғылым-Наука». – 2021. – №1 – Б. 198.

3 Киіктің киесі: заңсыз аң аулау сауық па, сауда ма? // <https://tirshilik-tynysy.kz/kogam/16687-kikt-kies-zasyz-a-aulau-sauy-pa-sauda-ma.html> (кірген уақыты: 14.07.2021).

4 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі кодексі // https://kodeksy-kz.com/ugolovnyj_kodeks.htm (кірген уақыты: 23.11.2021).

5 Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпараты // <https://qamqor.gov.kz> (кірген уақыты: 14.07.2021).

6 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі кодексі // https://kodeksy-kz.com/ugolovno-protsessualnyj_kodeks.htm (кірген уақыты: 23.11.2021).

REFERENCES

1 Kazakhstan Respublikasynyn Konstitutsiyasy: 1995 zhylgy 30 tamyzda kabyldangan // <https://kodeksy-kz.com/konstitutsiya.htm> (kirgen uakyty: 20.11.2021).

2 Bizhanova A.R. Kazakhstan ekologiyalyk zardaptardy kalpyna keltirudegy ymdastyrushylyk-kukykytyk maseleler zhaynda // Halykaralyk gylmi zhurnal «Gylym-Nauka». – 2021. – №1 – B. 198.

3 Kiktin kiesi: zansyz an aulau sauyc pa, sauda ma? // <https://tirshilik-tynysy.kz/kogam/16687-kikt-kies-zasyz-a-aulau-sauy-pa-sauda-ma.html> (kirgen uakyty: 14.07.2021).

4 Kazakhstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 zhylgy 3 shildedegy kodeksi // https://kodeksy-kz.com/ugolovnyj_kodeks.htm (kirgen uakyty: 23.11.2021).

5 Kazakhstan Respublikasynyn Bas prokuraturasynyn kukykytyk statistika zhane arnaiy esepke alu zhonindegi komitetinin akparaty // <https://qamqor.gov.kz> (kirgen uakyty: 14.07.2021).

6 Kazakhstan Respublikasynyn Kylmystyk-protsestik kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 zhylgy 4 shildedegy kodeksi // https://kodeksy-kz.com/ugolovno-protsessualnyj_kodeks.htm (kirgen uakyty: 23.11.2021).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Дархан Амангелдіұлы Амангельдиев - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және жазаны орындауды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: darkhankvsh1979@mail.ru

Нуркен Касқыртаевич Маханбетов - Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: aiga_7@mail.ru

Амангельдиев Дархан Амангельдиевич – доктор философии (PhD), начальник кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: darkhankvsh1979@mail.ru

Маханбетов Нуркен Касқыртаевич – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: aiga_7@mail.ru

Darkhan Amangeldiev – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybaev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: darkhankvsh1979@mail.ru.

Nurken Makhanbetov – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabylybaev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: aiga_7@mail.ru.

ӘКІМШІЛІК ПРОЦЕСТЕ САРАПТАМАЛАРДЫ ТАҒАЙЫНДАУ МЕН ЖҮРГІЗУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

О.А. Есимбеков

магистрант

Д. Қалқаманұлы

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Ж.Б. Жолжаксынов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аннотация. Қазіргі уақытта әкімшілік заңнаманы реформалау жағдайында әр істің мән-жайларын уақтылы, жан-жақты, толық және объективті анықтауға ерекше назар аударылады, бұл ғылым мен техниканың әртүрлі салаларынан арнайы білімді кеңінен қолдану қажеттілігімен байланысты. Әкімшілік сот ісін жүргізуде арнайы білімді қолдану нысандарының бірі Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша сараптама тағайындау және жүргізу болып табылады. Бұл ретте сараптаманы қолдану құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылды қамтамасыз ету тәсілдерінің бірі болып табылады.

Мақалада авторлар әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша сараптама тағайындау және жүргізу мәселелерін реттейтін теориялық ережелер мен қолданыстағы заңнамаға талдау жүргізді. Біз осы мәселе бойынша әртүрлі ғалымдардың пікірлерін зерттедік және әкімшілік іс аясында сараптама тағайындаудың сот ісін жүргізудің басқа түрлері (қылмыстық, азаматтық) тәртібінде жүргізілетін сараптамалардан айтарлықтай айырмашылығы жоқ екенін анықтадық, бірақ оның өзіндік ерекшеліктері бар, оларды сараптама тағайындау туралы шешім қабылдау кезінде ескеру қажет. Бұл істі дұрыс және уақтылы қарау үшін белгілі бір салада арнайы білімі бар адам жүргізетін зерттеуді қажет ететіндіктен, іс жүргізу кезінде сараптаманың маңызды екендігіне байланысты. Авторлар «сараптама» және «сот сараптамасы» сияқты ұғымдардың арақатынасын қарастырады, бұл оларға сараптаманы тұтастай сипаттайтын негізгі белгілерді анықтауға мүмкіндік берді.

Жүргізілген зерттеу барысында авторлар әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша сараптамаларды тағайындау мен жүргізудің ерекшеліктері мен проблемаларын анықтады. Қолданыстағы заңнаманы, ғылыми білім нүктелерін талдау негізінде осы құқықтық институтты жетілдіруге бағытталған бірқатар шаралар ұсынылды.

Түйін сөздер: арнайы білім, сараптама, әкімшілік сот ісін жүргізу, дәлелдемелер, сарапшының қорытындысы, бағалау, судья, құқық бұзушылық, сот-сараптама қызметі.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ НАЗНАЧЕНИЯ И ПРОВЕДЕНИЯ ЭКСПЕРТИЗ В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ

Есимбеков О.А.

магистрант

Қалқаманұлы Д.

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Жолжаксынов Ж.Б.

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В настоящее время в условиях проводимой реформы административного законодательства особое внимание обращено на своевременное, всестороннее, полное и объективное выяснение обстоятельств каждого дела, что связано с необходимостью широкого применения специальных познаний из различных областей науки и техники. Одной из форм применения специальных познаний в административном судопроизводстве является назначение и проведение экспертизы по делу об административном правонарушении. При этом применение экспертизы выступает одним из способов обеспечения противодействия правонарушениям.

В статье авторы провели анализ теоретических положений и действующего законодательства, регламентирующего вопросы назначения и производства экспертизы по делу об административном правонарушении. Исследовали мнения различных ученых по данному вопросу и определили, что назначение экспертизы в рамках административного дела не имеет существенных отличий от экспертиз, проводимых в порядке иных видов судопроизводства (уголовных, гражданских), однако имеет свои особенности, которые необходимо учитывать при вынесении определений о назначении экспертиз. Обусловлено это тем, что экспертиза имеет важное значение при производстве по делу ввиду того, что для правильного и своевременного рассмотрения дела требуется исследование, проводимое лицом, обладающим специальными знаниями в конкретной сфере. Авторы рассматривают соотношение таких понятий, как «экспертиза» и «судебная экспертиза», что позволило им выделить основные черты, характеризующие экспертизу в целом.

В ходе проведенного исследования авторы выявили особенности и проблемы назначения и проведения экс-

пертиз по делам об административных правонарушениях. На основе анализа действующего законодательства, научных точек зрения предложили ряд мер, направленных на совершенствование данного правового института.

Ключевые слова: специальные знания, экспертиза, административное судопроизводство, доказательства, заключение эксперта, оценка, судья, правонарушение, судебно-экспертная деятельность.

ABOUT SOME PROBLEMS OF APPOINTMENT AND CONDUCT OF EXAMINATIONS IN THE ADMINISTRATIVE PROCESS

Yesimbekov O.A.

postgraduate student

Kalkamanuly D.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Zholzhaxynov Zh.B.

Doctor of Philosophy (PhD)

Karagandy academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. Currently, in the context of the ongoing reform of administrative legislation, special attention is paid to timely, comprehensive, complete and objective clarification of the circumstances of each case, which is associated with the need for widespread use of special knowledge from various fields of science and technology. One of the forms of application of special knowledge in administrative proceedings is the appointment and conduct of an examination in the case of an administrative offense. At the same time, the use of expertise is one of the ways to ensure counteraction to offenses.

In the article, the authors analyzed the theoretical provisions and the current legislation regulating the appointment and production of expertise in the case of an administrative offense. We studied the opinions of various scientists on this issue and determined that the appointment of an examination within the framework of an administrative case has no significant differences from examinations conducted in other types of legal proceedings (criminal, civil), however, it has its own characteristics that must be taken into account when making determinations on the appointment of examinations. This is due to the fact that expertise is important in the proceedings, due to the fact that for the correct and timely consideration of the case, a study conducted by a person with special knowledge in a particular field is required. The authors consider the correlation of such concepts as “expertise” and “forensic examination”, which allowed them to identify the main features that characterize the examination as a whole.

In the course of the study, the authors identified the features and problems of the appointment and conduct of examinations in cases of administrative offenses. Based on the analysis of the current legislation, scientific points of knowledge proposed a number of measures aimed at improving this legal institution.

Keywords: special knowledge, expertise, administrative proceedings, evidence, expert opinion, assessment, judge, offense, forensic expert activity.

Кіріспе

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайларда ғылым мен техниканың жаңа жетістіктері сот ісін жүргізу саласына интеграциялануда. Көптеген жылдар бойы заң әдебиетінде арнайы білім деп аталатын табиғи, техникалық және гуманитарлық білім көбінесе қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу үшін, сондай-ақ қылмыстық істер бойынша дәлелдемелерді жинау және зерттеу үшін қолданылады. Арнайы білімді пайдалану және дәлелдеуді жүзеге асыру проблемалары, әрине, тиісті процедуралық қызметтің ерекшеліктеріне қарамастан, құқық бұзушылықтың барлық түрлері үшін ортақ сипатқа ие, дегенмен бұрын отандық әдебиеттерде қылмыстық сот ісін жүргізуде арнайы білімді қолдану мәселелері қарастырылған. Қазіргі уақытта әкімшілік юрисдикцияның дамуына байланысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді жүргізуде арнайы білімнің рөлі айтарлықтай артады. Сонымен қатар, сот ісін жүргізудің осы түрінде арнайы білімді қолданудың процедуралық аспектілері әлі толық дамымаған. Сот-сараптама қызметінің көптеген маңызды институттары зерттелмеген, дегенмен әкімшілік құқық бұзушылықтарды жасау кезінде сот сараптамаларын тағайындау және жүргізу тәжірибесі тез қарқын алуда.

Негізгі бөлім

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі (әрі қарай - ҚРӘҚТК) 39-тарауда дәлелдемелерді дәлелдеу, жинау және бағалау тәртібін реттейтін қағидаларды бекітеді. Мәселен, ҚР ӘҚБтК-нің 765-бабының 1-бөлігіне сәйкес, заңды тәртіппен алынған, соның негізінде әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуінде жатқан судья немесе орган (лауазымды адам) әкімшілік құқық бұзушылық құрамының барлық белгілері бар іс-әрекеттің болуын немесе болмауын, өзіне қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізіліп жатқан адамның осы іс-әрекетті жасағанын немесе жасамағанын, осы адамның кінәлілігін не кінәсіздігін, сондай-ақ әкімшілік құқық істі дұрыс шешу үшін маңызы бар [1]. Бұл ретте сараптамалық қорытынды көрсетілген баптың

2-бөліміне сәйкес нақты деректер түрлерінің бірі болып табылады.

Кейбір ғалымдардың пікірінше, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізудегі сараптама, жалпы әкімшілік процестегідей, толық теориялық зерттеу мен қажетті құқықтық реттеуді алған жоқ, сондықтан әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша сараптама тағайындау және жүргізу қылмыстық іс жүргізу заңнамасына ұқсас, онда сараптама сот болып табылады [2, б. 47].

Атап өткен жөн, Е.В. Крыгин әкімшілік процесте сараптама институтын дамыту қажеттілігін 1980 жылдардың басында қорғаған [3, б. 23]. Сонымен қатар Ю.Г. Корухов сараптама жүргізу әдістемесін жетілдіру есебінен әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша уақыт және материалдық шығындарды қысқартуды ұсынды [4, б. 53].

Бүгінгі таңда ғылымда салааралық қатынастардың өсу тенденциясы байқалады, оның көрінісі Заңның күрделі салааралық институттарын құру болып табылады. Осыған байланысты, заң шығарушы мен ғалымдар шешілмеген мәселелердің қатарына қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-құқықтық терминдер мен әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізудегі анықтамаларды қолдануға жол беру мәселесін жатқызуға болады, олардың шешімі теориялық және практикалық құндылыққа ие.

Қазіргі уақытта әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу кезінде сот сараптамаларын тағайындау және жүргізу ҚР ӘҚБК-мен және «Сот-сараптама қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 10 ақпандағы № 44-VI Заңымен (әрі қарай – Заң) реттеледі. Біз белгілеген сот сараптамасын тағайындау және жүргізу тәртібін реттейтін нормативтік құқықтық актілердің кейбір ережелері бір-біріне қайшы келмейді және құқық қолдану практикасының қазіргі заманғы талаптарына сай келмейді, демек, жетілдіруді талап етеді деп санаймыз.

Мақалада біз әкімшілік сот ісін жүргізуде сот сараптамаларын тағайындау мен жүргізудің құқықтық негіздерін реттейтін қолданыстағы заңнаманы талдауға тырысамыз.

Мәселен, ӘҚБТК-нің 757-бабының 1-бөлігіне сәйкес арнайы ғылыми білімі бар, істің нәтижесіне мүдделі емес кәмілетке толған адам сарапшы болып табылады. Сот сараптамасын жүргізу:

- сот сараптамасы органдарының қызметкерлеріне;
- лицензия негізінде сот-сараптама қызметімен айналысатын жеке тұлғаларға;
- Заңның талаптарына сәйкес басқа тұлғаларға бір реттік тәртіппен тапсырылуы мүмкін [1].

Бұл ретте құқық қолдану қызметінде белгілі бір қиындықтар қолданыстағы ҚР ӘҚБК-де «сот сараптамасы» терминінің анықтамасы ашылмағанын және тек қана сарапшының қорытындысы туралы айтылғанын атап өту қажет, сондықтан өндірісі Заңмен реттелетін ҚР ӘҚБК мен сот сараптамасында бекітілген сарапшы қорытындысының арақатынасына қатысты мәселе туындайды.

Бұл мәселе бойынша профессор Е.Р. Россинскаяның пікірі келтірілуі керек, ол әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу әкімшілік сот ісінің бөлігі болып табылады және осыған байланысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша сараптама сот болып табылады және кодификацияланған әкімшілік заңнаманың нормаларына сәйкес жүзеге асырылуы керек [5, б. 21].

Ю.П. Кузякин де осындай пікір білдірді, ол «сот сараптамасы ерекше мәртебеге ие және қолдану саласына байланысты – қылмыстық, азаматтық және әкімшілік істер бойынша өндіріс процесі» деп санайды [6, б. 67].

Алайда, заң әдебиетінде тағы бір пікір бар. Сонымен, Ю.И. Чернов «әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуде сарапшының қорытындысы әрқашан сот емес сараптаманың (сот ісін жүргізуден тыс жүргізілген сараптаманың) нәтижесі болып табылады, тіпті егер сараптама әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарайтын судья тағайындаған болса да, өйткені әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізудегі судья сот төрелігін жүзеге асырмайды, бірақ мемлекеттік басқару субъектісі ретінде әрекет етеді» деп санайды [7, б. 134].

Әкімшілік құқық бұзушылық істері бойынша сараптаманың құқықтық сипатына қатысты жоғарыда айтылған көзқарастардан біз профессор И.Ф. Крыловтың ұстанымымен бөлісеміз, ол «...қылмыстық, азаматтық және әкімшілік процестердегі сараптама арасындағы айырмашылықтар сараптамалардың айырмашылығынан емес, осы процестер арасындағы айырмашылықтардан туындайды» [8, б. 43].

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу шеңберінде лауазымды адамдар жүргізетін сараптама көп жағдайда мынадай негізгі белгілер бойынша сот сараптамасының барлық белгілеріне ие:

- тиісті іс жүргізу нысаны, яғни заңда көзделген тәртіп қолданылатын іс жүргізу әрекеті болып табылады;
- нақты іс бойынша дәлелдеуге және анықтауға жататын мән-жайларды анықтау үшін арнайы білімді пайдаланудың объективті қажеттілігі туындаған жағдайларда жүргізілуі мүмкін және жүргізілуі керек;
- міндетті түрде зерттеумен сүйемелденеді. Егер сарапшының құзыретіне кіретін мәселе зерттеу жүргізбестен шешілуі мүмкін болса және оны тек сараптама арқылы шешу заңда алдын ала белгіленген

болып табылмаса, сараптама тағайындалмауы және жүргізілмеуі тиіс;

- сот сараптамасы органдарының қызметкерлері жүргізеді;

- зерттеу барысы мен сараптама нәтижелері іс жүргізу құжатында – сарапшының қорытындысында көрсетіледі.

Соңғы уақытта әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді жүргізу кезінде құқық қолдану практикасында әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізіліп жатқан адамдар, олардың қорғаушылары немесе заңды өкілдері өз зерттеулерінің нәтижелерін «сарапшының қорытындысымен» ресімдейтін тәуелсіз сараптама мекемелерінің мамандарын дербес тартатын үрдіс байқалады. Тиісінше, әкімшілік өндірісті жүзеге асыратын лауазымды адамдар ұсынылған зерттеудің дәлелді мәнін бағалауға қатысты сұрақ туындайды. Осыған байланысты ҚР ӘҚБтК-нің 772-бабына сәйкес сараптаманы әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуінде жатқан судья, орган (лауазымды адам) тағайындайтынын атап өткен жөн. Бұл ретте көрсетілген баптың 3-бөлігіне сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуінде жатқан судья не орган (лауазымды адам) тараптардың өтінішхаты немесе өз бастамасы бойынша сараптама тағайындай алады [1].

Бұл дегеніміз тараптар ұсынған тәуелсіз сараптамалардың нәтижелері іс бойынша даусыз дәлелдер бола алмайды. Егер судья не лауазымды адам көрсетілген зерттеулердегі мәліметтер іс үшін маңызды болуы мүмкін және оларды материалдарға қосуға болады деп шешсе, онда олар «өзге құжаттар» ретінде ғана дәлелдемелер болып табылады (ҚР ӘҚБтК 765-бабының 2-бөлігі) [1].

Бұдан басқа, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу шеңберінде салыстырмалы зерттеу үшін үлгілерді алуға байланысты кейбір аспектілер де екі жақты реттеледі. Айта кету керек, заң шығарушы ҚР ӘҚБтК-нің 774-бабында сот сараптамасын тағайындау және жүргізу үшін қажетті тауарлардың үлгілерін, сынамалары мен үлгілерін алу мүмкіндігін бекітіп, осы ұғымдардың мазмұнын ашады. Жоғарыда айтылғандай, ҚР ӘҚБтК-нде әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізу шеңберінде Сот сараптамасы жүргізілетіні туралы ереже бекітілген жағдайда, бұл олқылық көп жағдайда толтырылатын болады, өйткені салыстырмалы зерттеуге арналған үлгілер ұғымы Заңның 1-бабының 15-тармағында бекітілген. Осы бапқа сәйкес салыстырмалы зерттеу үшін үлгілер деп сот сараптамасын жүргізу үшін қажетті тірі адамның, мәйіттің, жануардың, өсімдіктің, заттың, материалдың немесе заттың қасиеттерін бейнелейтін материалдық объектілер түсініледі [9]. Сонымен бірге, Заңда «сынама» терминінің анықтамасы жоқ. Біздің ойымызша, бұл анықтаманы, атап айтқанда, мысалы, Е.Р. Россинская ұсынған «сынақ» анықтамасын негізге ала отырып ашқан жөн. Ол мұны «тұтқыр, ұнтақ, сұйық және газ тәрізді заттардың бір бөлігін осы нысандар көлемінің әр түрлі бөліктерінен (ортасынан, шетінен және т.б.) зерттеу үшін алуды» түсінуді ұсынады [5].

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, әкімшілік сот ісін жүргізудегі сот сараптамасының рөлі үнемі артып келе жатқанын атап өткім келеді. Бұл жағдай әр түрлі нормативтік құқықтық актілерді қабылдау кезінде заң шығарушы аталған құқықтық институтқа көбірек көңіл бөлетіндігімен расталады. Әрине, қазіргі уақытта сот-сараптама қызметін, оның ішінде әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізу шеңберінде біріздендіру мәселесі өткір туындағанын атап өткен жөн. Сонымен бірге, заң шығарушыға әртүрлі нормативтік құқықтық актілерде қолданылатын терминологияның біркелкілігіне, бар қайшылықтарды жоюға, сондай-ақ құқық қолдану қызметінде жүзеге асырылмайтын кейбір нормаларды алып тастауға ерекше назар аудару қажет және өте пайдалы деп санаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Әкімшілік құқық бұзушылық туралы: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>.

2 Булатов Б.Б. Государственное принуждение в уголовном судопроизводстве: монография. - Омск, 2003. – 238 с.

3 Крыгин Е.В. Криминалистическая экспертиза в административном процессе (по материалам судебно-экспертных учреждений): дис. ... канд. юрид. наук. - Харьков, 1982. – 191 с.

4 Корухов Ю.Г. Экспертиза по делам об административных правонарушениях // Социалистическая законность. – 1983. - № 3. – С. 53-55.

5 Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе: монография. - М., 2006. - С. 21-23.

6 Кузякин Ю.П. Судебная экспертиза по делам об административных правонарушениях // Вестник Московского университета МВД России. - 2005. - № 3. – С. 67-68.

7 Чернов Ю.И. Соотношение уголовного судопроизводства с процессуальной формой административной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук. - Краснодар, 2002. – 150 с.

8 Крылов И.Ф. Административная экспертиза: сборник научно-практических работ судебных

медиков и криминалистов. - Петрозаводск, 1966. - Вып. 3. - 183 с.

9 Сот-сараптама қызметі туралы: Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 10 ақпандағы № 44-VI Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000044>.

REFERENCES

1 Kazakhstan Respublikasynyn Akimshilik kykyk buzushylyk turaly kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 zhylgy 5 shildedegi № 235-V KRZ kodeksi.

2 Bulatov B.B. Gosudarstvennoe prinuzhdenie v ugodovnom sudoproizvodstve: monografiya. - Omsk, 2003. - 238 s.

3 Krygin E.V. Kriminalisticheskaya ekspertiza v administrativnom processe (po materialam sudebno-ekspertnyh uchrezhdenij): dis. ... kand. yurid. nauk. - Nar'kov, 1982. - 191 s.

4 Koruhov Yu.G. Ekspertiza po delam ob administrativnyh pravonarusheniyah // Socialisticheskaya zakonnost'. - 1983. - № 3. - S. 53-55.

5 Rossinskaya E.R. Sudebnaya ekspertiza v grazhdanskom, arbitrazhnom, administrativnom i ugodovnom processe: monografiya. - M., 2006. - S. 21-23.

6 Kuzyakin Yu.P. Sudebnaya ekspertiza po delam ob administrativnyh pravonarusheniyah // Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. - 2005. - № 3. - S. 67-68.

7 Chernov Yu.I. Sootnoshenie ugodovnogogo sudoproizvodstva s processual'noj formoj administrativnoj otvetstvennosti: dis. ... kand. yurid. nauk. - Krasnodar, 2002. - 150 s.

8 Krylov I.F. Administrativnaya ekspertiza: sbornik nauchno-prakticheskikh rabot sudebnyh medikov i kriminalistov. - Petrozavodsk, 1966. Vyp. 3. - 183 s.

9 Sot-saraptama kyzmeti turaly: Kazakstan Respublikasynyn 2017 zhylgy 10 akpandagy № 44-VI Zany // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000044>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Олжас Ақшаханұлы Есимбеков – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, полиция аға лейтенанты. Қостанай, Абай даңғ. 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru

Данияр Қалқаманұлы – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІІО әкімшілік қызмет кафедрасы бастығының орынбасары, полиция майоры. Қостанай, Абай даңғ. 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru.

Жандос Бактыбаевич Жолжаксынов – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы ҒЗИ Қылмыстық саясат және қылмыстың алдын алу мәселелерін зерттеу орталығының бастығы, полиция капитаны. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: jandoss@inbox.ru

Есимбеков Олжас Ақшаханұлы - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, старший лейтенант полиции. г. Костанай, пр. Абая 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru

Қалқаманұлы Данияр – доктор философии (PhD), заместитель начальника кафедры административной деятельности ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. г.Костанай, пр. Абая 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru.

Жолжаксынов Жандос Бактыбаевич – доктор философии (PhD), начальник Центра по исследованию проблем уголовной политики и профилактики преступности НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова, капитан полиции. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: jandoss@inbox.ru

Olzhas Yesimbekov – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, senior police lieutenant. Kostanay, Abay avenue, 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru

Daniyar Kalkamanuly - Doctor of Philosophy (PhD), Deputy Head of the Department of Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, police major. Kostanay, Abay avenue. 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru.

Zhandos Zholzhaxynov – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Center for Investigation of the Problem of Criminal Policy and Crime Prevention of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police captain. Karaganda, Ermekov str. 124. E-mail: jandoss@inbox.ru

ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ РАЗУМНОГО СРОКА В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

С.Н. Кадацкий

кандидат юридических наук

В.В. Демянчук

магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В настоящей научной статье рассмотрен вопрос, связанный с включением в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее – УПК РК) 2014 года новеллы «разумный срок». В УПК РК термин «разумный срок» встречается более 10 раз (ст.ст. 192, 203, 322, 341, 348, 615, 628), данные статьи устанавливают положения разумных сроков и исполнения процессуальных действий как досудебного расследования, так и в ходе судебного производства. В свою очередь нам необходимо установить роль разумных сроков в расследовании и рассмотрении уголовных дел, их отражение на институте процессуальных сроков. Изучим мнение ученых Д.Г. Рожкова, А.Н. Чашина, В.И. Кушнерова, которые, формулируя одну из задач уголовного процесса, быстрое раскрытие и расследование уголовных дел, соотносят ее с положением разумных сроков и полагают, что разумный срок выступает правовым средством, направленным на решение вышеуказанной задачи, и обеспечивает эффективность уголовного судопроизводства в целом. В статье проанализированы послания Президента Республики Казахстан на предмет совершенствования уголовно-процессуального законодательства в Республике Казахстан. Рассмотрены научные точки зрения ученых Казахстана, России и их авторские понятия разумного срока применительно к законодательному регулированию «разумного срока». Приведены статистические данные по нарушенным срокам в Костанайской области в период с 2018 по 2021 год, которые позволяют увидеть, что на протяжении 6 лет после принятия новеллы имеются факты волокиты уголовных дел на стадии досудебного расследования. В статье выдвинуто авторское понятие, которое описывает и раскрывает дефиницию «разумный срок». Данное определение необходимо закрепить в ст. 7 УПК РК с последующим употреблением его как в практической деятельности, так и в уголовно-процессуальном праве.

Ключевые слова: Конституция РК, совершенствование законодательства, уголовный процесс, разумный срок, «разумность», срок, разумный срок в уголовном судопроизводстве, дефиниция, оценочное понятие, уголовно-процессуальное право, совершенствование законодательства.

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ АҚЫЛҒА ҚОНЫМДЫ МЕРЗІМНІҢ ТҮСІНІГІ, МӘНІ ЖӘНЕ МАЗМҰНЫ

С.Н. Кадацкий, заң ғылымдарының кандидаты

В.В. Демянчук, магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Осы ғылыми мақалада 2014 жылғы Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіне (бұдан әрі - ҚР ҚПК) «ақылға қонымды мерзім» новелласын енгізуге байланысты мәселе қаралды. ҚР ҚПК-де «ақылға қонымды мерзім» термині 10-нан астам рет кездеседі (192, 203, 322, 341, 348, 615, 628-баптар), олар сотқа дейінгі тергеудің де, сот ісін жүргізу барысында да іс жүргізу әрекеттерінің ақылға қонымды мерзімдері мен орындалу ережелерін белгілейді. Өз кезегінде біз қылмыстық істерді тергеу мен қараудағы ақылға қонымды мерзімдердің рөлін белгілеуіміз керек. Біз ғалымдар Д.Г. Рожковтың, А.Н. Чашиннің, В.И. Кушнеровтың пікірлерін талдаймыз, олар қылмыстық процестің міндеттерінің бірін, қылмыстық істерді тез ашу мен тергеуді тұжырымдай отырып, оны ақылға қонымды мерзімдердің жағдайымен байланыстырады және ақылға қонымды мерзім жоғарыда аталған мәселені шешуге бағытталған құқықтық құрал болып табылады және тұтастай алғанда қылмыстық іс жүргізудің тиімділігін қамтамасыз етеді деп санайды. Мақалада Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Республикасындағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдіру тұрғысындағы жолдаулары талданды. Қазақстан, Ресей ғалымдарының ғылыми көзқарастары және олардың «ақылға қонымды мерзім» деген авторлық түсінігі қарастырылды, ол «ақылға қонымды мерзім» заңнамалық реттеуге қатысты. Қостанай облысында 2018 жылдан бастап 2021 жылға дейінгі уақыт кезеңінде бұзылған мерзімдер бойынша статистикалық деректер келтірілген, олар новелла қабылданғаннан кейін 6 жыл ішінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында қылмыстық істердің әуре-сарсаңға салыну фактілерінің бар екенін көруге мүмкіндік береді. «Ақылға қонымды мерзім» анықтамасын сипаттайтын және ашатын авторлық ұғым ұсынылған. Бұл анықтаманы ҚР ҚПК-нің 7-бабында бекіту қажет, содан кейін оны практикалық қызметте де, қылмыстық іс жүргізу құқығында да қолдану қажет.

Түйін сөздер: ҚР Конституциясы, заңнаманы жетілдіру, қылмыстық процесс, ақылға қонымды мерзім, «парасаттылық», мерзім, қылмыстық сот ісін жүргізудегі ақылға қонымды мерзім, дефиниция, бағалау ұғымы, қылмыстық іс жүргізу құқығы, заңнаманы жетілдіру.

THE CONCEPT, ESSENCE AND CONTENT OF A REASONABLE PERIOD IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Kadatskiy S.N., Candidate of Juridical Sciences

Demyanchuk V.V., postgraduate student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev

Annotation. This scientific article considers the issue related to the inclusion of the novel “reasonable time” in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (hereinafter - the CPC of the Republic of Kazakhstan) in 2014. In the CPC of the Republic of Kazakhstan, the term “reasonable time” occurs more than 10 times (art. 192, 203, 322, 341, 348, 615, 628 The Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan), these articles establish the provisions of reasonable deadlines and execution of procedural actions both in pre-trial investigation and in the course of judicial proceedings. In turn, we need to establish the role of reasonable deadlines in the investigation and consideration of criminal cases, their reflection on the institute of procedural deadlines. Let us analyze the opinion of scientists D.G. Rozhkov, A.N. Chashin, V.I. Kushnerov, who, formulating one of the tasks of the criminal process, the rapid disclosure and investigation of criminal cases, correlate it with the provision of reasonable time, and believe that a reasonable time acts as a legal means aimed at solving the above problem, and ensures the effectiveness of criminal proceedings in general. The article analyzes the Messages of the President of the Republic of Kazakhstan on the subject of improving the criminal procedure legislation in the Republic of Kazakhstan. The scientific points of view of scientists from Kazakhstan, Russia and their author’s concept of “reasonable time”, which is applied to the legislative regulation of “reasonable time”, are considered. The statistical data on the violated deadlines in the Kostanay region in the period from 2018 to 2021 are given, which allow us to see how for 6 years after the adoption of the novel there are facts of red tape of criminal cases at the stage of pre-trial investigation. The author’s concept is proposed, which describes and reveals the definition of “reasonable time”. This definition should be fixed in Article 7 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan with its subsequent use both in practice and in criminal procedure law.

Keywords: Constitution of the Republic of Kazakhstan, improvement of legislation, criminal procedure, reasonable term, “reasonableness”, term, reasonable term in criminal proceedings, definition, evaluative concept, criminal procedure law, improvement of legislation.

Введение

В Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 года указывается, что законодательство должно не только защищать национальные интересы, но и синхронизироваться с динамично развивающейся международной правовой средой. В связи с этим необходимо было принять системные меры по повышению конкурентоспособности нашей правовой системы во всех ее базовых отраслях как публичного, так и частного права. Главные задачи данного Послания – это проведение реформы уголовного и уголовно-процессуального законодательства, а также подготовка нового УПК. Исполнение данных задач должно было концептуально модернизировать систему уголовного судопроизводства и вывести наше право на уровень, позволяющий адекватно реагировать на современные вызовы [1].

Далее в Послании Президента РК народу Казахстана от 17 января 2014 года «Казахстанский путь - 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» упоминается о том, что проведена административная реформа [2], итогом которой стало принятие и вступление в законную силу с 1 января 2015 года обновленного кодифицированного УПК.

Основная часть

Одной из новелл действующего УПК РК является появление дефиниции «разумные сроки». Разумные сроки досудебного расследования упоминаются в ст.ст. 192, 203, 322, 341, 348, 615, 628 УПК РК, которые определяют основные положения разумных сроков и выполнения процессуальных действий в ходе досудебного расследования и судебного производства [3]. В связи с этим необходимо определить роль разумных сроков в расследовании уголовных дел и как они отразятся на институте процессуальных сроков. Так, в комментируемой ч. 1 ст. 48 УПК РК указано, что движение уголовного дела подчинено определенным срокам, то есть промежуткам времени, в течение которых возникают, развиваются и прекращаются уголовно-процессуальные действия. Словом, процесс расследования и судебного разбирательства ограничен определенными сроками. Это разумно, чтобы исключить беззаконие, волокиту в расследовании и рассмотрении уголовного дела и не превращать деятельность следователя или судьи в некое подобие научного исследования обстоятельств совершенного преступления. Уголовный процесс - это специальный вид государственной деятельности, и его задачи заключаются в безотлагательном, осуществляемом в разумные сроки восстановлении прав и законных интересов граждан, пострадавших от преступных посягательств [4, с. 234]. По этому поводу применимы слова М.С. Строговича о том, что соблюдение процессуального срока — необходимое условие

для того, чтобы соответствующее процессуальное действие имело юридический эффект [5, с. 201].

В уголовном процессуальном праве предусматривают два вида сроков: к первому из них относятся сроки, установленные законом и рассчитанные на все случаи возникновения однородных правоотношений, ко второму - сроки, устанавливаемые органами (их должностными лицами), осуществляющими уголовное судопроизводство в рамках конкретных правоотношений [6, с. 276]. На основании вышеизложенного, с учетом положения ч. 1 ст. 192 УПК РК, досудебное расследование должно быть закончено в разумный срок с учетом сложности уголовного дела, объема следственных действий и достаточности исследования обстоятельств дела, но не более срока давности уголовного преследования, установленного Уголовным кодексом Республики Казахстан. При определении разумного срока уголовного судопроизводства учитываются такие обстоятельства, как правовая и фактическая сложность уголовного дела, реализация процессуальных прав участниками досудебного производства, способ реализации лицом, осуществляющим досудебное расследование, своих полномочий в целях своевременного осуществления досудебного производства, можно предположить, что «разумные сроки отнесены к первому виду процессуальных сроков и охватывают в целом уголовное судопроизводство. В свою очередь казахстанский ученый А.Л. Хан рассматривает дефиницию «разумный срок» как не носящую обязательного характера и распространяющуюся только на стадию досудебного расследования в форме предварительного следствия и дознания, либо на стадию главного судебного разбирательства [7].

Все это привело к тому, что в становлении доктринальных положений уголовно-процессуального права и правоприменительной практики в части осмысления, познания и употребления положения «разумный срок уголовного судопроизводства» отсутствует понятие «разумный срок», нет и общего и обособленного мнения относительно сущности данной дефиниции.

Согласно ст. 8 УПК РК определены задачи уголовного процесса, а именно нас интересует быстрое и полное раскрытие, расследование уголовных правонарушений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших, справедливое судебное разбирательство и правильное применение уголовного закона [3]. Здесь же в комментируемой статье указано, что быстрое раскрытие и расследование уголовных правонарушений – это производство по делу, происходящее в короткий промежуток времени, в пределах сроков, установленных законом для стадии досудебного расследования (ст.ст. 189, 190, 192 УПК РК). Сроки досудебного расследования должны отвечать потребностям уголовного процесса и не должны затягиваться или превышать по надуманным мотивам: досудебное расследование должно быть закончено в разумные сроки. Термин «разумные сроки» в своей основе также является продуктом международных документов универсального характера, которые касаются сферы правосудия и прав личности в уголовном процессе [4].

Формулируя задачи уголовного процесса, положения «разумные сроки», как мы поняли, относятся к числу правовых средств, направленных на решение вышеуказанных задач, что обеспечивает эффективность уголовного судопроизводства. На наш взгляд, рассмотрение разумных сроков в общих задачах уголовного процесса привело к тому, что одновременно с термином «разумный срок» ряд ученых - Д.Г. Рожков, А.Н. Чашин, В.И. Кушнеров [8; 9; 10] - пользуются такими понятиями, как быстрота, оперативность, ускоренное уголовное судопроизводство. Вышеперечисленные термины, на первый взгляд, близки, но по своему содержанию не тождественны. Необходимо учитывать их соотношение, так как оно играет значительную роль для адекватного понимания исследуемого нами термина «разумный срок» и обладают неразрывной связью. Д.Г. Рожков по этому поводу пишет: «Быстрота и оперативность способствуют снижению загруженности правоохранительных органов и судов, повышают степень реализации права на доступ к правосудию, укрепляют авторитет государства и правосудия у населения. Во многом данные положительные моменты сопутствуют и положению о разумном сроке уголовного судопроизводства» [8, с. 45].

Для того чтоб предпринять попытку определить содержание правовой категории «разумный срок», необходимо раскрыть понятие «разумность» и «срок». Так в словаре русского языка С.И. Ожегова термин «разумный» определяется как логичный, основанный на разуме, целесообразный [11], а если посмотреть в Универсальный словарь, этот же термин, по мнению его авторов, трактуется как оправданный сложившимся положением, наиболее отвечающим каким-либо обстоятельствам, рациональный, целесообразный [12]. Издательская группа «Весь» Универсального словаря по русскому языку определяет термин «срок» как определенный промежуток времени [13, с. 944].

Таким образом, можно согласиться с автором Д.Г. Рожковым, который указал, что этимология слова «разумный» дает основание говорить о том, что применительно к уголовному процессу данный термин не может означать только лишь быстроту процесса, равно как и однозначно быть связан исключительно с должностной активностью участников уголовного судопроизводства [8, с. 41].

Вышеизложенное позволяет нам сделать вывод о том, что «разумный» означает способность человека творчески и логично мыслить, принимать решения, руководствуясь своим интеллектом, а термин «срок» — это промежуток времени, который необходим для выполнения определенных действий.

Однако отсутствие законодательных формулировок, разъясняющих содержание, смысл и сущность «разумных сроков», вызывает различные позиции среди ученых-процессуалистов при рассмотрении данного вопроса. Проблема сущности и содержания «разумный срок», несмотря на обилие концептуальных объяснений, остается дискуссионной. Например, Е.Г. Шадрина полагает, что «разумный срок» — это необходимый и достаточный срок для уголовного преследования лица и назначения наказания по конкретному уголовному делу, который зависит от правовой и фактической сложности уголовного дела, поведения участников уголовного судопроизводства, достаточности и эффективности действий суда, прокурора, руководителя следственного органа, следователя, начальника подразделения дознания, органа дознания, дознавателя, производимых в целях своевременного осуществления уголовного преследования или рассмотрения уголовного дела, и не превышающий срок, установленный УПК РФ [14, с.101].

С позицией Е.Г. Шадриной нельзя согласиться, так как в определение разумного срока автор включает дефиницию «уголовное преследование», исходя из положений п. 55 ст. 5 УПК РФ уголовное преследование — это процессуальная деятельность, осуществляемая стороной обвинения в целях изобличения подозреваемого, обвиняемого в совершении преступления [15]. В УПК РК уголовное преследование (обвинение) - процессуальная деятельность, осуществляемая стороной обвинения в целях установления деяния, запрещенного уголовным законом, и совершившего его лица, виновности последнего в совершении уголовного правонарушения, а также для обеспечения применения к такому лицу наказания или иных мер уголовно-правового воздействия. На данном этапе имеются различия УПК РК и УПК РФ, в связи с чем данное определение, выдвинутое автором, к нашему законодательству недопустимо, так как у нас указано в установлении лица, совершившего деяния, в РФ же указано - в изобличении подозреваемого и обвиняемого, т.е. уже имевшего процессуальный статус.

Имеют схожее мнение с вышеуказанным автором казахстанские ученые А.Л. Хан и Т.С. Биндюкова, которые предлагают следующую формулировку «разумного срока» как одного из критериев быстроты уголовного процесса: «...разумный срок - это обязательный для исполнения, устанавливаемый процессуальным прокурором или следственным судьей в досудебных стадиях, либо судьей в главном судебном разбирательстве, по собственной инициативе либо по ходатайству заинтересованных (заинтересованной) сторон временной промежуток, достаточный для принятия необходимого решения, производства нужного процессуального или не процессуального действия или разрешения дела по существу» [7]. По этому поводу, на наш взгляд, верно высказался С.Н. Бачурин, что самый главный недостаток вышеуказанной редакции, предлагаемой А.Л. Хан и Т.С. Биндюковой, заключается в том, что авторами предлагается ввести еще одно оценочное понятие — «достаточный» [16, с. 6].

Нельзя не отметить позицию А.Г. Мусаевой, которая попыталась выдвинуть авторское понятие «разумного срока» — это срок, наиболее отвечающий интересам участников судебного процесса, но при этом не превышающий максимальные сроки, которые получили формальное закрепление в законе [17]. Интересная точка зрения И.Н. Полякова о том, что разумным следует считать такой процессуальный срок, продолжительность которого является оптимальной (достаточной и необходимой) для того, чтобы принятие процессуального решения, выполнение процессуального действия, завершение отдельной стадии уголовного процесса или производства по уголовному делу в целом обеспечивали реализацию назначения уголовного судопроизводства [18].

Анализируя сказанное, можно согласиться с мнением В.М. Полухина, который, обобщая вышеперечисленных ученых, указывает, что они раскрывают содержание понятия «разумный срок» посредством определения повышения разумных сроков, что дает возможность говорить о неразумных сроках, а так же путем выяснения соотношения «разумного срока» с «процессуальными сроками» и общим для указанных терминов является то, что речь идет о промежутке времени в рамках которого производится единая по форме деятельность [19].

Также необходимо, на наш взгляд, согласиться с утверждением Н.Г. Муратовой, так как профессор справедливо описала исторические факты имплементации дефиниции «разумный срок» из европейского законодательства в российское законодательство и указала, что «эффективное предварительное расследование — это механизм, обеспечивающий право на эффективное средство правовой защиты, который позволяет незамедлительно в разумные сроки проверить сообщение о преступлении и провести все следственные действия» [20, с. 66-73].

Высказывания Н.Г. Муратовой находят свое отражение в следующих мнениях ученых-процессуалистов: например, О.И. Рабцевич и А.В. Никитина рассматривают правовую категорию «разумный

срок судопроизводства» как один из элементов права на судебное разбирательство, основываясь на том, что п. 1 ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод закрепляет право каждого на судебное разбирательство в разумный срок [21; 22]. М.Е. Глазкова так же отмечает, что «разумный срок судопроизводства» – это право, закрепленное в международных документах и имплементированное в российское процессуальное законодательство [23].

Мы полагаем, что это связано с ратификацией международных актов, регламентирующих общие условия уголовного процесса и соблюдения прав человека и гражданина на всех стадиях уголовного судопроизводства. Как мы знаем, положение о «разумном сроке» имплементировано из норм международного права и трактует о том, что длительное досудебное расследование приводит к затратам материального и морального характера у лица обратившегося к органу уголовного преследования за защитой в порядке уголовного судопроизводства своего действительного или предполагаемого права. Ведь главное требование имплементации – это строгое следование целям и содержанию международного установления.

Заключение

Хотелось бы отметить, что в практической деятельности при длительном расследовании уголовных дел усложняется судопроизводство в целом, что затрагивает интересы потерпевшего, гражданского истца и их законных представителей.

Так, ниже приведенные статистические данные о прерывании уголовных дел (данные запрошены из ЮОП УП г. Костанай, исх.: №1-4-66/2867 от 19.07.2021 года) в таблицах 1 и 2 по нарушенным срокам в Костанайской области в период времени с 2018 по 2021 год позволяют нам увидеть, что на протяжении 6 лет после принятия новеллы имеются факты волокиты уголовных дел в форме предварительного расследования и дознания.

Таблица 1 - Статистические данные по срокам досудебного расследования уголовных дел, оконченных в форме предварительного следствия

Год	2018	2019	2020	2021 (01.01.2021-11.06.2021)
Окончено дел в срок свыше установленного ч. 1 и ч. 2 ст. 192 УПК РК	497	744	1194	659

Таблица 2 - Статистические данные по срокам досудебного расследования уголовных дел, оконченных в форме дознания.

Год	2018	2019	2020	2021 (01.01.2021-11.06.2021)
Окончено дел в срок свыше установленного ч. 1 и ч. 2 ст. 192 УПК РК	258	341	534	203

Статистические данные позволяют определить, какое количество граждан и юридических лиц находилось в ожидании защиты своих нарушенных прав и законных интересов, претерпевают правовую неопределенность. Таким образом, своевременное рассмотрение и разрешение дел позволяет обеспечить реализацию конечных целей правосудия, т. е. защиту нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов участников процесса, укрепление законности и правопорядка [24].

Ко всему сказанному, можно привести в пример слова С.Н. Бачурина о том, что самого законодательного определения понятия «разумный срок» в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан не существует. Имеются лишь пока первые попытки его теоретического формулирования отдельными авторами. «Полагаю, что полностью теоретически обоснованной, целесообразной и справедливой для всех субъектов уголовного процесса будет теоретическая выработка единой позиции всех правоохранительных органов по применению «разумного срока» [16, с.7-8].

Исходя из этого попытаемся дать авторское определение разумного срока – это временной промежуток, необходимый для осуществления процессуальных действий в полном объеме по уголовному делу, гарантирующий защиту прав и законных интересов участников уголовного процесса, реализующий должностным лицом органа уголовного преследования с момента начала досудебного расследования и до момента вынесения процессуального решения по делу на стадии досудебного расследования или в суде.

На наш взгляд, данное определение описывает и раскрывает дефиницию «разумный срок», поэтому необходимо включить в ст. 7 УПК РК данное понятие с последующим употреблением его как в практической деятельности, так и в уголовно-процессуальном праве.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года // <http://www.akorda.kz/ru>.
- 2 Казахстанский путь - 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее: Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 17 января 2014 года // <http://www.akorda.kz/ru>.
- 3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 04 июля 2014 года // https://online.zakon.kz/document/?doc_id.
- 4 Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Алматы, 2014. - Т.1. - С. 648.
- 5 Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. - М., 1968. - Т. 1. - С. 201.
- 6 Уголовный процесс: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / под ред. В.П. Божьева. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Спарк, 2002. - С. 704.
- 7 Хан А.Л. «Разумный срок» в уголовном процессе Республики Казахстан // Қазақстан Республикасы ИІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. - 2014. - №4(41). - С. 102-105 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32900365.
- 8 Рожков Д.Г. Обеспечение разумного срока уголовного судопроизводства в суде первой инстанции: дис. ... канд. юрид. наук. - Омск, 2013. - С. 220.
- 9 Чашин А.Н. Компенсация за нарушение права на судопроизводство в разумный срок: учебное пособие / Чашин А.Н. — Саратов: Вузовское образование, 2012. — 58 с.
- 10 Кушнерев В.И. Реализация принципа разумного срока уголовного судопроизводства в нормах, регулирующих процессуальные сроки в досудебном производстве: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2019. - С. 202.
- 11 Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: ОНИКС 21 век, Мир и Образование, 2005. - С. 644.
- 12 Универсальный словарь русского языка. - М.: Аст Москва; Екатеринбург: У-Фактория, 2008. - С. 943.
- 13 Универсальный словарь по русскому языку. - СПб.: ИГ «Весь», 2009. - С. 1184.
- 14 Шадрин Е.Г. «Разумный срок» уголовного преследования: понятие и критерии определения // Юридическая мысль. - 2010. - №6(62). - С. 99-104.
- 15 Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года № 174-ФЗ (с изм. и доп. по сост. на 01.07.2021 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30407315.
- 16 Бачурин С.Н. Современное содержание и перспективы использования дефиниции «разумный срок» в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан // Международный научный журнал «Гылым - Наука». - 2017. - № 3. – С. 3-9.
- 17 Мусаева А.Г. Судопроизводство в разумный срок как гарантия конституционного права граждан на судебную защиту принятия процессуальных решений: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2013. – С. 159.
- 18 Поляков И.Н. Разумные сроки судопроизводства: понятие и значение // Российская юстиция. - 2011. - № 4. – С. 33–37.
- 19 Полухин В.М. Реализация разумного срока в уголовном процессе как правовая проблема укрепления российской государственности // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. - 2012. - № 4. - С. 58–62.
- 20 Муратова Н.Г. Эффективность предварительного следствия - европейский стандарт справедливости уголовного судопроизводства (торжество Концепции проф. А.П. Гуляева об эффективности деятельности следователя) // Современные проблемы законности и справедливости в уголовном процессе: материалы междунар. науч.-практ. конф., посв. 80-летию Заслуженного юриста РФ, д.ю.н., профессора А.П. Гуляева. – М.: МАЭП, 2014. - С. 66-73.
- 21 Рабцевич О.И. Право на справедливое судебное разбирательство: международное и внутригосударственное правовое регулирование. М.: Лекс-Книга, 2005. – С. 128.
- 22 Никитина А. В. Разумный срок судебного разбирательства и исполнения судебных актов: практика получения справедливой компенсации: монография / отв. ред. С.В. Нарутто. - М.: Норма, ИНФРА-М, 2012. – С. 25.
- 23 Глазкова М.Е. Компенсация за нарушение разумного срока в арбитражном процессе: цели внедрения и проблемы правоприменения // Адвокат. - 2010. - № 9. – С. 35–43.
- 24 Белякова А.В. Механизмы судебной и внесудебной защиты права на судопроизводство в разумный срок. – М.: Юстицинформ, 2016. - С. 168.

REFERENCES

- 1 Strategija «Kazakhstan-2050»: novyj politicheskij kurs sostojavshegosja gosudarstva: Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan - Lidera nacji Nursultana Nazarbaeva narodu Kazahstana ot 14 dekabrja 2012 goda // <http://www.akorda.kz/ru>.
- 2 Kazahstanskij put' - 2050: edinaja cel', edinye interesy, edinoe budushhee: Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbayeva narodu Kazahstana ot 17 janvarja 2014 goda // <http://www.akorda.kz/ru>.
- 3 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 04 ijulja 2014 goda // https://online.zakon.kz/document/?doc_id.
- 4 Kogamov M.Ch. Kommentarij k Ugolovno-processual'nomu kodeksu Respubliki Kazahstan. – Almaty, 2014. - T.1. - S. 648.

- 5 Strogovich M.S. Kurs sovetskogo ugovnogo processa. - M., 1968. - T. 1. - S. 201.
- 6 Uголовный процесс: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / под ред. В. П. Бош'ева. 3-е изд., испр. и доп. - М.: Spark, 2002. - S. 704.
- 7 Han A.L. «Razumnyj rok» v ugovnom processe Respubliki Kazahstan // Kazakhstan Respublikasy IIM Almaty akademijasynyn gylimi enbekteri. - 2014. - №4(41). - S.102-105 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32900365.
- 8 Rozhkov D.G. Obespechenie razumnogo sroka ugovnogo sudoproizvodstva v sude pervoj instancii: dis. ... kand. jurid. nauk. - Omsk, 2013. - S. 220.
- 9 Chashin A.N. Kompensacija za narushenie prava na sudoproizvodstvo v razumnyj rok: uchebnoe posobie / Chashin A.N. - Saratov: Vuzovskoye obrazovanie, 2012. - S. 58.
- 10 Kushnerev V.I. Realizacija principa razumnogo sroka ugovnogo sudoproizvodstva v normah, regulirujushhih processual'nye sroki v dosudebnom proizvodstve: dis. ... kand. jurid. nauk. - Moskva, 2019. - S. 202.
- 11 Ozhegov S.I. Slovar' russkogo jazyka. - M.: ONIKS 21 vek, Mir i Obrazovanie, 2005. - S. 644.
- 12 Universal'nyj slovar' russkogo jazyka. - M.: Ast Moskva; Ekaterinburg: U-Faktoriya, 2008. - S. 943.
- 13 Universal'nyj slovar' po russkomu jazyku. - SPb.: IG «Ves'», 2009. - S. 1184.
- 14 Shadrina E.G. «Razumnyj rok» ugovnogo presledovaniya: ponjatie i kriterii opredeleniya // Juridicheskaja mysl'. - 2010. - №6(62). - S. 99-104.
- 15 Uголовно-processual'nyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 18 dekabrja 2001 goda № 174-FZ (s izm. i dop. po sost. na 01.07.2021 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30407315.
- 16 Bachurin S.N. Sovremennye soderzhanie i perspektivy ispol'zovaniya definicii «razumnyj rok» v ugovnom sudoproizvodstve Respubliki Kazahstan // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Gylim - Nauka». - 2017. - № 3. - S. 3-9.
- 17 Musaeva A.G. Sudoproizvodstvo v razumnyj rok kak garantija konstitucionnogo prava grazhdan na sudebnuju zashhitu prinjatija processual'nyh reshenij: dis. ... kand. jurid.nauk. - Moskva, 2013. - S. 159.
- 18 Poljakov I.N. Razumnye sroki sudoproizvodstva: ponjatie i znachenie // Rossijskaja justiciya. - 2011. - № 4. - S. 33-37.
- 19 Poluhin V.M. Realizacija razumnogo sroka v ugovnom processe kak pravovaja problema ukreplenija rossijskoj gosudarstvennosti // Nauka i obrazovanie: hozjajstvo i jekonomika; predprinimatel'stvo; pravo i upravlenie. - 2012. - № 4. - S. 58-62.
- 20 Muratova N.G. Jefferektivnost' predvaritel'nogo sledstviya - evropejskij standart spravedlivosti ugovnogo sudoproizvodstva (torzhestvo Konceptii prof. A.P. Guljaeva ob jefferektivnosti dejatel'nosti sledovatelja) // Sovremennye problemy zakonnosti i spravedlivosti v ugovnom processe: materialy mezhdunar. nauch.-prakt. konf., posv. 80-letiju Zasluzhennogo jurista RF, d.ju.n., professora A.P. Guljaeva. - M.: MAJeP, 2014. - S. 66-73.
- 21 Rabcevich O.I. Pravo na spravedlivoe sudebnoe razbiratel'stvo: mezhdunarodnoe i vnutrigosudarstvennoe pravovoe regulirovanie. - M.: Leks-Kniga, 2005. - S. 128.
- 22 Nikitina A.V. Razumnyj rok sudebnogo razbiratel'stva i ispolneniya sudebnyh aktov: praktika poluchenija spravedlivoj kompensacii: monografija / otv. red. S.V. Narutto. - M.: Norma, INFRA-M, 2012. - S. 25.
- 23 Glazkova M.E. Kompensacija za narushenie razumnogo sroka v arbitrazhnom processe: celi vnedreniya i problemy pravoprimeneniya // Advokat. - 2010. - № 9. - S. 35-43.
- 24 Beljakova A.V. Mehanizmy sudebnoj i vnesudebnoj zashhity prava na sudoproizvodstvo v razumnyj rok. - Moskva: Justicinform, 2016. - S. 168.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Сергей Николаевич Кадацкий – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы ҚПЖК кафедрасы бастығының орынбасары, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Виктория Викторовна Демянчук – Қазақстан Республикасы ИМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, полиция аға лейтенанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: demyanchuk.vika@mail.ru.

Кадацкий Сергей Николаевич – кандидат юридических наук, заместитель начальника кафедры УПиК Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г.Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Демянчук Виктория Викторовна - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, старший лейтенант полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: demyanchuk.vika@mail.ru.

Sergey Kadatskiy - Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev, police colonel. Kostanay, 11 Abai ave. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Victoriya Demyanchuk – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev, police senior lieutenant. Kostanay, 11 Abai ave. E-mail: demyanchuk.vika@mail.ru.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ЕРІКТІ ҰЙЫМДАРЫ

А.С. Бекбауов

магистрант

М.Р. Муканов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің қызметін реттейтін Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық зерделеу кезінде авторлар қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі бас бостандығынан айыру жазасын өтеп жатқан сотталғандардың ерікті ұйымдары қызметінің ұйымдастырылуы және құқықтық реттелуі, ерікті ұйымдарының кемшіліктері және орын алып жатқан құқық бұзушылықтары бар екендігіне назар аударды. Авторлардың пікірінше, мекемелерде сотталғандардың ерікті ұйымдарына мекеме әкімшілігінің тарапынан заңсыз уәкілеттіктерінің берілуі, мекемеде ерікті ұйымдарының кемшіліктері және міндеттеріне жатпайтын бұйрықтар орындалуы ерекше алаңдаушылық туғызады. Ғылыми мақала қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелеріндегі бас бостандығынан айыру жазасын өтеп жатқан сотталғандардың ерікті ұйымдарының ұйымдастыру және практикада орын алып жатқан кемшіліктерді болдырмауға және қылмыстық-атқару заңнамасын қолдану тәжірибесін талдауға және олардың тиімділігін арттыру бойынша теория мен практикада маңызды орынға ие ұсыныстар әзірлеуге арналған.

Мақаланың маңыздылығы сотталғандардың ерікті ұйымдарының құқықтық реттелуі және мекемелерде ерікті ұйымдарында тұратын сотталғандардың қатысуымен болып жатқан құқық бұзушылықтар, соған байланысты авторлар өзгертулер мен толықтырулар енгізу қажеттілігін негіздейді, қорытындылар мен ұсыныстарды қылмыстық-атқару заңнамасын жетілдіру үшін практикада пайдалану мүмкіндігінде тұрады. Заңнамаларды, құқықтық қолдану тәжірибесін талдау негізінде, қалыптасқан жүйелік проблемалар жағдайында, қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелеріндегі бас бостандығынан айыру жазасын өтеп жатқан сотталғандардың ерікті ұйымдарының қызметі, сондай-ақ мекемелерде сотталғандар арасында тепе-теңдікті қамтамасыз ету үшін, авторлар осы саладағы заңнамадан ерікті ұйымдарынан бас тарту жөн деп санайды.

Түйін сөздер: сотталғандардың ерікті ұйымдары, мекеме әкімшілігі, қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелері, бас бостандығынан айыру, сотталғандар, Қылмыстық-атқару кодексі.

ДОБРОВОЛЬНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ В УЧРЕЖДЕНИЯХ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Бекбауов А.С.

магистрант

Муканов М.Р.

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. При изучении нормативных правовых актов Республики Казахстан, регулирующих деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы, авторы обратили внимание на наличие в учреждениях уголовно-исполнительной системы недостатков в организации и правовом регулировании деятельности добровольных организаций осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы, и имеющих правонарушения. По мнению авторов, особую озабоченность вызывает предоставление добровольным организациям осужденных в учреждениях неправомочных полномочий со стороны администрации учреждения, недостатки добровольных организаций в учреждении и исполнение приказов, не относящихся к их обязанностям. Научная статья посвящена предотвращению недостатков, имеющихся в организации и практике добровольных организаций осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы в учреждениях уголовно-исполнительной системы, анализу практики применения уголовно-исполнительного законодательства и выработке предложений, занимающих важное место в теории и практике по повышению их эффективности.

Практическая значимость статьи заключается в правовом регулировании добровольных организаций осужденных и правонарушений, совершаемых в учреждениях с участием осужденных, состоящих в добровольных организациях, в связи с чем авторами обосновывается необходимость внесения изменений и дополнений, в возможности использования выводов и предложений на практике для совершенствования уголовно-исполнительного законодательства. На основе анализа законодательства, правоприменительной практики, в условиях сложившихся системных проблем, деятельности добровольных организаций осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы в учреждениях уголовно-исполнительной системы, а также для обеспечения баланса между осужденными в учреждениях, авторы считают целесообразным отказаться от добровольных организаций в законодательстве в этой сфере.

Ключевые слова: добровольные организации осужденных, администрация учреждения, учреждения уголовно-

VOLUNTARY ORGANIZATIONS OF CONVICTS IN INSTITUTIONS OF THE PENITENTIARY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Bekbauov A.S.
postgraduate student
Mukanov M.R.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. When studying the regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan regulating the activities of institutions of the penal enforcement system, the authors drew attention to the presence in institutions of the penal enforcement system of shortcomings in the organization and legal regulation of the activities of voluntary organizations of convicts serving a sentence of imprisonment, and existing offenses. According to the authors, of particular concern is the provision of illegal powers by the administration of the institution to voluntary organizations convicted in institutions, the shortcomings of voluntary organizations in the institution and the execution of orders not related to their duties. The scientific article is devoted to the prevention of shortcomings in the organization and practice of voluntary organizations of convicts serving sentences of imprisonment in institutions of the penal enforcement system, the analysis of the practice of applying penal enforcement legislation and the development of proposals that occupy an important place in theory and practice to improve their effectiveness. The practical significance of the legal regulation of voluntary organizations of convicts and offenses occurring in institutions with the participation of convicts who are in voluntary organizations, in connection with which the authors substantiate the need for amendments and additions, conclusions and suggestions are the possibility of using practice to improve the penal enforcement legislation.

Keywords: voluntary organizations of convicts, institution administration, institutions of the penal enforcement system, deprivation of liberty, convicts, Penal Enforcement Code.

Кіріспе

Сотталғандарды түзеу және жаңа құқық бұзушылықтар жасауға жол бермеу қылмыстық жазаның және қылмыстық-атқару заңнамасының мақсаты болып табылады. Бұрынғыдай, қазіргі уақытта қоғам, ғалымдар және құқық тәртібі құрылымдарының еңбеккерлері қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің сотталғандарды түзеу жөніндегі қызметінің қанағаттанғысыз сапасын қай жерде болса да түсінедіреді.

Сотталғандарды түзеу құралы тәрбие жұмысы, оның нысандарының бірі сотталғандардың ерікті ұйымдары болып табылады (ҚР ҚАК-нің 126-б.).

Түзеу мекемелерінде қалыптасқан жағдай бойынша бас бостандығынан айыру түрінде жазасын өтеп жатқан адамдардың отыз пайызы жұмыспен қамтылған, басқа да сотталғандарға жұмыс уақыты өздеріне берілді.

Қазіргі уақытта сотталғандардың ерікті ұйымдары қызметінің нормативтік базасын алдағы уақытта өзгерту жөніндегі жұмыс ерекше мәнге ие, өйткені оның тиімді жүзеге асырылуына кедергі келтіретін көптеген олқылықтар бар.

Белгіленген кемшіліктердің болуы қазіргі уақытта ғылыми қоғамның пенитенциарлық жүйенің жұмыс істеу дилеммаларына, атап айтқанда мекемелерде жазасын өтеп жатқан ерікті ұйымдар органдарының жұмысына жеткілікті назар аудармауымен байланысты және сотталғандармен тәрбие жұмыстары көп зерттелмеген.

Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі сотталғандардың ерікті ұйымдарының саны үлкен міндеттері бар болуына байланысты және мекемелерде орын алып жатқан кемшіліктер, ҚАЖ мекемелеріндегі жағдайды ұстау және тұрақсыздандыру режиміне жағымсыз әсер етуге ықпал етеді.

Негізгі бөлім

Сотталғандардың ерікті ұйымдары Қазан төңкерісінен кейінгі алғашқы жылдары кеңестік түзеу мекемелерінде пайда болды. 1919 ж. кейбір бас бостандығынан айыру орындарында сотталғандар білімнің түрлі салалары: қоғамдық саяси ғылымдар, ауыл шаруашылығы, жаратылыстану және т.б. бойынша үйірмелерге қатысты [1].

Сотталғандардың ерікті ұйымдарының қызметі қамаудағылармен қарым-қатынас халықаралық стандарттарға сәйкес жүзеге асырылады, оған сәйкес өзін-өзі басқару жүйесі қайта тәрбиелеу мақсатында құрылады және әлеуметтік, білім беру немесе спорт қызметінің белгілі бір түрлері үшін жауапкершілік қамаудағылардың өздеріне жүктеледі. Әмбебап сипаттағы халықаралық құқықтық актілер әлемдік тәжірибенің өзіндік бір квинтэссенциясы болып табылатынын ескере отырып, әлемдік қоғамдастық тыныс-тіршілігінің неғұрлым проблемалы, осал тұстарын ұғыну нәтижелерін өзіне шоғырландырады,

оларды міндетті түрде сақтау фактісі өзінен-өзі айқындалады. Осылайша, Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасында сотталғандардың ерікті ұйымдарының қызметін реттеу Қазақстанның халықаралық қоғамдастық мүшесі ретіндегі міндеттемелерін орындау нәтижесі болып табылады [2].

Сотталғандардың ерікті ұйымдары бұл бас бостандығынан айыру, соттатың үкімі бойынша сотталған адамдарды түзеу процесінде оларды дербес ұйымдастыру және өзін-өзі басқару бөліктерін пайдалану мақсатында құрылатын сотталғандардың ерікті ұйымдары. Осы анықтаманы зерттей отырып, сотталғандардың ерікті ұйымдарының кейінгі негізгі белгілерін бөліп көрсету орынды деп санаймыз. Ерікті ұйымдарды құрудың ерікті сипатынан басқа, сотталғандардың оларға ерікті қатысу принципін де ескеру қажет, бұл жағдайда оларды осы құрылымдарға кіруге және оларды ұстауға мәжбүрлеу қолайсыз. Сотталған ерікті ұйымның мүшесі болуға, оған қатысуға ниет білдіретін болса, қандай да олардың жұмысына қатыса алады. Ерікті ұйымдардың мүшелігіне қабылдау сотталғандардың жазбаша өтініші негізінде жүргізіледі, ол жасақ ұжымының кеңесіне беріледі. Сотталғанды ерікті ұйым мүшелігіне қабылдағаннан кейін, ол қандай жұмыс істегісі келетін секцияның құрамына кіреді.

Нәтижесінде сотталғандарды ерікті ұйымдарды құруға, оларға кіруге немесе олардың құрамынан шығуға мәжбүрлеу қолайсыз. Жоғарыда аталған әрекеттердің кез-келгенін сотталғандар басқалардың көмегісіз, басқа сотталғандардың, мекеме әкімшілігінің және үшінші тұлғалардың ешқандай әсерісіз жүргізуі керек. Ерікті ұйымдар оларды түзету процесінде сотталғандардың тәуелсіз және өзін-өзі басқару бөліктерін пайдалану мақсатында құрылады. Біздің көзқарасымыз бойынша, бұл тұжырым толығымен сәтті емес, өйткені сотталғандардың ерікті ұйымы мен өзін-өзі басқару элементтері оларды түзету процесінде қолданылады деген тезис осы пайдалану мақсаттары туралы сұраққа жауап бермейді. Дилемманы шеше келе міндеттер мен тапсырмаларды ерікті сотталғандардың жұмысына, тек қолда бар заңнамалық талаптарына емес, қалыптасқан тәжірибеге сүйену керек. Атап айтқанда, ҚР ҚАК және ҚР ПМ-нің 2014 жылғы 13 тамыздағы № 508 бұйрығында көрсетілген бірқатар міндеттерді орындау мүмкін емес. Көптеген жағдайларда түзеу мекемелерінде қалыптасқан жағдайда мекемеде оң моральдық-психологиялық ахуал қалыптастыру, сотталғандардың оң әлеуметтік байланыстарын дамыту, сотталғандардың қоғамдық-пайдалы бастамасын қолдау, сотталғандарға рухани, кәсіби және дене бітімін дамытуда көмек көрсету сияқты міндеттерді шешу екіталай. Қолданыстағы нормативтік актілерде міндеттері мен мақсаттары: сотталғандардың құралымдары салыстырмалы түрде ерікті, дербес әрекет ететін ретінде анықталмайды. ҚР ҚАК-нде де, ҚР ПМ-нің 2014 жылғы 13 тамыздағы № 508 бұйрығында да мақсаттар мен міндеттер ұғымдық категориялар ретінде бөлінбейді, онда мақсаттар - ұмтылыс мәні, нені жүзеге асыру қажет, ал міндеттер - орындауды, шешуді талап ететін нәрсе.

ТМД елдерінің пенитенциарлық заңнамасын талдау кезінде көптеген елдерде (Беларусь, Әзірбайжан, Қырғызстан, Украина, Түрікменстан, Тәжікстан) сотталғандардың ерікті ұйымдары бар екенін және олардың қызметі жаңа заңнамада сақталатынын көрсетті. Мәселен, Қырғызстан бұл институтты 2019 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енген Қылмыстық-атқару кодексінде сақтайды. Ресей Федерациясы ҚАЖ қызметін реформалау нәтижесінде сотталғандардың дербес ұйымдары жойылды [2].

Тәжірибешілердің пікірінше, бұл бас бостандығынан айыру орындарындағы сотталғандардың бейресми қылмыстық топтарының өркендеуіне әкелді. Соңғылары әр түрлі «аймақтарды қарау» түрінде түзету мекемелеріндегі ішкі тәртіпті іс жүзінде анықтайды, бұған дейін түзеу мекемелерінің көпшілігінде құқық тәртібін қамтамасыз ету үшін сотталғандардың әуеской ұйымдарына сүйенген Әкімшілік нақты билікті қолданған. Басқаша айтқанда, мекеме әкімшілігінің бақылауымен жұмыс істейтін сотталғандардың әуеской ұйымдарының билігі тәуелсіз жұмыс істейтін сотталғандардың бейресми қылмыстық топтарына көшті [3].

Сотталғандардың ерікті ұйымдарының жұмысын дұрыс ұйымдастыру сотталғандарға мекемедегі мінез-құлық үлгісін таңдауда қатаң балама болып табылады. Бұл, әсіресе, қамау орындарына алғаш рет түскен адамдар үшін маңызды. Қылмыстық субмәдениет пен ұрылардың дәстүрлерін қолдаудан бас тарту мекеме әкімшілігінің күштік қысымынсыз өтуі керек және уақытты шектемеуі керек. Әлеуметтік бағытталған қоғамның дұрыс таңдауы келесіде қайта әлеуметтену процесінің ауыртпалықсыз өтуіне ықпал етеді және рецидивті қылмыстың деңгейін төмендетеді. Бастапқыда бұл сотталушының тәуелсіз, терең саналы таңдауы болуы керек екенін түсіну керек.

ҚР ҚАК-нің 126-бабына сәйкес сотталғандардың ерікті ұйымдарының негізгі міндеттері:

- 1) мекемеде оң моральдық-психологиялық ахуал қалыптастыру;
- 2) сотталғандардың оң әлеуметтік байланыстарын дамыту;
- 3) сотталғандардың қоғамдық пайдалы бастамасын қолдау;
- 4) сотталғандарға рухани, кәсіби және дене бітімінің дамуына көмек көрсету;
- 5) сотталғандардың еңбегін, тұрмысы мен бос уақытын ұйымдастыруға жәрдемдесу болып табы-

лады. Ерікті ұйымдарының алдында жазаны өтеудің мақсаттарына, тәртібі мен шарттарына қайшы келмейтін өзге де міндеттер тұруы мүмкін.

Сотталғандардың ерікті ұйымдарының қызметі әкімшіліктің бақылауымен жүзеге асырылатынына қарамастан, олардың түзеу мекемесіндегі өмірін өзін-өзі басқарудың белгілі бір түрі болып табылады. Мекеме әкімшілігі барлық дерлік мәселелерді шешуде ерікті ұйымдарының көмегіне сүйенеді: үй-жайлар мен аумақтардағы тазалық пен тәртіпті қолдау ұйымдастыру; көркем өнерпаздар мен дене шынықтыру жұмыстары, кітапхана ісін дамыту, өндірістік қызметті жандандыру және өндірістік санитарияны сақтау және тағы басқалар. Мұның бәрінде сотталғандардың ерікті ұйымдарына бақылау функцияларын ғана емес, мысалы, тәртіпті сақтау кезінде де, құқық бұзушыны ұстау және күштеп әкелу кезінде күш қолдану кезінде де айқын көрінетін кемшіліктерді ескеру қажет.

Сондықтан ҚР ҚАК-нің 126-бабында мұндай қызметке тікелей тыйым салынған: сотталғандардың ерікті ұйымдарының мүшелері қосымша жеңілдіктерді, артықшылықтарды пайдаланбайды және мекеме әкімшілігінің өкілеттіктеріне ие бола алмайды. Сондай-ақ, заң сотталғандардың ерікті ұйымдарының мүшелері қосымша жеңілдіктерді пайдаланбайды делінген, дегенмен іс жүзінде бұл ереже әрдайым сақталмайды. Бұл көбінесе сотталғандардың негізгі тобында әр түрлі қақтығыстарға толы ауру жағдайын жасайды, бірақ әкімшіліктің ерікті ұйымдардың белсенділігін ынталандыруға деген құлшынысы көптеген түрлі жағдайларда мұндай бұзушылықтарға итермелейді: кейбір сотталғандарға жетілдірілген тұрғын үй-тұрмыстық жағдайлар жасалады. Мысалы, 2017 жылғы 10 наурыз айында сотталған Ч., ағылшын тілі сабағында болған кезде, П., Л., Р. және С. сотталғандардың қатысуымен дөрекі пікір айтады. Бастықтың режим және жедел жұмыс жөніндегі орынбасары лауазымына тағайындалған Ш., бұл туралы біліп, сотталған адамды жазалауды шешті. Осы мақсатта ол соңғысына қатысты азаптауды ұйымдастырды. 2017 жылғы 10 наурызда ол сотталған К.-ны (белсендіні) өзінің қызметтік кабинетіне шақырып, оған сотталған адамға азаптауды қолдану командасын берді. Өз кезегінде сотталған К. басқа белсенділерді Ф., К., Ж. және Т., сотталғандарды тартты, нәтижесінде 2017 жылғы 19 наурызда тік ішектің жарақаттануынан пайда болған Ч.-ның өлімі анықталды, бұл тыныс алуды, жүректі және орталық жүйке жүйесінің жұмысын тоқтатуға әкелді. 2018 жылдың 31 шілдесінде Қарағанды облысының Шахтинск қалалық сотымен мекеме қызметкерлері Ш. және З. 7 жылға бас бостандығынан айырылды, ҚР ҚК-нің 146-бабы бойынша мекеме белсенділері К. (10 жыл), Ф. (6 жыл), К. (8 жыл), ж. (6 жыл) және т. б. (8 жыл) бас бостандығынан айырылды (қылмыстық іс материалдары, №1-62 іс. Қарағанды облысы Шахтинск қалалық сотының мұрағаты. 2018 ж.).

Сотталғандардың ерікті ұйымдары ҚР ІІМ 2014 жылғы 13 тамыздағы № 508 «Бас бостандығынан айыруға сотталғандармен тәрбие жұмысын жүргізу қағидаларын бекіту туралы» бұйрығына сәйкес мынадай сипаттағы секциялардан тұрады:

- бос уақыт және өзін-өзі тәрбиелеу;
- қолданбалы өнер және көркем өнерпаздар;
- сотталғандардың өндірістік, санитарлық-гигиеналық және басқа да мүдделерін қамтамасыз ету.

Сондай-ақ, мекемелерде өзін жақсы жағынан көрсеткен сотталғандардың арасынан мекемелер мен жасақтар ұжымдарының кеңестері құрылады. Осы секцияларда тұрған сотталғандардың шешімімен секциялардың жетекшілері сайланады.

Бос уақыт және өзі-өзін тәрбиелеу секциясы сотталғандардың бос уақытын ұйымдастыруға, спорттық, мәдени-бұқаралық, үйірме, ағартушылық және басқа да іс-шараларды өткізуге қатысады. Өндірістік секция:

- 1) сотталғандарды еңбек етуге, орындалатын жұмыстардың және шығарылатын өнімдердің сапасын арттыруға қатыстырады, әкімшілікке сотталғандарды еңбекте пайдалану туралы ұсыныс енгізеді;
- 2) мекеме қызметкерлерімен бірлесіп, техникалық қауіпсіздікті сақтау жөнінде ұсыныстар енгізеді;
- 3) озық тәжірибелерді, өнертапқыштық және жаңашылдықты таратуға жәрдемдеседі.

Санитариялық-гигиеналық секция:

- 1) сотталғандардың жеке гигиена және өндірістік санитарияны сақтауына себепші болады;
- 2) жасақтардың тұрғын, коммуналдық-тұрмыстық үй-жайларының және мекеме аумағының санитариялық жағдайын жақсарту бойынша медицина қызметкерлерімен бірлесіп ұсыныстар енгізеді;
- 3) санитариялық бюллетеньдер, қабырға газеттерін шығарады және радио бағдарламаларын жүргізеді.

Сотталғандардың ерікті ұйымдарының отырысы кем дегенде тоқсанына бір рет өткізіліп, хаттамамен ресімделеді. Талқыланатын мәселелердің сипатына қарамастан отырысқа мекеме әкімшілігінің өкілі қатысады [4].

Қалай болғанда да, ережелерде ерікті ұйым болып табылатын кейбір сотталғандардың басқаларға әсер етуі, басқа сотталғандарға қарағанда артықшылығы, әкімшілік функцияларын ауыстыру, физикалық және басқа қысым мен мәжбүрлеуді қолдану мүмкіндігі туралы ештеңе айтылмаған.

Қорытынды

Сотталғандардың ерікті ұйымдары сотталғандарды қайта тәрбиелеу жүйесінің бір бөлігі болып табылады. Демек, оларды жай ғана бас тарту күтпеген нәтижелерге әкеледі. Осыған байланысты сотталғандардың ерікті ұйымын тартпай, олармен тәрбие жұмысын жүргізудің нақты ережелері регламенттейтін жаңа әдістерін әзірлеу мәселесін қарастыруды жөн деп санаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Метлин Д.Г. Самодеятельные организации осужденных в исправительных учреждениях уголовно-исполнительной системы: историко-организационный анализ // Вестник Восточно-Сибирского Института МВД России. – 2018. - №1 (84). – С. 164.

2 Мухтабаева Р.К. К вопросу о целесообразности сохранения добровольных организаций осужденных в Республике Казахстан // Фемида. - 2018. - №3 (267). - С. 23-25.

3 Селиверстов В.И., Скаков А.Б. Экономическая и социальная обусловленность инициатив Министрства юстиции Российской Федерации по реформированию уголовно-исполнительной системы России // Фемида. - 2017. - № 11 (263). - С. 15-16.

4 Бас бостандығынан айыруға сотталғандармен тәрбие жұмысын жүргізу қағидасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 13 тамыздағы № 508 бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14C0009729>.

5 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>.

REFERENCES

1 Metlin D.G. Amateur organizations of convicts in correctional institutions of the penal system: historical and organizational analysis // Bulletin of the East Siberian Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2018. - № 1 (84). - P. 164.

2 Mukhtabayeva R.K. On the expediency of preserving voluntary organizations of convicts in the Republic of Kazakhstan / Themis. - 2018. – №. 3 (267). - Pp. 23-25.

3 Seliverstov V.I., Skakov A.B. Economic and social conditionality of the initiatives of the Ministry of Justice of the Russian Federation on reforming the penal system of Russia // Themida. - 2017. - No. 11 (263). - Pp. 15-16.

4 On approval of the rules for conducting educational work with convicted persons sentenced to imprisonment: Order of the Minister of internal affairs of the Republic of Kazakhstan dated August 13, 2014 No. 508 // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14C0009729>

5 Criminal Executive Code of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 No. 234-V // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛЕМЕТТЕР/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Алтынбек Серікжанұлы Бекбауов – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, әділет аға лейтенанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: bekbauov.7777@mail.ru

Малик Рсбаевич Муканов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және жазаларды орындауды ұйымдастыру кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mykanov@kostacademy.gov.kz

Бекбауов Алтынбек Серикжанов – магистрант Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева, старший лейтенант юстиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: bekbauov.7777@mail.ru

Муканов Малик Рсбаевич - доктор философии (PhD), заместитель начальника кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: mykanov@kostacademy.gov.kz

Altynbek Bekbauov - postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybaev, senior lieutenant of justice. Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: bekbauov.7777@mail.ru

Malik Mukanov – Doctor of Philosophy (PhD), Deputy Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev, lieutenant colonel of the police. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: mykanov@kostacademy.gov.kz

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ЭЛЕМЕНТОВ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ С ВОПРОСАМИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНФИДЕНЦИАЛЬНОСТИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ И КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ

Ж.К. Айткужин

магистр юридических наук, докторант

С.Н. Кадацкий

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш.Кабылбаева

Аннотация. В научной статье исследованы организационно-правовые основы элементов цифровизации в деятельности правоохранительных органов с вопросами обеспечения конфиденциальности на основе комплексного анализа имеющегося нормативного правового материала, теоретических исследований, состояния казахстанской правоприменительной практики в сфере правоохраны, а также на основе сравнительно-правового исследования выработать четкую систему организационно-правовых основ элементов цифровизации в деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан. Для достижения данной цели нами решены следующие научно-исследовательские задачи:

- проведен теоретический анализ вопросов внедрения информационно-коммуникационных технологий в правоохранительную деятельность, оценить социальные и правовые основы соответствующего направления развития правоохранительных органов Казахстана, потенциальные успехи и риски цифровизации;
- проанализировано текущее состояние организационно-правового механизма цифровизации правоохранительной деятельности в РК;
- исследован зарубежный опыт внедрения цифровых технологий в деятельность правоохранительных структур;
- дана оценка существующему организационному механизму использования цифровых технологий правоохранительными органами РК, проанализировать его структурные элементы и сформулировать предложения по его возможной оптимизации;
- рассмотрены вопросы научно-методического обеспечения использования цифровых технологий в деятельности правоохранительных органов РК.

Объектом статьи выступила совокупность правоотношений, связанных с внедрением, правовым обеспечением и непосредственным использованием цифровых технологий в деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан. Исследование в статье заключается в том, что с его помощью можно восполнить существующий явный пробел в комплексных исследованиях соответствующего вопроса, имеющий место в казахстанской науке. Исследование будет способствовать систематизации теоретического и фактического эмпирического материала, результатов социологического исследования, что позволит представить комплексную картину современного состояния цифровизации правоохранительной деятельности в РК и обеспечение конфиденциальности.

Ключевые слова: уголовно-процессуальное законодательство, цифровизация, институт, цифровизация в уголовном процессе, электронное уголовное дело, формат расследования, обеспечение конфиденциальности, анализ.

ҚҰПИЯЛЫЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІМЕН БІРГЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ: ШЕТЕЛДІК ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Ж.К. Айткужин

заң ғылымдарының магистрі, докторант

С.Н. Кадацкий

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Ғылыми мақалада қолданыстағы нормативтік құқықтық материалды кешенді талдау, теориялық зерттеулер, құқық қорғау саласындағы қазақстандық құқық қолдану практикасының жай-күйі негізінде құпиялылықты қамтамасыз ету мәселелерімен құқық қорғау органдарының қызметіндегі цифрландыру элементтерінің ұйымдық-құқықтық негіздері зерттелді, сондай-ақ салыстырмалы-құқықтық зерттеу негізінде Қазақстан Республикасы құқық қорғау органдарының қызметіндегі цифрландыру элементтерінің ұйымдық-құқықтық негіздерінің нақты жүйесін әзірлеу ұсынылды. Осы мақсатқа жету үшін біз келесі жеке ғылыми-зерттеу міндеттерін шештік:

- құқық қорғау қызметіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу мәселелеріне теориялық талдау жүргізілді, Қазақстанның құқық қорғау органдарын дамытудың тиісті бағытының әлеуметтік және құқықтық негіздерін, цифрландырудың ықтимал табыстары мен тәуекелдерін бағалау жүргізілді;

- ҚР-дағы құқық қорғау қызметін цифрландырудың ұйымдастырушылық-құқықтық тетігінің ағымдағы жай-күйіне талдау жасалды;

- құқық қорғау құрылымдарының қызметіне цифрлық технологияларды енгізудің шетелдік тәжірибесі зерттелді;
- ҚР құқық қорғау органдарының цифрлық технологияларды пайдалануының қазіргі ұйымдастырушылық тетігіне баға берілді, оның құрылымдық элементтеріне талдау жасалды және оны оңтайландыру бойынша ұсыныстар жасалды;

- ҚР құқық қорғау органдарының қызметінде цифрлық технологияларды пайдалануды ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету мәселелері қаралды.

Мақаланың нысаны Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдарының қызметінде цифрлық технологияларды енгізуге, құқықтық қамтамасыз етуге және тікелей пайдалануға байланысты құқықтық қатынастардың жиынтығы болды. Мақаладағы зерттеу оның көмегімен қазақстандық ғылымда орын алатын тиісті мәселенің кешенді зерттеулеріндегі бар айқын олқылықтың орнын толтыруға болатындығында. Зерттеу теориялық және нақты эмпирикалық материалды, әлеуметтік зерттеу нәтижелерін жүйелеуге ықпал етеді, бұл ҚР құқық қорғау қызметін цифрландырудың қазіргі жай-күйінің кешенді көрінісін және құпиялылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: қылмыстық іс жүргізу заңнамасы, цифрландыру, институт, қылмыстық процестегі цифрландыру, электрондық қылмыстық іс, тергеу форматы, құпиялылықты қамтамасыз ету, талдау.

ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASES OF ELEMENTS OF DIGITALIZATION IN THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES WITH ISSUES OF ENSURING CONFIDENTIALITY: FOREIGN AND KAZAKH EXPERIENCE

Aitkuzhin Z.K.

master in Law, doctoral student

Kadatskiy S.N.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. The scientific article examines the organizational and legal foundations of the elements of digitalization in the activities of law enforcement agencies with issues of ensuring confidentiality on the basis of a comprehensive analysis of the available regulatory legal material, theoretical research, the state of Kazakhstan law enforcement practice in the field of law enforcement, as well as on the basis of a comparative legal study to develop a clear system of organizational and legal foundations of the elements of digitalization in the activities of law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan. To achieve this goal, we have solved the following private research tasks:

- a theoretical analysis of the issues of the introduction of information and communication technologies in law enforcement was carried out, to assess the social and legal foundations of the relevant direction of development of law enforcement agencies in Kazakhstan, potential successes and risks of digitalization;

- the current state of the organizational and legal mechanism of digitalization of law enforcement activities in the Republic of Kazakhstan is analyzed;

- the foreign experience of introducing digital technologies into the activities of law enforcement agencies is studied;

- an assessment of the existing organizational mechanism for the use of digital technologies by law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan is given, its structural elements are analyzed and proposals for its possible optimization are formulated;

- the issues of scientific and methodological support for the use of digital technologies in the activities of law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan are considered.

The object of the article is a set of legal relations related to the introduction, legal support and direct use of digital technologies in the activities of law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan. The research in the article is that with its help it is possible to fill the existing obvious gap in the comprehensive research of the relevant issue that takes place in Kazakh science. The study will contribute to the systematization of theoretical and factual empirical material, the results of sociological research, which will allow presenting a comprehensive picture of the current state of digitalization of law enforcement activities in the Republic of Kazakhstan and ensuring confidentiality.

Keywords. Criminal procedure legislation, digitalization, institute, digitalization in criminal proceedings, electronic criminal case, investigation format, confidentiality, analysis.

Введение

В современный период большинство стран мирового сообщества, в том числе и Республика Казахстан, сталкиваются с тем, что использование цифровых технологий становится ежедневной реальностью как в повседневной жизни граждан, так и в большинстве сфер профессиональной деятельности. Так сложилось, что первоначальное внедрение элементов цифровизации имело место в сфере экономики, в области государственно-административных процедур, что явилось воплощением реализации «сервисной» модели государственного устройства Казахстана. Сфера правоохранительной деятельности в данном направлении долгое время демонстрировала серьезное отставание, что имеет целый ряд объективных причин, связанных с ее спецификой, четкой формализацией деятельности, необходимости особых правил делопроизводства, фиксации, верификации документов, доказательств и иных фактических материалов. Тем не менее, к настоящему времени правоохранительная сфера

становится активным реципиентом (пользователем, получателем) технологических достижений в сфере информационного обмена, цифрового документооборота, соответствующих методов и приемов работы. При этом следует отметить, что Республика Казахстан относится к одному из лидеров из числа стран СНГ по разработке, внедрению и апробации информационных учетно-регистрационных систем для потребностей деятельности правоохранительных органов, основным разработчиком которых выступает Генеральная Прокуратура РК. Так, в частности, с конца 2015 года внедрена Система информационного обмена правоохранительных, специальных государственных и иных органов (СИО ПСО) [1], а также ряд других систем, которые рассчитаны как на ускорение информационного обмена между государственными органами, так и на повышение уровня комфортности граждан в плане обращения в государственные органы, получения необходимой информации и т.д.

Следует отметить, что в вопросах цифровизации различных сфер жизни казахстанского социума, в том числе и в сфере деятельности правоохранительных органов, особое значение имеет политический фактор, фиксация соответствующих направлений в документах стратегического и концептуального характера. Так, в частности, в Послании народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» Н.А. Назарбаев подчеркнул необходимость ориентирования всей государственной службы на потребности граждан, что предполагает и расширение сферы электронного документооборота.

Основная часть

К настоящему времени в Казахстане сложилась достаточно разветвленная нормативно-правовая база, регламентирующая вопросы расширения сферы информационно-коммуникационных взаимодействий в обществе. Однако следует признать, что вопросы цифровизации правоохранительной деятельности до настоящего времени имеют лишь фрагментарные упоминания. Так, согласно Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, в числе приоритетных направлений уголовного процесса указывалось «упрощении и повышении эффективности уголовного процесса, в том числе упрощении порядка досудебного производства» [2]. Вместе с тем вопросы цифровизации правоохранительной деятельности в данном документе еще не упоминались, так же отсутствует четкий механизм применения института конфиденциальности в уголовном судопроизводстве.

Основным универсальным нормативным правовым документом, положившим начало электронному документообороту, стал Закон РК от 7 января 2003 года № 370-ІІ «Об электронном документе и электронной цифровой подписи», которым устанавливаются основные правила электронного документооборота, вопросы компетенции, ответственности и другие значимые обстоятельства, связанные с данной формой работы с документацией. В течение пяти лет после принятия Закона «Об электронном документе и электронной подписи» [3] внедрялась Единая система электронного документооборота государственных органов Республики Казахстан (ЕСЭДО), целью которой было «повышение роли и значения «электронного правительства» и государства в целом, повышение качества оказания государственных услуг с использованием современных информационных технологий, формирование единого информационного пространства государственных органов, автоматизация документооборота, повышение эффективности и прозрачности процессов делопроизводства государственных органов, расширение сферы применения и доступность электронных услуг» [4]. Следует отметить, что к указанному периоду (2003-2008 гг.) речь о цифровизации правоохранительной деятельности еще практически не велась.

В свою очередь Закон РК от 24 ноября 2015 года № 418-V «Об информатизации» регулирует «общественные отношения в сфере информатизации, возникающие на территории Республики Казахстан между государственными органами, физическими и юридическими лицами при создании, развитии, сопровождении, эксплуатации объектов информатизации, а также при государственной поддержке развития отрасли информационно-коммуникационных технологий» [5]. Вместе с тем содержание данного нормативно-правового акта при точном, контекстном его толковании также не ориентировано на правоохранительную деятельность. Отсутствует упоминание данного вопроса и в Государственной программе «Цифровой Казахстан», утвержденной Правительством РК от 12 декабря 2017 года № 827 [6]. С другой стороны, в соответствии с инициативой 4.6 Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года, именуемой «Цифровизация правоохранительных органов и судов», указывается, что уголовные, гражданские и административные дела в РК будут поэтапно переводиться в электронный формат, будет постепенно вводиться практика использования системы оценки качества рассмотрения и результата обращений, удовлетворенности обращающегося» [7].

К универсальным документам, касающимся вопроса организации системы электронного документооборота (СЭД), следует отнести постановление Правительства РК от 31 октября 2018 года № 703 «Об утверждении правил документирования, управления документацией и использования систем

электронного документооборота в государственных и негосударственных организациях» [8]. Что касается первоначального использования информационно-коммуникационных технологий непосредственно в правоохранительной деятельности, то к нему можно отнести оптимизацию системы регистрации заявлений и сообщений о совершенных уголовных правонарушениях посредством издания Приказа Генерального Прокурора РК от 19 сентября 2014 года № 89, которым вводилось понятие Единого реестра досудебного расследования (ЕРДР) [9]. Данное нововведение в казахстанской практике получило широкое одобрение не только у казахстанских экспертов, но и у зарубежных исследователей как эффективная форма преодоления издержек, связанных с усмотрением должностных лиц органов досудебного расследования.

Дальнейшая цифровизация в вопросах досудебного расследования шла уже более быстрыми темпами. Так, одним из соответствующих решений стало включение в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан 2014 года [10] в декабре 2017 года изменений, позволяющих расследовать уголовные дела в электронном формате [11]. В связи с этим необходимо и указать на принятие Инструкции о введении уголовного судопроизводства в электронном формате, утвержденной приказом Генерального Прокурора РК от 03.01.2018 г. №2. В главе первой данной Инструкции выделяется понятие публичный сектор, на наш взгляд, законодатель разграничил данные, которые могут быть доступны участнику уголовного судопроизводства, но с соблюдением конфиденциальности. Иными словами определение публичного сектора четко разграничивает информацию на общедоступную и конфиденциальную. Включение конфиденциального ограничения отвечает требованиям ст. 47 УПК РК. Данный институт изучен не в полном объеме, так как в основном в практической деятельности сотрудников, осуществляющих досудебное расследование, в приорите избирается бумажный формат расследования. В январе 2018 года на официальном сайте Верховного Суда РК появилась информация о первом уголовном деле, завершнном в рамках данного нововведения. Соответственно, терминологический ряд УПК РК был дополнен новым термином «формат уголовного судопроизводства», в рамках которого выделены два основных его вида – бумажный и электронный (ст. 42-1 УПК РК). Разрешение вопросов, связанных с четкой алгоритмизацией досудебного расследования в электронном формате, было произведено посредством вышеупомянутой Инструкции Генеральной прокуратуры РК о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате [12].

Безусловно, вопросы цифровизации правоохранительной деятельности не ограничиваются только использованием информационно-коммуникационных систем, формированием материалов досудебного расследования в электронном формате. Следует также учитывать и тенденции внедрения мобильных приложений, систем автоматических SMS-оповещений физических и юридических лиц, возможности фиксации и воспроизведения тех или иных действий, фактов с помощью технических устройств (видео-регистраторы, планшеты подписи и т.д.) и многие другие аспекты. Таким образом, вопросы цифровизации правоохранительной деятельности в настоящее время относятся к одним из наиболее актуальных, требующих пристального внимания в плане своевременной законодательной инициативы и надлежащей организационной практики. Вместе с тем, в частности, в Дорожной карте по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019-2021 годы они практически не получили освещения, причем как в вопросах организационного обеспечения, так и с точки зрения подготовки и переподготовки кадров правоохранительных органов [13].

В последние годы Республика Казахстан идет по пути активной имплементации положительного опыта зарубежных стран в сфере правоохранительной деятельности. Внедрение элементов цифровизации в деятельность правоохранительных органов не стало исключением. При этом следует отметить, что в большинстве стран с развитой системой цифровизации правоохранительной деятельности изначально имел место процесс формирования интегрированных информационных систем, которые непосредственно востребованы в соответствующей деятельности. В целом, в Республике Казахстан имеет место аналогичная тенденция. Вместе с тем, целый ряд национальных особенностей той или иной зарубежной правоприменительной системы не дает возможность осуществить прием прямого заимствования, требует адаптации к казахстанскому законодательству либо кардинального пересмотра его концепции. Так, в частности, следует учитывать, что во многих странах, имеющих значительный опыт использования цифровых технологий (например, видеоконференцсвязи, электронной фиксации тех или иных следов, событий и т.д.), сложилась более либеральная система оценки соответствующих материалов (например, США, Великобритания, Германия, Сингапур, страны Скандинавского региона и др.), в отличие от казахстанской практики, где имеет место жестко формализованная система оценки любого доказательства с точки зрения его допустимости и других критериев. При этом также необходимо принимать во внимание, что внедрение (расширение) цифровых технологий во многих странах сопровождается значительным научным обеспечением соответствующей деятельности. Так,

в частности, осуществляются опросы практических работников полиции и судебной системы (США, Канада), вводятся системы технической стандартизации информационных процессов для обеспечения необходимой «степени комфортности» участников цифровых правоотношений (Финляндия, США). Все эти факторы свидетельствуют о том, что благополучное внедрение (расширение) цифровизации в деятельности казахстанской правоохранительной системы невозможно без качественного и своевременного научно-методического обеспечения.

Заключение

В целом, в совокупности с актуальностью вопроса следует учитывать и значительные затруднения, которые сопровождают процесс цифровизации правоохранительной деятельности в Республике Казахстан, который включает в себя и сферу обеспечения конфиденциальности. Безусловно, определенное воздействие оказывает и имеющее место в ряде случаев чрезмерное форсирование нововведения, при котором возникает отставание нормативно-правовой базы, обнаруживается неготовность сотрудников к работе в новых условиях, а также неизбежные технические сбои в программных обеспечениях и целый ряд других проблем. Не следует сбрасывать со счетов и экономическую составляющую вопроса, его затратность. Кроме того, возникают не только функциональные, но и чисто социальные сложности, которые можно обозначить как новую проблему «цифрового неравенства». Причем, в данном вопросе имеет место не только проблема цифрового неравенства рядовых граждан, но также и самих сотрудников правоохранительных органов, имеющих разную степень подготовленности к использованию информационно-коммуникационных технологий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении правил использования системы информационного обмена правоохранительных, специальных государственных и иных органов: приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 22 декабря 2015 года № 151 // «Казахстанская правда». – 2016. – 21 июля.

2 О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2010 года: Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 // «Казахстанская правда». – 2009. – 27 августа.

3 Об электронном документе и электронной цифровой подписи: Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 года № 370-III // «Казахстанская правда». – 2003. – 10 января.

4 Единая система электронного документооборота государственных органов Республики Казахстан (ЕСЭДО) // <http://kze.docdat.com/docs/1440/index-63768.html> (дата обращения 12.06.2020).

5 Об информатизации: Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V // «Казахстанская правда». – 2015. – 26 ноября.

6 Цифровой Казахстан: Государственная программа, утвержденная Правительством РК от 12 декабря 2017 года № 827 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827/info> (дата обращения 02.06.2020)).

7 Об утверждении Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых Указов Президента Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 // «Казахстанская правда». – 2018. – 20 февраля.

8 Об утверждении правил документирования, управления документацией и использования систем электронного документооборота в государственных и негосударственных организациях: Постановление Правительства РК от 31 октября 2018 года № 703 // САПП Республики Казахстан. – 2018. – № 61. – Ст. 345.

9 Об утверждении правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований: приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года № 89 // www.adilet.kz (дата обращения 02.06.2020).

10 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V // «Казахстанская правда». – 2014. – 10 июля.

11 О внесении изменения и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности: Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 г. № 118-VI ЗРК // «Казахстанская правда». – 2017. – 22 декабря.

12 Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате: приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 3 января 2018 г. № 2 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016268/info> (дата обращения 03.06.2020).

13 Об утверждении Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019-2021 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2018 года № 897 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000897/info> (дата обращения 06.06.2020).

REFERENCES

- 1 Ob utverzhdenii pravil ispol'zovaniya sistemy informacionnogo obmena pravoohranitel'nyh, special'nyh gosudarstvennyh i inyh organov: prikaz General'nogo prokurora Respubliki Kazakhstan ot 22 dekabrja 2015 goda № 151 // «Kazhstanskaja pravda». - 2016. - 21 ijulja.
- 2 O Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazakhstan na period s 2010 do 2010 goda: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 24 avgusta 2009 goda № 858 // «Kazhstanskaja pravda». - 2009. - 27 avgusta.
- 3 Ob jelektronnom dokumente i jelektronnoj cifrovoj podpisi: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 7 janvarja 2003 goda № 370-II // «Kazhstanskaja pravda». - 2003. - 10 janvarja.
- 4 Edinaja sistema jelektronnogo dokumentooborota gosudarstvennyh organov Respubliki Kazakhstan (ESJeDO) // <http://kze.docdat.com/docs/1440/index-63768.html> (data obrashhenija 12.06.2020).
- 5 Ob informatizacii: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 24 nojabrja 2015 goda № 418-V // «Kazhstanskaja pravda». - 2015. - 26 nojabrja.
- 6 Cifrovoy Kazakhstan: Gosudarstvennaja programma, utverzhennaja Pravitel'stvom RK ot 12 dekabrja 2017 goda № 827 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827/info> (data obrashhenija 02.06. 2020)).
- 7 Ob utverzhdenii Strategicheskogo plana razvitija Respubliki Kazakhstan do 2025 goda i priznanii utrativshimi silu nekotoryh Ukazov Prezidenta Respubliki Kazakhstan: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 15 fevralja 2018 goda № 636 // «Kazhstanskaja pravda». - 2018. - 20 fevralja.
- 8 Ob utverzhdenii pravil dokumentirovaniya, upravleniya dokumentaciej i ispol'zovaniya sistem jelektronnogo dokumentooborota v gosudarstvennyh i negosudarstvennyh organizacijah: Postanovlenie Pravitel'stva RK ot 31 oktjabrja 2018 goda № 703 // SAPP Respubliki Kazakhstan. - 2018.- № 61. - St. 345.
- 9 Ob utverzhdenii pravil priema i registracii zajavlenija, soobshhenija ili raporta ob ugovolnyh pravonarushenijah, a takzhe vedenija Edinogo reestra dosudebnyh rassledovanij: Prikaz General'nogo prokurora Respubliki Kazakhstan ot 19 sentjabrja 2014 goda № 89 // www.adilet.kz (data obrashhenija 02.06.2020).
- 10 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazakhstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231-V // «Kazhstanskaja pravda». - 2014. - 10 ijulja.
- 11 O vnesenii izmenenii i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazakhstan po voprosam modernizacii processual'nyh osnov pravoohranitel'noj dejatel'nosti: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 21 dekabrja 2017 g. № 118-VI ZRK // «Kazhstanskaja pravda». - 2017. - 22 dekabrja.
- 12 Ob utverzhdenii Instrukcii o vedenii ugovolnogo sudoproizvodstva v jelektronnom формате: Prikaz General'nogo Prokurora Respubliki Kazakhstan ot 3 janvarja 2018 g. № 2 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016268/info> (data obrashhenija 03.06. 2020).
- 13 Ob utverzhdenii Dorozhnoj karty po modernizacii organov vnutrennih del Respubliki Kazakhstan na 2019-2021 gody: Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 27 dekabrja 2018 goda № 897 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000897/info> (data obrashhenija 06.06. 2020).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Жандос Кажымуканұлы Айтқужин - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: joyjoyjoy1980@mail.ru.

Сергей Николаевич Кадацкий – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы ҚПЖК кафедрасы бастығының орынбасары, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Айтқужин Жандос Кажымуканович - магистр юридических наук, докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: joyjoyjoy1980@mail.ru.

Кадацкий Сергей Николаевич – кандидат юридических наук, заместитель начальника кафедры УПК Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Aitkuzhin Zhandos - master in Law, doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: joyjoyjoy1980@mail.ru.

Sergey Kadatskiy - Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named Sh. Kabybayev, police colonel. Kostanay, 11 Abai ave. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ УЧАСТНИКОВ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ ДЕЙСТВИЙ

У.Е. Тугелбаев

докторант

Б.Б. Коцегулов

кандидат юридических наук

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В статье анализируются этапы появления терроризма в Казахстане, в которых четко прослеживается эволюционный процесс становления радикальных течений. Выявлено, что в 2021 году в Казахстане пошел рост количества нарушений данного типа, а с 2017 по 2020 год количество подобных правонарушений шло на убыль. Отмечается в статье, что проблема терроризма имеет серьезное практическое значение, основанное на конкретных совместных действиях служб и органов государства: компетентный подход к решению проблемы; профессиональная организация прогнозирования; ранняя диагностика явлений; экспертиза действий преступников и следов преступления; выявление факторов риска, предупреждения и нейтрализации сфер и зон террористической деятельности; определение способов организации и тактики совместных действий правоохранительных органов. В статье рассматриваются вопросы, касающиеся классификации терроризма, противодействия информационной активности участников террористических и экстремистских действий. Проведен краткий анализ компьютерных сетей Интернета, средств массовой информации, значительно затрудняющих деятельность правоохранительных органов по выявлению, предупреждению и пресечению терроризма и экстремизма. Подчеркивается, что существует проблема отсутствия единой методической и методологической организационной базы для проведения оперативно-розыскной деятельности и различных криминалистических мероприятий при раскрытии и расследовании данной категории преступлений. А также особо остро встает проблема отсутствия единого национального специализированного криминалистического программного обеспечения для фиксации и документирования доказательств, которое обеспечивало бы как оперативно и криминалистически значимую сохранность первичного объекта исследования, так и невозможность внесения изменений в результат исследования (осмотра).

Ключевые слова: экстремизм, терроризм, экстремистские преступления, угрозы, расследование, информационная активность, террористический акт и др.

ТЕРРОРИСТИК АҚЦИЯЛАРҒА ҚАТЫСУШЫЛАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚЫЗМЕТІНЕ ҚАРСЫ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІНІҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ

У.Е. Тугелбаев

докторант

Б.Б. Коцегулов

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Мақалада Қазақстандағы терроризмнің пайда болу кезеңдері талданады, онда радикалды ағымдардың қалыптасуының эволюциялық процесі анық қарастырылады. 2021 жылы Қазақстанда осы түрдегі құқық бұзушылықтар көбейе бастағаны, ал 2017 жылдан 2020 жылға дейін мұндай құқық бұзушылықтардың саны азайғаны анықталып отыр. Мақалада терроризм проблемасының мемлекеттік қызметтер мен органдардың нақты бірлескен іс-қимылдарына негізделген маңызды практикалық маңызы бар екендігі атап өтілген: мәселені шешуге сауатты көзқарас; кәсіби болжауды ұйымдастыру; құбылыстарды ерте диагностикалау; қылмыскерлердің әрекеттерін және қылмыс іздерін тексеру; қауіп факторларын анықтау, террористік әрекет аймақтары мен аймақтарының алдын алу және залалсыздандыру; құқық қорғау органдарының бірлескен іс-әрекеттерін ұйымдастыру тәсілдері мен тактикасы болу керектігі айтылған. Мақалада терроризмді жіктеуге, террористік және экстремистік әрекеттерге қатысушылардың ақпараттық белсенділігіне қарсы тұруға қатысты мәселелер қарастырылған. Терроризм мен экстремизмді анықтау, алдын алу және жолын кесу бойынша құқық қорғау органдарының қызметін айтарлықтай қиындататын интернеттің, бұқаралық ақпарат құралдарының компьютерлік желілеріне қысқаша талдау жасалды. Осы санаттағы қылмыстарды ашу мен тергеуде жедел-іздіктіру іс-шараларын және әртүрлі криминалистикалық іс-шараларды жүзеге асыру үшін бірыңғай әдістемелік және әдістемелік ұйымдастырушылық базаның жоқтығы мәселесі бар екені атап көрсетілді. Сондай-ақ, зерттеудің негізгі объектісінің жедел және криминалистикалық маңызды сақталуын қамтамасыз ететін дәлелдемелерді тіркеу және құжаттау үшін бірыңғай ұлттық мамандандырылған сот-сараптамалық бағдарламалық қамтамасыз етудің болмауы және зерттеу нәтижесіне өзгерістер енгізудің мүмкін еместігі мәселесі (тексеру), әсіресе өткір екендігі жазылған.

Түйін сөздер: экстремизм, терроризм, экстремистік қылмыстар, қауіп-қатер, тергеу, ақпараттық қызмет, террористік акт және т.б.

MAIN ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN THE FIELD OF COUNTERING
THE INFORMATION ACTIVITY OF PARTICIPANTS IN TERRORIST AND EXTREMIST ACTIONS

Tugelbayev U.E.

doctoral student

Koschegulov B.B.

Candidate of Juridical Sciences

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B.Beisenov

Annotation. The article analyzes the stages of the emergence of terrorism in Kazakhstan, in which the evolutionary process of the formation of radical movements is clearly traced. It was revealed that in 2021, the number of violations of this type began to grow in Kazakhstan, and from 2017 to 2020, the number of such offenses was declining. It is noted in the article that the problem of terrorism is of serious practical importance, based on specific joint actions of state services and bodies: a competent approach to solving the problem; professional forecasting organization; early diagnosis of phenomena; examination of the actions of criminals and traces of the crime; identification of risk factors, prevention and neutralization of areas and zones of terrorist activity; determination of ways of organizing and tactics of joint actions of law enforcement agencies. The article deals with issues related to the classification of terrorism, countering the information activity of participants in terrorist and extremist actions. A brief analysis of computer networks of the Internet and mass media, which significantly complicate the activities of law enforcement agencies to detect, prevent and suppress terrorism and extremism, is carried out. It is emphasized that there is a problem of the lack of a unified methodological and methodological organizational base for conducting operational-search activities and various forensic activities in the disclosure and investigation of this category of crimes. And also, the problem of the lack of a single national specialized forensic software for fixing and documenting evidence, which would ensure both promptly and forensically significant safety of the primary object of research, and the impossibility of making changes to the result of the study (examination), is especially acute.

Keywords: extremism, terrorism, extremist crimes, threats, investigation, terrorist attack, etc.

Введение

Терроризм и экстремизм являются наиболее опасной формой преступных проявлений и создают прямую угрозу национальной и международной безопасности и стабильности, нередко создают угрозу государственности.

Появление терроризма в Казахстане можно разделить на этапы, в которых четко прослеживается эволюционный процесс становления радикальных течений:

I этап: конец 1990-х - начало 2000-х гг.: первые случаи терроризма появляются после обретения независимости: радикальные группы воспользовались политической и экономической неустойчивостью государства в период становления суверенности страны;

II этап: начало - середина 2000-х гг.: рост случаев вовлечения и участия граждан Казахстана в террористической деятельности как на территории сопредельных стран, так и в зарубежных странах;

III этап: 2005-2011 гг.: появляются террористы из числа граждан Казахстана, которые проводят террористические акции на территории страны;

IV этап: увеличение нападений со стороны радикальных религиозных экстремистов. Одним из случаев выделяется последняя крупная террористическая атака, которая произошла 5 июня 2016 г. в городе Актобе [1].

В настоящее время рост количества нарушений этого типа в 2021 году зарегистрировали впервые (139 правонарушений, связанных с экстремизмом и терроризмом). С 2017 по 2020 год количество подобных правонарушений шло на убыль (только за 2020 год зарегистрировано 116 правонарушений). В региональном разрезе больше всего правонарушений экстремистского и террористического характера зарегистрировано в Туркестанской области [2].

Как видим из вышеизложенного, наша страна реально столкнулась с угрозой террористической преступности и различного рода проявлениями экстремизма, опасность и распространенность которых остается на критически высоком уровне, в связи с этим тема данной статьи является актуальной.

Основная часть

Формирование системы борьбы с терроризмом и экстремизмом, налаживание ее работы в современных условиях представляется сложной задачей, которая может быть решена в течение длительного промежутка времени и при условии стабилизации экономической и политической ситуации в стране, поскольку терроризм — это социально обусловленное явление и самым тесным образом связан с процессами, протекающими в обществе. Это же относится и к экстремизму.

Особенность идеологии терроризма, в отличие от других идеологий, заключается в том, что она довольно часто свои идеи реализует на практике. При этом, по большей части, их практические действия в основном направлены против существующего государственного строя и миропорядка [3].

Любая система прежде всего подразумевает целостность, особенно в структурном построении. В рамках рассматриваемой системы целесообразно выделить в первую очередь несколько основных направлений:

- обязательная координация антитеррористической и антиэкстремистской деятельности правоохранительных органов как внутри Казахстана, так и в рамках СНГ;
- постоянное совершенствование законодательной базы борьбы с терроризмом и экстремизмом;
- дальнейшая разработка и нормативное закрепление перечня субъектов противодействия терроризму и экстремизму с четким разграничением их функций;
- создание и развитие специальных оперативно-розыскных и иных служб и подразделений по борьбе с терроризмом и экстремизмом, в первую очередь — под эгидой МВД Республики Казахстан, КНБ Республики Казахстан;
- организация эффективных мероприятий по усилению охраны стратегических и иных важных объектов, а также систем жизнеобеспечения;
- оказание действенной помощи жертвам актов терроризма и экстремизма;
- идейно-пропагандистское обеспечение антитеррористических антиэкстремистских действий правоохранительных органов [4, с. 90].

Международная и казахстанская практика борьбы с терроризмом на современном этапе опирается на постоянно уточняющуюся систему классификации этого негативного явления, выявления новых его видов и определения конкретных мер противодействия с учетом его типов и видов. В укрупненном варианте различают такие виды терроризма, как политический, националистический, религиозный, криминальный, экологический, ядерный и другие. Эти характеристики терроризма необходимо знать не только руководителям силовых структур, но и всем должностным лицам органов и подразделений правоохранительного блока.

Классификация терроризма многими специалистами осуществляется по различным основаниям и, как правило, на основе следующих критериев:

- по используемым методам воздействия (физический и психологический терроризм);
- по политическим целям (революционный, контрреволюционный, конфронтационный, мобилизационный);
- по характеру объектов воздействия (селективный и массовый);
- по субъекту действия (государственный, негосударственный);
- по отношению субъектов терроризма к правящей системе государства (проправительственный, оппозиционный);
- по географии района (европейский, латиноамериканский, ближневосточный) [5, с. 37].

Географический критерий может достаточно быстро меняться;

- по характеру используемых средств (традиционный, технологический);
- по специфике пространственных условий (на суше, на море, воздушный);
- по идейно-политической платформе (идеологический, националистический, религиозный);
- по количеству участников (индивидуальный, групповой) [6, с. 26].

В научных и аналитических исследованиях выделяются и такие типы терроризма, как международный, транснациональный, внутренний государственный, внутренний негосударственный [7, с. 27].

Новейшей разновидностью терроризма, появившегося в конце 1990-х годов — начале 2000-х годов, является кибертерроризм. С ее развитием начала развиваться ip-телефония, социальные сети, видео-хостинги [8, с. 13].

Далее проанализируем проблемы данной области:

1. Многофункциональность и постоянное развитие гаджетов, а также программного обеспечения, программ, утилит, приложений только расширяет как пользовательские, так и криминалистические возможности. В таких социальных сетях как: «ВКонтакте», «Одноклассники», «Facebook» и др., активно создаются группы и сообщества с новостями и пропагандой [9, с. 137].

Еще одной формой коммуникации и вербовки является как непосредственный личный контакт, так и распространение экстремистской литературы, буклетов, журналов, брошюр (и т.д.) как в электронном формате, так и на бумажных носителях, на религиозных праздниках, около мечетей.

Сложность выявления радикалов связана с использованием ими различных мессенджеров (WhatsApp, Viber, Telegram и др.), поскольку в них используется сквозное шифрование, исключающее возможность взлома, перехвата, блокировки. Использование VPN и прокси-серверов также стало обычным явлением.

На данном этапе следует отметить, что особую специфику приобретают неординарные способы как документирования результатов ОРД, так и доказывания в рамках уголовного процесса: просмотры

страниц пользователей в социальных сетях, пользователей различных гаджетов, а также выполнение определенной процедуры криминалистической значимости - фотографирование следов на страницах путем снимка экрана (скриншот) с помощью специализированных программ.

2. С развитием электронных платежных средств, в т.ч. появление и популяризация анонимизированных электронных кошельков для криптовалют, возникли проблемы с анонимизацией финансовых транзакций, направленных на спонсирование террористических организаций, сообществ, лиц, причастных к террористической деятельности, а также финансовых оборотов между ними.

В связи с этим возникает проблема отсутствия единого национального специализированного криминалистического программного обеспечения для фиксации и документирования доказательств, которое гарантировало бы как оперативную, так и значительную криминалистическую безопасность (невозможность модификации) первичного объекта исследования, а также невозможность внесения изменений в результат исследования (осмотра) он особенно остро стоит, что повысит достоверность и надежность доказательной базы за счет исключения возможности фальсификации доказательной базы [10].

3. Постоянно повышающийся уровень защиты не только каналов обмена сообщениями в мессенджерах, но и непосредственно самого интерфейса мессенджера, что не позволяет фиксировать и документировать информацию. Например, мессенджер Signal полностью ограничил возможность делать снимок экрана - скриншот) доказательной базы соответствующими ограничениями в приложении, а также имеет функционал самоудаления сообщений [11].

В мессенджере Telegram присутствует режим «секретный чат» с ограничением на изготовление скриншотов, а также с возможностью включения самоуничтожающихся (самоудаляющихся) сообщений, что влечет мгновенное удаление доказательственной базы даже без возможности ее фиксации: с одной стороны, согласно ст. 18 Конституции РК в полной мере создаются условия для тайны связи (переписки, телефонных переговоров), но, с другой - данный функционал вступает в конфликт со ст. 77 Конституции РК, ставя под угрозу возможность защиты граждан РК [12].

4. Отсутствие единой методической и методологической организационной базы для проведения оперативно-розыскной деятельности и различных криминалистических мероприятий при раскрытии и расследовании данной категории преступлений.

При наличии многообразия технических средств и программных обеспечений, используемых в оперативно-розыскной деятельности и компьютерной криминалистике, влечет за собой такой стимулирующий к развитию фактор, как конкуренция между разработчиками, но, в то же время создает трудности как при взаимодействии различных силовых ведомств, использующих различные технические средства и программное обеспечение, так и для судов, анализирующих доказательственную базу.

С учетом темпов развития технологий эти процессы систематически ускоряются, что определяет предъявление к специалистам все новых и новых квалификационных требований, а также постоянное совершенствование имеющихся знаний, навыков и умений в этой области.

Кроме того, неоспоримым преимуществом является использование различных специализированных программ и технических средств и, как следствие, невозможность злоумышленников предугадать выбор специалистов: таким образом, злоумышленники, находясь в неведении, не имеют возможности использовать недостатки тех или других специализированных программ и технических средств для сокрытия подготовки к преступлению или его совершению.

Заключение

Технический прогресс и глобальная цифровизация, являясь естественными процессами технологического развития и совершенствования общества, облегчая жизнь людей во многих своих проявлениях, неизбежно приобретают «обратную сторону» такой медали: использование технологий в преступных целях, в т.ч. как объект и средство совершения террористических преступлений.

Специфика средств и объектов цифровых террористических атак предполагает использование конкретных средств и методов противодействия этим атакам, а также раскрытие и расследование готовящихся и совершенных террористических преступлений.

В свою очередь, проблема заключается в отсутствии надежного национального программного и аппаратного обеспечения и, как следствие, единого подхода к доказательствам при расследовании данной категории дел.

Но отсутствие единообразия также является преимуществом: с одной стороны, оно создает конкуренцию между разработчиками программного и аппаратного обеспечения, с другой - разумный творческий подход в использовании необычных криминалистических средств означает, что ход оперативно-розыскных мероприятий и сбора доказательств, невозможно предугадать в ходе расследования, что затрудняет подготовку и совершение террористических преступлений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Яскевич Ю. Самые громкие теракты в истории современного Казахстана // <https://www.zakon.kz/4797820-samyie-gromkie-terakty-v-istorii.html> (дата обращения 25.10.2021 года)
- 2 В Казахстане выросло число правонарушений в сфере терроризма и экстремизма // <https://esquire.kz/v-kazahstane-vyroslo-chislo-pravonarushenij-v-sfere-terrorizma-i-jekstremizma/> (дата обращения 25.10.2021).
- 3 Токубаев К.З., Саввина Л.Э. Правоприменительная практика организации органами внутренних дел антитеррористической защиты объектов, уязвимых в террористическом отношении: зарубежный опыт, проблемы, пути решения // *Гылым - Наука*. - 2018. - №2 (57). - С. 57-62
- 4 Осипов А.П. Противодействие терроризму и экстремизму/ А.П. Осипов // *Закон и право*. Право. - 2021. - №2. - С. 89-91.
- 5 Бычков В.В. Преступления экстремистской направленности: понятие, классификация, общие объективные и субъективные признаки, квалифицированные составы // *Расследование преступлений: проблемы и пути их решения*. - 2018. - № 4(22). - С. 36-41.
- 6 Харченко С.В., Аتماжитов В.М., Васильев Н.Н. Общие положения организации оперативно-розыскной деятельности ОВД в особых условиях: лекция. - М., 2019. - С. 25-27.
- 7 Бычков В.В., Ротов В.А. Понятие и виды преступлений экстремисткой направленности, совершаемых с использованием информационно-телекоммуникационных сетей // *Расследование преступлений: проблемы и пути их решения*. - 2020. - № 3. - С. 26-31.
- 8 Харченко С.В., Васильев Н.Н. К вопросу о характеристике ряда современных проявлений терроризма и организации деятельности органов внутренних дел в сфере противодействия информационной активности участников террористических и экстремистских действий // *Проблемы правоохранительной деятельности*. - 2019. - № 1. - С. 12-21.
- 9 Хумигов А.Э., Дохаева А.Б. История возникновения терроризма как социально негативного явления современного общества/ А.Э. Хумигов, А.Б.Дохаева // *Государственная служба и кадры*. - 2019. - №4. - С. 136-137.
- 10 Филатов А. Вверх по лестнице, ведущей вниз // <https://www.ng.ru/blogs/filatov/vverkh-po-lestnitse-vedushchey-vniz.php> (дата обращения: 25.10.2021).
- 11 Защита экрана Signal Support // <https://support.signal.org/hc/ru/categories/360000666832-Общие> (дата обращения: 25.10.2021)
- 12 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года (с изм. и доп. по сост. на 23.03.2019 г.) // *Ведомости Парламента Республики Казахстан*. - 1996. - N 4. - Ст. 217.

REFERENCES

- 1 Yaskevich Yu. Samyye gromkiye terakty v istorii sovremennogo Kazakhstana // <https://www.zakon.kz/4797820-samyie-gromkie-terakty-v-istorii.html> (data obrashcheniya 25.10.2021 goda).
  - 2 V Kazakhstane vyroslo chislo pravonarusheniy v sfere terrorizma i ekstremizma // <https://esquire.kz/v-kazahstane-vyroslo-chislo-pravonarushenij-v-sfere-terrorizma-i-jekstremizma/> (data obrashcheniya 25.10.2021)
  - 3 Tokubaev K.Z., Savvina L.E. The law enforcement practice of organizing by the internal affairs bodies the anti-terrorist protection of objects that are vulnerable to terrorism: foreign experience, problems, solutions // *Gylum (Science)*. - 2018. - No2 (57). - S. 57-62.
  - 4 Osipov A.P. Protivodeystviye terrorizmu i ekstremizmu / A.P. Osipov// *Zakon i pravo. Pravo*. - 2021. - №2. - С. 89-91.
  - 5 Bychkov V.V. Prestupleniya ekstremistskoy napravlenosti: ponyatiye, klassifikatsiya, obshchiye ob"yektivnyye i sub"yektivnyye priznaki, kvalifitsirovannyye sostavy // *Rassledovaniye prestupleniy: problemy i puti ikh resheniya*. - 2018. - № 4(22). - S. 36-41.
  - 6 Kharchenko S.V., Atmazhitov V.M., Vasil'yev N.N. Obshchiye polozheniya organizatsii operativnorozysknoy deyatel'nosti OVD v osobykh usloviyakh: lektsiya. - M., 2019. - S. 25-27.
  - 7 Bychkov V.V., Rotov V.A. Ponyatiye i vidy prestupleniy ekstremistkoy napravlenosti, sovershayemykh s ispol'zovaniyem informatsionno-telekommunikatsionnykh setey // *Rassledovaniye prestupleniy: problemy i puti ikh resheniya*. - 2020. - № 3. - S. 26-31.
  - 8 Kharchenko S.V., Vasil'yev N.N. K voprosu o kharakteristike ryada sovremennykh proyavleniy terrorizma i organizatsii deyatel'nosti organov vnutrennikh del v sfere protivodeystviya informatsionnoy aktivnosti uchastnikov terroristicheskikh i ekstremistskikh deystviy // *Problemy pravookhranitel'noy deyatel'nosti*. - 2019. - № 1. - S. 12-21.
  - 9 Khumigov A.E., Dokhayeva A.B. Istoriya vzniknoveniya terrorizma kak sotsial'no negativnogo yavleniya sovremennogo obshchestva/ A.E. Khumigov, A.B.Dokhayeva // *Gosudarstvennaya sluzhba i*
- ГЫЛЫМ №1 (72) 2022

---

kadry. - 2019. - №4. - S. 136-137.

10 Filatov A. Vverkh po lestnitse, vedushchey vniz // <https://www.ng.ru/blogs/filatov/vverkh-po-lestnitse-vedushchey-vniz.php> (data obrashcheniya: 25.10.2021).

11 Zashchita ekrana Signal Support // <https://support.signal.org/hc/ru/categories/360000666832-Obshchiye> (data obrashcheniya: 25.10.2021).

12 Konstitutsiya Respubliki Kazakhstan: prinyata 30 avgusta 1995 goda (s izm. i dop. po sost. na 23.03.2019 g.) // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazakhstan. - 1996. - N 4. - St. 217.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Улан Еркинович Тугелбаев - Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты. Қарғанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: kpa.ulan.20@gmail.ru

Бекболат Бекетович Кошегулов – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті. Қарғанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: bekbolatk@mail.ru

Тугелбаев Улан Еркинович - докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: kpa.ulan.20@gmail.ru

Бекболат Бекетович Кошегулов - кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовного права и криминологии Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: bekbolatk@mail.ru

Ulan Tugelbayev - doctoral student of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, 124 Ermekov Street. E-mail: kpa.ulan.20@gmail.ru

Bekbolat Koschegulov - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, 124 Ermekov Street. E-mail: bekbolatk@mail.ru

ГУМАНИЗАЦИЯ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН СКВОЗЬ ПРИЗМУ ОРГАНИЗАЦИИ ВЫЕЗДОВ ОСУЖДЕННЫХ, ОТБЫВАЮЩИХ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ, ЗА ПРЕДЕЛЫ УЧРЕЖДЕНИЙ

Г.С. Аминова

магистрант

М.Р. Муканов

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В современных условиях динамичного развития процессов построения демократического социума одним из важнейших механизмов правовой системы развивающегося государства выступает создание справедливой системы наказаний и выработка качественного механизма их исполнения, который должен быть направлен на достижение провозглашенных целей наказания в соответствии учета прав и интересов личности. В сложившихся обстоятельствах наиболее актуальной проблемой на сегодняшний день в уголовно-исполнительной политике Республики Казахстан выступает процесс гуманизации исполнения наказаний.

В ходе исследования вопросов гуманизации были изучены особенности поощрительных мер в отношении осужденных, в частности организации выездов за пределы учреждений уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан. Анализируя характерные особенности выездов осужденных за пределы учреждения, авторы научной статьи рассматривают виды и специфику выездов осужденных, которые организовываются на территории учреждений в нашей стране. Предметом рассмотрения выступило то, что институт выездов осужденных является одной из наиболее эффективных поощрительных мер уголовно-исполнительного права, потому как разрешая осуществить выезд, администрация учреждения выделяет осужденного из общего числа содержащихся лиц, стимулирует его правопослушное поведение и позволяет решить личные проблемы.

Через основы сравнительного анализа пристальное внимание исследователя обращено на Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная система Республики Казахстан, гуманизация, права осужденных, законные интересы осужденных, выезды, краткосрочные выезды, длительные выезды.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЗАҢНАМАСЫН МЕКЕМЕЛЕРДЕН ТЫС ЖЕРЛЕРГЕ БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУДЫ ӨТЕП ЖАТҚАН СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ШЫҒУЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ ІЗГІЛЕНДІРУ

Г. С. Аминова

магистрант

М.Р. Муканов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Демократиялық қоғамды құру процестерінің қарқынды дамуының қазіргі жағдайында дамушы мемлекеттің құқықтық жүйесінің маңызды тетіктерінің бірі - жазалардың әділ жүйесін құру және оларды орындаудың сапалы тетігін жасау, ол жеке адамның құқықтары мен мүдделерін ескере отырып, жазаның жарияланған мақсаттарына қол жеткізуге бағытталуы керек. Қалыптасқан жағдайларда бүгінгі күні Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару саясатындағы неғұрлым өзекті проблема жазалардың орындалуын ізгілендіру процесі болып табылады.

Ізгілендіру мәселелерін зерттеу барысында сотталғандарға қатысты көтермелеу шараларының ерекшеліктері, атап айтқанда Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен тыс жерлерге шығуды ұйымдастыру мәселелері зерделенді. Сотталғандардың мекемеден тыс жерлерге шығуының тән ерекшеліктерін талдай отырып, ғылыми мақаланың авторлары біздің еліміздегі мекемелердің аумағында ұйымдастырылатын сотталғандардың шығуының түрлері мен ерекшеліктерін қарастырады. Қарау мәні сотталғандардың шығу институты қылмыстық-атқару құқығының ең тиімді көтермелеу шараларының бірі болып табылатындығы болды, өйткені мекеме әкімшілігі шығуды жүзеге асыруға рұқсат бере отырып, сотталған адамды ұсталатын адамдардың жалпы санынан бөледі, оның құқыққа бағынушылық мінез-құлқын ынталандырады және жеке проблемаларын шешуге мүмкіндік береді.

Салыстырмалы талдау негіздері арқылы зерттеушінің мұқият назары Біріккен Ұлттар Ұйымының тұтқындармен қарым-қатынасқа қатысты ең төменгі стандартты ережелеріне аударылды.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі, ізгілендіру, сотталғандардың құқықтары, сотталғандардың заңды мүдделері, шығулар, қысқа мерзімді шығулар, ұзақ шығулар.

**HUMANIZATION OF THE PENAL ENFORCEMENT LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
THROUGH THE PRISM OF THE ORGANIZATION OF VISITS OF CONVICTS SERVING IMPRISONMENT
OUTSIDE INSTITUTIONS**

G.S. Aminova
postgraduate student

M.R. Mukanov

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. In modern conditions of dynamic development of the processes of building a democratic society, one of the most important mechanisms of the legal system of a developing state is the creation of a fair system of punishments and the development of a qualitative mechanism for their execution, which should be aimed at achieving the declared goals of punishment in accordance with the rights and interests of the individual. Under the circumstances, the most urgent problem today in the penal policy of the Republic of Kazakhstan is the process of humanization of the execution of punishments.

In the course of the study of humanization issues, the features of incentive measures against convicts were studied, in particular, the organization of trips outside the institutions of the penitentiary system of the Republic of Kazakhstan. Analyzing the characteristic features of convicts' trips outside the institution, the authors of the scientific article examines the types and specifics of convicts' trips that are organized on the territory of institutions in our country. The subject of consideration was the fact that the institution of visits of convicts is one of the most effective incentive measures of penal enforcement law, because by allowing departure, the administration of the institution singles out the convict from the total number of detainees, stimulates his law-abiding behavior and allows to solve personal problems.

Through the basics of comparative analysis, the researcher's close attention is drawn to the United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners.

Keywords: penal enforcement system of the Republic of Kazakhstan, humanization, rights of convicts, legitimate interests of convicts, departures, short-term departures, long-term departures.

Введение

Независимость стран постсоветского пространства позволила каждому государству встать на путь становления демократии, правового социума и рыночной экономики. Республика Казахстан не исключение, которая сегодня направляет вектор своего развития в сторону реформирования отношений в обществе и государстве, стремясь стать полноправным членом мирового сообщества. Обращаем внимание на то, что с момента обретения суверенитета начинается процесс последовательного перехода от политической системы советского типа к совершенно новой государственности, основой которой выступили демократические начала и принципы. Следует выделить, что на сегодняшний день мировые тенденции в области экономики и политики, процессы глобализации выступают основополагающими факторами динамичного развития законодательства Республики Казахстан в области прав человека и гражданина.

Так, глава государства Касым-Жомарт Токаев в Послании народу Казахстана «Единство народа и системные реформы - прочная основа процветания страны» выделяет, что принятие Комплексного плана по защите прав человека заложило долгосрочную институциональную основу дальнейшего совершенствования системы защиты прав человека в Казахстане [1].

Вследствие этого мы наблюдаем происходящее всестороннее развитие уголовного и уголовно-исполнительного законодательства в нашей стране, которое всецело пропагандирует защиту прав и свобод человека, реализацию его законных интересов и иных социальных возможностей. Пристальное внимание уделено новому этапу гуманизации уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан.

Основная часть

Изучая вопросы развития гуманизации, мы понимаем, что одним из важнейших методов сегодня выступает не только создание справедливой и максимально дифференцированной системы наказаний, но и выработка качественного механизма их исполнения, который должен быть направлен на достижение провозглашенных целей наказания при всестороннем учете прав и интересов гражданина. Выполнение этих установок возможно только при соблюдении государством принципиального баланса между основанной на законе и требуемой силой уголовной репрессии, необходимым гуманизмом по отношению к любому преступнику. Обращаем внимание на то, что гуманизация должна касаться всех осужденных, главным образом лиц, впервые совершивших преступления небольшой и средней тяжести, беременных и одиноких женщин, имеющих на иждивении несовершеннолетних детей, людей преклонного возраста.

На сегодняшний день в области соблюдения прав человека значительную роль играют минималь-

ные требования, изложенные в Правилах Нельсона Манделы. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными обеспечивают соблюдение свобод каждого человека, лишенного свободы. Так, пункт 2 Правила 2 гласит, что «в целях практического применения принципа не дискриминации тюремной администрации следует учитывать индивидуальные потребности заключенных, в частности наиболее уязвимых категорий заключенных, находящихся в условиях тюремного заключения. Необходимо принимать меры для защиты и поощрения прав заключенных с особыми потребностями, и такие меры не должны считаться дискриминационными» [2].

Иными словами, в условиях гуманизации на первый план выходят права осужденных, представляющие собой важный элемент их правового статуса. Здесь, правовой статус осужденных предстает перед нами в качестве личных, политических, социально-экономических, культурных прав осужденных.

Рассматривая правовую природу свобод осужденных, мы признаем, что реальность и гарантированность прав позволяют повысить эффективность деятельности учреждений и органов, которые исполняют наказания и обеспечить его законность. С точки зрения выполнения государством условий международных актов по обращению с лицами, подвергнутыми задержанию, закрепление и соблюдение прав осужденных в законе имеют фундаментальное значение.

В процессе исследования вопросов гуманизации уголовно-исполнительного законодательства интересны взгляды российского ученого А.А. Игнатьева, который особое внимание уделяет правам осужденных в пенитенциарной системе. В своих трудах исследователь называет общие права осужденных их законными интересами [3]. По мнению указанного автора, легитимные интересы осужденных это своего рода возможности для каждого осужденного обладать благами, удовлетворение которых напрямую связано с оценкой их поведения наблюдающими должностными лицами органов, исполняющих наказания, прокуратуры, судом. Следует отметить, что права расширяются в целях еще более эффективного формирования у осужденного правопослушного поведения, позитивного отношения к личности, обществу, труду, нормам, правилам и этике поведения в социуме. Ведь мировой опыт обращения с осужденными показывает гуманное отношение и, как следствие, его исправление.

Соблюдая права осужденных в условиях внедрения идеи гуманизма в уголовно-исполнительной системе Казахстана, мы придаем первостепенное значение правовой роли поощрительных мер, выраженные в том, что они направлены на придание динамичности, гибкости процессу исправительного воздействия, позволяют за короткое время реагировать на изменения поведения личности осужденного в период всего отбывания наказания.

Кроме того, поощрение как один из методов воздействия на осужденных, следует рассматривать в качестве механизма одобрения правопослушного отношения лица к выполнению требований и действенного инструмента формирования положительного морально-психологического климата среди осужденных. Здесь, следует упомянуть о принципах уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан, закрепленных в статье 5 главы 2 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан, представленные законностью, гуманизмом, демократизмом, равенством осужденных перед законом, дифференциацией и индивидуализацией исполнения наказаний, рациональным применением средств принуждения и исправления осужденных, стимулированием их правопослушного поведения, соединением наказания с исправительным воздействием [4]. Ведь именно их системное применение позволяет добиться результативного исправления осужденного и вернуть его в социуму законопослушным гражданином.

В современных условиях развития уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, на законодательном уровне закреплены основные поощрительные меры, предусмотренные в целях избежания негативного влияния изоляции на осужденного. В русле гуманизации они всецело ориентированы на упорядочение отбывания наказания, позволив положительно характеризующимся осужденным покидать территорию учреждения пенитенциарной системы Республики Казахстан.

Исследуя сущность, правовую природу, социальное предназначение выездов осужденных как один из важных показателей гуманизма в развитии общества, необходимо провести системный анализ положений, закрепленных в Уголовно-исполнительном кодексе Республики Казахстан.

Подчеркиваем, что в условиях развития современного уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан предоставление осужденным права выезда из учреждений уголовно-исполнительной системы является отражением принципа гуманизма, что значительно приближает его к международным стандартам обращения с осужденными.

В широком смысле слова понятие «выезд», на наш взгляд, представляет собой убытие осужденного из учреждения уголовно-исполнительной системы. В его сущность необходимо относить перемещение осужденного по пути следования от учреждения до места проведения времени в период выезда,

временное пребывание в месте проведения выезда и обратный путь следования.

Согласно положениям Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан организация выездов в личных целях распространяется на всех осужденных, содержащихся в учреждении уголовно-исполнительной системы - мужчин, женщин, несовершеннолетних. Так, исходя из классификации, предложенной в 18 главе «Условия отбывания наказания в учреждениях» статьи 113 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан «Осужденные, содержащиеся в учреждениях, а также оставленные в учреждении смешанной безопасности и направленные в учреждение полной безопасности для ведения работ по хозяйственному обслуживанию, имеют право на выезды за пределы учреждения» [4]. Далее оговаривается, что осужденные-инвалиды первой или второй группы и нуждающиеся по состоянию здоровья в постоянном уходе имеют право на выезд за пределы учреждения в сопровождении одного из супругов, родственника или иного сопровождающего лица.

Основываясь на том, что выезды предоставляются всем категориям осужденных, Уголовно-исполнительный кодекс разъясняет права осужденных-несовершеннолетних. Так, статья 152 «Меры поощрения, применяемые в учреждениях средней безопасности для содержания несовершеннолетних» поясняет, что за хорошее поведение, добросовестное отношение к труду и учебе, активное участие в работе добровольных организаций и воспитательных мероприятиях к осужденным могут применяться право на предоставление выхода за пределы учреждений в сопровождении родителей или близких родственников [4]. Такие обстоятельства свидетельствуют о том, что государство полностью ориентировано на содействие исправления осужденного в период отбывания наказания.

Следует выделить, что осуществление выездов имеют свою строгую организованность, согласно четко выработанным правилам и требованиям. Причинами выездов осужденных могут выступать исключительные обстоятельства, касающиеся необходимости прощания с умершим родственником, оказания моральной, материальной помощи и поддержки в связи со смертью или тяжелой болезнью близких родственников. Более того, основаниями выездов являются стихийные бедствия, причинившие значительный материальный ущерб осужденному или его семье, решение вопросов трудового и бытового устройства после его освобождения.

Феномен выездов в уголовно-исполнительной системе Республики Казахстан представлен их делением на краткосрочные и длительные. Каждый из обозначенных выездов имеет свои специфические особенности.

Заметим, что в русле развития вопросов осуществления краткосрочных выездов уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан закрепляет права осужденных в статье 86 «Условия отбывания наказания в виде ареста». Здесь указывается, что осужденные имеют права и обязанности, среди которых на первый план выходят возможности краткосрочных выездов сроком не более семи суток, не считая времени, необходимого для проезда в оба конца. Причинами выездов выступают основания таких обстоятельств, как смерть, тяжелая болезнь одного из супругов или близкого родственника, стихийные бедствия, в результате которых причинен материальный ущерб его семье.

Вместе с тем осужденные женщины, у которых оставлены дети в домах ребенка учреждений, так же имеют право покинуть учреждение, используя краткосрочный выезд. Более того, один раз в год на краткосрочный выезд имеют право осужденные женщины, у которых имеются несовершеннолетние дети-инвалиды вне учреждения.

Говоря о длительных выездах, то такой вид покидания территории учреждения уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан осуществляется на время ежегодного оплачиваемого отпуска в учреждении минимальной безопасности.

Таким образом, уголовно-исполнительное законодательство нашей страны предоставляет всяческие возможности осужденным выехать за пределы учреждения по весомым обстоятельствам, что дает возможность реализовать свои личные цели и решить вопросы социально-бытового характера.

Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан содержит в себе положения, содержащие в себе особенности организации выездов за пределы учреждений среди осужденных. Так, изначально осужденный подает письменное заявление на выезд из учреждения уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, которое рассматривается, как правило, в суточный срок. Согласно статье 133 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан одобрение на выезд предоставляется исключительно начальником учреждения либо лицом, исполняющим его обязанности. При этом учитываются все требования к поведению осужденного в период отбывания наказания. При рассмотрении заявления осужденного проверяется не только наличие оснований для осуществления выезда, но и во внимание принимается тяжесть совершенного преступления, отбытый срок, личность и поведение осужденного. Более того, учитывая положения статьи 124 «Воспитательная работа» особое внимание уделяется участию осужденного в воспитательных мероприятиях [4]. Стоит заметить, что в совре-

менной уголовно-исполнительной практике существуют случаи, когда администрация не разрешает организовать выезд для осужденного. В этом случае данный отказ должен быть ему разъяснен.

Повествуя об организации и порядке процесса выездов, то согласно статье 113 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан пребывание осужденного за пределами, его расходы используются из средств, имеющихся на контрольном счете наличности временного размещения денег, либо оплачиваются иными лицами. Как правило, в связи с выездом бухгалтерия учреждения по письменному заявлению осужденного выдает ему деньги из собственных средств на оплату расходов. Следует отметить, что проездные билеты осужденный приобретает самостоятельно.

Одной из особенностей организации выездов выступает то, что в условиях разрешения на выезд с осужденным проводится беседа, в ходе которой он предупреждается об уголовной ответственности за уклонение от отбывания лишения свободы. На период выезда осужденный имеет право получить принадлежащую ему гражданскую одежду и обувь [4]. В ходе пребывания осужденного на пределами учреждения, согласно статье 11, он не имеет права выезжать на территорию другого государства, если иное не предусмотрено международными договорами Республики Казахстан.

Следует выделить, что время нахождения осужденного вне пределов учреждения засчитывается в срок отбывания наказания.

Изучая вопросы и основные проблемы выездов осужденных, отбывающих лишение свободы за пределы учреждений уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, мы обращаем внимание на непредвиденные обстоятельства, которые могут возникнуть в ходе их организации. В этих случаях статья 113 описывает некоторые моменты. Так, например, если возникают трудности в вопросах обратного выезда осужденного в установленный срок, по мотивированному постановлению начальника органа внутренних дел по месту пребывания осужденного срок возвращения в учреждение продлевается до пяти суток с немедленным уведомлением администрации учреждения. Закрепляются такие обстоятельства статьей 130 «Нарушения установленного порядка отбывания наказания», где описано, что злостными нарушениями установленного порядка отбывания наказания являются невозвращение в установленный срок в учреждение осужденного, которому разрешен краткосрочный выезд за его пределы [4].

Если возникает такая ситуация, что осужденный не возвращается в установленный срок и уклоняется от возврата, то администрация ведет организацию осуществления розыска и возвращения в исправительное учреждение в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан. Так, согласно 100 статье «Оперативно-розыскная, контрразведывательная деятельность и негласные следственные действия в учреждениях» в соответствии с законодательством Республики Казахстан в учреждениях осуществляются оперативно-розыскная, контрразведывательная деятельность и негласные следственные действия, задачами которых являются розыск осужденных, совершивших побег из учреждений, а также осужденных, уклоняющихся от отбывания наказания в виде лишения свободы [4].

Такие условия рассмотрены и в Правилах Нельсона Манделы, где указаны особенности расследования исчезнувших осужденных. Например, пункт 1 Правила 71 гласит, что «независимо от начала внутреннего расследования директор тюремного учреждения немедленно уведомляет о любом случае смерти, исчезновения или тяжкого телесного повреждения в заключении судебный или иной компетентный орган, который не зависит от тюремной администрации и которому поручено проводить срочное, беспристрастное и эффективное расследование обстоятельств и причин таких случаев» [2].

Необходимо отметить, что уголовно-исполнительным законодательством Республики Казахстан установлены случаи, когда выезды осужденным запрещены по любым основаниям. В первую очередь к ним относятся осужденные, совершившие рецидивные преступления. Выездов как одного из видов поощрения лишаются осужденные, которым наказание в виде смертной казни в порядке помилования заменено лишением свободы и которые отбывают пожизненное лишение свободы. Более того, осужденные с психическим, поведенческим заболеванием, не исключающим вменяемости, а также не завершившим лечение от туберкулеза, инфекции, психического, поведенческого расстройства, связанного с употреблением психоактивных веществ, так же не могут выезжать за пределы учреждения уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан. Осужденные, отбывающие наказание за террористические, экстремистские преступления либо за преступления, совершенные в составе преступной группы, а также за преступление против половой неприкосновенности малолетних, не имеют право покидать территорию учреждения. Примечательно, что осужденные, имеющие вторую или третью отрицательную степень поведения, так же не могут выехать из территории уголовно-исполнительного учреждения Республики Казахстан.

Следует подчеркнуть, что согласно статье 101 «Режим особых условий» Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан в период действия режима особых условий и в случае возникновения

непосредственной угрозы жизни и здоровью осужденных, персонала или иных лиц, в учреждении может быть приостановлено осуществление прав осужденных, направленные на осуществление выездов за пределы учреждения уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан [4].

Заключение

Таким образом, нами рассмотрены некоторые вопросы гуманизации уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан сквозь призму организации выездов осужденных, отбывающих лишение свободы за пределы учреждений. Прежде всего изучены обстоятельства, предоставляющие возможность краткосрочных или длительных отъездов по установленным в законодательстве обстоятельствам с последующим возвращением на территорию учреждения уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан через строго установленный промежуток времени.

В ходе исследования нами выявлено, что в условиях гуманизации современной пенитенциарной политики поощрительные меры уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан играют важнейшую роль в процессе исправительного воздействия на осужденных, оказывают на них мощное исправительное влияние, тем самым стимулируя к правопослушному поведению.

Ведь «с самого начала отбывания срока заключения следует думать о будущем заключенного, которое ждет его после освобождения. К этому его следует поощрять, а также помогать ему поддерживать и укреплять связи с лицами или учреждениями, находящимися за стенами тюрьмы, которые способны содействовать его включению в жизнь общества и защитить наилучшие интересы его семьи» - повествует Правило 107 «Социальные связи и опека после освобождения» Нельсона Манделы [2].

В силу исключительности обстоятельств, лежащих в основе предоставления рассматриваемых выездов, следует упомянуть, что краткосрочные выезды, в отличие от длительных, в меньшей степени способствуют процессу исправления осужденного. Поэтому сегодня необходимо пересмотреть условия предоставления выездов осужденным и особенности их классификации.

На основании вышеизложенного можно утверждать, что на сегодняшний день правовая реформа, направленная на гуманизацию уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан, вызвана динамикой общественно-политического, социально-экономического развития государства и общества, которая обуславливает закономерную трансформацию сложившихся и возникновение новых общественных отношений в уголовной политике Республики Казахстан и требует не просто коррекции, а актуализации вопросов о необходимости гуманизации уголовного законодательства страны в целом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

2 Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы) // https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-R-ebook.pdf.

3 Игнатиев А.А. Уголовно-исполнительное право: учебник. – М.: Юрист, 1997. - С. 37.

4 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>.

REFERENCES

1 The unity of the people and systemic reforms are a solid foundation for the prosperity of the country: The message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

2 United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Nelson Mandela Rules) // https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-R-ebook.pdf.

3 Ignatiev A.A. Penal enforcement law: textbook. – M.: Lawyer, 1997. - P. 37.

4 The Criminal Executive Code of the Republic of Kazakhstan: Code of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 No. 234-V SRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Гаухар Сеиловна Аминова - Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: gauharaminovaayahmetova@mail.ru.

Малик Рсбаевич Муканов – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және жазаны орындауды ұйымдастыру кафедрасы бастығының орынбасары. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mykanov@kostacademy.gov.kz.

Аминова Гаухар Сеиловна - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: gauharaminovaayahmetova@mail.ru

Муканов Малик Рсбаевич – доктор философии (PhD), заместитель начальника кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: mykanov@kostacademy.gov.kz.

Gaukhar Aminova - postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: gauharaminovaayahmetova@mail.ru.

Malik Mukanov - Doctor of Philosophy (PhD), Deputy Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: mykanov@kostacademy.gov.kz.

ӘКІМШІЛІК-ЮРИСДИКЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ: ТҮСІНІГІ, МӘНІ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Т. Алимжанов

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Д. Қалқаманұлы

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Ш.А. Кадыров

докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Бүгінгі күні әкімшілік-құқықтық реформаның негізгі мақсаты ретінде тұтастай алғанда мемлекеттік органдардың бүкіл жүйесінің тиісінше жұмыс істеуі үшін жағдайлар тізбесін белгілеу қажет. Сондықтан теориялық жағынан да, практикалық жағынан да, елде болып жатқан өзгерістерді жүзеге асыру процесінде ішкі істер органдарының әкімшілік-юрисдикциялық қызметін жүзеге асырудың жаңа тетіктерін қалыптастыруға маңызды орын беріледі. Бұл көбінесе азаматтардың өмірі мен денсаулығын сақтау мақсатында қоғамдық тәртіпті сақтауды қамтамасыз ету және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында мемлекеттік саясатты іске асыру оның тиімділігіне тікелей тәуелділікте болуымен түсіндіріледі. Әкімшілік және юрисдикциялық қызметтің мәнін ашу үшін авторлар «әкімшілік юрисдикция» санатына талдау жүргізді, сонымен қатар оның даму ерекшеліктерін ашты. Әкімшілік-юрисдикциялық қызмет ұғымын анықтау мәселесі теориялық жағынан да, практикалық жағынан да әлі шешілмегені қызықты факт болып табылады. Заңнамалық деңгейде де бірыңғай шешім жоқ, бұл құқық қолдану практикасындағы проблемалардың көпшілігіне алып келеді. Сонымен, мұндай қызметтің тұжырымдамасы, негізгі белгілері, мазмұны, құрылымы сияқты бүкіл әкімшілік-юрисдикциялық қызметке қатысты мәселелер даулы болып қала береді. Жұмыста әкімшілік юрисдикцияның түсінігі мен мазмұны, ішкі істер органдарының әкімшілік-юрисдикциялық қызметі әкімшілік процестің ажырамас бөлігі ретінде ашылады. Авторлар оның белгілерін сипаттайтын әкімшілік-юрисдикциялық қызметтің негізгі элементтерін атап өтті, сонымен қатар оны қолданыстағы әкімшілік заңнамада бекіту үшін «әкімшілік-юрисдикциялық қызмет» дефинициясының өзіндік анықтамасын ұсынды.

Түйін сөздер: юрисдикция, қызмет көрсету форматы, заңнама, әкімшілік процесс, қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік, өндіріс.

АДМИНИСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ

А.Т. Алимжанов, магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Д. Қалқаманұлы, доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Кадыров Ш.А., докторант

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова

Аннотация. На сегодняшний день в качестве основной цели административно-правовой реформы необходимо обозначить перечень условий для надлежащего функционирования всей системы государственных органов в целом. Именно поэтому как с теоретической, так и с практической стороны в процессе реализации происходящих в стране преобразований существенное место отводится формированию новых механизмов осуществления административно-юрисдикционной деятельности органов внутренних дел. Во многом это объясняется тем, что от ее эффективности в прямой зависимости находится реализация государственной политики в сфере обеспечения охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности в целях сохранения жизни и здоровья граждан. В целях раскрытия сущности административно-юрисдикционной деятельности авторы провели анализ самой категории «административная юрисдикция», а также раскрыли особенности ее развития. Интересным представляется тот факт, что проблема определения понятия административно-юрисдикционной деятельности до сих пор не разрешена как с теоретического аспекта, так и с практического. Нет единого решения и на законодательном уровне, что приводит к массе проблем в правоприменительной практике. Так, спорными остаются вопросы, актуальные для всей административно-юрисдикционной деятельности в целом, такие как понятие, основные признаки, содержание, структура такой деятельности. В работе раскрывается понятие и содержание административной юрисдикции, административно-юрисдикционной деятельности органов внутренних дел как составной части административного процесса. Авторы выделили основные элементы административно-юрисдикционной деятельности, характеризующие ее признаки, а также предложили собственное определение дефиниции «административно-юрисдикционная деятельность» для закрепления ее в действующем

административном законодательстве.

Ключевые слова: юрисдикция, формат предоставления услуг, законодательство, административный процесс, общественный порядок, общественная безопасность, производство.

ADMINISTRATIVE AND JURISDICTIONAL ACTIVITY: CONCEPT, ESSENCE AND FEATURES

Alimzhanov A.T., postgraduate student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev

Kalkamanuly D., Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev

Kadyrov Sh.A., doctoral student

Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. To date, as the main goal of the administrative and legal reform, it is necessary to designate a list of conditions for the proper functioning of the entire system of state bodies as a whole. That is why, both from the theoretical and practical side, in the process of implementing the transformations taking place in the country, a significant place is given to the formation of new mechanisms for the implementation of administrative and jurisdictional activities of internal affairs bodies. This is largely due to the fact that the implementation of state policy in the field of ensuring the protection of public order and ensuring public safety in order to preserve the life and health of citizens is directly dependent on its effectiveness. In order to reveal the essence of administrative and jurisdictional activity, the authors analyzed the category of “administrative jurisdiction” itself, and also revealed the features of its development. It is interesting that the problem of defining the concept of administrative and jurisdictional activity has not yet been resolved, both from a theoretical aspect and from a practical one. There is no single solution at the legislative level, which leads to a lot of problems in law enforcement practice. Thus, issues relevant to all administrative and jurisdictional activities in general, such as the concept, main features, content, structure of such activities, remain controversial. In the work, the authors identified the main elements of administrative-jurisdictional activity, characterizing its features, and also formed their own definition of the definition of “administrative-jurisdictional activity” to consolidate it in the current legislation.

Keywords: jurisdiction, service format, legislation, administrative process, public order, public safety, production.

Кіріспе

Әкімшілік-юрисдикциялық қызметтің мәні мен сипаттамалық белгілерін анықтау әкімшілік құқықтың пайда болуынан және осы мәселеге арналған алғашқы зерттеулерден бастап қазіргі уақытқа дейінгі өзекті мәселе болып табылады.

Бірақ бүгінде ол, әсіресе, қоғамның мемлекеттік органдардың, оның ішінде ішкі істер органдарының адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге арналған қызметіне қойылатын талаптарын қатаңдаумен байланысты жаңа маңызға ие болуда.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында «...естітін мемлекет - бұл шын мәнінде ... әділ мемлекет құрылысының тұжырымдамасы. Азаматтардың проблемаларын жай ғана есту және көру жеткіліксіз, бастысы – оларға дұрыс және объективті жауап беру»[1].

Сондықтан елімізде болып жатқан өзгерістер дәуірінде полицияның сервистік жұмыс форматына көшуі кезінде мемлекет ішкі істер органдарының қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша өздеріне жүктелген міндеттерді іске асыруына жаңа тәсілдерді әзірлеуде. Ішкі істер органдарының азаматтармен әріптестік, ашық өзара қарым-қатынастарын орнату мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдары, сондай-ақ қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтар жасайтын адамдар тарапынан болатын заңсыз әрекеттерден сенімді қорғаныс болады. Осыған байланысты ішкі істер органдарының заң шығару қызметін реттеуге арналған нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру проблемасы өткір болып тұр.

Негізгі бөлім

Юрисдикциялық қызмет мәселелерін ғылыми зерттеу әкімшілік процестің жалпы мәселелерін реттеу саласындағы ұлттық заңнаманы да, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі жүйесіндегі юрисдикциялық іс жүргізу мәселелерін ашатын тиісті ведомстволық құқықтық актілерді де жетілдіруге көмектесуі тиіс. Қазақстан Республикасының Конституциясында адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын басымдықпен айқындау жағдайында айқындалғанның маңызы арта түседі.

Осы уақытқа дейін әкімшілік-юрисдикциялық қызмет мәселелерін зерттеу эпизодтық және толық емес болып қала береді. Әкімшілік ғалымдар мен практиктердің ішкі істер органдарының әкімшілік-юрисдикциялық қызметінің ерекшеліктерін зерттеу проблемаларына деген қызығушылығының аздығын және, тиісінше, осы проблеманы ғылыми зерттеулердің жеткіліксіз деңгейін ескере отырып, оны мұқият зерттеу бүгінде ерекше мағына мен өзектілікке ие.

Ішкі істер органдарының қоғамдық тәртіпті қорғау, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтарға қарсы күрес саласындағы міндеттерді шешуі әкімшілік-юрисдикциялық қызметтің сапасына тікелей байланысты.

Аталған проблемаға отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері арналған, атап айтқанда: Д.Н.Бахрах, И.А.Галаган, А.П. Коренев, Э.А. Нұғманов, И.В. Панов, А.А. Таранов, Ю.А. Тихомиров, Н.Г. Салищев, В.Д. Сорокин және т.б. ғалымдар әкімшілік-юрисдикциялық қызмет феноменін зерттеудің әдіснамалық негіздерін әзірлеуге және ұғымдық аппараты бойынша елеулі үлес қосты. Алайда, ғалымдар мен практиктердің әр түрлі түсіндірмелері мен түсініктерін талап ететін осы құқықтық құбылыстың мәнін анықтау әлі дамымаған. Сонымен қатар, «әкімшілік-юрисдикциялық қызмет» ұғымын нормативтік бекітуге негіз бола алатын сипаттамалар әлі жалпыланған жоқ және анықтама қалыптаспаған.

Алдымен «юрисдикция» терминінің шығу тегіне жүгіну керек. Бұл сөз *jurisdiction* - латын тілінен шыққан, екі сөз - *jus* - заң және *dico* - сөйлейді - тиісті мемлекеттік органдардың құқықтық даулар мен істерді шешуге заңмен немесе басқа нормативтік-құқықтық актімен белгіленген өкілеттіктерінің жиынтығын білдіреді.

Әкімшілік юрисдикцияның мәнінің алғашқы ғылыми негіздемесін Н. Салищева берген. Оның пікірінше, «әкімшілік юрисдикция - бұл әкімшілік-құқықтық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін айқындайтын тиісті құқықтық актілерді мәжбүрлі түрде іске асыру мүмкіндігімен байланысты атқарушылық және өкімдік қызметтің жеке түрі» [2, б. 54].

Қарастырылып отырған институттың мәнін түсінуге ұқсас тәсілдің ерекшелігі екі негізгі векторда «әкімшілік-юрисдикциялық қызмет» ұғымын анықтауға негіз береді: тар және кең мағынада.

Сонымен, В.С. Четвериковтың пікірінше, әкімшілік-юрисдикциялық қызмет деп «...ішкі істер органдарының, жеке әкімшілік істер бойынша лауазымды тұлғалардың заңнамалық актілермен белгіленген қызметі, дауларды шешу және әкімшілік тәртіппен тиісті заңды санкцияларды қолдану» түсініледі [3, б. 89]. Яғни, юрисдикция - бұл жеке әкімшілік істерді, әкімшілік дауларды шешудің және уәкілетті мемлекеттік органдардың заңды санкцияларын қолданудың юрисдикциясы.

Д.Н. Бахрах өз еңбектерінде «... әкімшілік-юриспруденция өндірісі - бұл мемлекеттік әкімшілік субъектілерінің дауларды шешу, әкімшілік-процессуалдық нысанда туындайтын әкімшілік және тәртіптік мәжбүрлеу шараларын қолдану жөніндегі қызметі» деп атап өткен [4, б. 35].

Сонымен бірге, бірқатар ғалымдардың арасында әкімшілік юрисдикцияның маңыздылығын кең түсінуге негізделген ұстаным бар, ол мемлекет пен азамат арасындағы құқықтық қатынастардың нақты саласында, ең алдымен мемлекеттік атқарушы билікті жүзеге асыру кезінде туындайтын мәселелерді қамтиды.

Осылайша, әкімшілік юрисдикция кең мағынада мемлекеттік биліктің уәкілетті органының, әкімшілік-құқықтық қатынастарға байланысты жеке әкімшілік істерді (дауларды) шешу жөніндегі лауазымды тұлғаның заңмен реттелген қызметі ретінде қарастырылады. Екінші тәсілді жақтаушылар тұрғысынан юрисдикциялық қызметті жүзеге асыру кез келген жария-құқықтық дауды, оның ішінде әкімшілік сот ісін жүргізуді қарау шеңберінде жүргізіледі [5, б. 42].

Әкімшілік юрисдикцияны түсінудің әр түрлі тәсілдерінің болуына қарамастан, біз тар түсінікке, яғни әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау және шешу қызметіне жақын екенімізді атап өтеміз.

Әкімшілік ғалымдардың көпшілігі әкімшілік юрисдикция - бұл әкімшілік құқық бұзушылықтарды қарау және заңда белгіленген нысандарда тиісті қаулылар шығару қызметі деген пікірде ұқсас. Бұл уәкілетті органдар мен лауазымды адамдардың әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау және әкімшілік жауаптылық шараларын қолдану жөніндегі заңмен реттелген қызметі.

Осы мәселе бойынша қазіргі заманғы құқықтық әдебиеттерге талдау жасай отырып, әкімшілік және юрисдикциялық қызметтің келесі сипаттамалық белгілерін қалыптастыру қажет:

- 1) әкімшілік-құқықтық тәсілмен қорғалатын қоғамдық қатынастардың үлкен спектрі;
- 2) юрисдикцияның басқа субъектілерімен салыстырғанда әкімшілік жазалар қолдану жөніндегі құқықтардың елеулі көлемі;
- 3) әкімшілік-құқықтық санкцияларды қолдануға құқығы бар лауазымды адамдардың кең ауқымы;
- 4) әкімшілік-юрисдикциялық істерді қарау бойынша нормативтік-құқықтық актілермен анықталған мамандандыру;
- 5) құқық бұзушылық жасалған жерде әкімшілік жазалар қолдану құқығы қамтылуға тиіс.

Әкімшілік-юрисдикциялық қызмет түрлеріне келетін болсақ, әкімшілік-юрисдикциялық өндірістердің қатарына: әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер, тәртіптік іс жүргізу, азаматтардың шағымдары бойынша іс жүргізу, сондай-ақ әкімшілік мәжбүрлеу шараларын қолдану жатады. Олардың кейбіріне

тоқталайық.

Біздің ойымызша, әкімшілік және юрисдикциялық қызмет, әрине, әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жазаларды қолдану сияқты нысанды қамтиды. Осы шешімнің пайдасына келесі дәлелдер келтірілуі мүмкін:

- қызметтің бұл түрі әкімшілік құқық бұзушылық жасауға және әкімшілік жаза қолдану қажеттілігіне байланысты құқықтық дау негізінде туындайды;
- заңнамада әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жаза қолдануға уәкілетті субъектілер тобы нақты айқындалған;
- осы қызметтің нәтижесі нақты әкімшілік іс бойынша шешім белгіленген құқықтық актіні қабылдау болып табылады.

Жалпы өндірісті жүзеге асыру кезінде әкімшілік мәжбүрлеу шараларын қолдануды әкімшілік-юрисдикциялық қызмет нысандарына жатқызу туралы мәселені жеке көрсету қажет. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу және әкімшілік мәжбүрлеу шараларын қолданудың бірнеше ортақ тұстары бар деп санаймыз:

- біріншіден, әкімшілік құқық бұзушылық жасау осы шараларды қолдану үшін негіз болып табылады;
- екіншіден, осы шараларды қолдану жөніндегі өкілеттіктер әкімшілік жазаларды қолдану жөніндегі өкілеттіктері бар субъектілерге берілген;
- үшіншіден, әкімшілік мәжбүрлеу шараларын қолдануды регламенттейтін құқықтық нормалар негізінен әкімшілік жазаларды қолдануды регламенттейтін нормативтік құқықтық актілерде, атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде (40-тарау) [6] бар. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, әкімшілік алдын алу және жолын кесу шараларын қолдану әкімшілік-юрисдикциялық іс жүргізу нысандарының бірі болып табылады.

Әкімшілік және юрисдикциялық қызметті сипаттай отырып, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу сияқты компоненттің мазмұнына назар аудару керек. Қазіргі әдебиетте оның мазмұны туралы нақты түсінік қалыптасты. Сонымен, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу уақыт өте келе құқықтар мен өзара міндеттерді жүзеге асыру үшін бірқатар дәйекті, өзара байланысты іс жүргізу әрекеттері ретінде дамып келеді. Өндіріс бірнеше кезеңнен тұрады және бір-бірімен тығыз байланысты.

Бүгінгі күні әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу келесі кезеңдерді қамтиды:

1. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғау (ҚР ӘҚБК-нің 41-тарауы).
2. Уәкілетті органдардың (лауазымды адамдардың) әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауы (ҚР ӘҚБК-нің 43-тарауы).
3. Әкімшілік жаза қолдану туралы қаулыларды орындау (ҚР ӘҚБК-нің 51, 52-тарауы).
4. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді апелляциялық, кассациялық сатыда жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша шағым жасау, қайта қарау, сондай-ақ іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыратын органның (лауазымды адамның) әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағым жасау (ҚР ӘҚБК-нің 43-1, 44, 44-1, 45, 46, 47-тарауы).

Жоғарыда аталған кезеңдер бір-бірімен тығыз байланысты және, әдетте, келесі кезең алдыңғы кезең аяқталғаннан кейін жасалады. Белгіленген кезеңдер әкімшілік-құқықтық нормаларды іске асыру процесінде жүзеге асырылатын өндіріс рәсімін, жеке іс-әрекеттерді немесе операцияларды толық және дәл көрсетуі керек. Бұл әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуге ғана емес, сонымен қатар әкімшілік өндірістердің басқа түрлеріне де тән.

Қорытынды.

Осылайша, әкімшілік юрисдикция бұл құқық қорғау жүйесіндегі күрделі құқықтық құбылыс, ол келесі белгілермен сипатталады:

- әкімшілік-құқықтық даудың болуы;
- ерекше процессуалдық рәсім;
- әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарауға уәкілетті арнайы субъект;
- заңда белгіленген нысанда және тәртіппен шешім қабылдау.

Әкімшілік-құқықтық қызмет деп заңда немесе өзге де нормативтік құқықтық актілерде белгіленген тиісті мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдарының қоғамдық қатынастарды реттеуге, адамның немесе өзге де құқық субъектісінің іс-әрекеттерін олардың заңдылығы тұрғысынан бағалауға, құқықтық дауларды шешуге, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға, өзге де заңдық маңызы бар іс-әрекеттер жасауға, оның ішінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында оң реттеушілік сипаттағы өзге де, заңдылықты және құқықтық тәртіпті нығайту, сондай-ақ оларды қолданыстағы заңнаманы дәл және мүлтіксіз сақтау рухында тәрбиелеу болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі: Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж.К. Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K20000020201>.
- 2 Салищева Н.Г. Административный процесс в СССР / Н.Г. Салищева. – М.: Юридическая литература, 1964. – 158 с.
- 3 Четвериков В.С. Административное право. Общая и Особенная части: учеб. пособ. / В.С. Четвериков. – М.: Инфра-М, 2001. – 245 с.
- 4 Бахрах Д.Н. Административное право: учебн. / Д.Н. Бахрах. – М.: Норма, 2001. – 288 с.
- 5 Калаянов Д.П. Административно-юрисдикционная деятельность органов внутренних дел: учеб. пособ. / Д.П. Калаянов. – Одесса, 2000. – 187 с.
- 6 Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V кодексі // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>.

REFERENCES

- 1 Kazakhstan in a new reality: time for action: Message of the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated September 1, 2020 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000002020>
- 2 Salishcheva N.G. Administrativnyj process v SSSR / N.G. Salishcheva. – M.: Yuridicheskayaliteratura, 1964. – 158 s.
- 3 Chetverikov V.S. Administrativnoe pravo. Obshchaya i Osobennaya chasti: ucheb. po sob. / V.S. Chetverikov. – M.: Infra-M, 2001. – 245 s.
- 4 Bahrah D.N. Administrativnoe pravo: uchebn. / D.N. Bahrah. – M.: Norma, 2001. – 288 s.
- 5 Kalayanov D.P. Administrativno-yurisdikcionnaya deyatel'nost' organov vnutrennih del: ucheb. posob. / D.P. Kalayanov. – Odessa, 2000. – 187 s.
- 6 Code of the Republic of Kazakhstan on Administrative Offences dated July 5, 2014 No. 235-V // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> .

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ақұлан Төлешұлы Алимжанов – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, полиция майоры. Қостанай, Абай даңғ., 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru

Данияр Қалқаманұлы – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІІО әкімшілік қызмет кафедрасы бастығының орынбасары, полиция майоры. Қостанай, Абай даңғ., 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru

Шухрат Алимжанович Кадыров - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты. Алматы қ., Утепов к., 29. E-mail: ksa7@bk.ru.

Алимжанов Ақулан Толешович - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru

Қалқаманұлы Данияр – доктор философии (PhD), заместитель начальника кафедры административной деятельности ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru.

Кадыров Шухрат Алимжанович – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: ksa7@bk.ru.

Akulon Alimzhanov – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev, police major. Kostanay, Abay avenue, 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru

Daniyar Kalkamanuly - Doctor of Philosophy (PhD), Deputy Head of the Department of Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev, police major. Kostanay, Abay avenue. 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru

Shukhrat Kadyrov - doctoral student of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Almaty, Utepov str., 29. E-mail: ksa7@bk.ru

К ВОПРОСУ О ПРИМЕНЕНИИ ПРИНУДИТЕЛЬНОГО ТРУДА В ОТНОШЕНИИ ОСУЖДЕННЫХ К ОГРАНИЧЕНИЮ СВОБОДЫ

А.А. Примкулова

магистр правоохранительной деятельности, докторант
Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье анализируются законодательные нормы, регламентирующие принудительный труд в отношении осужденных к ограничению свободы. Автором были рассмотрены ряд проблемных вопросов, возникающих в ходе применения и исполнения принудительного труда, на основании которых представлены пути решения исследуемого института.

Актуальность данной статьи заключается в том, что принудительный труд как мера, назначаемая в отношении осужденных к ограничению свободы, является весьма новым аспектом как для научного сообщества, так и для правоприменительных органов. Вопросы назначения, а также отмены принудительного труда в отношении правонарушителя остаются открытыми. Цель исследования состоит в изучении вопросов, связанных с порядком применения и исполнения принудительного труда в отношении осужденных к ограничению свободы. Объектом настоящего исследования является феномен в виде принудительного труда, который признается в качестве меры, применяемой в уголовно-правовых и уголовно-исполнительных отношениях. Предмет исследования заключается в глубоком анализе отечественного уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, регламентирующего применение принудительного труда в контексте наказания в виде ограничения свободы. Методы исследования базируются на комплексном исследовании аспекта в виде принудительного труда, в основе которого лежат использование таких универсальных и специально-юридических методов, как диалектический, формально-юридический, сравнительно-правовой и т.д. К материалам исследования следует отнести уголовное и уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан, международные правовые документы, а также научные труды отечественных и зарубежных ученых в области права.

Результаты: в ходе исследования автор предлагает ряд нормативных изменений и дополнений в действующее уголовно-исполнительное законодательство, касающиеся порядка исполнения и отмены принудительного труда осужденных к ограничению свободы.

Ключевые слова: принудительный труд, осужденный к ограничению свободы, привлечение к общественным работам, служба пробации, приговор суда, пробационный контроль.

БАС БОСТАНДЫҒЫН ШЕКТЕУГЕ СОТТАЛҒАНДАРҒА ҚАТЫСТЫ МӘЖБҮРЛІ ЕҢБЕКТІ ҚОЛДАНУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

А.А. Примкулова

құқық қорғау қызметінің магистрі, докторант
Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада бас бостандығын шектеуге сотталғандарға қатысты мәжбүрлі еңбекті реттейтін заңнамалық нормалар талданады. Автор мәжбүрлі еңбекті қолдану және орындау барысында туындайтын бірқатар проблемалық мәселелерді қарастырды, олардың негізінде зерттелетін институттың шешу жолдары ұсынылды.

Бұл мақаланың өзектілігі мәжбүрлі еңбек бас бостандығын шектеуге сотталғандарға тағайындалған шара ретінде ғылыми қауымдастық үшін де, құқық қорғау органдары үшін де өте жаңа аспект болып табылатынында. Құқық бұзушыға қатысты мәжбүрлі еңбекті тағайындау, сондай-ақ оның күшін жою мәселелері ашық күйінде қалып отыр. Зерттеудің мақсаты бас бостандығын шектеуге сотталғандарға қатысты мәжбүрлі еңбекті қолдану және орындау тәртібіне байланысты мәселелерді зерделеуден тұрады. Осы зерттеудің объектісі қылмыстық-құқықтық және қылмыстық-атқару қатынастарында қолданылатын шара ретінде танылатын мәжбүрлі еңбек түріндегі феномен болып табылады. Зерттеу пәні бас бостандығын шектеу түріндегі жаза контекстінде мәжбүрлі еңбекті қолдануды регламенттейтін отандық қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасын терең талдаудан тұрады. Зерттеу әдістері мәжбүрлі еңбек түріндегі аспектіні кешенді зерттеуге негізделеді, оның негізінде диалектикалық, формальды-заңдық, салыстырмалы-құқықтық және т.б. сияқты әмбебап және арнайы-заңдық әдістерді пайдалану жатыр. Зерттеу материалдарына Қазақстан Республикасының қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасы, халықаралық құқықтық құжаттар, сондай-ақ құқық саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері жатқызылуы тиіс.

Нәтижелері: зерттеу барысында автор қолданыстағы қылмыстық-атқару заңнамасына бас бостандығын шектеуге сотталған адамдардың мәжбүрлі еңбегін орындау және күшін жою тәртібіне қатысты бірқатар нормативтік өзгерістер мен толықтырулар ұсынады.

Түйін сөздер: мәжбүрлі еңбек, бас бостандығын шектеу сотталған тұлғалар, қоғамдық жұмыстарға тарту, пробация қызметі, сот үкімі, пробациялық бақылау.

**ON THE ISSUE OF THE USE OF FORCED LABOR IN RELATION TO PRISONERS SENTENCED
TO RESTRICTION OF FREEDOM**

Primkulova A.A.

master of the Law Enforcement Activity, doctoral student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. The article analyzes the legislative norms regulating forced labor in relation to those sentenced to restriction of freedom. The author considered a number of problematic issues that arise during the application and execution of forced labor, on the basis of which the ways of solving the studied institute are presented.

The relevance of this article lies in the fact that forced labor as a measure imposed on persons sentenced to restriction of freedom is a very new aspect for both the scientific community and law enforcement agencies. The issues of appointment, as well as the abolition of forced labor in relation to the offender remain open. The purpose of the study is to study issues related to the procedure for the use and execution of forced labor in relation to persons sentenced to restriction of liberty. The object of this study is the phenomenon of forced labor, which is recognized as a measure used in criminal law and criminal enforcement relations. The subject of the research is an in-depth analysis of the domestic criminal and penal enforcement legislation regulating the use of forced labor in the context of punishment in the form of restriction of freedom. The research methods are based on a comprehensive study of the aspect in the form of forced labor, which is based on the use of such universal and special legal methods as dialectical, formal legal, comparative legal, etc. The materials of the study should include the criminal and penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan, international legal documents, as well as scientific works of domestic and foreign scientists in the field of law. Results: In the course of the study, the author proposes a number of regulatory changes and additions to the current penal enforcement legislation concerning the procedure for the execution and abolition of forced labor of persons sentenced to restriction of freedom.

Keywords: forced labor, sentenced to restriction of freedom, involvement in community service, probation service, court verdict, probation control.

Введение

Одним из жесточайших явлений, нарушающих права и свободы индивида, является эксплуатация человеческого труда и привлечение против его воли к трудовой деятельности. В истории существуют разные периоды, когда основная масса человечества подвергалась рабству, принудительному труду военнопленных, заключенных концлагерей, определенных слоев населения либо невольному труду определенной нации. С развитием цивилизации, которая определяет и предполагает стремление людей к соблюдению гуманного и единообразного подхода к человеку вне зависимости от его происхождения, социального положения, религиозных убеждений, национальной принадлежности, привели к тому, что все формы принудительного труда были упразднены.

Анализ содержания международных документов, регулирующих трудовые отношения, позволил нам прийти к выводу о негуманности применения принудительного, каторжного труда. Так, в соответствии с Конвенцией Международной организации труда относительно принудительного или обязательного труда следует, что принудительный или обязательный труд – это всякая работа или служба, требуемая от какого-либо лица под угрозой какого-либо наказания, для которой это лицо не предложило добровольно своих услуг [1]. Аналогичное определение предусмотрено ст. 7 Трудового кодекса Республики Казахстан [2]. Таким образом, запрещение принудительного труда относится к основополагающим принципам отечественного трудового права.

Несмотря на запрет принуждения человека к невольной трудовой деятельности, существуют формы работ, которые не расцениваются как принудительный труд. Указанные аспекты регламентированы как международными нормами, так и конституционными правовыми нормами. Так, согласно ст. 24 Конституции РК «принудительный труд допускается только по приговору суда либо в условиях чрезвычайного или военного положения» [3]. Исходя из изложенного следует, что принудительный труд в том числе может использоваться в качестве меры уголовно-правового воздействия в отношении лица, совершившего уголовное правонарушение. В рамках отечественной системы наказания существуют две меры, связанные с недобровольным привлечением к труду осужденного. Первое наказание – это привлечение к общественным работам, вторая мера – принудительный труд, который исполняется в контексте ограничения свободы.

Основная часть

В настоящей статье нами предпринята попытка проанализировать применение и исполнение принудительного труда, которое назначается в отношении осужденного к ограничению свободы.

Принятый в 2014 году Уголовный кодекс Республики Казахстан (далее – УК РК) подверг наказание в виде ограничения свободы значительным изменениям. Помимо установления пробационного контроля, оказания осужденному социально-правовой помощи, в отношении лица назначается при-

принудительный труд по 100 часов ежегодно в течение всего срока отбывания наказания [4].

В соответствии с уголовным законодательством определенная категория населения не может быть привлечена к принудительному труду. Так, к их числу относятся: осужденные, имеющие постоянное место работы или занятые на учебе, несовершеннолетние, беременные женщины, женщины, имеющие малолетних детей в возрасте до 3-х лет, мужчины, воспитывающие в одиночку малолетних детей в возрасте до 3-х лет, женщины в возрасте 58 и свыше лет, мужчины в возрасте 63 и свыше лет, инвалиды 1 или 2 группы, а также осужденные, которым наказание заменено на ограничение свободы сроком менее шести месяцев [4].

В целом вовлечение осужденных в трудовую деятельность является одним из ключевых методов воспитательной работы в пенитенциарной политике, которое воспринимается как исправительное воздействие. Труд как неотъемлемая социальная функция способствует формированию у правонарушителя позитивных жизненных ориентиров и установок. Тем не менее, существуют значительные отличия между трудовым воспитанием и привлечением осужденного к принудительному труду, заключающиеся в добровольном вступлении в трудовые отношения, получении заработной платы, отсутствии карательных последствий в случае неисполнения обязанностей, которое заключается в замене наказания на более тяжкий вид наказания и другое.

Принудительный труд исполняется аналогично наказанию в виде привлечения к общественным работам, то есть осужденный к данному виду уголовного наказания обязан бесплатно работать на благо общества. Его организацией занимаются местные исполнительные органы. Сущность данной меры заключается в выполнении общественно-полезной работы на объектах, являющихся территорией общего пользования.

Здесь еще раз необходимо отметить, что за выполнение таких работ осужденные не получают заработную плату или денежных вознаграждений. Следовательно, принудительный труд осуществляется осужденными к ограничению свободы на безвозмездной основе в общественных местах в целях благоустройства и облагораживания территории.

Далее. В соответствии с п.п. 6) ч. 2 ст. 67 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан (далее - УИК РК) к одним из злостных нарушений отбывания наказания в виде ограничения свободы является уклонение от выполнения принудительного труда без уважительных причин, предусмотренные п.п. 1) ч.3 ст. 60 УИК РК [5].

Данная норма регламентирует ответственность осужденного за нарушение отбывания наказания в виде привлечения к общественным работам. Так, согласно п.п. 1) ч.3 ст. 60 УИК РК, «отказавшийся приступить к выполнению наказания в виде общественных работ либо не явившийся более двух раз в течение месяца на общественные работы без уважительных причин, к которым относятся болезнь и другие причины, препятствующие выполнению общественных работ, подтвержденные документально», расценивается как осужденный, уклоняющийся от отбывания наказания.

На наш взгляд, указанная норма содержит техническую ошибку, которая выражается в отсутствии отрицательной частицы «не» в моменте перечисления уважительных причин, которые не являются нарушениями. Соответственно, указанную часть статьи необходимо изложить в следующей редакции: «отказавшийся приступить к выполнению наказания в виде общественных работ либо не явившийся более двух раз в течение месяца на общественные работы без уважительных причин, к которым относятся болезнь и другие причины, препятствующие выполнению общественных работ, подтвержденные документально».

Кроме того, законодатель под уклонением от принудительного труда признает лишь вышеуказанные обстоятельства, что, по нашему мнению, не является исчерпывающим перечнем нарушений. Так, в случае появления на объекте в состоянии алкогольного, наркотического или токсикоманического опьянения, подтвержденном медицинским освидетельствованием, либо при отсутствии такой возможности – комиссионным актом работодателя, который повторялся дважды в период выполнения общественно-полезных работ, считается уклонением от отбывания наказания в соответствии с п.п. 2) ч. 3 ст. 60 УИК РК [5].

Мы считаем целесообразным расширение перечня нарушений, относящихся к уклонению от принудительного труда согласно вышеуказанным основаниям, и изложить норму в виде п.п. 6) ч. 2 ст. 67 УИК РК в следующей редакции: «уклонение от выполнения принудительного труда без уважительных причин, предусмотренные п.п. 1) и 2) ч. 3 ст. 60 УИК РК».

Важнейшей проблемой, которая остается нерешенной как на законодательном уровне, так и в правоприменительной деятельности, является отмена принудительного труда в случае трудоустройства или учебы осужденного к ограничению свободы. Как ранее нами было отмечено, лица, имеющие постоянное место работы либо занятые на учебе, не подлежат привлечению к принудительному тру-

ду. Следовательно, в случае, если осужденный в процессе отбывания наказания в виде ограничения свободы трудоустраивается или поступает в учебное заведение, о чем имеются подтверждающие документы, принудительный труд должен быть отменен. Однако в правилах по организации деятельности службы пробации, регламентирующих порядок осуществления пробационного контроля за осужденными к ограничению свободы, не предусмотрена подготовка и предоставление в суд представления об отмене уголовной меры в виде принудительного труда.

В соответствии со ст. 476 УПК Республики Казахстан к ведению суда относится рассмотрение вопроса, связанного с исполнением приговора об отмене полностью или частично ранее установленных для осужденного к ограничению свободы обязанностей [6]. Таким образом, возложенные на осужденного обязанности по решению суда, могут быть отменены в связи с изменением финансового положения, состояния здоровья и иных социальных условий.

Исходя из указанного, интересным видится вопрос, относит ли законодатель принудительный труд в качестве обязанности лица, осужденного к ограничению свободы? Согласно ст. 44 УК РК «пробационный контроль включает исполнение осужденным следующих обязанностей: не менять постоянного места жительства, работы, учебы без уведомления уполномоченного государственного органа, осуществляющего контроль за поведением осужденного; не посещать определенные места; пройти курс лечения от психических, поведенческих расстройств (заболеваний), связанных с употреблением психоактивных веществ, заболеваний, передающихся половым путем; осуществлять материальную поддержку семьи; другие обязанности, которые способствуют исправлению осужденного и предупреждению совершения им новых уголовных правонарушений» [4]. Как видно из содержания вышеуказанной нормы, принудительные работы прямо не входят в ряд обязанностей, которые устанавливаются в рамках пробационного контроля. Этому есть логическое объяснение. Пробационный контроль осуществляется в отношении осужденных к ограничению свободы, условно осужденных и лиц, условно-досрочно освободившихся из мест лишения свободы, включение принудительного труда в качестве их основных обязательств не целесообразно, так как невольное привлечение к труду назначается исключительно в контексте исполнения наказания в виде ограничения свободы. Тем не менее, учитывая тот факт, что принудительный труд не является одним из самостоятельных видов наказания, а является составляющим элементом одной из мер уголовно-правового воздействия, мы считаем разумным восприятие принудительного труда в качестве обязанности, которое относится к другим обязательствам, способствующим исправлению правонарушителя.

На основании вышеизложенного считаем необходимым внести в 6 параграф приказа МВД РК «Об утверждении правил организации деятельности службы пробации» дополнение следующего содержания: «В случае трудоустройства или занятости на учебе осужденного к ограничению свободы, которое подтверждается соответствующим документом, служба пробации вносит представление в суд для отмены установленного принудительного труда».

Заключение

Резюмируя изложенное, можно сделать вывод о том, что выявленные законодательные коллизии, связанные с вопросами осуществления принудительного труда в отношении осужденных к ограничению свободы, требуют своего незамедлительного решения. Ведь имеющиеся упущения в нормативном правовом поле обеспечивают сложности в практической деятельности уполномоченных государственных органов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- 1 О ратификации Конвенции о принудительном или обязательном труде: Закон Республики Казахстан от 14 декабря 2000 года N 120-II // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z000000120_ (23.08.2021).
- 2 Трудовой кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V (с изм. и доп. по сост. на 01.07.2021 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832&doc_id2=38910832#activate_doc=2&pos=20;-98&pos2=4;-80 (23.08.2021).
- 3 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_#z11 (23.08.2021).
- 4 Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (23.08.2021).
- 5 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234#z268> (23.08.2021).
- 6 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231#z3361> (23.08.2021).

REFERENCES

- 1 O ratifikacii Konvencii o prinuditel'nom ili objazatel'nom trude: Zakon Respubliki Kazahstan

---

от 14 dekabrja 2000 goda N 120-II // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z0000000120_ (23.08.2021).

2 Trudovoj kodeks Respubliki Kazakhstan: Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 23 nojabrja 2015 goda № 414-V (s izm. i dop. po sost. na 01.07.2021 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832&doc_id2=38910832#activate_doc=2&pos=20;-98&pos2=4;-80 (23.08.2021).

3 Konstitucija Respubliki Kazakhstan: prinjata 30 avgusta 1995 goda // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_#z11 (23.08.2021).

4 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazakhstan: Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 3 ijulja 2014 goda № 226-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (23.08.2021).

5 Ugolovno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazakhstan: Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 5 ijulja 2014 goda № 234-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234#z268> (23.08.2021).

6 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazakhstan: Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231#z3361> (23.08.2021).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛЕМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Алмагуль Алматовна Примкулова – құқық қорғау қызметінің магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: almusha_karenova@mail.ru

Примкулова Алмагуль Алматовна – магистр правоохранительной деятельности, докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: almusha_karenova@mail.ru.

Almagul Primkulova - master of the Law Enforcement Activity, doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyldaev. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: almusha_karenova@mail.ru.

INTERNATIONAL STANDARDS AND PRINCIPLES, FOREIGN LEGISLATIVE EXPERIENCE OF JUDICIAL CONTROL IN THE INVESTIGATION STAGE

Kulbaeva M.M.

doctoral student

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Nur-Sultan

Annotation. One of the important signs of the rule of law, the construction of which is proclaimed by the Constitution of the Republic of Kazakhstan, is the exercise of judicial control over the preliminary investigation. Most of the member countries of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) adhere to this vector of development of criminal procedure legislation. Currently, international standards and principles governing the protection, restoration of human rights and freedoms accumulate the most progressive, successfully tested legal concepts, which were the natural result of the tendency to strengthen guarantees of the rights of participants in criminal proceedings. The article is devoted to the problems of legal regulation of judicial control at the stage of preliminary investigation related to compliance with international standards. A selective analysis of the implementation of judicial control in foreign countries (France, Germany, Austria, etc.) was carried out, similarities and differences from a similar system in the Republic of Kazakhstan were revealed. The author, exploring the control powers of the court at the international level, tried to determine the importance of international standards and principles in ensuring the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan. The article develops the idea of the need to implement the norms of international legal acts into national legislation, borrowing positive foreign experience in implementing the norms regulating judicial control.

Keywords: international standards, foreign experience, protection of rights and freedoms, criminal procedure, pre-trial proceedings, judicial control, investigating judge, implementation of norms.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАР МЕН ҚАҒИДАТТАР, ТЕРГЕУ САТЫСЫНДА СОТ БАҚЫЛАУЫНЫҢ ШЕТЕЛДІК ЗАҢНАМАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

М.М. Құлбаева

докторант

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

Аңдатпа. Құрылуы Қазақстан Республикасының Конституциясында жарияланған құқықтық мемлекеттің маңызды белгілерінің бірі алдын ала тергеуге сот бақылауын жүзеге асыру болып табылады. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасын дамытудың осы векторын Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымына (ЭЫДҰ) мүше елдердің көпшілігі ұстанады. Қазіргі уақытта адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауды, қалпына келтіруді реттейтін халықаралық стандарттар мен қағидаттар қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың құқықтарына кепілдіктерді күшейту үрдісінің заңды нәтижесі болып табылатын ең прогрессивті, сәтті сыналған құқықтық тұжырымдамаларды жинақтайды. Мақала халықаралық стандарттарды сақтауға байланысты алдын ала тергеу сатысында сот бақылауын нормативтік-құқықтық реттеу мәселелеріне арналған. Шет елдерде (Франция, Германия, Австрия және т.б.) сот бақылауын жүзеге асыруға ішінара талдау жүргізілді, Қазақстан Республикасындағы осындай жүйеден ұқсастықтар мен айырмашылықтар анықталды. Автор соттың ұлтаралық деңгейдегі бақылау өкілеттіктерін зерттей отырып, Қазақстан Республикасындағы қылмыстық процеске қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етудегі халықаралық стандарттар мен қағидаттардың маңыздылығын анықтауға тырысты. Мақалада ұлттық заңнамаға халықаралық-құқықтық актілердің нормаларын енгізу, сот бақылауын реттейтін нормаларды іске асырудың оң шетелдік тәжірибесін алу қажеттілігі туралы идея дамиды. Бұл ретте халықаралық стандарттар мен қағидаттарды ұлттық құқықтық тетіктерге енгізу құқықтық жүйенің және мемлекет құқығы жүйесінің ерекшеліктерін ескере отырып ғана мүмкін болатыны атап өтілді.

Түйін сөздер: халықаралық стандарттар, шетелдік тәжірибе, құқықтар мен бостандықтарды қорғау, қылмыстық процесс, сотқа дейінгі іс жүргізу, сот бақылауы, тергеу судьясы, нормаларды имплементациялау.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ И ПРИНЦИПЫ, ЗАРУБЕЖНЫЙ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЙ ОПЫТ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ В СТАДИИ РАССЛЕДОВАНИЯ

Кулбаева М.М.

докторант

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан

Аннотация. Одним из важных признаков правового государства, построение которого провозглашено Конституцией Республики Казахстан, является осуществление судебного контроля над предварительным расследованием. Данного вектора развития уголовно-процессуального законодательства поддерживают большинство стран-членов Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). В настоящее время международные

стандарты и принципы, регулирующие охрану, защиту, восстановление прав и свобод человека, аккумулируют в себе самые прогрессивные, успешно апробированные правовые концепции, которые явились закономерным результатом тенденции усиления гарантий прав участников уголовного судопроизводства. Статья посвящена проблемам нормативно-правового регулирования судебного контроля в стадии предварительного расследования, связанным с соблюдением международных стандартов. Проведен выборочный анализ осуществления судебного контроля в зарубежных странах (Франция, Германия, Италия, Англия, Испания), выявлены сходства и отличия от подобной системы в Республике Казахстан. Автор, исследуя контрольные полномочия суда на межнациональном уровне, попытался определить значение международных стандартов и принципов при обеспечении прав и законных интересов участников уголовного процесса в Республике Казахстан. В статье развивается идея о необходимости имплементации в национальное законодательство норм международно-правовых актов, заимствования положительного зарубежного опыта реализации норм, регулирующих судебный контроль. При этом автор акцентирует внимание на том, что внедрение международных стандартов и принципов в национальные правовые механизмы возможно только с учётом особенностей правовой системы и системы права государства.

Ключевые слова: международные стандарты, зарубежный опыт, защита прав и свобод, уголовный процесс, досудебное производство, судебный контроль, следственный судья, имплементация норм.

Introduction

Nowadays the law and enforcement practice in the Republic of Kazakhstan follows the trends on strengthening the role of judicial functions for providing safety and right protection, freedom and privacy in the process of pre-trial stage of the criminal proceedings. In addition, one of the key directions of judicial-legal reforms is still remaining for further improvement by the Judicial Control Institution.

Judicial Control is one of the functions of judicial authority, the main aim the Judicial Control includes both the strengthening and implementation the legal security of the constitutional rights and freedom in the process of pre-trial stage, as well as the identification of the constitutional laws on the basis of systematic control in order to guarantee the legitimacy and legality in the judgment of the pre-trial proceedings.

A.N. Akhpanov and A.L. Khan confirms the definition about the Judicial Control as a particular form of the implementation of the justice [1, p. 33].

As reported by V. A. Azarov and I. Yu. Tarichko the main purpose of the action of the Judicial Control is the acceptance of legal power comprising the testimony of criminal cases, the prevention of the violence of the rights and the legitimate interests of the parties to the criminal proceeding [2, p. 135].

The Judicial Control Institution keeps requiring further reform and solution of problematic issues despite the doctoral researches and a great number of changes and supplement to the current criminal procedural legislation of RK.

The main part

It should be stated, in the Republic of Kazakhstan a series of important international instruments were ratified concerning human right, guarantees for right and freedom during pre-trial investigation. In spite of basic foundation, judicial and investigative experiment have indicated that within the implementation of the international instruments existing gaps and contradiction have an impact on the level of the safety of suspected and accused person's rights and freedom in the process of pre-trial criminal procedures.

Referring to the history of foundation and development of the control judicial discretion it should be pointed out, that basic ideas about the monitoring criminal investigation by the judicial control were experienced in Magna Charta Libertata in 1215 [3].

Furthermore the development of the international norms about Judicial Control was obtained at the institution of the Habeas Corpus Act, that had initially existed as part of Common Law. Thereafter in adoption of Act about for a better security of freedom of filed and prevention of maritime detention in 1679 by Parliament of England was considered as part of legislation (Statute Law). In compliance with the norms of Habeas Corpus Act the citizens were allowed to appeal against unlawful detention at the court, for its part the court was independent of the Royal power and it was entirely elected by the population[4]. One of the earliest and positive strides of the Republic of Kazakhstan was adoption of Habeas Corpus Act to the national legislation. This has resulted in Law dated July 5, 2008 № 65-IV «Law on amending and supplementing to certain legislative acts of RK on issues about the application of pre-trial detention and home detention» The Criminal procedural code of the RK (CPC RK) has been supplemented with the norms, and under the norms the responsibility for the arrest has been transferred from prosecutor's office to the court [5].

Among the first international documents, setting out standard laws for all states in the area of security and protection individual rights and freedom, remains Universal Declaration of human right has been focus of human values gained with the global community and it identifies the minimum threshold of legal state civilization.

Particularly, the norms of the International Pact Article 9 enshrine inherent right for those who have been

---

detained or arrested for a criminal case to being taken to a judge or another authorized with the position to exercise judicial power legally, to trial in a reasonable period, to release arrest [6].

In opinion by D.K. Kanafin «The provisions of International Pact Article 9 basically are contemporary embodiment of the procedure Habeas Corpus Act...

The debate about legal nature of Habeas Corpus remain relevant the former- Soviet criminal proceedings that this procedure considerable adopted in the former- Soviet criminal proceedings with particular specific features» [7].

We agree with the view of A.N. Akhpanov, a member of the Scientific Consulting Council Supreme Court RK, about the implementing the regulations of the international legal acts into the national legislation that highest court has the power to provide a clear and detailed interpretation of the International Pact Article 9 about the civil and political rights in order to endow the criminal prosecution authorities with the responsibility for presenting a detainee to the investigating judge, including the cases without choosing the measures of restraint concerning the restriction of personal freedom (detention, home detention, bailing) [8, p. 67].

The first paragraph of Article 151 CPC RK considers the primary term of the arrest could be no longer than 2 months; further prolongation could be done by investigator's reasoned application after consultation with the prosecutor.

We suggest considering asymmetric norms, with this mechanism the lifting (changes) of preventive measures as detention identified by the investigating judge would be provided for the part of the defendant before the end of the term. After all, according to the set out orders this possibility is provided in CPC RK. In our view the implementation of the specific rule, regulating the order of the release from the detention by the suspected and his defendant will increase the guarantee of the inviolability of the person at the pre-trial investigation process. Such kind of modernization of the criminal procedural legislative norm will meet better judgment for instance: in the case of changing situations (illness, damage to the health, the proved evidence about torture etc.) and correspond to the principle № 32 Set of the Principles of protection for all persons who are detained and imprisoned adopted by General Assembly UN in 1988 [9].

With the purpose of the further increase of the Judicial Control over ensuring rights and legal interests of detainees worthwhile to consider the computation of the initial permanent term of custody and prolongation of periodical terms. It should be stated the terms of detention, established in Article 151 CPC RK, are considered disproportionality prolonged with the position of international law and computation of the term of the arrest in months in professor S.A. Pashin's opinion would be "... Unreasonably great. The Magistrate for the Law of England checks the legality and appropriateness of the application of arrest in relation to the suspect every 8 day [10]. In Thailand kingdom the primary term of the arrest contains 12 days and each time this term will be prolonged for 12 days, in total – no more than 84 days. In a similar way we suggest to set in CPC RK the primary term of the detention as a preventive measure – a month, which can be prolonged for a month within the maximum terms at the pre-trial process so the same term could be prolonged in a criminal trial by the judge.

However, the second paragraph of Article 56 CPC RK in the resolution of the given issue doesn't make holding the trial compulsory by the investigating judge and it doesn't emphatically point to parts 9 and 10 of the first paragraph in Article 55 CPC RK. The Paragraph of Part 2 in Article 56 CPC RK is discretionary and optional for the investigating judge and the parts. Such kind of regulation of the law and the absence of the judicial interpretation of the given norm makes the reason consider in a sole and incomplete way by the investigating judge without holding a trial, the issue about using coercive measure. On this issue we agree with the opinion of Doctor of legal science, Professor S.P. Sherba, who pints out «the procedure of replacement to the psychiatric clinic must be judicial. As the thing is about a considerable restriction of the universally accepted rights and freedom of the suspected (accused), probably who is not able protect his rights as a result of the psychiatric illness. He must be provided with the special procedure of the replacement to the psychiatric clinic no matter if he is arrested or not» [11].

Particular importance in the development of the national legislation was Minimal standardized rules of UN, on the measures which were not connected with imprisonment (Tokyo Rules), the norms implemented in the domestic criminal procedure legislation [12]. One of the methods of the implementation of the norms was the adoption of the new type of the criminal procedural coercive in the system in 2015 – prohibition against the approaching authorized by the investigating judge.

Various additions and changes in CPC RK were adopted after the implementation of the project «Judicial authorization in RK» sponsored by the Bureau of the Democratic Institution and Human Rights(BDIHR) OSCE facilitated by the Supreme Court and General Верховного суда и Генеральной Prosecutor's office RK [13].

We support S.M. Yagapharov's position on «international norms and standards of the human rights protection – natural result of the globalization with the aim of formation of the society, built on respect for personal interests, construction of the optimal organization of the criminal process, based on the security of personal right» [14].

Researching the given institution, it is useful to make comparative legal analysis of the foreign legislation on the judicial control that can help to bring out successfully proven experience and adapt it into the national legislation in the purpose of consolidation of the procedural position of the investigating judge in RK.

In the first place, attention should be drawn to the States of continental Europe that have accumulated enormous historical experience in the implementation of the institution of the judicial control.

According to the renowned Professor L.V. Golovko, «the strengthening of guarantees of the individual's rights and legitimate interests in French criminal proceedings has had the greatest impact on the content of the pre-trial stages» [15].

Fundamental changes in the institution of judicial control in France have taken place with the accession to European legislation and the simultaneous decisions of the European Court of Human Rights and the recommendations of the Council of Europe. Before it the judicial control of France had been criticized several times for violation during pre-trial proceedings.

These included the length of detention of suspects and pre-trial detention, specifically legal authority that allowed for the restriction of freedom of individuals before the considerably.

The main parts of feedback was on the investigating judge as a powerful official of the pre-trial criminal proceedings of France, who had a focus investigating and judicial authority, and he could work isolated and autonomously. In this case the notions «examining judge» and «judicial judge» are confused.

Finding a new balance between criminal investigating and judicial defense Понук led to the idea of creating a new procedural control - a judge for preventive detention and custody, whose function included the judicial control over the procedures connected with the pre-trial detention. The Law dated June 15, 2000 «On the protection of the presumed innocence and rights of victims» for first time made a supplement to CPC of France about the introduction this official [16].

The Procedure of the sanctioning of the detention includes several stages: investigating judge, before making a decision he previously sends a request to the prosecutor about his judgment, after the prosecutor requests pre-trial detention before a judge. Correspondingly a judge receives the requests with two applications, where the detailed reasons for decisions of the investigating judge and the prosecutor are given. A similar procedure is provided for prolongation of the length of detention [17].

In comparison with France there is no concept of preliminary investigation in Germany since 1974 in understanding of Kazakhstan criminal proceedings structure. Special judge (ermittlungsrichter) executes judicial control on respecting universally recognized rights and freedom. Professor L.V.Golovko says: «there is a judicial control on the prosecutor- police inquest there, which is realized depending on the workload of judges either by the ordinary judge who simultaneously performs other functions in a court (investigation of criminal and civil cases) or again another ordinary judge whom the chairman of the court «put» on purpose to investigate the issues» [15].

Judge's (ermittlungsrichter) authority is not limited with above mentioned powers. He can use alternative measures of procedural coercion against the suspect to warn the subsequent escape and he can demand obligation to appear, also not to leave place of residence without permission or the definite area, to demand payment of a fine [18].

One of the positive features of criminal procedural code norm of Germany is that detained must be taken to a judge immediately for questioning. Delivery time is within 48 hours. If in the process of questioning, the judge either clarifies the facts of unjustified detention or finds out that reasons for detaining are not applicable no longer, then it is the judge who must release the detained immediately. Such a practice exalts the status of a judicial control on the preliminary investigation and in this regard we suppose that it is necessary to adopt such positive legislator practice of Germany in Kazakhstan, including current legal situation of detainees.

In Italy, as in the Republic of Kazakhstan, police officer and prosecutor have a right to detain the suspect for a period not exceeding 48 hours. Further a preventive measure in the form of detention must be authorized by a court. The judge of preliminary investigation (giudice per le indagini preliminari) realizes judicial control in Italy.

Unlike abovementioned European countries, detention in Italian law is classified into 2 types. The first type is called «arresto», which is carried out in case of detention at the scene by police. Here it is important that the crime, for which detention is occurred, would be willful and the term of punishment for him was at least 5 years [19]. The second type of detention is called «fermo», it is used when there are real reasons

to believe that the suspect in committing crime will hide from the court and investigation, herewith the police must have strong evidence of suspect's guiltiness, not refer to groundless suspicions.

The main feature of judicial control of England on the preliminary proceedings is the absence of investigating judge, in that sense, in what it is accepted to understand in the frame of international norms. But this doesn't testify to complete absence of judicial control in English criminal proceedings. Magistrate carries out functions of a judge, gives authorization for arrest and other preventive measures.

He seats in courts of magistrate and may not have a special education in jurisdiction. In its own way this is a model of people's participation, it shows that English jurisdiction is similar with a jury trial.

The distinctive feature of English criminal- procedure legislation norms in comparison with European countries and Kazakhstan is that detention is possible for a period not exceeding 36 hours, prolongation its deadline by magistrate each time for a period not exceeding 36 hours, and total period of detention must not exceed 96 hours. When prolonging period of detention, the suspect must necessarily be taken to magistrate, or he can instruct representation at judicial hearing for this reason to his advocate.

Authorization procedure of further preventive measures choice is held by the magistrate at the open judicial hearing. Judicial sitting is held in the form of adversarial process, where each side of defence and accusations must provide arguments and proof. According to the law "About bail" of 1976 the suspect is given the right to change bail arrest, "if the side of accusation is not able to prove that there is a ground which prevents a judge to use preventive measures in regard to a suspect in the form of bail" [20].

In our opinion, such formulation of law norms in England testifies a high respect for the right and human freedom in the country, when law enforcers are recommended to prove impossibility of using softer preventive measures.

In Spain investigating judge realizes judicial control on measures of procedural compulsion, examines complaints about decision and actions of pre-trial proceedings organs. But it should be noted that investigating judge in Spain is not autonomous as in the Republic of Kazakhstan. Spanish investigating judge besides judicial control also investigates complicated criminal cases which in further are passed to courts on criminal cases or territorial courts, and minor offences are also authorized to reexamine magistrate's decisions. Though investigating judges in Spain are part of judiciary, but at the same time they are not entitled to participate in judicial proceedings investigated by them criminal cases.

Organizational structure of investigating judges can be attributed to two-stage. In Spanish capital several central investigating courts functions, the powers of which are applied to all the territory of the state. Their decisions can be appealed in the National court. Provincial courts work at the regional level, in which the functions of investigating judge are combined. Besides, the position of an investigating judge is provided in the courts of the first instance, who also conducts an investigation, examines complaints on the decisions of pre-trial investigation organs regarding to the category of cases, triable for the given court. Decisions of judges of the first instance courts are appealed in the provincial courts [21].

Conclusion

On the basis of conducted comparative legal research of the criminal – procedure norms of Kazakhstan, France, Germany, England, Italy and Spain legislation, it seems possible to note that judicial control has both similar and distinctive features.

Hence, we can state by the examples of above mentioned European countries that real implementation of international standards and principles in legislative format and applying them in practice often causes difficulties, firstly, because of laconic features of norms. If implementation does not present difficulties for European countries in view of legislation unification, in connection with acting specialized European court on human rights, that gives official judicial explanation of norms and provisions of pacts, conventions, then for the universal complex standards there is no such mechanism of procedure in Kazakhstan. Consequently, other countries have their own subjective vision and explanation of the norms of international standards in the frame of national legislative system and systems of law.

REFERENCES

- 1 Ahpanov A.N., Han A.L., Shagirova M. Obespechenie konstitucionnogo prava na zashchitu v ugolovnom sudoproizvodstve Respubliki Kazahstan [Ensuring the constitutional right to protection in criminal proceedings of the Republic of Kazakhstan] // *Pravovaya reforma v Kazahstane*. - 2006 – № 4(36). – S. 32-34.
- 2 Azarov V.A., Tarichko I.Yu. Funkciya sudebnogo kontrolya v istorii, teorii i praktike ugolovnogo processa Rossii [The function of judicial control in the history, theory and practice of the criminal process of Russia]: monografiya. – Omsk: Omskij gosudarstvennyj universitet im. F.M. Dostoevskogo, 2004. – 379 s.
- 3 Petrushevskij D.M. Velikaya Hartiya Vol'nostej i konstitucionnaya bor'ba v anglijskom obschestve vo vtoroj polovine XIII veka [Magna Carta and the constitutional struggle in English society in the second half of the XIII century] // <http://lib.ru/INOOLD/ENGLAND/hartia.txt> (data obrashcheniya: 08.10. 2021).

4 Habeas Corpus Act. The Act on the best provision of the freedom of the subject and on the prevention of imprisonment beyond the seas // <https://oll.libertyfund.org/page/1679-habeas-corpus-act> (accessed: 25.10.2021).

5 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty RK po voprosam primeneniya mer preseceniya v vide aresta, domashnego aresta: Zakon RK ot 5 ijulja 2008 g. №65-IV [The Law of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on the application of preventive measures in the form of arrest, house arrest»] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30194058#pos=2;-46 (data obrashcheniya: 08.10. 2021).

6 International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted by General Assembly resolution 2200 (XXI) of December 16, 1966 // [www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2200A\(XXI\)_civil.pdf](http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2200A(XXI)_civil.pdf) (accessed: 20.10. 2021).

7 Kanafin D.K. Osnovnye principy procedury Habeas Corpus i sudebnoe sankcionirovanie aresta v Respublike Kazahstan [Basic principles of Habeas Corpus procedure and judicial authorization of arrest in the Republic of Kazakhstan], 2006 // <https://www.zakon.kz/204786-osnovnye-principy-procedury-habeas.html> (data obrashcheniya: 19.10. 2021).

8 Akhpanov A.N. Podozrevayemyy. Obvinyayemyy: voprosy sovershenstvovaniya protsessualno-pravovogo statusa // Vestnik ENU im. L.N.Gumileva. Seriya: Pravo. - 2018. - № 3 (124). - S. 67.

9 The Set of Principles for the Protection of All Persons under Detention and Imprisonment, approved by the UN General Assembly on December 09, 1988 // <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/DetentionOrImprisonment.aspx> (accessed: 19.10. 2021).

10 Pashin S. Sudebnyj kontrol' za rassledovaniem (problemy pravovovogo regulirovaniya) [Judicial control over the investigation (problems of legal regulation)]. Dushanbe, 2010 // <https://journal.zakon.kz/4468440-sudebnyjj-kontrol-za-rassledovaniem-s.html> (data obrashcheniya: 19.10. 2021).

11 Shcherba S.P. Rassledovanie i sudebnoe razbiratel'stvo po delam lic, stradayushchih fizicheskimi i psicheskimi nedostatkami [Investigation and judicial proceedings in cases of persons suffering from physical and mental disabilities]. 1975 // http://www.adhdportal.com/book_3743.html (data obrashcheniya: 19.10. 2021).

12 United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures [Tokyo Rules]. Adopted by General Assembly resolution 45/110 of December 14, 1990 // <https://www.un.org/ruleoflaw/files/UNITED~2.PDF> (accessed: 23.10. 2021).

13 Analiticheskij otchet «Sudebnoe sankcionirovanie aresta v Respublike Kazahstan» [Analytical report «Judicial authorization of arrest in the Republic of Kazakhstan». - Warsaw, 2011]. - Varshava, 2011 g. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30983793#pos=5;-108 (data obrashcheniya: 08.10. 2021).

14 Yagofarov S.M. Mezhdunarodnye standarty po pravam cheloveka v sfere rossijskogo ugolovnogo sudoproizvodstva [International standards on human rights in the sphere of Russian criminal proceedings]: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. - Chelyabinsk, 2008 // <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/avtoref/jyagofarov2005.htm> (data obrashcheniya: 08.10. 2021).

15 Golovko L.V. Institut sledstvennyh sudej: amerikanizaciya putem manipulyacii [To the Institute of Investigative Judges: Americanization by Manipulation] // <https://www.iauj.net/node/1746> (data obrashcheniya: 08.10. 2021).

16 The French Law «On the Protection of the presumption of innocence and the rights of victims» of June 15, 2000. Published in the Journal Officiel de la Republique francaise» 16.06.2000.

17 French Code of Criminal Procedure. 1958. // https://documents.law.yale.edu/sites/default/files/france_code_of_criminal_procedure.pdf (accessed: 08.10. 2021).

18 Golovnenkov P., Spica N. Ugolovno-processual'nyj kodeks Federativnoj Respubliki Germanii, 2012 [Criminal Procedure Code of the Federal Republic of Germany]: Nauchno-prakticheskij kommentarij i perevod teksta // <https://publishup.potsdam.de/opusubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf> (data obrashcheniya: 19.10. 2021).

19 Barabanov P.K. Ugolovnyj process Italii [Italian criminal trial]. 2019 // <https://www.iauj.net/node/2702> (data obrashcheniya: 19.10. 2021).

20 The Bail Act of England 1976 // <https://advocatetamoy.com/2020/07/28/bail-act-1976/> (accessed: 19.10. 2021).

21 2021 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Spain // https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2021_rolr_country_chapter_spain_en.pdf (accessed: 19.10.2021)

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Ахпанов А.Н., Хан А.Л., Шагирова М. Обеспечение конституционного права на защиту в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан // Правовая реформа в Казахстане. – 2006. – № 4(36). – С. 32-34.

2 Азаров В.А., Таричко И.Ю. Функция судебного контроля в истории, теории и практике уголовного процесса России: монография. – Омск: Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского, 2004. – 379 с.

3 Петрушевский Д.М. Великая Хартия Вольностей и конституционная борьба в английском обществе

- во второй половине XIII века // <http://lib.ru/INOOLD/ENGLAND/hartia.txt> (дата обращения: 08.10. 2021).
- 4 Habeas Corpus Act. The Act on the best provision of the freedom of the subject and on the prevention of imprisonment beyond the seas // <https://oll.libertyfund.org/page/1679-habeas-corpus-act> (accessed: 25.10.2021)
- 5 О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам применения мер пресечения в виде ареста, домашнего ареста: Закон Республики Казахстан от 5 июля 2008 г. №65-IV // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30194058#pos=2;-46 (дата обращения: 08.10. 2021).
- 6 International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted by General Assembly resolution 2200 (XXI) of December 16, 1966 // [https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2200A\(XXI\)_civil.pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2200A(XXI)_civil.pdf) (accessed: 20.10. 2021)
- 7 Канафин Д.К. Основные принципы процедуры Habeas Corpus и судебное санкционирование ареста в Республике Казахстан. 2011 // <https://www.zakon.kz/204786-osnovnye-principy-procedury-habeas.html> (дата обращения: 19.10. 2021).
- 8 Ахпанов А.Н. Подозреваемый, обвиняемый: вопросы совершенствования процессуально-правового статуса // Вестник ЕНУ им. Л.Н.Гумилёва. Серия: Право. - 2018. - № 3 (124). - С. 67.
- 9 The Set of Principles for the Protection of All Persons under Detention and Imprisonment, approved by the UN General Assembly on December 09, 1988 // <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/DetentionOrImprisonment.aspx> (accessed: 19.10. 2021).
- 10 Пашин С. Судебный контроль за расследованием (проблемы правового регулирования). - Душанбе, 2010 // <https://journal.zakon.kz/4468440-sudebnyjj-kontrol-za-rassledovaniem-s..html> (дата обращения: 19.10. 2021).
- 11 Щерба С.П. Расследование и судебное разбирательство по делам лиц, страдающих физическими и психическими недостатками. - М., 1975 // http://www.adhdportal.com/book_3743.html (дата обращения: 19.10. 2021)
- 12 United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures [Tokyo Rules]. Adopted by General Assembly resolution 45/110 of December 14, 1990 // <https://www.un.org/ruleoflaw/files/UNITED~2.PDF> (accessed: 23.10. 2021)
- 13 Аналитический отчет «Судебное санкционирование ареста в Республике Казахстан». - Варшава, 2011 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30983793#pos=5;-108 (дата обращения: 08.10. 2021).
- 14 Ягофаров С.М. Международные стандарты по правам человека в сфере российского уголовного судопроизводства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Челябинск, 2005 // <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/avtoref/jyagofarov2005.htm> (дата обращения: 08.10. 2021).
- 15 Головкин Л.В. Институт следственных судей: американизация путем манипуляции // <https://www.iuaj.net/node/1746> (дата обращения: 08.10. 2021).
- 16 The French Law «On the Protection of the presumption of innocence and the rights of victims» of June 15, 2000. Published in the Journal Officiel de la Republique francaise. 16.06.2000.
- 17 French Code of Criminal Procedure. 1958 // https://documents.law.yale.edu/sites/default/files/france_code_of_criminal_procedure.pdf (accessed: 08.10. 2021).
- 18 Головненков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии: научно-практический комментарий и перевод текста. 2012 // <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf> (дата обращения: 19.10. 2021)
- 19 Барабанов П.К. Уголовный процесс Италии. - М.: Спутник+, 2019. - 461 с. // <https://www.iuaj.net/node/2702> (дата обращения: 19.10. 2021).
- 20 The Bail Act of England 1976. // <https://advocatetamoy.com/2020/07/28/bail-act-1976/> (accessed: 19.10. 2021).
- 21 2021 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Spain//ec.europa.eu/info/sites/default/files/2021_rolr_country_chapter_spain_en.pdf (accessed: 19.10.2021)

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Майя Мұратқызы Құлбаева - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Заң факультетінің докторанты. Қазақстан, Нұрсұлтан қ., Сәтпаев к., 2. E-mail: kulbai@mail.ru

Кулбаева Майя Муратовна - докторант юридического факультета Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва. Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2. E-mail: kulbai@mail.ru

Maiya Kulbayeva - doctoral student of the Faculty of Law of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Kazakhstan, Nur-Sultan, 2 Satpayev Street. E-mail: kulbai@mail.ru

О КЛАССИФИКАЦИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРАВОВЫХ ДОКУМЕНТОВ, КАСАЮЩИХСЯ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ СОДЕРЖАНИЯ ПОД СТРАЖЕЙ

К.А. Жалмагамбетов

магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье анализируются международные правовые документы, содержащие нормы в области применения и исполнения института содержания под стражей. Автор рассматривает ряд классификаций международных актов, основанных на свойственных им признаках и критериях. Актуальность статьи заключается в том, что международные документы содержат общепринятые стандарты в той или иной сфере государственного устройства. Вопросы, связанные с мерами принуждения, в частности содержания под стражей, затрагивают высшую ценность человека – его свободу. Соответствующее соблюдение прав индивида является гарантией для признания мировым сообществом любого государства. В связи с этим необходимо изучить основные международные правовые акты, регулирующие меру пресечения, связанного с изоляцией от общества. Объектом исследования являются международные правовые акты, регламентирующие институт содержания под стражей, и их классификация в юридической науке. Цель исследования заключается в подробном рассмотрении классификации международных актов, касающихся исполнения института содержания под стражей. Методы исследования базируются на комплексном исследовании объекта, в основе которого лежат использование таких универсальных и специально-юридических методов, как диалектический, формально-юридический, сравнительно-правовой и т.д. К материалам исследования следует отнести международные правовые документы и научные труды в области международного, уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного права.

Ключевые слова: содержание под стражей, мера пресечения, международные правовые документы, общепринятые стандарты, государственное принуждение, права и свободы человека.

КҮЗЕТПЕН ҰСТАУ ТҮРІНДЕГІ БҰЛТАРТПАУ ШАРАСЫНА ҚАТЫСТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЖАТТАРДЫ ЖІКТЕУ ТУРАЛЫ

К.А. Жалмагамбетов

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада күзетпен ұстау институтын қолдану және орындау саласындағы нормаларды қамтитын халықаралық құқықтық құжаттар талданады. Автор өзіне тән белгілер мен өлшемдерге негізделген халықаралық актілердің бірқатар жіктелімдерін қарастырады. Мақаланың өзектілігі халықаралық құжаттарда мемлекеттік құрылымның белгілі бір саласында жалпы қабылданған стандарттар бар. Мәжбүрлеу шаралары, атап айтқанда қамауда ұстауға байланысты мәселелер адамның ең жоғары құндылығы – оның бостандығына әсер етеді. Жеке адамның құқықтарын тиісінше сақтау кез келген мемлекетті әлемдік қоғамдастық тануы үшін кепілдік болып табылады. Осыған байланысты қоғамнан оқшаулауға байланысты бұлтартпау шарасын реттейтін негізгі халықаралық құқықтық актілерді зерделеу қажет. Зерттеу объектісі қамауда ұстау институтын және олардың заң ғылымындағы жіктелуін реттейтін халықаралық құқықтық актілер болып табылады. Зерттеудің мақсаты күзетпен ұстау институтының орындалуына қатысты халықаралық актілердің жіктелуін егжей-тегжейлі қарау болып табылады. Зерттеу әдістері диалектикалық, ресми-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық және т.б. сияқты әмбебап және арнайы-құқықтық әдістерді қолдануға негізделген объектіні кешенді зерттеуге негізделген. Зерттеу материалдарына халықаралық құқықтық құжаттар мен халықаралық, қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару құқығы саласындағы ғылыми еңбектерді жатқызуға болады.

Түйін сөздер: күзетпен ұстау, бұлтартпау шарасы, халықаралық құқықтық құжаттар, жалпы қабылданған стандарттар, мемлекеттік мәжбүрлеу, адам құқықтары мен бостандықтары.

ON THE CLASSIFICATION OF INTERNATIONAL LEGAL DOCUMENTS CONCERNING PREVENTIVE MEASURES IN THE FORM OF DETENTION

Zhalmagambetov K.A.

postgraduate student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. The article analyzes international legal documents containing norms in the field of application and execution of the institution of detention. The author considers a number of classifications of international acts based on their characteristic features and criteria. The relevance of the article lies in the fact that international documents contain generally accepted standards in a particular sphere of government. Issues related to coercive measures, in particular detention, affect the highest value of a person – his freedom. The corresponding observance of the rights of

the individual is a guarantee for the recognition by the world community of any State. In this regard, it is necessary to study the main international legal acts regulating the measure of restraint associated with isolation from society. The object of the study is the international legal acts regulating the institution of detention and their classification in legal science. The purpose of the study is to examine in detail the classification of international acts concerning the execution of the institution of detention. The research methods are based on a comprehensive study of the object, which is based on the use of such universal and special legal methods as dialectical, formal legal, comparative legal, etc. The research materials should include international legal documents and scientific works in the field of international, criminal, criminal procedure and penal enforcement law. The research materials should include international legal documents and scientific works in the field of international, criminal, criminal procedure and penal enforcement law.

Keywords: detention, preventive measure, international legal documents, generally accepted standards, state coercion, human rights and freedoms.

Введение

Правовые аспекты, связанные с обеспечением прав и свобод лиц, в отношении которых применяется мера пресечения в виде содержания под стражей, относятся к одним из актуальных вопросов конституционного, уголовного и уголовно-процессуального права. Вместе с тем соблюдение основных прав и свобод человека и гражданина является ведущим направлением международного права. Так, проблемы уголовной юстиции в области стеснения общечеловеческих ценностей достаточно остро затрагиваются различными международными сообществами.

Разработка и принятие международно-правовых стандартов относится к наиболее передовой форме международного сотрудничества, которая устанавливает конкретные задачи и решения. Опыт различных государств, включающие в себя прогрессивные тенденции соблюдения прав и гарантий индивида, в том числе обращения с лицами, находящимися под уголовным преследованием и содержащимися в следственных изоляторах, формируют указанные общепринятые стандарты.

Как указывают В.Н. Кохман, Н.И. Полищук, «в процессах расширения сфер совместного регулирования международного и внутригосударственного права, глобализации и интеграции, происходящих в мировом сообществе, особую актуальность приобретает правовая инфильтрация, дающая возможность государствам использовать в своем национальном законодательстве лишь те правовые нормы, которые способствуют динамическому развитию страны на пути построения правового, демократического государства» [1, с. 48].

Общепринятые нормы, касающиеся содержания под стражей как одной из мер пресечения, основаны на историческом аспекте ряда государств, выражающиеся в форме правил, принципов и рекомендаций. Данные нормы, закрепленные в соответствующих международных правовых актах, получили признание мирового сообщества, что указывает на стремление соответствовать им национальному законодательству.

Основная часть

Основание и порядок исполнения государственного принуждения, в частности института содержания под стражей, регламентированные международными документами, имеют неравные по значению юридические статусы. Так, одни документы обязательны для исполнения субъектами, их ратифицировавшими; другие, наоборот, носят рекомендательный характер.

В юридической науке существует классификация международных документов в области обращения с лицами, изолированными от общества, которые были разработаны такими учеными, как Д.В. Усик, И.В. Шмаров, П.Г. Пономарев, А.Ф. Сизый, В.А. Уткин и др.

В своих трудах Д.В. Усик подразделял международные правовые документы на две группы в зависимости от юридической обязательности норм. Первую группу составляли те документы, которые были ратифицированы в государствах и являлись обязательными для их исполнения. По своей правовой природе они относятся к международным договорам. Вторую группу образуют те международные документы, которые не являются обязательными для соблюдения, тем самым имеют рекомендательный характер. Международные стандарты, регулирующие вопросы исполнения меры пресечений и наказаний, связанные с лишением свободы, следует отнести к последней группе [2, с. 58-60].

Касательно взгляда профессора И.В. Шмарова необходимо отметить, что в своей классификации международных правовых актов он выделяет четыре основные группы, которые основаны в зависимости от круга вопросов, имеющих первостепенное значение в уголовных правоотношениях. Первая группа состоит из общих актов о правах и свободах человека и гражданина. Вторая группа образует международные документы, которые закрепляют права человека в статусе заключенного. Третья группа включает в себя акты, регламентирующие вопросы обращения с лицами, изолированными от общества. К последней группе относятся документы международного уровня, которые закрепляют основные требования к администрации учреждений, в которых содержатся заключенные лица. Указанная классификация основана не на отдельных международных актах, а на конкретных областях

регулирования. На наш взгляд, данный подход классификации обоснован тем, что многие международные документы содержат нормы, регулирующие как правила обращения с лицами, содержащимися в специальных учреждениях, так и нормы, касающиеся основных требований, предъявляемых к персоналу рассматриваемых учреждений [3, с. 36-37].

Кроме того И.В. Шмаров дает разъяснение категориям нормы-принципы и нормы-рекомендации. Так, по его мнению, «нормы-принципы охватывают основополагающие права человека и не допускают каких-либо отступлений от них. Нормы-рекомендации – это правила, которые носят индикативный характер, при этом подлежат значительному учету в процессе принятия законодательства» [3, с. 38].

П.Г. Пономарев основывает собственную классификацию международных правовых документов по двум основаниям: «первое состоит из документов общего и специального характера в зависимости от целевого назначения; второе, зависит от содержания международных стандартов и возможностей их практической реализации» [4, с. 25].

Более содержательную и развёрнутую классификацию предлагает В.А. Уткин, который разделяет международные правовые акты на несколько групп в соответствии со следующими критериями:

«по степени общности: универсальные и специальные. Универсальные относятся к правам человека в целом и лишь в отдельных их частях определяют специфическое положение личности в системе исполнения уголовного наказания. Специальные стандарты принимаются исключительно для отношений по исполнению наказаний (либо для системы уголовной юстиции в целом);

по степени обязательности: обязательные и рекомендательные (аналогично классификации Д.В. Усика);

по источникам происхождения: межгосударственные договоры (пакты, конвенции), которые обязательны для государств, их подписавших и ратифицировавших, и документы, принятые международными правительственными или неправительственными организациями, которые чаще имеют рекомендательный характер. К числу международных правительственных организаций относятся, например, ООН и ее рабочие органы, а к неправительственным международным организациям – «Международная амнистия», «Penal Reform International» и др.;

по широте (территориальным масштабам) действия: общемировые и региональные международные стандарты;

по отношению к отдельным категориям правонарушителей: например, несовершеннолетних либо применительно к определенным профессиональным группам (врачам, должностным лицам по охране правопорядка и др.)» [5, с. 6].

Приведенная классификация международных документов в разной степени освещают вопросы, связанные с применением и исполнением меры пресечения в виде содержания под стражей. Для более конкретной систематизации общепринятых стандартов в области исследуемого института следует выделить три группы международных документов.

Первая группа состоит из международных актов, посвященных содержанию под стражей:

Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме (далее – Свод), принятый Резолюцией 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН 9 декабря 1988 г. Данный Свод состоит из 39 принципов, регламентирующих ведущие правила обращения с лицами, лишенными свободы в ходе досудебного производства и судебного разбирательства. Значимость этого документа заключается в определении основных дефиниций, таких как: арест, задержанное лицо, заключенное лицо, задержание, заключение, судебный или иной орган и др. [6, с.63-73].

Содержание под стражей характеризуется двумя аспектами: с одной стороны, уголовно-процессуальная сторона, выражающаяся в вопросах основания для применения данной меры пресечения; с другой стороны, уголовно-исполнительная сторона, которая заключается в условиях и порядке исполнения в специализированных учреждениях.

Вторая группа состоит из документов, которые регламентируют исполнение наказания в виде лишения свободы, но при этом содержат определенные нормы, регулирующие вопросы содержания под стражей подозреваемых, обвиняемых и подсудимых:

Минимальные стандартные правила обращения с заключенными (приняты 30 августа 1955 г. первым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями и одобрены Резолюцией Экономического и Социального Совета ООН 663C1/XXIY/ от 31 июля 1957 г.);

Европейские Пенитенциарные правила (Рекомендация Rec. (2006) 2 Комитета министров к государствам-членам);

Декларация о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания (Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 3452 (XXX) от 9 декабря 1975 г.);

Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (Нью-Йорк, 10 декабря 1984 г.);

Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила) (Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 40/33 от 10 декабря 1985 г.);

Правила Организации Объединенных Наций, касающиеся защиты несовершеннолетних, лишенных свободы (Резолюция 45/13 Генеральной Ассамблеи ООН 14 декабря 1990 г.);

Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН от 17 декабря 1979 г.);

Принципы медицинской этики, относящиеся к роли работников здравоохранения, в особенности врачей, в защите заключенных или задержанных лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (Резолюция 37/194 Генеральной Ассамблеи ООН от 18 декабря 1982 г.).

Указанные международные правовые документы содержат нормы, регулирующие исполнение лишения свободы, которое является основным признаком меры пресечения в виде содержания под стражей. Следовательно, такие принципы, как запрет пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения с правонарушителем, относятся как к осужденным, отбывающим уголовное наказание в виде лишения свободы, так и обвиняемым или подозреваемым, которые находятся под уголовным преследованием.

В третью группу входят такие международные акты, которые включают в себя общие стандарты обращения с гражданином и человеком. Тем не менее, отдельные нормы этих документов посвящены лицам, заключенным под стражу:

Всеобщая декларация прав человека (принята Резолюцией 217А на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН 10 декабря 1948 г.) (ст. 9-11);

Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Европейская конвенция о правах человека, ETS № 005; Рим, 4 ноября 1950 года) (ст. 3-б);

Международный пакт о гражданских и политических правах (принят Резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН 19 декабря 1966 г.) (ст. 9, 10, 14);

Основные положения о роли адвокатов (приняты восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступлений в августе 1990 г. в Нью-Йорке) (ч. 2).

Важнейшим международным документом в сфере прав и свобод человека является Всеобщая декларация прав человека. Так, в соответствии со ст. 9 указанной Декларации, «никто не может быть подвергнут произвольному аресту, задержанию или изгнанию». Вместе с тем, ч. 1 ст. 11 этого документа закрепляет принцип презумпции невиновности, которая заключается в следующем: «Каждый человек, обвиняемый в совершении преступления, имеет право считаться невиновным до тех пор, пока его виновность не будет установлена законным порядком путем гласного судебного разбирательства, при котором ему обеспечиваются все возможности для защиты» [7].

Ключевой посыл применения любой формы ограничения состоит «в целях обеспечения должного признания и уважения прав и свобод других и удовлетворения справедливых требований морали, общественного порядка и общего благосостояния в демократическом обществе» [7]. Исходя из провозглашенной нормы, следует, что разработанные и принятые в последующем нормативные правовые документы, касающиеся государственного принуждения, в том числе содержания под стражей, направлены на надлежащее ее исполнение.

Заключение

На основании проведенного анализа в области классификации международных правовых документов, касающихся исполнения меры пресечения в виде содержания под стражей, следует резюмировать:

1. Любая мера государственного принуждения должна соблюдать общепринятые права человека и гражданина. В связи с этим основные нормы в области применения института содержания под стражей исходят из международных правовых документов, регламентирующих человеческие ценности.

2. Международные стандарты в области обращения с заключенными, в отношении которых применена мера принуждения в виде содержания под стражей, тесно взаимосвязана с наказанием в виде лишения свободы.

3. В юридической науке существуют разные классификации международных документов в области исполнения содержания под стражей, которые характеризуются различными критериями.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Кохман В.Н., Полищук Н.И. Правовая инфильтрация норм международного права в уголовно-

исполнительное законодательство Российской Федерации. - Воронеж, 2008. – 154 с.

2 Усик Д.В. Международно-правовые стандарты по обращению с осужденными и проблемы их отражения в законодательстве об исполнении наказания в виде лишения свободы: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 1993. – 143 с.

3 Шмаров И.В. С позиции международных актов // Воспитание и правопорядок. - 1990. - № 8. - С. 34-41.

4 Пономарев И.Г. Международно-правовые стандарты обращения с заключенными и национальные варианты их реализации. - Рязань: РВШ МВД РФ, 1993. – 187 с.

5 Уткин В.А. Международные стандарты обращения с осужденными и проблемы их реализации: учеб. пособие. - Томск, 1998. – 196 с.

6 Международные стандарты в уголовно-исполнительной сфере: хрестоматия и аннотации юридических, психолого-педагогических и профессионально-этических документов / предисл.: Филимонов О.В. - 2-е изд., испр. и доп. - Рязань: Академия права и управления ФСИН, 2006. - 464 с.

7 Всеобщая декларация прав человека: принята Резолюцией 217А на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН 10 декабря 1948 г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (25.12.2021).

REFERENCES

1 Kohman V.N., Polishchuk N.I. Pravovaya infiltraciya norm mezhdunarodnogo prava v ugolovno-ispolnitelnoe zakonodatelstvo Rossijskoj Federacii. - Voronezh, 2008. – 154 s.

2 Usik D.V. Mezhdunarodno-pravovye standarty po obrashcheniyu s osuzhdennymi i problemy ih otrazheniya v zakonodatelstve ob ispolnenii nakazaniya v vide lisheniya svobody: dis. ... kand. yurid. nauk. - M., 1993. – 143 s.

3 Shmarov I.V. S pozicii mezhdunarodnyh aktov // Vospitanie i pravoporyadok. - 1990. - № 8. - S. 34-41.

4 Ponomarev I.G. Mezhdunarodno-pravovye standarty obrashcheniya s zaklyuchennymi i nacional'nye varianty ih realizacii. - Ryazan': RVSH MVD RF, 1993. – 187 s.

5 Utkin V.A. Mezhdunarodnye standarty obrashcheniya s osuzhdennymi i problemy ih realizacii: ucheb. posobie. - Tomsk, 1998. – 196 s.

6 Mezhdunarodnye standarty v ugolovno-ispolnitel'noj sfere. Hrestomatiya i annotacii yuridicheskikh, psihologo-pedagogicheskikh i professional'no-eticheskikh dokumentov / predisl.: Filimonov O.V. - 2-e izd., ispr. i dop. - Ryazan': Akademiya prava i upravleniya Federal'noj sluzhby ispolneniya nakazaniy, 2006. – 464 s.

7 Vseobshchaya deklaraciya prav cheloveka: prinyata Rezolyuciej 217A na tret'ej sessii General'noj Assamblei OON 10 dekabrya 1948 g. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (25.12.2021).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛЕМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Қуаныш Аманжолович Жалмағамбетов – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: boxing@inbox.ru

Жалмағамбетов Қуаныш Аманжолович – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: boxing@inbox.ru

Kuanysh Zhalmagambetov – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: boxing@inbox.ru

ТМД-ҒА ҚАТЫСУШЫ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ЗАҢНАМАЛАРЫНДАҒЫ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ІС-ШАРАЛАРЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

Т.Б. Қасымов

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада ұсынылған «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» модельдік заң және ТМД-ға қатысушы елдердің жедел-ізвестіру заңдары бойынша жедел-ізвестіру іс-шараларына салыстырмалы талдау жүзеге асырылады. Көптеген мемлекеттер жаңа «жасырын тергеу әрекеттері» институты бекітілген жаңа қылмыстық іс жүргізу заңнамасын қайта қабылдағандықтан, осы салыстырмалы талдау жүргізілуде. Бұл институтты қылмыстық іс жүргізу және жедел-ізвестіру заңнамасы саласындағы көптеген практикалық қызметкерлер мен ғалымдар жедел-ізвестіру іс-шараларымен шатастырады.

ТМД елдеріндегі жедел-ізвестіру заңдарын және модельдік заңды зерттей отырып, біз жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу проблемаларын бөліп көрсетеміз. Атап айтқанда, тек үш мемлекетте «жедел-ізвестіру іс-шарасы» ұғымын анықтау көзделгенін атап өтеміз. Аралас әрекет болып табылатын «сауалнама» жедел-ізвестіру шарасы қаралды, өйткені іс жүзінде оны тек жедел қызметкерлер ғана емес, сонымен бірге әкімшілік қызметпен тікелей айналысатын қызметкерлер де жүргізеді. Қазақстандық жедел-ізвестіру заңнамасында көзделмеген ТМД-ға қатысушы елдерде «жедел эксперимент» іс-шарасына салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізілді.

Сондай-ақ, бірде-бір мемлекетте жоқ іс-шаралар назарға алынды. Мысалы, «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» модельдік заң кейбір елдер үшін жаңа және зерттелмеген «естуді бақылау» іс-шарасын ұсынады. ТМД жедел-ізвестіру іс-шараларының заңнамалық моделі талданып, «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» модельдік заңмен салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізілді. ТМД елдеріндегі жедел-ізвестіру заңнамасын және модельдік заңды зерттей отырып, автор жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асыру мәселелерін анықтайды. Қаралып отырған заңдардағы жедел-ізвестіру шараларын зерттеу нәтижесінде автор ТМД-ға қатысушы елдердің жедел-ізвестіру заңдарының біркелкілігі үшін «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» ұсынылған модельдік заң ретінде негізгі жолдаушы нормативтік құқықтық актіні негізге алу қажет деген қорытынды жасайды.

Түйін сөздер: жедел-ізвестіру іс-шара, жедел-ізвестіру қызметі, жедел-ізвестіру Заңы, модельдік заң, адамдарға сауал қою, жедел эксперимент, имитация, есту бақылауы.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВ ГОСУДАРСТВ-УЧАСТНИКОВ СНГ

Касымов Т.Б.

магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье осуществляется сравнительный анализ оперативно-розыскных мероприятий по рекомендованному модельному закону «Об оперативно-розыскной деятельности» и оперативно-розыскных законов стран-участниц СНГ. Данный сравнительный анализ проводится, поскольку многие государства вновь принимают новые уголовно-процессуальные законодательства, в которых закреплены новый институт «Негласные следственные действия». Этот институт многие практические сотрудники и ученые в области уголовного процесса и оперативно-розыскного законодательства путают с оперативно-розыскными мероприятиями.

Исследуя оперативно-розыскные законы в странах СНГ и модельный закон, мы выделяем проблемы проведения оперативно-розыскных мероприятий. В частности, указываем на то, что только в трех государствах предусмотрено определение понятия «оперативно-розыскное мероприятие». Рассмотрено оперативно-розыскное мероприятие «опрос», являющееся смежным действием, поскольку на практике проводится не только оперативными сотрудниками, но и сотрудниками, непосредственно занимающимися административной деятельностью. Проведен сравнительно-правовой анализ мероприятия «оперативный эксперимент» в странах-участницах СНГ, который не предусмотрен в казахстанском оперативно-розыском законодательстве.

Также взяты во внимание мероприятия, которых нет ни в одном государстве. К примеру, модельный закон «Об оперативно-розыскной деятельности» рекомендует мероприятие «слуховой контроль», которое является для некоторых стран новым и не исследованным. Проанализирована законодательная модель оперативно-розыскных мероприятий СНГ и проведен сравнительно-правовой анализ с модельным законом «Об оперативно-розыскной деятельности». В результате исследования оперативно-розыскных мероприятий в рассматриваемых законах автор делает вывод о том, что для единообразия оперативно-розыскных законов стран-участниц СНГ необходимо исходить от основного направляющего нормативного правового акта как рекомендованный модельный закон «Об оперативно-розыскной деятельности».

Ключевые слова: оперативно-розыскное мероприятие, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскный закон, модельный закон, опрос лиц, оперативный эксперимент, имитация, слуховой контроль.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF OPERATIONAL INVESTIGATIVE MEASURES
OF OPERATIONAL INVESTIGATIVE LEGISLATION OF THE CIS MEMBER STATES

Kasymov T.B.

postgraduate student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. The article provides a comparative analysis of operational investigative measures according to the recommended model law «On operational investigative activities» and operational investigative laws of the CIS member states. This comparative analysis is carried out because many States are again adopting new criminal procedure legislation, which enshrines the new institution of «Covert Investigative Actions». This institute is confused by many practitioners and scientists in the field of criminal procedure and operational investigative legislation with operational investigative measures.

Investigating operational search laws in the CIS countries and the model law, we highlight the problems of conducting operational search activities. In particular, we point out that only three States provide a definition of the concept of «Operational search activity». The operational search event «Survey», which is a related action, is considered, since in practice it is carried out not only by operational employees, but also by employees directly engaged in administrative activities. A comparative legal analysis of the «Operational Experiment» event in the CIS member countries, which is not provided for in Kazakhstan's operational search legislation, was carried out.

Also taken into account are activities that are not available in any state. For example, the model law «On operational investigative activities» recommends the event «Auditory control», which is new and unexplored for some countries. The legislative model of operational investigative measures of the CIS is analyzed and a comparative legal analysis with the model law «On operational investigative activities» is carried out. Examining the operational-search legislation in the CIS countries and the model law, the author highlights the problems of the implementation of operational-search measures. As a result of the study of operational investigative measures in the laws under consideration, the author concludes that for the uniformity of operational investigative laws of the CIS member states, it is necessary to proceed from the main guiding regulatory legal act as the recommended model law «On operational investigative activities».

Keywords: operational-search event, operational-search activity, operational-search law, model law, interview of persons, operational experiment, imitation, auditory control.

Кіріспе

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына (әрі қарай - ТМД) қатысушы мемлекеттердің қалыптасуына әсер ететін сыртқы факторлардың ішінде халықаралық құқық нормаларымен қатар жұмсақ құқық деп аталатын жүйенің элементтері – саяси шешімдер мен келісімдер, интернационалдық ұйымдардың шешімдері мен кеңестері, модельдік заңдар маңызды рөл атқара бастайды. Олардың құқықтық жүйеге ықпалы алуан түрлі формада болады – жекелеген дүниетанымдық ережелерді немесе заң техникасының әдістерін пайдаланудан бастап, жекелеген ережелер мен ұсынымдарды заңнамалық актілер мәтіндеріне толық енгізуге дейін [1, б. 111].

Демократиялық елдер ретінде ТМД мемлекеттерінің қалыптасуындағы кедергілердің бірі қылмыс болып табылады. ТМД мемлекеттерінің өтпелі кезеңінде бұл әлеуметтік қауіпті оқиға дамуға үлкен серпін болды. Сонымен қатар, қылмыстың сандық көрсеткіштері мен сапалық өзгерістері мемлекеттік қауіпсіздік қаупінің пайда болуы туралы түсіндіруге мүмкіндік берді.

Мұндай жағдайларда әдеттегі қылмыстық іс жүргізу әдістері мен күрес әдістері тиімсіз болып табылады. Осыған сәйкес, қылмысқа қарсы түрлі жедел-ізвестіру құралдары ерекше маңызға ие. Жедел-ізвестіру жұмысын орындайтын органдар үшін ерекше күштер мен құралдардың қоғамдық және жасырын қорының үйлесуі өзінің құпиялылығына байланысты қылмыстарды анықтауда, алдын алуда, жолын кесуде және анықтауда жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қазіргі кезеңде аса ауыр қылмыстардың үлкен үлесі жедел-ізвестіру қызметі (әрі қарай – ЖІҚ) нәтижелерін қолдана отырып анықталады [2, б. 22]. Бірқатар қылмыстар бойынша қылмыстық істер, әдетте, оларды ашуға бағдарланған жедел-ізвестіру іс-шаралары (әрі қарай – ЖІШ) жүзеге асырылғаннан кейін ғана қозғалады.

Негізгі бөлім

1997 жылғы 6 желтоқсанда ТМД қатысушы мемлекеттердің Парламентаралық Ассамблеясының қаулысымен «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» модельдік заң қабылданды [3]. Алайда, 2006 жылғы 16 қарашада ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің Парламентаралық Ассамблеясының 27 пленарлық отырысында «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» модельдік заң (әрі қарай – «ЖІҚ туралы» модельдік заң) жаңа редакцияда қайтадан қабылданады [4]. Модельдік заң ТМД-ның ұлттық жедел-ізвестіру заңнамаларын бір құқықтық салаға келтіру үшін, сондай-ақ модельдік заң нормаларын іске асыру проблемаларын теориялық тұрғыдан түсіну үшін қабылданды.

Модельдік заң – бұл заңнамадағы нормативтік-біріктіруші маңыздылықты атқаратын және келесі

заңнама үшін нормативтік бағдар әкелетін ұсынымдық сипаттағы акт; модельдік актінің негізгі функциясы жалпы және салалық заңды реттеуді қалыптастыру векторын белгілеу болып табылады. Модельдік заңның кеңестік сипаты адресаттардың қабылдау сипатында әр түрлі болуы мүмкін. ұсынылған модельдік ұсыныстың объектісі оны заңнамада іске асыру болып табылады [5, б. 9-10].

Бұл анықтамада модельдік заңның ұсынымдық сипаты ТМД елдерін алушылар деп түсінетін адресаттардың қабылдау сипатында әр түрлі болуы мүмкін екендігі дұрыс көрсетілген.

Алдымен, «ЖІҚ туралы» модельдік заңда ЖІШ ұғымы бар екенін атап өткен жөн. Бұл заңнан тек үш мемлекет үлгі алды: Беларусь, Тәжікстан және Түрікменстан. Басқа мемлекеттерде бұл ұғым анықталмаған. алайда, бұл іс-шараға жеке авторлық анықтамалар берілген көптеген монографияларда, оқулықтар мен оқулықтарда келтірілген. Мәселен, Ресейде заңды дереккөздерді қарау кезінде жүзге жуық анықтама табылды [6, б. 89], олардың көпшілігі эмпирикалық материалдың үлкен мөлшерін қамтитын авторлық тәсілдердің алуан түрлілігімен сипатталады.

Қазақстан Республикасының жедел-іздістіру заңнамасын қабылданған сәттен бастап (1994 ж.) ЖІШ ұғымы айқындалған, бірақ 2009 жылы заң шығарушы орган оны алып тастауға шешім қабылдағанын да назардан тыс қалдыруға болмайды. Осы Заңда ЖІШ заңда айқындалған жалпы және арнайы ЖІШ деп жіктелетіні белгілі. Біздің ойымызша, заң шығарушы орган заңдағы ЖІШ ұғымын анықтаудан бас тартты, өйткені ЖІШ-ның екі кіші түріне берілген ұғымдарды біріктіре отырып, ЖІШ ұғымының анықтамасын тұжырымдауға болады.

Қазақстан Республикасының жедел-іздістіру Заңы қабылданған сәттен бастап (1994 ж.) ЖІШ ұғымы анықталғанын, алайда 2009 жылы заң шығарушы орган оны жою туралы шешім қабылдағанын да атап өтуге болмайды. Осы Заңда ЖІШ заңда айқындалған жалпы және арнайы іс-шаралар ретінде жүйелендірілетіні белгілі. Біздің ойымызша, заң шығарушы орган заңдағы ЖІШ ұғымын анықтаудан бас тартты, өйткені іс-шараның екі кіші түріне берілген ұғымдарды біріктіре отырып, іс-шара ұғымының анықтамасын жасауға болады.

ТМД елдерінің жедел-іздістіру заңнамаларындағы ЖІШ тізбесін салыстыра отырып, олардың санындағы айырмашылық байқалады: 1) Ресей Федерациясы – он бес; 2) Қазақстан Республикасы – жиырма төрт; 3) Түрікменстан (ассоциативті мүше) – он үш; 4) Өзбекстан Республикасы – он алты; 5) Беларусь – он төрт; 6) Қырғыз Республикасы – жиырма бір; 7) Тәжікстан Республикасы – он алты; 8) Әзірбайжан Республикасы – он сегіз; 9) Молдова Республикасы – жиырма; 10) Армения Республикасы – он алты.

ТМД елдерінің ЖІШ берілген тізбелері «ЖІҚ туралы» модельдік заңның іс-шараларына сәйкес көптеген іс-шаралардың сәйкестілігі бар екенін көрсету үшін осы жерде көрсетілген. Оларға: азаматтарға сауал қою; анықтамалар алу; жеке адамды және өзге де объектілерді сәйкестендіру; салыстырмалы зерттеу үшін үлгілер жинау; тексерілетін сатып алу; заттар мен құжаттарды және өзге де объектілерді зерттеу; байқау; үй-жайларды, ғимараттарды, құрылыстарды, жергілікті жер учаскелері мен көлік құралдарын тексеру; пошта жөнелтілімдерін, телеграфтық және өзге де хабарламаларды бақылау; телефон арқылы сөйлесулерді тыңдау; техникалық байланыс арналарынан ақпаратты алу; жедел енгізу; бақыланатын жеткізу жатады.

Алайда, ТМД-ның кейбір елдерінде ЖІШ «ЖІҚ туралы» модельдік заңның ЖІШ базалық түрлерімен ұқсастыққа ие, бірақ сонымен бірге олар әр түрлі атауға ие немесе әр түрлі тұжырымдалған, бұл сайып келгенде жедел-іздістіру іс-шарасының мәніне және оны жүзеге асыру мақсатына әсер етеді [7, б. 133].

ЖІШ – Қазақстан Республикасының «ЖІҚ туралы» заңының ерекше мысалдарының бірі болып табылады, өйткені қазақстандық жедел-іздістіру заңында ЖІШ саны ең көп. Сонымен қатар, жоғарыда айтылғандай, осы Заңда ЖІШ 1) жалпы және 2) арнайы болып жіктеледі.

Молдова Республикасы ЖІШ-ды ұқсас түрде үш топқа бөледі: 1) қылмыстық қудалау жөніндегі сотының санкциясымен, прокурордың өтінішхаты бойынша; 2) прокурордың санкциясымен; 3) мамандандырылған бөлімше басшысының рұқсатымен.

Сондай-ақ, Молдова Республикасының жедел-іздістіру заңын ТМД-ның басқа елдерімен салыстыра отырып, бұл ерекше атауы бар жалғыз заң – «Арнайы іздістіру қызметі туралы» екенін атап өтуге болады. Айырмашылықтар тек атауында ғана емес, сонымен қатар кейбір арнайы іздістіру шаралары Молдова Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіне сәйкес қылмыстық процесс аясында ғана жүзеге асырылуы мүмкін.

Айта кету керек, «ЖІҚ туралы» модельдік заңының 1-бабында негізгі ұғымдар көрсетілген. Негізгі ұғымдарға «Жедел-іздістіру қызметі» анықтамасы және ЖІШ-ның барлық тізбесі жатады. Бұл ұстанымды екі мемлекет қолдады – Өзбекстан мен Тәжікстан, олар ЖІШ-ң әрбіріне анықтама берді. Беларусь пен Армения жедел-іздістіру заңнамаларында ЖІҚ-ін егжей-тегжейлі анықтап, әр

іс-шараға жеке бап арнады.

Қазақстан, Молдова және Қырғызстан кейбір ЖІШ ұғымын берді (Молдовада – арнайы ізвестіру іс-шаралары), ал ТМД-ның қалған елдерінде жедел-ізвестіру заңнамаларында әрбір ЖІШ ұғымының анықтамасы жоқ.

«ЖІҚ туралы» модельдік заңда ЖІШ тізбесін тек заңмен ғана өзгертуге және толықтыруға болатынын, бұл оны өзге іс-әрекеттерді жүзеге асыруда шектейтінін атап өту керек.

В.Г. Бобров шектеуді жедел қызметкерлердің бастамасын қысқартып, қойылған міндеттерді шешу кезінде олардың шығармашылық көзқарасын шектейді, сондай-ақ ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктеріне негізделген қылмысқа қарсы іс-қимылдың жаңа нысандарын енгізу бөлігінде жедел-ізвестіру тактикасының дамуын тежейді деп санайды [8, б. 11-13].

Алайда, егер заң шығарушы өзге де іс-әрекеттер жүргізуге рұқсат берсе, онда олар, біріншіден, ЖІҚ міндеттерін шешуге; екіншіден, ЖІҚ қағидаттарына сәйкес келуге; үшіншіден, адамның конституциялық құқықтарын бұзбауға тиіс.

Сондай-ақ ТМД елдерінің жедел-ізвестіру заңнамаларының «ЖІҚ туралы» модельдік заңына ЖІШ тізбесіндегі әрбір іс-шараның атауы қызығушылық тудыратыны сөзсіз.

Айта кету керек, ЖІШ атауларындағы «жедел» термині ТМД-ға қатысушы елдердің жедел-ізвестіру заңдарында жиі қолданылады, ал басқаларында мүлдем қолданылмайды. Осыған байланысты жалпы бұл термин қажет пе? сұрақ қоюға болады мысалы, тәжік жедел-ізвестіру заңындағы он ЖІШ-да «жедел» термині айтылған, ал Түркіменстан мен Молдова заңнамаларында бұл термин жоқ.

Жедел-істің барысын тез, уақытында түзетуге немесе бағыттауға қабілеті [9, б. 347]. А.Ю. Шумилов атап өткендей, «жеделділік – бұл жедел қызметкердің (басқару жүйесінің) сапасы, сипаты, оның жаңа жұмысқа тез кірісуі, бір тапсырманы орындаудан басқаларға оңай және жақын арада өз қызметіне ауысуы, оның орындалуын кешіктірмеу, тиісті шешімдер қабылдау, әрекет ету және өзгеріп жатқан жедел-ізвестіру жағдайында шебер әрекет ету қабілеті» [10, б. 197].

Сонымен қатар, жедел-ізвестіру іс-шараларының кейбір атаулары (сұрау, анықтама беру, бақылау, заттар мен құжаттарды зерттеу, жеке басын сәйкестендіру, ғимараттарды, құрылыстарды, жер учаскелерін және көлік құралдарын тексеру) күзет құрылымдарының қызметкерлері жүзеге асыратын іс-әрекеттерге өте ұқсас [11, б. 173-174]. Осылайша «жедел» терминін қосып, оның тек ЖІҚ іс-шараларына жататындығын көрсетіп, басқа аралас ұғымдардан бөлектеуге болады.

Сондай-ақ, біздің ойымызша, пікірталас тудыратын ЖІШ-ын белгілеу қажет.

«ЖІҚ туралы» модельдік заңында ЖІШ-ның ішінде «естуді бақылау» шарасына назар аудару қажет. «ЖІҚ туралы» модельдік заңның 1-бабында есту бақылауы деп жедел-ізвестіру қызметінің міндеттерін шешу үшін үй-жайларда, құрылыстарда, көлік құралдарында және жергілікті жерлерде акустикалық ақпаратты алу және тіркеу түсіндіріледі.

Бұл анықтамада оқу кезінде «акустикалық ақпарат» тіркесін байқауға болады. А.Д. Парманасов бұл сөз тіркесі ЖІШ мақсатынан тыс екенін атап өткен. Біз бұл пікірмен толық келісеміз, өйткені «акустика» термині грек тілінен аударғанда «есту» дегенді білдірсе де, бұл ЖІШ-ның атауын растайды, бірақ ол дыбыстарды, инфрадыбыстарды, ультрадыбыстарды және т.б. ғана қамтиды, ол ЖІҚ тапсырмаларын орындаумен ешқандай байланысы жоқ. Айта кету керек, ЖІҚ субъектілеріне тексерілетін тұлғамен байланысты дыбыстар емес, оның әңгімесі қызығушылық танытады.

Бұдан басқа, «естуді бақылау» ЖІШ Беларусь, Қырғызстан және Қазақстан ғана осындай үлгі алғандығымен назар аудартады.

Беларуссияда бұл ЖІШ-сы – «есту бақылауы» деп аталады, бұл «ЖІҚ туралы» модельдік заңға ұқсас. Анықтама модельдік заңнан «техникалық құралдарды қолдана отырып» деген тіркесті қосқанымен ғана ерекшеленеді.

Қырғызстанда заң шығарушы ЖІШ-ны «жасырын тыңдау және әңгімені жазу» деп атап, нақтылау үшін жақшада «бейне, аудиотехниканы және (немесе) арнайы техникалық құралдарды пайдалану арқылы» көрсетті. Анықтамада бұл – бейне, аудиотехниканы және (немесе) арнайы техникалық құралдарды пайдалана отырып, тексерілетін адамның, күдіктінің, айыпталушының бейне және сөйлеу ақпаратын жасырын бақылау және оның мазмұнын материалдық жеткізгіште тіркеу [12] деп белгіленген.

Бізге бұл анықтама ЖІШ атауымен келіспегендіктен қарама-қайшы болып көрінеді. Тақырыпта тек жасырын тыңдау және әңгімені жазу мүмкін екендігі нақты көрсетілген және бейнежазба туралы ештеңе айтылмаған. «Видеотехниканы пайдалану» деген сөз тіркесін жақшадан шығару керек деп санаймыз, осылайша бұл сөз тіркесі іс-шараны өткізудегі басты басымдықтардың бірі екенін баса айтады.

Қазақстан арнайы ЖІШ қатарына «адамды немесе орынды жасырын аудио - және (немесе) бейнебақылауды» жатқызады. Бұл жағдайда заң шығарушы дыбыстық және бейне бақылауды жүзеге

асыруға болатындығын атап өтеді.

Осылайша, «ЖІҚ туралы» модельдік заңның «есту бақылауы» сияқты іс-шараның мысалын тек үш мемлекет алды. Алайда, Қырғызстан мен Қазақстан аудио бақылауға бейне бақылауды да қосты, бұл жедел қызметкерге қылмыстарды анықтауға және ашуға көбірек мүмкіндік береді.

Айта кету керек, ТМД-ның басқа елдерінде бұл ЖІШ болмауы үлкен кемшілік болып табылады. Себебі, қол жетімді ЖІШ-ның ешқайсысы оны алмастыра алмайды.

Қорытынды

Жалпы алғанда, ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің жедел-іздістіру заңнамаларын біріздендіру үшін орталық жолдаушы нормативтік құқықтық акті «ЖІҚ туралы» сияқты модельдік заңнан алшақтау керек деп санаймыз.

Осылайша, ТМД елдерінің жедел-іздістіру заңнамаларын және «ЖІҚ туралы» модельдік заңын салыстыра отырып, біз олардың негізгі ұқсастығына қарамастан, әрбір заңнаманың жоғарыда атап өткен айырмашылықтары бар деген қорытындыға келдік. Бұдан басқа, ТМД елдерінің жедел-іздістіру заңдарында ЖІШ-ның жалпы да, түрлік те ұғымдары көрініс табуы тиіс, ал оларды жүргізу рәсімі ЖІШ субъектілерінің құзыретінде қалуы тиіс деп санаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Бризкун К.А. О видах рекомендательных актов международных организаций и формах их влияния на национальное законодательство / К.А. Бризукин // Журнал российского права. – 2010. - № 8. – С. 111-119.

2 Ступницкий А.Е. Вопросы совершенствования российского законодательства в области обеспечения прав и свобод человека и гражданина при осуществлении оперативно-розыскной деятельности на основе положений модельного закона «Об оперативно-розыскной деятельности» // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. – 2014. - № 1 (68). – С. 21-27.

3 Об оперативно-розыскной деятельности: модельный закон МПА СНГ от 6 декабря 1997 г. // Информационный бюллетень МПА СНГ. - 1998. - № 16. – С. 222.

4 Об оперативно-розыскной деятельности: модельный закон МПА СНГ от 16 ноября 2006 г. // Информационный бюллетень МПА СНГ. - 2007. - № 39. - Ч. 1. - С. 228.

5 Шестакова Е.В. Модельное законодательство: теоретико-правовые аспекты и практика применения: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – 203 с.

6 Чечетин А.Е. К вопросу о понятии оперативно-розыскных мероприятий // Проблемы формирования уголовно-розыскного права (Оперативно-розыскная теория и практика в государствах-участниках СНГ): вневедомственный сборник научных работ / под ред. А.Ю. Шумилова. Вып. 6. - М.: Изд. Шумилова И.И., 2003. – С. 89-98.

7 Парманасов А.Д. Законодательное регулирование оперативно-розыскной деятельности в странах – участниках Евразийского экономического союза (по материалам органов внутренних дел): дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 2017. – 263 с.

8 Бобров В.Г. Федеральный закон «Об оперативно-розыскной деятельности»: вопросы, требующие разрешения // Проблемы формирования уголовно-розыскного права: вневедомств. сб. науч. раб. Вып. 1. - М.: Изд. Шумилова И. И., 1998. – С. 11–13.

9 Словарь иностранных слов. – 9-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1982. – 608 с.

10 Шумилов А.Ю. Оперативно-розыскная энциклопедия / А.Ю. Шумилов. — М.: Изд-ль Шумилова И.И., 2004. – 364 с.

12 Шахматов А.В. Совершенствование оперативно-розыскного законодательства: состояние, проблемы, перспективы развития / А. В. Шахматов // Оперативно-розыскное противодействие организованной преступности (памяти профессора Д. В. Ривмана): материалы региональной научно-практической конференции. – Ч. 2. – СПб.: СПбУ МВД России, 2015. – С. 170-175.

12 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Кыргызской Республики от 16 октября 1998 года №131 // Законодательство стран СНГ // https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=350 (өтініш берілген күні 2021.28.10).

REFERENCES

1 Brizkun K.A. O vidakh rekomendatel'nykh aktov mezhdunarodnykh organizatsiy i formakh ikh vliyaniya na natsional'noye zakonodatel'stvo/ K.A. Brizukin // Zhurnal rossiyskogo prava. – 2010. - № 8. – S. 111-119.

2 Stupnitskiy A.E. Voprosy sovershenstvovaniya rossiyskogo zakonodatel'stva v oblasti obespecheniya prav i svobod cheloveka i grazhdanina pri osushchestvlenii operativno-rozysknoy deyatel'nosti na osnove polozheniy model'nogo zakona «Ob operativno-rozysknoy deyatel'nosti» / A.Ye. Stupnitskiy // Vestnik Vostochno-Sibirskogo instituta MVD Rossii. – 2014. - № 1(68). – S. 21-27.

- 3 Ob operativno-rozysknoy deyatel'nosti: model'nyy zakon MPA SNG ot 6 dekabrya 1997 g. // Informatsionnyy byulleten' MPA SNG. - 1998. - № 16. - S. 222.
- 4 Ob operativno-rozysknoy deyatel'nosti: model'nyy zakon MPA SNG ot 16 noyabrya 2006 g. // Informatsionnyy byulleten' MPA SNG. - 2007. - № 39. - Ch. 1. - S. 228.
- 5 Shestakova E.V. Model'noye zakonodatel'stvo: teoretiko-pravovyye aspekty i praktika primeneniya: dis. ... kand. yurid. nauk. - Moskva, 2006. - 203 s.
- 6 Chechetin A.E. K voprosu o ponyatii operativno-rozysknykh meropriyatiy // Problemy formirovaniya ugovovno-rozysknogo prava (Operativno-rozysknaya teoriya i praktika v gosudarstvakh-uchastnikakh SNG): vnevedomstvennyy sbornik nauchnykh rabot / pod red. A. Yu. Shumilova. Vyp. 6. - M.: Izd. Shumilova I.I., 2003. - S. 89-98.
- 7 Parmanasov A.D. Zakonodatel'noye regulirovaniye operativno-rozysknoy deyatel'nosti v stranakh - uchastnikakh Yevraziyskogo ekonomicheskogo soyuza (po materialam organov vnutrennikh del): dis. ... kand. yurid. nauk. - Sankt-Peterburg, 2017. - 263 s.
- 8 Bobrov V.G. Federal'nyy zakon «Ob operativno-rozysknoy deyatel'nosti»: voprosy, trebuyushchiye razresheniya // Problemy formirovaniya ugovovno-rozysknogo prava: vnevedomstv. sb. nauch. rab. Vyp. 1. - M.: Izd. Shumilova I. I., 1998. - S. 11-13.
- 9 Slovar' inostrannykh slov. - 9-ye izd., ispr. - M.: Russkiy yazyk, 1982. - 608 s.
- 10 Shumilov A.Yu. Operativno-rozysknaya entsiklopediya / A.Yu. Shumilov. — M.: Izd-l' Shumilova I.I., 2004. - 364 s.
- 11 Shakhmatov A.V. Sovershenstvovaniye operativno-rozysknogo zakonodatel'stva: sostoyaniye, problemy, perspektivy razvitiya / A.V. Shakhmatov // Operativno-rozysknoye protivodeystviye organizovannoy prestupnosti (pamyati professora D.V. Rivmana): materialy regional'noy nauchno-prakticheskoy konferentsii. - Ch. 2. - SPb.: SPbU MVD Rossii, 2015. - S. 170-175.
- 12 Ob operativno-rozysknoy deyatel'nosti: Zakon Kyrgyzskoy Respubliki ot 16 oktyabrya 1998 goda №131 // Zakonodatel'stvo stran SNG // https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=350 (otinish berilgen kұni 2021.28.10).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Тимур Балтабаевич Қасымов - Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай, Абай даңғ., 11. E-mail: timur_kasymov_89@mail.ru.

Қасымов Тимур Балтабаевич - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г.Костанай, пр. Абая. 11. E-mail: timur_kasymov_89@mail.ru.

Timur Kasymov - postgraduate student at Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: timur_kasymov_89@mail.ru.

УЖЕСТОЧЕНИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ОСУЖДЕННЫХ ЗА НЕЗАКОННОЕ ПРИБРОЕТИЕ, ХРАНЕИИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДСТВ МОБИЛЬНОЙ СВЯЗИ

К.Е. Медеев

магистрант

М.Р. Муканов

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. При исследовании нормативно-правовых актов (далее - НПА) Республики Казахстан, регламентирующих деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы (далее – учреждения УИС), авторами было обращено внимание, что в правоприменительной практике есть определенные сложности привлечения осужденных к соответствующей ответственности за незаконное приобретение, хранение и использование средств мобильной связи в местах лишения свободы. По мнению авторов, особую озабоченность вызывает непрекращающееся проникновение средств мобильной связи в пенитенциарные учреждения, которое представляет собой общественную угрозу и негативно влияет не только на состояние оперативной обстановки внутри учреждений, но и на общественную безопасность за их пределами.

Научная статья посвящена анализу практики применения уголовно-исполнительного законодательства при применении дисциплинарных мер в отношении осужденных за незаконное приобретение, хранение и использование средств связи в местах лишения свободы и выработке предложений по повышению их эффективности, имеющее значимое место в теории и практике.

Практическая значимость статьи состоит в возможности использования выводов и предложений для совершенствования уголовно-исполнительного законодательства, в связи с чем авторы обосновывают необходимость внесения изменений и дополнений.

На основании проведенного анализа законодательства, правоприменительной практики, в условиях имеющихся системных проблем, с учетом высокого уровня общественной опасности в виду доступности и попадания средств мобильной связи в места лишения свободы, в целях поддержания должного режима содержания осужденных, а также обеспечения безопасности общества авторами предлагается целесообразным ужесточить законодательство в данной сфере.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность осужденных; средства мобильной связи; уголовно-исполнительное законодательство; НПА, регламентирующие деятельность учреждений УИС; правила внутреннего распорядка учреждений УИС; незаконное приобретение, хранение и использование.

ҰЯЛЫ БАЙЛАНЫС ҚҰРАЛДАРЫН ЗАҢСЫЗ САТЫП АЛУ, САҚТАҒАНЫ ЖӘНЕ ПАЙДАЛАНҒАНЫ ҮШІН СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ЖАУАПҚЕРШІЛІГІН КҮШЕЙТУ

Қ.Е. Медеев

магистрант

М.Р. Муканов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің (бұдан әрі – ҚАЖ мекемелері) қызметін реттейтін Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерін (бұдан әрі – НҚА) зерделеу кезінде авторлар бас бостандығынан айыру орындарында ұялы байланыс құралдарын заңсыз сатып алғаны, сақтағаны және пайдаланғаны үшін сотталғандарды тиісті жауапкершілікке тартудағы қиындықтар құқық қолдану тәжірибесінде белгілі бір құқық бұзушылықтардың бар екендігіне назар аударды. Авторлардың пікірінше, қоғамдық қауіп төндіретін және мекемелер ішіндегі жедел жағдайына ғана емес, олардың сыртындағы қоғамдық қауіпсіздікке де кері әсер ететін ұялы байланыстың түзеу мекемелеріне үздіксіз енуі ерекше алаңдаушылық туғызады.

Ғылыми мақала бас бостандығынан айыру орындарында байланыс құралдарды заңсыз сатып алғаны, сақтағаны және пайдаланғаны үшін сотталғандарға тәртіптік жаза қолдану кезінде қылмыстық-атқару заңнамасын қолдану тәжірибесін талдауға және олардың тиімділігін арттыру бойынша теория мен практикада маңызды орынға ие ұсыныстар әзірлеуге арналған.

Мақаланың практикалық маңыздылығы қорытындылар мен ұсыныстарды қылмыстық-атқару заңнамасын жетілдіру үшін пайдалану мүмкіндігінде тұрады, соған байланысты авторлар өзгертулер мен толықтырулар енгізу қажеттілігін негіздейді.

Заңнамаларды, құқық қолдану тәжірибесін талдау негізінде, қалыптасқан жүйелік проблемалар жағдайында, бас бостандығынан айыру орындарына ұялы байланыс құралдардың болуы мен енуіне байланысты қоғамдық қауіптіліктің жоғары деңгейін ескере отырып, сотталғандарды ұстаудың тиісті режимі, сондай-ақ қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін авторлар осы саладағы заңнаманы қатайтуды жөн санайды.

Түйін сөздер: сотталғандардың тәртіптік жауапкершілігі; ұялы байланыс құралдары; қылмыстық-атқару заңнама; Қылмыстық атқару мекемелерінің қызметін реттейтін НҚА; ҚАЗ мекемелерінің ішкі ережелері; заңсыз алу, сақтау және пайдалану.

STRENGTHENING THE LIABILITY OF CONVICTED PERSONS FOR ILLEGAL ACQUISITION, STORAGE AND USE OF MOBILE COMMUNICATIONS

Medeev K.E.

postgraduate student

Mukanov M.R.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. When studying the regulatory legal acts (hereinafter - NLA) of the Republic of Kazakhstan regulating the activities of institutions of the penal system (hereinafter - institutions of the penal system), the authors drew attention to the fact that in law enforcement practice there are certain difficulties in bringing convicts to appropriate responsibility for illegal acquisition, storage and the use of mobile communication devices in places of deprivation of liberty. According to the authors, the continuous penetration of mobile communications into penitentiary institutions, which poses a public threat and negatively affects not only the state of the operational environment inside the institutions, but also public safety outside them, is of particular concern.

The scientific article is devoted to the analysis of the practice of applying criminal executive legislation in the application of disciplinary measures against those convicted of illegal acquisition, storage and use of communications in places of detention and the development of proposals to improve their effectiveness, which has a significant place in theory and practice.

The practical significance of the article lies in the possibility of using the conclusions and proposals to improve the penal legislation, in connection with which the authors substantiate the need for amendments and additions.

Based on the analysis of legislation, law enforcement practice, in the conditions of existing systemic problems, taking into account the high level of public danger in view of the availability and penetration of mobile communications into places of deprivation of liberty, in order to maintain the proper regime of detention of convicts, as well as to ensure the safety of society, the authors propose it is advisable to tighten the legislation in this area.

Keywords: disciplinary responsibility of convicts; means of mobile communication; penal legislation; NLA regulating the activities of penal institutions; internal regulations of UIS institutions; illegal acquisition, storage and use.

Введение

Доступность и использование осужденными запрещенных предметов в местах лишения свободы способствует негативному влиянию не только на режим содержания и дестабилизации обстановки в учреждениях УИС, но и за его пределами.

Очевидную общественную опасность и криминогенность представляют собой наличие у спецконтингента в учреждениях УИС средств мобильной связи (мобильные телефоны, гаджеты и т.д.).

Осужденными для послабления режима содержания и создания привилегированных условий отбывания наказания активно инсценируются действия по нарушению режимных мер (членовредительство, объявление голодовок, неповиновение и т.п.), в т.ч. путем распространения различного рода обращений в СМИ и социальных сетях для широкой огласки и оказания давления на администрацию учреждений.

К примеру, к акциям неповиновения в учреждении УГ-157/1 ДУИС по Атырауской области в июне 2020 года предшествовало использование спецконтингентом сотовых телефонов, в результате которых родственники последних и представители правозащитных организаций создали негативный общественный резонанс [1; 2; 3; 4].

Подобные факты приводят к недовольствам, протестам родственников осужденных и могут спровоцировать осложнение общественно-политической ситуации, нанести ущерб международному имиджу страны и нести угрозу национальной безопасности.

Указанные риски особенно актуальны на фоне неподдельного интереса международных неправительственных организаций, отечественных правозащитников к пенитенциарной системе страны.

Основная часть

На сегодняшний день, в соответствии с подпунктом 3) части 2 статьи 130 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан (далее - УИК) передача (получение), изготовление, хранение предметов, документов, вещей, изделий, веществ, продуктов питания, не предусмотренных правилами внутреннего распорядка учреждений для осужденных, является злостным нарушением установленного порядка отбывания наказания, за которое согласно статьи 131 и 132 УИК предусмотрена лишь дисциплинарная ответственность в виде водворения в дисциплинарный изолятор на срок до пятнадцати суток, либо перевод в одиночную камеру до четырех месяцев при наличии взыскания

в виде водворения в дисциплинарный изолятор за предыдущее нарушение установленного порядка отбывания наказания [5].

Что же касается доставщиков «запретки», то за передачу лицам, содержащимся в учреждениях уголовно-исполнительной системы, специальных учреждениях, запрещенных веществ, изделий и предметов статьей 481 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее - КРКоАП) предусмотрена административная ответственность - в виде предупреждения или штрафа в размере 10 МРП, а при повторном совершении в течении года - штраф в размере 20 МРП либо административный арест на срок до 30 суток [6].

Однако для большей части осужденных и лиц, занимающихся доставкой запрещенных предметов, такие дисциплинарные меры не оказывают профилактического воздействия.

В действующей редакции пункта 6 Правил внутреннего распорядка учреждений уголовно-исполнительной системы, утвержденных приказом МВД РК от 17.11.2014 года №819 (далее – ПВР) [7], предусмотрено, что в случае добровольной сдачи осужденными предметов и вещей, не предусмотренных настоящими правилами, к ним меры дисциплинарного наказания не применяются.

Стоит отметить, что данная норма главы 2 ПВР регламентирует порядок приема осужденных в учреждениях и относится только к осужденным, в отношении которых проводятся обысковые мероприятия по прибытию их этапом в учреждение, и только в день прибытия.

Однако на сегодняшний день имеется разное толкование данной нормы как подразделениями УИС, надзорными органами, так и самими осужденными, в связи с чем не всегда удается привлечь осужденных к дисциплинарной ответственности за хранение запрещенных предметов в период отбывания срока наказания. Поскольку в случае привлечения осужденных к дисциплинарной ответственности при обнаружении и изъятии у них запрещенных предметов органы прокуратуры отменяют постановления о наложении взысканий, ссылаясь на данную норму, принимая во внимание объяснения осужденных, что последние шли сдать добровольно.

Кроме того имеют место факты, когда осужденные используют данную норму ПВР в целях дискредитации или создания негативных последствий для должностных лиц учреждений УИС путем добровольной сдачи запрещенных предметов (в частности сотовые телефоны) при приеме по личным вопросам сотрудниками органов прокуратуры или собственной безопасности. В последующем данный факт для администрации учреждения оборачивается представлением об устранении нарушений законности, привлечения должностных лиц к дисциплинарной ответственности, а осужденные при этом остаются на стороне безнаказанными.

Практика показывает, что отсутствие конкретных обстоятельств и времени добровольной сдачи осужденными запрещенных предметов имеют под собой коррупционные составляющие в части увода осужденных от дисциплинарной ответственности в случае обнаружения и изъятия у них запрещенных предметов в период отбывания в местах лишения свободы, чем соответственно осужденные злоупотребляют и используют это в корыстных целях.

В этой связи необходимо четко определить место и время, за которое осужденные в случае добровольной сдачи запрещенных предметов не будут привлекаться к дисциплинарной ответственности.

Важно отметить, что использование заключенными средств сотовой связи способствует развитию телефонного и Интернет-мошенничества, создает возможность передавать важную информацию своим подельникам, уничтожать улики или запугивать свидетелей, регулировать распространение наркотических средств, координировать преступную деятельность и совершать иные преступления за пределами учреждений.

Кроме того, общественная опасность использования спецконтингентом мобильных устройств обусловлена возможностью приобщения осужденных к радикальной идеологии путем изучения материалов в Интернете, а также оказания влияния осужденными радикалами (т.к. в учреждениях УИС отбывают наказание осужденные, причастные к террористической и религиозно-экстремистской деятельности) на обстановку в среде приверженцев на свободе.

В этой связи предлагается установить уголовную ответственность за приобретение, хранение и использование средств мобильной связи в учреждениях УИС путем надбавки определенного срока наказания в виде лишения свободы к основному сроку.

Аналогичная альтернатива наказания осужденных отражена в газете «Известия iz» в опубликованной 7 августа 2012 года статье «За найденный у заключенного мобильник добавляют срок», в которой говорится о намерениях ФСИН РФ сурово наказывать заключенных за использование мобильных телефонов... [8].

Схожее по смыслу суждение имеется в научной статье доктора наук, профессора, главного научного сотрудника Спасенникова Б.А., опубликованной в журнале «Юридические науки» (№59-1

2017 г.), в которой он отмечает, что «с учетом сложившейся обстановки, связанной с использованием подозреваемыми, обвиняемыми и осужденными, содержащимися в учреждениях УИС, средств сотовой связи, предлагаем криминализировать данное деяние, ... с установлением санкции за данное преступление в виде лишения свободы на срок до одного года» [9].

Изучение международного опыта показало, что практика привлечения осужденных за незаконное приобретение и хранение запрещенных предметов в исправительных учреждениях имеется в Калифорнии.

К примеру, заместитель начальника отдела организации службы охраны УОК ФСИН России, кандидат юридических наук, доцент С.А. Хохрин в статье, опубликованной в журнале «Ведомости уголовно-исполнительной системы» (№11 2018 г.), отмечает, что в работе Л.Ф. Пертли описывается законодательное закрепление наказания за использование средств мобильной связи в тюрьмах штата Калифорнии, где за мобильное устройство заключенные платят штраф от 50 до 1000 долларов [10].

В этой связи, считаем целесообразным:

- ужесточить ответственность и перевести в разряд уголовных правонарушений незаконное приобретение, хранение и использование лицом, отбывающим наказание в местах лишения свободы, абонентских устройств сотовой и (или) спутниковой связи, радиоэлектронных средств.

Заключение

Таким образом предлагается Уголовный кодекс Республики Казахстан дополнить статьей 428-1 в следующей редакции:

«Незаконное приобретение, хранение и использование лицом, содержащимся в учреждениях уголовно-исполнительной системы, следственных изоляторах, изоляторах временного содержания или на гауптвахте, абонентских устройств сотовой и (или) спутниковой связи, радиоэлектронных средств - наказывается лишением свободы сроком до двух лет».

Пункт 6 ПВР дополнить абзацем в следующей редакции:

«В случае добровольной сдачи осужденными предметов и вещей, не предусмотренных настоящими правилами, в день обыска по прибытию в учреждение, к ним меры дисциплинарного наказания не применяются. В остальных случаях обнаружения и изъятия у осужденных предметов и вещей, не предусмотренных настоящими правилами, они привлекаются к дисциплинарной ответственности в установленном законом порядке.».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Заключенные устроили бунт в СИЗО Атырау // https://www.kt.kz/rus/crime/zaklyuchennyye_ustroili_bunt_v_sizo_atyrau_1377899465.html (дата обращения 18.11.2021 г.).
- 2 Беспорядки пытались устроить в СИЗО Атырау // <https://tengrinews.kz/events/bsporyadki-pyitalis-ustroit-v-sizo-atyrau-404291/> (дата обращения 18.11.2021 г.).
- 3 В СИЗО Атырау подавили беспорядки // <https://www.zakon.kz/5025758-v-sizo-atyrau-podavili-bunt.html> (дата обращения 18.11.2021 г.).
- 4 Бунт в СИЗО Атырау // <https://youtu.be/UO-NBOY03GI> (дата обращения 18.11.2021 г.).
- 5 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V (с изм. и доп. по сост. на 18.11.2021 г.).
- 6 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V (с изм. и доп. по сост. на 18.11.2021 г.).
- 7 Об утверждении Правил внутреннего распорядка учреждений уголовно-исполнительной системы: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 17 ноября 2014 года № 819 (с изм. и доп. по сост. на 18.11.2021 г.).
- 8 За найденный у заключенного мобильник добавляют срок // Газета «Известия из». – 2012. - 7 августа // <https://iz.ru/news/532273> (дата обращения 21.11.2021 г.).
- 9 Спасенников Б.А., Нарусланов Э.Ф., Горовой В.В. Уголовная ответственность за использование средств связи лицами, содержащимися в учреждениях уголовно-исполнительной системы // Юридические науки. – 2017. - №59-1 // <https://novainfo.ru/article/11036> (дата обращения 21.11.2021 г.).
- 10 Хохрин С.А. Правовые аспекты предупреждения проникновения сотовых телефонов на территорию учреждений уголовно-исполнительной системы // Ведомости уголовно-исполнительной системы. – 2018. - №11. – С. 49-53 // <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-aspekty-preduprezhdeniya-proniknoveniya-sotovyyh-telefonov-na-territoriyu-uchrezhdeniy-ugolovno-ispolnitelnoy-sistemy> (дата обращения 21.11.2021 г.).

REFERENCES

- 1 Zaklyuchennyye ustroili bunt v SIZO Atyrau // https://www.kt.kz/rus/crime/zaklyuchennyye_ustroili_bunt_v_sizo_atyrau_1377899465.html (data obrashcheniya 18.11.2021 g.).
- 2 Bsporyadki pyitalis' ustroit' v SIZO Atyrau // <https://tengrinews.kz/events/bsporyadki-pyitalis-ustroit-v-sizo-atyrau-404291/> (data obrashcheniya 18.11.2021 g.).

---

ustroit-v-sizo-atyirau-404291/ (data obrashcheniya 18.11.2021 g).

3 V SIZO Atyrau podavili besporyadki // <https://www.zakon.kz/5025758-v-sizo-atyrau-podavili-bunt.html> (data obrashcheniya 18.11.2021 g).

4 Bunt v SIZO Atyrau // <https://youtu.be/UO-NBOY03GI> (data obrashcheniya 18.11.2021 g).

5 Uголовно-исполнител'nyj kodeks Respubliki Kazakhstan: kodeks Respubliki Kazakhstan ot 5 iyulya 2014 goda № 234-V (s izm. i dop. po sost. na 18.11.2021 g.).

6 Kodeks Respubliki Kazakhstan ob administrativnyh pravonarusheniyah: kodeks Respubliki Kazakhstan ot 5 iyulya 2014 goda № 235-V (s izm. i dop. po sost. na 18.11.2021g).

7 Ob utverzhdenii Pravil vnutrennego rasporyadka uchrezhdenij uголовно-исполнител'noj sistemy: prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazakhstan ot 17 noyabrya 2014 goda № 819 (s izm. i dop. po sost. na 18.11.2021 g.).

8 Za naydenyy u zaklyuchennogo mobil'nik dobavyat srok // Gazeta «Izvestiya iz». – 2012. - 7 avgusta // <https://iz.ru/news/532273> (data obrashcheniya 21.11.2021 g.).

9 Spasennikov B.A., Naruslanov E.F., Gorovoy V.V. Uголовnaya otvetstvennost' za ispol'zovaniye sredstv svyazi litsami, sodержashchimisya v uchrezhdeniyakh uголовно-исполнител'noj sistemy // Yuridicheskiye nauki. – 2017. - №59-1 // <https://novainfo.ru/article/11036> (data obrashcheniya 21.11.2021 g.).

10 Khokhrin S.A. Pravovyye aspekty preduprezhdeniya proniknoveniya sotovykh telefonov na territoriyu uchrezhdeniy uголовно-исполнител'noj sistemy // Vedomosti uголовно-исполнител'noj sistemy. – 2018. - №11. – S. 49-53 // <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-aspekty-preduprezhdeniya-proniknoveniya-sotovykh-telefonov-na-territoriyu-uchrezhdeniy-ugolovno-iskolnitenoy-sistemy> (data obrashcheniya 21.11.2021 g.).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛЕМЕТТЕР/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Қуаныш Ергалиұлы Медеев – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, әділет подполковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mastek_84@mail.ru

Малик Рсбаевич Муканов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және жазаларды орындауды ұйымдастыру кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mykanov@kostacademy.gov.kz

Медеев Куаныш Ергалиевич – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник юстиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: mastek_84@mail.ru

Муканов Малик Рсбаевич - доктор философии (PhD), заместитель начальника кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: mykanov@kostacademy.gov.kz

Kuanysh Medeev - postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybaev, lieutenant colonel of justice. Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: mastek_84@mail.ru

Malik Mukanov – Doctor of Philosophy (PhD), Deputy Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev, lieutenant colonel of the police. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: mykanov@kostacademy.gov.kz

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Н.Қ. Тағай

магистрант

М.К. Смагулов

құқық магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Қазіргі қоғам тұтастай алғанда, жеке тұлға сияқты, өзінің өмірін әр түрлі ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларсыз елестете алмайды. Компьютерлік техниканың, ұялы байланыстың, цифрлық инновациялардың эволюциясы әрқайсымыздың күн сайын заманауи жоғары технологиялық құрылғыларды қолданатынымызға әкелді. Мемлекеттік органдар, оның ішінде құқық қорғау органдары да, өз қызметінің жаңа форматына көшті, бұл қалыптасып отырған құқықтық қатынастарды цифрлық арнаға өзгертуге алып келді. Авторлар цифрлық технологиялардың әлемдік ауқымда таралуына байланысты құқықтың жаңа саласының, атап айтқанда цифрлық құқықтың пайда болуы және оны кейіннен қолданыстағы құқықтық жүйеде бекіту туралы мәселені көтеру қажет екенін атап өтті. Отандық заңнамада «цифрлық экономика», «электрондық тұлға», «цифрлық құқық» сияқты ұғымдарды тұжырымдап, бекіту, сондай-ақ цифрлық құқық ғылымының пәні мен әдісін айқындау қажет. Қазіргі уақытта талданып отырған салада жүйелі құқықтық реттеудің болмауы құқық пен заңның үстемдігі қарқынды дамып келе жатқан цифрландыру процесінің, сондай-ақ осы салада туындайтын қылмыстық көріністердің алдында қорғансыз болып отыруына алып келеді.

Мақалада авторлар ішкі істер органдарына қызметке орналасу кезінде жас мамандардың кездесетін мәселелерін де зерттейді. Әрбір заманауи полиция меңгеруі тиіс негізгі кәсіби құзыреттерді ашады. Ведомстволық оқу орындарында білім алушылардың ақпараттық технологиялар саласында, атап айтқанда Қазақстан Республикасы ІІМ автоматтандырылған деректер базаларымен жұмыс істеу дағдыларын меңгеруіне бағытталған арнайы курсты енгізу қажеттілігін негіздейді.

Түйін сөздер: цифрландыру, құқық қорғау органдары, сандық құзыреттілік, мәліметтер базасы, ақпараттық технологиялар, оқыту, полиция, ақпарат, техника.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Н.Қ. Тағай

магистрант

М.К. Смагулов

магистр права

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Современное общество в целом, как и отдельный индивид в частности, просто не может представить свое существование без различных информационно-телекоммуникационных технологий. Эволюция компьютерной техники, мобильной связи, цифровых инноваций привела к тому, что каждый из нас ежедневно использует современные высокотехнологические устройства. Государственные органы, в том числе и правоохранительные, также перешли на новый формат своей деятельности, что повлекло трансформацию складывающихся правовых отношений в цифровое русло.

В работе авторы отмечают, что в связи с распространением цифровых технологий в мировом масштабе, необходимо поднять вопрос о появлении новой отрасли права, а именно цифрового права и последующем ее закреплении в действующей правовой системе. В отечественном законодательстве следует сформулировать и закрепить такие понятия, как «цифровая экономика», «электронное лицо», «цифровое право», а также определить предмет и метод науки цифрового права. Отсутствие в настоящий момент системного правового регулирования в анализируемой области ведет к тому, что верховенство права, закона становится беззащитным перед стремительно развивающимся процессом цифровизации, а также перед теми криминальными проявлениями, которые возникают в этой сфере.

Авторы в статье также исследуют проблемы, с которыми сталкиваются молодые специалисты при поступлении на службу в органы внутренних дел. Раскрывают основные профессиональные компетенции, которыми должен владеть каждый современный полицейский. Обосновывают необходимость внедрения в ведомственных учебных заведениях специального курса, направленного на приобретение обучающимися навыков в сфере информационных технологий, в частности по работе с автоматизированными базами данных МВД Республики Казахстан.

Ключевые слова: цифровизация, правоохранительные органы, цифровая компетентность, базы данных, информационные технологии, обучение, полицейский, информация, техника.

**IMPROVING THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN THE CONTEXT
OF DIGITALIZATION: PROBLEMS AND PROSPECTS**

Tagay N.K.
postgraduate student
Smagulov M.K.
master in Law

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Annotation. Modern society as a whole, as well as an individual in particular, simply cannot imagine its existence without various information and telecommunication technologies. The evolution of computer technology, mobile communications, and digital innovations has led to the fact that each of us uses modern high-tech devices every day. State bodies, including law enforcement agencies, also switched to a new format of their activities, which led to the transformation of the emerging legal relations into a digital channel. In the paper, the authors note that due to the spread of digital technologies on a global scale, it is necessary to raise the issue of the emergence of a new branch of law, namely digital law and its subsequent consolidation in the current legal system. Domestic legislation should formulate and consolidate such concepts as “digital economy”, “electronic person”, “digital law”, as well as define the subject and method of the science of digital law. The absence of systemic legal regulation in the analyzed area at the moment leads to the fact that the rule of law, the law becomes defenseless before the rapidly developing process of digitalization, as well as before the criminal manifestations that arise in this area.

The authors of the article also explore the problems faced by young professionals when entering the service in the internal affairs bodies. They reveal the main professional competencies that every modern policeman should possess. Substantiate the need to introduce a special course in departmental educational institutions aimed at acquiring students’ skills in the field of information technology, in particular, working with automated databases of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: digitalization, law enforcement agencies, digital competence, databases, information technology, training, police, information, technology.

Кіріспе

Қазіргі құқық қорғау органдарында болып жатқан процестерді бақылау ақпараттық технологиялардың маңызы артып келе жатқанын көрсетеді. Франчайзингті дамыту, халықаралық лицензиялық келісімдер, ірі кешенді пулдарды (патенттер, тауар белгілері, ноу-хау және т.б.) құру, қаржылық және зияткерлік капиталдың жоғары ұтқырлығымен, IT-технологиялар мен Интернеттің дамуымен қатар, қоғамда болып жатқан өзгерістерге заңнамалық ден қоюды талап ететін жаңа технологиялық және коммерциялық ортаны құрды. Ақпараттық технологиялар миллиондаған адамдардың өмірін түбегейлі өзгертті. Ақпарат адами, материалдық, қаржылық ресурстармен қатар маңызды стратегиялық, басқарушылық ресурсқа айналды.

Дамып келе жатқан цифрлық технологиялар көбінесе оларды енгізу процесінде мемлекеттік шекаралармен шектелмейді, сондықтан оны кейіннен біркелкі қолдану үшін сандық құқық саласындағы ұлттық заңнаманы біріздендіру өзекті мәселе болып табылады.

Негізгі бөлім

Цифрландыру контексіндегі құқық қолдану мәселесі өзінің зерттелуінің ұзақ тарихына ие. Цифрлық технологиялардың кең таралуы соншалық, 1990-шы жылдары заңгер ғалымдар адам құқықтары саласындағы «сандық құқықтар» деп аталатын келесі ұрпақтың пайда болуы туралы сөйлесе алды. Сонымен бірге, ғалымдардың назарын тек артықшылықтарға ғана емес, сонымен қатар сандық технологияларды қолдануға әкелетін қауіптерге де аудару керек.

Еліміздің экономикасын дамыту қарқынын жеделдету, цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту мақсатында 2017 жылғы 12 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. Осы бағдарламаны іске асыру міндеттерінің бірі мемлекеттік органдардың, оның ішінде ішкі істер органдарының ішкі қызметін цифрландыру болып табылады [1].

Бүгінгі күні ақпараттандыру полиция қызметінің барлық салаларына еніп отыр: жедел бөлімшелерден бастап тылдық қызметке, заңгерлік және кадрлық бөлімшелерге дейін, бұл полицейлерден әр түрлі салаларда, оның ішінде цифрлық технологиялар саласында белгілі бір құзыреттерді талап етеді.

Қазіргі әлемдік педагогикада қазіргі заманғы маман-полиция қызметкерін даярлауға қолайлы кәсіби дағдыларды дамытудың келесі негізгі бағыттары қадағаланады:

HardSkills – «қатаң дағдылар» деп аталады. Бұл жұмысты нақты және дұрыс орындау үшін қажет кәсіби дағдылардың жиынтығы, оларды тесттер мен емтихандар арқылы тексеруге болады. Полицей жағдайында - бұл нормативтік-құқықтық базаны білу, күрес тәсілдерін, қаруды меңгеру, қылмыстық әрекетті құжаттай білу және тағы басқалар.

Soft Skills – «жұмсақ дағдылар», оларды тест түрінде тексеруге болмайды. Бұл адамдарға қарым-қатынас жасау үшін қажетті арнайы дағдылардың жиынтығы, бұл адамға мансаптық өсуге ғана емес, қарапайым өмірде де көмектеседі. Полицейге командада жұмыс істей білу, азаматтармен қарым-қатынас жасау, олармен сенімді және серіктестік қарым-қатынас құру, өзінің эмоционалдық жағдайын реттей білу қажет. Бұл бағыт көбінесе «эмоционалды интеллект» және «әлеуметтік интеллект» деп аталады.

Digital - құзыреттіліктерді (тиісті білім, білік, ынталандыру және жауапкершілік жүйесін) үздіксіз меңгеруге негізделген цифрлық құзыреттілік, жеке адамның тыныс-тіршіліктің әр түрлі салаларында (ақпараттық орта, коммуникациялар, тұтыну, техносфера) инфокоммуникациялық технологияларды сенімді, тиімді, сындарлы және қауіпсіз таңдау және қолдану қабілеті, сондай-ақ оның осындай қызметке дайындығы. Полицей үшін - бұл автоматтандырылған деректер базасымен жұмыс істей білу, электрондық құжаттармен жұмыс істеу және іс қағаздарын жүргізу және т.б. [2, б. 54].

Цифрлық құзыреттілікті қалыптастыру - бұл полицейдің заманауи білім беруінің негізгі талаптарының бірі. Полиция қызметін ақпараттық қамтамасыз етудің жаңа нысандары пайда болады, олар кейбір жағдайларда қызметтік кабинеттің қабырғасынан шықпай-ақ қылмыстарды ашуға мүмкіндік береді.

Біздің елге келетін болсақ, әкімшілік және қылмыстық салалардағы, сондай-ақ бақылау-қадағалау органдары мен бизнес субъектілерінің қатынастары саласындағы құқық қорғау қызметін цифрлық жобалармен барынша қамтуға қол жеткізілді.

Цифрландыру бойынша алғашқы қадамдар Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі (бұдан әрі – ҚР ИМ) халыққа көрсететін және ең сұранысқа ие мемлекеттік қызметтер саласында жасалды. Ішкі істер органдары көрсететін қызметтердің 95%-ы электрондық форматта жүргізіледі. Мәселен, көлікті тіркеу, оларды сатып алу-сату бойынша мәмілелер, автокөлікке мемлекеттік нөмірді таңдау, шетелдіктерге бір реттік және жеке визаларды электрондық ресімдеу және т.б. Электрондық нысанда көрсетілетін мемлекеттік қызметтер халыққа анағұрлым қолжетімді, бұл ретте оларды көрсету уақыты барынша қысқартылған. Әкімшілік және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту үшін полицияның азаматтармен тікелей байланысы алынып тасталады.

Қазіргі уақытта әкімшілік және сотқа дейінгі іс жүргізу электрондық форматқа көшірілді. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында «электрондық қылмыстық іс», «Әкімшілік құқық бұзушылықтардың бірыңғай тізілімі», «Тексеру субъектілері мен объектілерінің бірыңғай тізілімі», «Учаскелік полиция инспекторы» ақпараттық деректер қоры, «Тергеуші» автоматтандырылған ақпараттық жүйесі және т.б. цифрлық жобалар іске асырылуда. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті есептердің 23 нысанын және арнайы есепке алудың 24 түрін жүргізуде, бұл келіп түсетін ақпараттың және онымен жұмыстың жеткілікті үлкен санын куәландырады.

Жүйелерді ҚР ИМ деректер базасымен интеграциялау полицейлерге планшеттің көмегімен автокөлікті тексеруге, электрондық хаттамалар жасауға және айыппұлдарды өндіріп алуға мүмкіндік береді. Сотқа дейінгі іс жүргізу процесін автоматтандыру мақсатында елімізде қылмыстық істерді электрондық форматта тергеу практикасы кеңейтілуде. Бұл тергеу мерзімдерін қысқартуға, бақылауды арттыруға және азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғауға ықпал етеді.

Цифрлық технологиялар полицияның құқық бұзушылық туралы хабарламаларға ден қою саласына да енгізілуде. Осылайша, 2021 жылдан бастап бүкіл ел бойынша қоғамдық орындарда, мектептерде, ауруханаларда, шұғыл аудио-бейне шақыру жүйелері – «SOS батырмаларын» орнату жұмыстары басталды. Полицияның сервистік жұмыс форматына көшуі аясында азаматтардан келіп түсетін хабарламаларға полицияның шұғыл әрекет етуі үшін «Police 102» мобильді қосымшасы іске қосылды. Тергеудің тиімділігін және құқыққа қарсы әрекеттерге жедел ден қоюды қамтамасыз ету үшін жасанды интеллект мүмкіндіктері қолданылады. Бейнекамералар қалдырылған заттарды, төбелестерді, адамдарды қарумен, адамдардың топталуын тіркейді, бұл ішкі істер органдары тарапынан құқыққа қарсы қылмыстық қол сұғушылықтың жолын кесу бойынша дереу қадамдар жасауға мүмкіндік береді.

Біздің ойымызша, құқық қорғау саласында цифрлық технологияларға ауқымды көшу сөзсіз. Цифрлық жобалар қылмыстық және әкімшілік процестерді оңайлату үшін өте маңызды, сондай-ақ азаматтардың қорғалуын арттырады және осы саладағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін барынша азайтады.

Осылайша, біз цифрландыру күн сайын қоғамдық қатынастардың түрлі салаларын, оның ішінде құқық қорғау саласын қамтитынын көріп отырымыз. Алайда, бұл қайта құрулар заң шығарушы тарапынан мынадай негізгі проблемаларды шешу үшін уақтылы шаралар қабылдауды талап етеді:

1. Цифрландырудың аса маңызды құқықтық проблемасы құқықтық доктринада, заңнамада және сот практикасында пайдаланылатын «цифрлық экономика», «электрондық тұлға», «электрондық мемлекет», «цифрлық құқық» терминдерінің мазмұнын нормативтік ашудың болмауы болып табылады. Теориялық және құқықтық тұрғыдан алғанда, сандық құқықты жеке құқықтық салаға бөлу әрекеттері

қызығушылық тудырады, бұл оның пәні мен әдісін бөліп көрсету қажеттілігін көрсетеді.

2. Қазіргі заманғы мемлекеттердің құқықтық жүйесінің одан әрі дамуы оларға цифрлық технологияларды дамыту процестерінің үнемі өсіп келе жатқан ықпалына байланысты. Әңгіме мемлекеттік органдарды ауқымды цифрландыру туралы ғана емес, жаңа цифрлық шындықтың қылмыстық көріністері туралы да болып отыр. Бұл салада жүйелі құқықтық реттеудің болмауы құқық үстемдігін қарқынды дамып келе жатқан цифрландыру процесінен қорғансыз етеді [3, б. 233].

3. Өкінішке орай, практикалық қызметте полиция қызметкерлерін ақпараттық технологияларды игеру саласында даярлау көп нәрсені қалайды және көбінесе бастапқы деңгейден бастап компьютерлік техниканы игеру негіздерін оқытуды талап етеді. Сонымен қатар, жас мамандардың заманауи ақпараттық технологиялармен практикалық жұмыс істеу дағдылары жоқ, бұл әр түрлі автоматтандырылған мәліметтер базасы саласында құзыреттіліктің болмауына әкеледі. Ведомстволық оқу орындарының түлектері әр түрлі ақпараттық жүйелермен жұмыс істеу саласында дағдылары жоқ.

Бұл мәселені шешу үшін, біз көріп отырғанымыздай, ҚР ІІМ ведомстволық оқу орындарының оқушылары үшін арнайы курсты қарастыру қажет, оның барысында оларды іздеу сұраныстарын ұйымдастыру әдістеріне, анықтамалық-құқықтық жүйелермен, ведомстволық автоматтандырылған деректер базаларымен жұмыс істеу қағидаларына және т.б. үйрету қажет.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, құқық қорғау органдарында ақпараттық технологияларды қолдану, ең алдымен, жұмысты жеңілдету және оның тиімділігін арттыру үшін, екіншіден, қылмысқа қарсы тиімді күресті қамтамасыз ету үшін қажет екенін атап өтеміз. Қылмысқа қарсы күрестің тиімділігі көбінесе құқық қорғау органдары жүргізетін жедел, тергеу, алдын алу жұмыстарын ұйымдастыру деңгейімен анықталады. Әрине, бұл жұмыстың нәтижелері ақпараттық қолдау деңгейіне, ақпараттық технологияларды дамытуға және оларды құқық қорғау органдарына толық енгізуге, қызметкерлерге қолжетімділікті қамтамасыз етуге және ақпараттық технологияларды олардың кәсіби қызметінің барлық түрлерінде пайдалануға байланысты. Біріншіден, бұл құқық қорғау органдарының қызметкерлері әлеуметтік-құқықтық ақпараттың үлкен ағымымен жұмыс істеуге мәжбүр екендігімен түсіндіріледі, оны техникалық және бағдарламалық құралдарсыз басқару мүмкін емес.

Соңғы уақытта құқық қорғау және құқық қолдану қызметінде ақпараттық технологиялармен қамтамасыз ету жағдайы жеткілікті сапалы ұйымдастырушылық деңгейде, бұл оларды қолдану тәжірибесін көрсетеді. Сонымен қатар, ақпараттық технологиялардың даму жылдамдығын ескере отырып, Құқық қорғау органдарының ресурстарын үнемі жаңартып отыру маңызды, өйткені үнемі жетілдіріліп отырған цифрлық технологиялар қылмысқа қарсы күрес ісінде баға жетпес көмек көрсете алады. Сонымен қатар болашақта цифрландырудың ықпалымен құқықтық реттеу тетігінің өзінде, құқықтық технологияларда, заң шығарушылықта және құқық қолдануда өзгерістер болмай қоймайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 Қаулысы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>.
- 2 Шпагина Е.М. Формирование цифровой компетентности у сотрудников полиции // Правовой ликбез. - 2014. - № 33 (9585). - С. 54-57.
- 3 Цимбал В.Н. Некоторые вопросы использования сотрудниками полиции информационных технологий // Общество и право. - 2015. - № 1(51). - С.233-237.

REFERENCES

- 1 Message of the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «Kazakhstan in a new reality: time for action» dated September 1, 2020 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000002020>
- 2 Shpagina E.M. Formirovanie cifrovoj kompetentnosti u sotrudnikov policii // Pravovoj likbez. - 2014. - № 33 (9585). - S. 54-57.
- 3 Cimbал V.N. Nekotorye voprosy ispol'zovaniya sotrudnikami policii informacionnyh tekhnologij // Obshchestvo i pravo. - 2015. - № 1(51). - S.233-237.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Нурдәулет Қуанышұлы Тағай – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, полиция аға лейтенанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru

Медетбек Көшкінбайұлы Смагулов – құқық магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы оқу-әдістемелік орталығының бастығы, полиция майоры. Қостанай

қ., Абай даңғ., 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru

Тағай Нурдәулет Қуанышұлы - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, старший лейтенант полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru

Смагулов Медетбек Кошкинбаевич – магистр права, начальник учебно-методического центра Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru

Nurdaulet Tagay – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, senior police lieutenant. Kostanay, Abay avenue, 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru

Medetbek Smagulov - master in Law, Head of the Training and Methodological Center of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, police major. Kostanay, Abaya ave, 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru

**«ҒЫЛЫМ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН
МАҚАЛАЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

МАҚАЛАНЫ ЖУРНАЛДА ЖАРИЯЛАУ ҮШІН ҚОЙЫЛАТЫН ШАРТТАР:

- мақалада бұрын-соңды жарияланбаған және басқа басылымдарда жариялауға арналмаған, «Құқық» мамандығы саласындағы өзіндік ғылыми зерттеулердің нәтижелері қамтылуы тиіс. Ғылыми мақалада ғылыми зерттеудің, эксперименталды немесе аналитикалық қызметтің аралық немесе түпкілікті нәтижелері баяндалуы қажет. Мақала бұрын жарияланбаған және жаңалығы бар авторлық әзірлемелерді, қорытындыларды, ұсынымдарды қамтуы тиіс; немесе жалпы тақырыпқа байланысты бұрын жарияланған ғылыми мақалаларды қарауға (жүйелі шолу) арнаулы керек. Мақалада шетелдік зерттеушілердің ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектеріне шолулар мазмұндалуы керек, сонымен қатар «Ғылым-Наука» журналының алдыңғы шығарылымдарындағы кемінде бір мақалаға сілтеме болуы тиіс;

- **ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу) болуы;**

- **үш тілде** (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс және ағылшын) жазылған автор(лар) туралы деректер, мақаланың атауы, аңдатпа және түйін сөздердің және әдебиеттің транслитерацияланған тізімінің болуы;

- тең авторлық 3 автордан артық болмауы керек;

- авторы (авторлары) қол қойған 6-8 бет көлемдік мақалалар. Көлемі

8 беттен асатын мақаланы қабылдау бас редактормен келісіледі;

- мақалада мемлекеттік құпияны қамтитын мәліметтер және «Қызметте пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы автордың анықтамасы;

- журналға жазылу түбіртегінің көшірмесі. Журналдың индексі - 75383.

МАҚАЛАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ БӨЛІКТЕРІНІҢ ОРНАЛАСУ ТӘРТІБІ:

1. Мақаланың құрылымы:

- **ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу);**

- **мақаланың атауы (тақырыбы)** (қалың бас әріптермен), автордың (авторлардың) толық Т.А.Ә., оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, афiliationиясы (ұйымының атауы), елдің атауы және барлық жарияланым авторларының (оның ішінде негізгі авторын көрсете отырып) мекен-жайы қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде. Егер ұйымның атауында қала көрсетілмеген болса, онда ұйымның атауынан кейін үтір арқылы қала мен елдің аты жазылады (Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ.). Егер мақаланы бірнеше автор дайындаған болса, олар туралы деректер мақалаға қосқан үлестерінің маңыздылығына байланысты тәртіппен көрсетіледі;

- **аңдатпа** қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде (аңдатпада зерттеудің мәні мен қолданылған әдістері баяндалады, неғұрлым маңызды нәтижелер мен олардың маңыздылығы жинақталады, аңдатпа көлемі – 200-300 сөз);

- **түйін сөздер** – олар мақала мәтінін іздеуге және оның пәндік саласын анықтауға арналған (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде);

- **мақала мәтіні.** Мақала мәтінінің құрылымы:

кіріспе;

әдебиетке шолу;

негізгі бөлім (әдіснама, нәтижелер);

қорытынды (қорытынды және зерттеудің одан әрі перспективалары);

- **әдебиеттер тізімі** - мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған ақпараттық көздер мақаланың соңында орналасады. Ақпараттық көздер оларға мақалада сілтеме жасау тәртібімен орналастырылады. Сілтемелер нөмірі мақала мәтінінде тік жақшада рәсімделеді, мысалы: [1, б. 15]. Мақалада қолданылған әдебиеттер тізімі «ГОСТ 7.1-2003. Мемлекеттік стандарт. Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелеріне» сәйкес рәсімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасағанда авторы, мәтінінің тақырыбы, алынған көзі, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған уақыты көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- мақалада пайдаланылған **әдебиеттің (дереккөздердің) транслитерацияланған тізімі.**

2. Мақаланың соңында: **«мақала бірінші рет жарияланады» деген жазба болуы керек және жазба жазылған күн мен автордың (авторлардың) қолы қойылады.**

3. Суреттер (графикалық материалдар) барлық бөлшектерінің айқын көрсетілуін қамтамасыз ететін форматта анық салынған және нөмірленген, қол қойылған болуы және электрондық тасығышта ұсынылуы керек.

4. Жарияланатын мақаланың сапасын, нәтижелердің дұрыс және дұрыс мазмұндалуын қамтамасыз ету мақсатында бір жақты жасырын («соқыр») рецензиялауды қолдана отырып, мақалалар тиісті тақырып бойынша ғалымдардың немесе мамандардың рецензиялауынан өтеді. Мақалалардың авторларына рецензия жіберілмейді.

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛҒА МАТЕРИАЛДАРДЫ ҰСЫНУ ТӘРТІБІ

1. Автор А4 форматындағы ақ қағазға басылған екі дана қолжазбаны өзі немесе пошта арқылы хатпен тікелей бас редактордың атына жолдайды. Қолжазбадағы мәтін интервалы – 1, кітап бағдарлы; шрифті Times New Roman, биіктігі 14. Барлық ақшеттері - 2 см. Мәтін ені бойынша тасымалсыз пішімделуі тиіс, абзацтың басында шерініс - 1 см. Мақаланың тақырыбы ортасында пішімделеді. Мақала мәтінінде автоматты түрде нөмірлеу қолданылмауы тиіс. **Мәтін автормен оқылып, редакциялық түзетуден өткізілуі міндетті және соңғы бетте автордың қолы қойылуы тиіс.** «Word» мәтіндік редакторының форматындағы қолжазбаны электрондық пошта арқылы да жіберуге болады. Кейін автор мақаланың басып шығарылған даналарын жолдауға міндетті.

2. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға, сондай-ақ, оның пікірінше, журнал талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Мақала қабылданбаған жағдайда, редколлегия оның себептері бойынша пікірталасқа жол бермеу құқығын сақтайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

3. Редакция жариялау мерзімі бойынша өзіне міндеттеме алмайды. Материалдар олардың редакцияға түсу кезектілігі тәртібімен жарияланады. Егер материал авторға пысықтауға жіберілсе, онда қайта өңделген материалдың авторы қайтарған күн мақала келіп түскен күн болып есептеледі.

4. Қолжазбаларды («Ғылым» журналына мақала» деген белгімен) редакцияға alpeisov@kostacademy.gov.kz, sadvakasova@kostacademy.gov.kz электрондық поштасына және келесі пошталық мекенжайға жолдауға болады:

110005, Қостанай қ., ҚР ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, ҒЗЖРБЖҰБ. Тел.: 8 (7142) 26-49-16, 25-52-80 (120). Факс 8 (7142) 25-58-40.

**ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СТАТЬЯМ, ПУБЛИКУЕМЫМ
В МЕЖДУНАРОДНОМ НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ҒЫЛЫМ»**

УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗМЕЩЕНИЯ СТАТЬИ В ЖУРНАЛЕ:

- статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. В научной статье должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности. Статья должна содержать авторские разработки, выводы, рекомендации, ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвящена рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор). В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Ғылым-Наука». Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания;

- **наличие УДК (универсальная десятичная классификация);**

- данные об авторе(ах), название статьи, аннотация, ключевые слова **на трех языках** (казахский (кроме зарубежных авторов), русский и английский) и транслитерированный список литературы;

- соавторство предполагает не более 3-х авторов;

- рукопись статьи объемом от 6-8 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 8 страниц согласовываются с главным редактором;

- справка от имени автора о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения с грифом «Для служебного пользования»;

- копия квитанции о подписке на журнал. Индекс журнала - 75383.

ПОРЯДОК РАСПОЛОЖЕНИЯ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ СТАТЬИ:

1. Структура статьи:

- **УДК (универсальная десятичная классификация);**

- **название (заголовок) статьи** (прописными буквами, полужирным шрифтом), полные Ф.И.О. автора(ов), его ученая степень, ученое звание, аффилиации (название организации), название страны, и адреса всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора) на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город и страна (Академия правоохранительных органов при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан, г. Нур-Султан). Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;

- **аннотация** на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках (в аннотации излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость, объем аннотации – 200-300 слов.);

- **ключевые слова** - предназначены для поиска текста статьи и определения ее предметной области (на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках);

- **текст статьи.** Структура текста статьи включает в себя:

введение;

обзор литературы;

основная часть (методология, результаты);

заключение (выводы и дальнейшие перспективы исследования);

- **список литературы** - список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи. Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- **транслитерированный список литературы (используемых источников) к статье.**

2. В конце статьи должна быть запись: «**статья публикуется впервые, ставится дата и подпись автора (авторов).**»

3. Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

4. Статьи проходят рецензирование учеными или специалистами по соответствующей тематике с применением слепого рецензирования с целью обеспечения качества публикуемой статьи, корректности и достоверности изложения результатов без направления рецензии авторам статей.

ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МАТЕРИАЛОВ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

1. Рукопись должна быть представлена лично или послана по почте заказным письмом непосредственно главному редактору в двух экземплярах, распечатанных через 1 интервал на белой бумаге формата А4, ориентация книжная; шрифт Times New Roman, высота 14. Все поля – 2 см. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. **Текст обязательно должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице.** Возможна пересылка по электронной почте в формате текстового редактора «Word» с последующим предоставлением распечатанных экземпляров.

2. Редакция имеет право производить необходимые правку и сокращения, а также отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

3. Редакция не берет на себя обязательства по срокам публикации. Материалы печатаются в порядке очередности их поступления в редакцию. Если материал направляется автору на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором переработанного материала.

4. Рукописи (с пометкой «статья в Ғылым») направляются в редакцию на e-mail: alpeisov@kostacademy.gov.kz, sadvakasova@kostacademy.gov.kz и по почтовому адресу:

110005, г. Костанай, пр. Абая, 11, Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, ООНИиРИП. Тел.: 8 (7142) 26-49-16, 25-52-80 (120). Факс 8 (7142) 25-58-40.

Журналдың шығу мерзімділігі - үш айда бір рет.
«Ғылым» журналына жазылу индексі – 75383.
«Қазпошта» АҚ пошталық байланысының кез келген бөлімінде
жазылуға болады.

Автордың пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Редакцияға келіп түскен материалдар авторға қайтарылмайды.
Тапсырылған материалдар үшін автор жауапты.
Мақала көшірмелері берілмейді, авторларға қаламақы төленбейді.
Материалдарды қайта басу кезінде журналға сілтеме жасау шарт.

*****

Периодичность выпуска журнала - один раз в три месяца.
Подписной индекс журнала «Ғылым» – 75383.
Подписку можно произвести в любом почтовом отделении
АО «Казпочта».

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Рукописи авторам не возвращаются.
За достоверность предоставленных материалов
ответственность несет автор.

Оттиски статей не выдаются, гонорар авторам не выплачивается.
При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна.

**Журнал ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру
бөлімінде теріліп, беттелді**

Редактор:
Кайралапова Г.С.
Түзетуші:
Едресова А.Ш.
Компьютерде беттеу Кайралапова Г.С.

Басуға 2022 ж. 10.03 берілді.
Пішімі 60x84¹/₈. Ризографиялық басылыс.
Көлемі 25 б.т. Таралымы 200 д.
2022 ж. наурыз. **Тапсырыс № ---**

«Костанайский печатный двор»
ЖШС басылған
Қостанай қ., Темирбаев к., 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© **ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы**

**Журнал набран и сверстан в отделе
организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Костанай-
ской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева**

Редактор:
Кайралапова Г.С.
Корректор:
Едресова А.Ш.
Компьютерная верстка: Кайралапова Г.С.

Подписано в печать 10.03.2022 г.
Формат 60x84¹/₈. Печать ризография.
Объем 25 п.л. Тираж 200 экз.
Март 2022 г. **Заказ № ---**

Отпечатано в ТОО
«Костанайский печатный двор»
г. Костанай, ул. Темирбаева, 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© **Костанайская академия МВД РК
им. Ш. Кабылбаева**